

A
FORRADALMAK
KORA

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE

1918—1920

írta

GRATZ GUSZTÁV

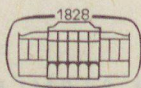
A
FORRADALMAK
KORA

A MAGYAR SZEMLE KÖNYVEI

X

AZ AKADÉMIAI KIADÓ
REPRINT SZOROZATA

A
FORRADALOM
KORA

BUDAPEST, 1992

10500

A
FORRADALMAK
KORA

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE

1918—1920

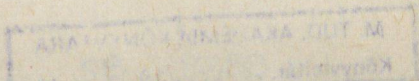
IRTA

GRATZ GUSZTÁV

MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG
BUDAPEST

1935

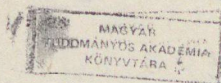

508497

FORRADALMAK
KORA

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE

1918-1920

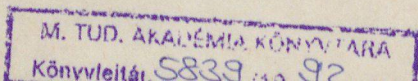

NYELV
GALY GYÖZEFI

E munkát a Magyar Szemle Társaság tulajdonában levő „Old Kenntonian Face” anyadúcokkal 1935 november havában szedte és nyomta Pápai Ernő Müintézete Budapesten

Minden jogot fenntartunk

AZ OKTÓBERI FORRADALOM

AVILÁGHÁBORÚNAK a középhatalmakra, tehát Ausztria-Magyarországra nézve is szerencsétlen vége teljesen feldúlta Magyarország közállapotait és tág kaput nyitott a régóta lappangó forradalmi mozgódások érvényesülésének.

A magyar nemzet egységesen ment a végzetyszerűen reászakadt nagy háborúba. Fiai önfeláldozóan vonultak ki a távoli harc-terekre, tudatában annak, hogy ott saját hazájukat védik. Barát és ellenség egyetért abban, hogy a magyar katonák bátran és szívósan harcoltak és hogy az osztrák-magyar hadseregben náluk megbízhatóbb és vitézebb csapatok nem voltak. Újból megtették a kiváló magyar harci erények ősi hírét. Az otthon maradtok összefogtak, hogy pótolják a hadbavonult férfiak munkáerejét és lehetőleg könnyítsenek a háború áldozatainak, a sebesülteknek, özvegyeknek és árváknak szomorú sorsán. A háború szerencsés kimenetelére vetett hit sokáig megdönthetlen volt és erőssé tette az idegeket. Amikor azonban egyik esztendő a másik után mult el és a hozott áldozatok gyümölcsei mégsem akartak megérni és amikor itt-ott kételyek merültek fel a háború kedvező kimenetelére iránt, akkor nem mindenkinek az idegereje bírta ki a nehéz próbát. Akadtak, akik részint jóhiszemű korlátoltságukban vagy fanatizmusukban, részint azért, mert alábecsülve annak jelentőségét, ami Magyarországra nézve kockán forgott, az általános elégedetlenség szításában az egyéni vagy pártpolitikai

érvényesülés lehetőségét látták, megfontolt rendszerességgel, céltudatosan mélyítették az általános lehangoltságot és politikai formulákba öntötték a csüggedők és szenvedők bizonytalan érzéseit. Azt hirdették, hogy a háborút el lehetett volna kerülni, hogy annak az országra nézve kielégítő befejezése csakis a vezető államférfiak akaratán múlik, hogy a háború nem Magyarország létéért folyik, mint ezt a magyar politikai élet legtekintélyesebb egyéniségei állították, területének épségéért, az ezeréves határok megtartásáért, hanem idegen, elsősorban német érdekekért és hogy az események csak azért terelődhettek erre az útra, mert a magyar nép széles rétegei ki voltak zárva a politikai befolyásból.

A magyar közvélemény nem vette észre, hogy a velünk szembenálló hatalmaknak, az antantnak, körmönfont propagandája talált visszhangra azoknál, akik Magyarországon az elégtelenséget szították. Ez a propaganda, amely kivált 1918 februárjában indult meg Lord Northcliffe vezetése alatt, rendszeresen arra törekedett, hogy megingassa a középhatalmak népeinek a háború szerencsés végébe vetett hitét és azt a felfogást terjessze, hogy ezek a népek tőlük távoleső célok érdekében nélkülöznek, szenvednek és véreznek. A magyarokról sem feledkeztek meg. A háború után közzétették a magyar katonák között terjesztett egyik magyarnyelvű felhívás fakszimiléjét, amelyben el van mondva, hogy a magyar katonák a német császárért harcolnak, akinek Ausztria császára a maga hadseregét átengedte. „Ti magyarok, — mondja a felhívás — akiknek ősei annyi vért áldoztak, mert szabadok akartak lenni, ti nem tudjátok az igazságot.” „Elég világos ez? — kérdi a felhívás. — Küzdeni a németek örült hóbortjáért, mellyel uralkodni akarnak az egész világon! Harcolni még évekig, magyar vért ontani a németek tiszteletére még évekig és évekig!” Amit ez a felhívás mondott, ugyanazt hirdették itthon Magyarországon azok a Károlyi Mi-

hály gróf körül csoportosult politikusok, akik a háború kitöréséért és hosszú tartamáért Németországot tették felelőssé. A defetizmus és a csüggedés, amelyet az antantpropaganda röpcédulái terjesztettek, Károlyiék mozgalmát is jellemzi. És az antant malmára hajtották a vizet azok is, akik — mint Fényes László — a képviselőházban újból és újból riktó színekben festették ki a háború áldozatainak szomorú sorsát, vagy akik Ur-mánczy Nándor módjára a képviselőház előtt felolvasták előléptetésük reményében vagy hiúságukban csalódott tisztek és katonák hozzájuk érkezett, gyakran túlzott, néha egészen alaptalan, soha meg nem vizsgált sérelmeit és panaszait, — mindenütt a magyarság üldözését látva és éket verve az osztrák és a magyar csapatok közé, amikor a hadviselés sikere érdekében még akkor is kerülni kellett volna az ellentétek szítását, ha ezek a panaszok mind helytállóak lettek volna. A hosszú háború elkerülhetetlen következményei, melyek az ország gazdasági életében a mind elviselhetlenebbé váló drágulásban, az életszükségleti cikkek hiányában és sok másban mutatkoztak, bő alkalmat adtak az elégtelenség szítására és azok az elemek, akik Magyarországot tudatosan vagy öntudatlanul a forradalom felé kergették, ezeket sem hagyták kihasználatlanul, úgy tüntetvén fel magukat, mintha egyedül ők volnának részvétellel a háború áldozatai iránt és mintha egyedül ők akarnának és tudnának segíteni rajtuk. Ezek az országok forradalmasítását célzó törekvések nem vezettek volna sikerre a háború idegölő és demoralizáló hatása nélkül, viszont az általános elégedetlenség és csüggedés egymagában alig végződött volna forradalmi mozgalmakban, ha nem akadtak volna olyanok, akik azt a maguk politikai vagy egyéni céljai érdekében kiaknázták.

A polgári társadalom ama része, amely Károlyinak és híveinek mozgalmába nem kapcsolódott bele, erőtlen volt. Amikor a háború elvesztésének tudatára ébredt, teljesen tehetetlenné

vált. Ez a tragikus fordulat a társadalom nagy részét váratlanul érte, hisz a vereséget jósoló ellenzéknek kevesen hittek, a hivatalos megnyilakozások pedig állandóan titkolták a dolgok kedvezőtlen fordulatát, nehogy a forradalmi törekvések tápot nyerjenek. Amikor a rettenetes valóság közismertté vált, a polgárság teljes kábultságba sülyedt. Most megbosszulta magát a szerencsétlen pártalakulás, amely Magyarországnak azelőtt is átka volt. Másutt, ahol hasonló forradalmi tünetek mutatkoztak, a társadalmi érdekek és világnézeti felfogások képviselőit alakult pártok, amelyeknek erős gyökereik voltak, meggyengültek ugyan, de nem tűntek el egészen, hisz képviseltek olyan érdekeket is, amelyek a háború elvesztése után is megtartották fontosságukat. Azok a közjogi különbségek ellenben, amelyek a magyar pártokat egymástól elválasztották és amelyek csak a Magyarország és Ausztria közötti viszony értelmezésére és kialakítására vonatkoztak, Magyarországnak Ausztriától való elszakadása után minden létjogosultságukat elvesztették. Arra, hogy új programok alapján erős új pártok keletkezzenek és gyökeret verjenek, a viszonyok teljesen alkalmatlanok voltak, de az idő is hiányzott hozzá. Erős pártokat nem lehet rögtönözni, legkevésbé olyan mozgalmas időben, mint amilyen a háború végén Magyarországon elkövetkezett. Azonkívül az a véres és kegyetlen szociális forradalom is, amely Oroszországban lejátszódott és 1918 végén még javában folyt, ijesztő példaként állt a polgári társadalom előtt és teljesen megfélemlítette. Mindnyájan irtóztak az ily forradalomtól, de számoltak vele és sokan elkerülhetetlennek tartották. Ezért nem akarták a forradalmi elemek haragját magukra vonni. Olyan férfi, aki a megijedt polgári társadalmat összefogta és a forradalommal szemben való ellenállását megszervezte volna, nem akadt, mert a vezető államférfiak, akiket a tömeg a bekövetkezett eseményekért felelőssé tett, elveszítették tekintélyüket és félrevonultak vagy félreszo-

rultak. Ha akadt is volna, alig ért volna el sikert. Az emberek reszkettek az eljövendő eseményektől, de meghajoltak a veszély előtt, mint valami elkerülhetetlen végzet előtt. Nem ellenállásra gondoltak, de arra, mint tudnák gyors alkalmazkodással és a forradalomhoz való szegődéssel életüket és vagyonukat biztonságba helyezni.

A forradalmi mozgalmak gócpontja a Károlyi-palotában október 23-án megalakult Nemzeti Tanács volt. Megalakítása nem volt eredeti magyar eszme. A Károlyi-párt egyszerűen utánozta a csehek és délszlávok példáját, akik már előzőleg megalakították a maguk Nemzeti Tanácsát. Míg azonban ezek az új vagy megnagyobbodott államoknak nemzeti berendezésével és konszolidációjával foglalkoztak, addig a magyar Nemzeti Tanács a forradalmat készítette elő. A tanácsban helyet foglaltak a Károlyi-párt részéről Batthyány Tivadar gróf és Lovászy Márton, akik azután a Károlyi-kormány tagjai lettek. Ugyanebből a pártból került ki Hock János, aki a templomi szószéken, a képviselőházban és népgyűléseken egyaránt érvényesülő, nem mindennapi ékesszólásával vált ki régóta a függetlenségi párt tagjai közül, akinek számos és gyakran remek szónoklatai mögött azonban hiába keresünk nagyobb politikai látókört, vagy termékeny politikai gondolatot. Élénk fantáziáját, amely legszebb beszédeknek forrása volt, sajnos, nem ellensúlyozta a lelkiismeretes és skrupulózus emberek felelősségérzete és ily ballaszt nélkül, könnyelműen, meggondolatlanul engedte át magát az erőre kapott új áramlatoknak. Ugyancsak a függetlenségi pártból került a Nemzeti Tanácsba P. Ábrahám Dezső, azoknak az alföldi politikusoknak típusa, akiknek látókörét erős, kizárólag érzelmi alapon kialakult és Magyarország igazi érdekeivel gyakran ellentétes nemzeti ideálok meglehetősen szűkre szorították. A függetlenségi párthoz tartozott a Nemzeti Tanács tagjai közül Jánosy Zoltán, debreceni református lelkész is. A radikális polgári pártot,

amely a képviselőházban egyetlenegy taggal sem bírt, a Nemzeti Tanácsban főleg a később miniszterré lett Jászi Oszkár képviselte. Kívülről e párt részéről helyet foglalt még e testületben Diner-Dénes József, egy német napilapnak magyarul csak hiányosan beszélő munkatársa, akinek koponyájában rendszeretlen ismeretek és belőlük levezetett ferde tételek a legnagyobb össze-visszaságban burjánzottak. Szabadgondolkodónak vallotta magát, de ezalatt azt értette, hogy akik nem úgy gondolkodnak mint ő, azokat ki kell írtani. Ugyanebbe a csoportba tartozott Purjesz Lajos lapszerkesztő, aki a szabadkőművesek körében játszott szerepet, továbbá Hatvany Lajos báró, a nagyiparos dinasztíának nem közönséges tehetségű, de dekadens, különcködő és politikai nézeteiben kevésbé komoly és megállapodott sarja, azután az író Biró Lajos és a tanult, a gazdasági kérdések terén otthonos és kétségkívül komoly Szende Pál, aki addig az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés ügyvezető igazgatója volt.

A radikálisoknál még balrább állt Fényes László ujságíró, akinek specialitása a korrupciószaqlászás volt és aki magát a képviselőházban fenhéjazóan „a nép közvádoló”-jának nevezte. Sűrű egymásutánban megjelent „leleplezései”, amelyeket a nagy tömegek ízlésének megfelelő csoportosításban és hangnemben adott elő s amelyek sokszor alaptalanok, majdnem mindig túlzottak voltak és ferdítésektől hemzsegték, a háború utolsó szakában divatossá vált tekintélyrombolásnak egyik leghatékonyabb eszközévé váltak. Vezetője volt azoknak, akik — a Károlyi-kormány rendőrfőkapitányának szavai szerint — „sárral szennyeztek mindent, mi tekintélyt jelentett”. Ilyen jellegű szereplése mandátumot szerzett számára, amelyet arra használt fel, hogy ettől kezdve a képviselőház tribünjéről is hangoztassa vádjait és panaszait, dicsőítve közben az orosz forradalmat, amelynek már akkor is zsarnoki és véreskezű kormányáról azt mondta, hogy „az orosz forradalmi

kormány megmutatja, hogy igenis lehet szabadságot és rendet egyszerre elképzelni“. A szocialdemokratákat a Nemzeti Tanácsban Garami Ernő, Kunfi Zsigmond, Garbai Sándor és Weltner Jakab képviselték, akik később mindnyájan nagyobb szerephez jutottak. Három nő is helyet foglalt a Nemzeti Tanácsban: Bedy-Schwimmer Róza, Müller Ernőné és Groák Ödönné. Valamivel később lépett be a Nemzeti Tanácsba a főváros képviselőjében a radikálisokhoz közelálló Harrer Ferenc tanácsnok, valamint az újságírók szabadszervezetének képviselőjében Magyar Lajos. A tanács elnöke Károlyi Mihály gróf volt, ennek miniszterelnökké való kinevezése után pedig Hock János. Néhány komoly férfi mellett, akiktől a kellő felelősségérzetet nem lehet elvitatni, tapasztalatlan és dilettáns áltudósok, cinikus és léha törtető, könnyelmű, merész kalandorok alkották a Nemzeti Tanácsot, kivált amikor azt a forradalom sikere után kibővítették. Ez a hóbortokra hajló testület semmiképp sem állt azon a magaslaton, amelyen állnia kellett volna, hogy a rendkívül súlyossá vált helyzettel való megbirkózást a sikernek csak halavány reményével is megkísérelhesse.

A forradalmi hangulatot lényegesen előmozdította az a teljes fejvesztettség, amely a háború vége felé a magyar politikában mutatkozott. A Tisza István lemondása után alakult kormányok képtelenek voltak a radikális áramlatok megfékezésére. A nyomás, amelyet ezek gyakoroltak, oly erős volt, hogy a kormányok velük szemben csak az engedékenység és a brutális elnyomás között választhattak, — az utóbbihoz azonban nem mertek nyúlni, mert úgy sejtették, hogy még a legkíméletlenebb eszközök alkalmazásával sem lehet célt érni. Vesztett háborúk gyakran váltanak ki forradalmakat és úgy látszik, hogy ilyen esetben nehéz azokat elkerülni. A kormányok, amikor kifelé élethalálharcot vívnak, nem szívesen folytatnak saját polgáraik ellen egy második belső háborút, amely esetleg kockáztatná a

hadi sikert. Ezt a forradalmi eszmék hirdetői is tudják és izgatósaikat ezért folytatják annál merészebben és szemérmetlenebbül, minél rosszabbnak érzik a harctéri helyzetet.

Hogy Nagymagyarország utolsó miniszterelnöke, az agg Wekerle Sándor, nem tudott megbírkózni a helyzet nehézségeivel, az nyilvánvaló volt, de kérdéses, vajjon volt-e egyáltalában valaki az országban, aki erre képes lett volna. Wekerlének 1918 októberében bekövetkezett lemondása után csak két lehetőség között volt választás: a radikális csoport feje, Károlyi Mihály gróf vegye-e át a kormányt, vagy pedig Wekerle helyett más valaki próbáljon szerencsét valamilyen, az engedékenység és szigor összeegyeztetésére törekvő politikával mindaddig, míg a kedélyek lehiggadnak. Károlyi megbízatása azt jelentette volna, hogy a kormányzás gyepői a felelőtlen tömegek kezébe kerülnek. Ebben az esetben azok a tapasztalt, higgadt férfiak, akik tisztában voltak vele, hogy a tömeggel szemben való engedékenység örvény felé visz, teljesen kikapcsolódtak volna, hogy helyet adjanak politikai rögeszméknek hódoló, a gyakorlati élettől távolálló és az állami gépezetet csak látásból ismerő elemeknek, akik a legsúlyosabb helyzetben, amey a mohácsi vész óta Magyarországra szakadt, kísérletezni fognak az íróasztal mellett kieszelt, ki nem próbált elméleteknek az életbe való átvitelével. Olyan miniszterelnöknek kinevezése viszont, ki a régi politikai erőkre támaszkodott volna, a fennálló ellentétek megmaradását, talán azok további kiéleződését idézte volna elő. Aki ezt az utat választja, annak kisebb vagy nagyobb polgárháborútól sem lett volna szabad visszariadnia. Lehet-e csodálkozni azon, hogy Károly király a két, egyaránt vészesnek látszó eshetőség között nehezen tudott választani. Arra törekedett, hogy nemzeti kormány alakuljon, amelyben a régi politikusok együttműködtek volna azokkal, akiket az események újabban állítottak előtérbe. Ámde Károlyi és hívei hallani sem akartak

a régi politikusokkal való együttműködésről, úgy hogy ez a terv nem volt megvalósítható. A király október 24-én jött Gödöllőre, hogy megoldja a magyar miniszterválságot. A következő két napon a magyar politikusok hosszú sorát fogadta, közöttük az új embereket is: Károlyin kívül Garamit, Kunfit, Jászit, nagyatádi Szabó Istvánt.

A forradalmi elemek most, hogy a királyra nyomást gyakoroljanak, lázasan fokozták a Károlyi miniszterelnöksége érdekében folytatott agitációt. Október 25-én tömegfelvonulást rendeztek a Várba, tüntetve Magyarország függetlensége és a béke mellett. A felvonulás rendjének biztosítására kivonult rendőrséggel összeütközésre került a sor és többen megsebesültek, mire a tömeg a köztársaságot éltette. Ugyanezen a napon alakult meg a Károlyi-palotában a tizenegy tagból álló katonatanács, amelynek élére egy Csernyák Imre nevű százados került. E tanács tagjainak névsorában található Hüttner főhadnagy és Sztanykovszky zászlós neve is, akik néhány nappal később résztvettek Tisza István gróf meggyilkolásában. Az új katonatanács érintkezésbe lépett az ugyancsak a Károlyi-palotában üléselő Nemzeti Tanáccsal és ettől azt a megbízást kapta, hogy nyerje meg a katonaság minél szélesebb rétegeit a forradalom támogatásának vagy legalább is bírja rá arra, hogy összeütközések esetében passzív magatartást tanusítsanak és ne lőjjenek a tömegre. A katonatanács ezt a munkát azonnal megindította, kivált a szabadságolt és szökevény katonák és a rendőrlegénység körében.

A királynak a régi politikusokra és Károlyi körére támaszkodó új kormány megalakítását célzó fáradozásai, amelyek október 25-én és 26-án folytak, teljesen eredménytelenek maradtak. Minél több embert hallgatott meg a király, annál zavarosabb lett a helyzetről való képe. Az összes politikai pártoknak összefoglalása egy nagy nemzeti kormányban, amelynek vezetése alatt a magyarság megkísérelhette volna, hogy egységesen mentse

meg azt, ami még menthető volt, meghiusult Károlyi és híveinek magatartásán. Ők az egész hatalmat a maguk részére kérték és megmaradtak amellett, hogy a velük szembenálló pártok híveit mint „reakciósokat” teljesen ki kell zárni a kormányalakításból. Programjuk volt az azonnali békekötés — a Németországgal való szövetség felbontásával — és az, amit ők az ország „radikális demokratizálásának” neveztek. Az első követelés nem okozott volna nehézséget. Valójában Andrássy Gyula gróf, aki október 25-én tette le Gödöllőn a külügyminiszteri esküt, azzal a szándékkal foglalta el hivatalát, hogy a német szövetséget fel fogja bontani és az antanttól fegyverszünetet és különbékét fog kérni; a királynak ezt az elhatározást bejelentő távirata október 26-án délután 5 órakor el is ment Berlinbe és azt követte másnap a monarchiának Wilson elnökhöz intézett békekérő távirata. A demokratikus politikai rendszer ellen a királynak ugyancsak nem lett volna kifogása. De tisztában volt vele, hogy az Károlyiék vezetése alatt tulajdonképpen csőcselékuralmat jelentett volna és hogy Károlyi táborá, még ha valóban akarta volna is, képtelen lett volna betartani a teljes összeomlás és a forradalom elkerülésére vonatkozó ígéreteit. Ezért a király Hadik János gróf elnöklésével megalakítandó polgári kormány kinevezésére gondolt, de tartott attól, hogy ez a forradalmi törekvések teljes kirobbanására fog vezetni. Ilyformán október 26-án dolgavégezetlenül tért vissza Bécsbe, ahol személyes jelenléte részben a békeajánlat miatt, részben azért, mert távolléte Ausztriában a dinasztiaellenes hangulatot növelte, mulhatatlanul szükséges volt. Károlyit a király felszólította, hogy kísérje el őt Bécsbe, amit általában a Károlyi-kormány küszöbön álló kinevezése előjelének tartottak. Károlyi az udvari vónattal érkezett Bécsbe, de másnap hiába várta a király hívását, sőt az osztrák politikusok is, akikkel találkozni szeretett volna, elzárkóztak előle. A valóság az volt, hogy Károly király akkor,

amikor Károlyit magával vitte Bécsbe, csak időt akart nyerni. El akarta vonni Károlyit a tömegektől legalább huszonnégy órára, amíg az új Hadik-kormány elfoglalja helyét. Október 27-én, azon a vasárnapon, amikor a monarchia békeajánlata elment, a király József királyi herceget bízta meg azzal, hogy mint homo regius, kézbe vegye a kormányválság megoldását. József főherceg és Károlyi, aki a kabinetirodától azt az utasítást kapta, hogy a főherceggel lépjen érintkezésbe, ugyanazzal a vonattal utaztak Budapestre. Útközben Károlyi igyekezett a főherceg kezét megnyerni, a magyar szent koronát csillogtatván meg előtte, de kormányalakítással való megbízatásáról nem esett szó. Amikor a bécsi vonat hétfőn reggel Budapesten befutott, a tömeg József királyi herceget azzal a kiáltással fogadta, hogy: „nem kell diktátor”, Károlyit pedig Lovászy Márton a következő szavakkal üdvözölte: „Ha nem lettél miniszterelnök a király akaratából, mi majd azzá teszünk téged a nép akaratából”.

József főherceg megérkezése után október 28-án kiáltvány-nyal fordult a nemzethez. Közölte, hogy a király olyan megoldás létesítésével bízta őt meg, amely Magyarország teljes önállóságát és függetlenségét nemcsak biztosítja, de életbe is lépteti. Október 28-án sűrű egymásutánban fogadta a magyar politika vezető személyiségeit, a szocialistákat is. Mialatt ezek a kihallgatások folytak, a forradalmi mozgalom intézői a tömegeket mozgósították. A Várba akartak nyomulni, József királyi herceg palotája elé, hogy ott követeljék Károlyinak miniszterelnökké való kinevezését. A Lánchídnál rendőr- és csendőrkordon zárta el útjukat. Fényes László, tartva attól, hogy vérontásra kerül a dolog, eltéríteni kívánta őket szándékuktól, de a tömeg Friedrich István vezérlete alatt nem tárgított. Végül a rendcsapatok lőttek: mikor három halott és 55 sebesült terült el a földön, a tömeg szétoszlott.

Ettől kezdve a forradalom vezérei teljesen levetették az álarcot. A Nemzeti Tanács még október 28-án a Károlyi-palotából az Astória szállodába tette át székhelyét. A szálloda ablakából a Nemzeti Tanács tagjai sűrűn intéztek lázító szónoklatokat a néphez és féktelen hangon izgattak az összes hatalmi tényezők ellen, megfenyegetvén őket a nép haragjával. A királyt sem kímélték. Itt mondta Buza Barna: „A helyzet ma olyan, mint a kártyajáték, ahol korona a betét. Aki elveszti a partit, elveszti a koronát is”. A katonatanács, amely október 29-én a reáltanoda-utcai főreáliskolában ütötte fel tanyáját és a hozzácsatlakozott, egyre szaporodó elemek végig járták a kaszárnyákat és fellázították a katonákat tisztjeik ellen. A katonákhoz csatlakoztak a tengerészek is Horvacsanovics Sándor matróz és Dobó István rokkant tengerész vezetésével, akik szintén a Tisza-gyilkosság résztvevői között szerepelnek. Legnagyobb sikerét azonban a forradalom azzal érte el, hogy 29-én az államrendőrség legénysége is csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz és így a forradalomhoz is. A rendőrök a tömegnek a lánchídi vérontás miatti bosszúját akarták a forradalom sikere esetére elkerülni.

Ebben a mind veszedelmesebbé alakuló helyzetben József főherceg október 29-én Hadik János grófot nevezte ki miniszterelnökké. Hadik koncentrációs kormányt akart alakítani, amelybe csak a Károlyi körül csoportosult elemeket nem tudta bevonni, mivel ezek más pártokkal való együttműködésre nem voltak hajlandók. A belügyi tárcát az Andrássy szűkebb köréhez tartozó, szabadelvű meggyőződéséért mindig bátran helyt álló Návay Lajosnak, az Ófelsége személye körüli miniszteri tárcát Rakovszky Istvánnak, a közéleti tárcát a Tisza Istvánhoz közel álló Kürthy Lajos bárónak, a földművelésügyi tárcát a kiscsopárdaparti nagyatádi Szabó Istvánnak, a kereskedelemügyi tárcát a Gyáripárosok Szövetsége demokratikus érzelmű és kiváló tehetségű igazgatójának, Fenyő Miksának, az

igazságügyi és pénzügyi tárcát pedig két szakembernek, Juhász Andornak, illetve Grün Jánosnak szánta.

Hadik kormánya küszöbön álló kinevezésének, valamint a Bécsben lefolyt, a köztársaság kikiáltásával majdnem egyértelmű eseményeknek hírére a forradalmi mozgalmak vezetői döntő akcióba léptek. Október 29-én délelőtt a szocialdemokrata pártvezetőség elhatározta, hogy akciót indít a katonaság megnyerésére. A következő napon a Nemzeti Tanács kiáltványt intézett a katonákhoz. Utalva arra, hogy Zágrábban és Prágában a katonai parancsnokok átadták a katonai hatalmat a délszláv, illetve csehszlovák Nemzeti Tanácsnak — a csehszlovák állameszmét ilyenformán elsőnek a magyar Nemzeti Tanács ismerte el! — a kiáltvány követelte, hogy Magyarországon is ugyanaz történjék. Azzal vádolta azután a katonai hatóságokat, hogy csapatokat nem Magyarország védtelen határaitra küldik, hanem Budapestre hozzák, „hogy a magyar Nemzeti Tanácsot, mely rögtöni békét, teljes függetlenséget, önálló magyar hadsereget, magyar külügyet, népuralmat és szociális igazságot akar hozni a dolgozó és szenvedő tömegeknek és a mindenfajta szegénységnek, letörje” és hogy „vérbe fojtsa azt a mozgalmat, amely azonnali fegyverszünetet, jogot, kenyeret és szabadságot akar kivívni”. A proklamáció a katonákat szervezkedésre és a Nemzeti Tanáccsal való érintkezés felvételére szólítja fel, majd pedig azt mondja: „Ne ontsátok polgártársaitok vérért! Ne használjátok fegyvereiteket, ha kiküldenek benneteket azért, hogy a független Magyarorszáért, népuralomért és azonnali fegyverszünetért harcoló testvéreitek mozgalmát vérbe fojtsátok! Ne löjjetek testvéreitekre, anyáitokra, ne ontsátok Budapest utcáin vért! A ti helyetek nem a régi rendszer, a népellenesség oldalán van, hanem a miénken. Legyetek a magyar Nemzeti Tanács katonái”. Egyidejűleg a

szociáldemokrata párt felszólította a munkásokat, hogy alakítsanak munkástanácsot és csatlakozzanak a Nemzeti Tanácshoz.

Ez izgatásra a hatóság — későn és bátortalanul — mégis megmozdult. Október 30-án délután katonaság szállta meg a katonatanácsnak Reáltanoda-utcai helyiségét és az ott talált katonákat letartóztatta. Az akciót azonban előzően elárulták a katonatanácsnak, úgy hogy vezető tagjai nem kerültek kézre, sőt még aznap találkoztak a Lovass-féle vívóteremben, ahol most már kifejezetten a hatalom forradalmi eszközökkel való megszerzésének előkészítésével foglalkoztak. Az esti órákban, mint rendszeren, ezuttal is nagy tömeg verődött össze az Astória szálloda előtt. A Nemzeti Tanács tagjai, akik alapjában véve nem bíztak saját erejükben, lassanként behajszolták önmagukat és híveiket a döntő cselekedetekbe. Egymást licitálták túl a radikális, forradalmi szónoklatokban. Az egyik szónok kijelentette, hogy a kormány intézkedéseit semmibe sem kell venni, a másik, hogy a Nemzeti Tanács veszi kezébe az egész hatalmat, a harmadik felszólította a tömegben lévő katonákat, hogy esküdjenek föl a Nemzeti Tanácsra. Az ott összegyűlt, valószínűleg túlnyomóan vagy kizárólagosan tartalékos tisztek kivont karddal le is tették ezt az esküt. Letépték sapkáikról a rozettát és fehér őszirózsát tűztek helyébe. Ezekkel a beszédekkel a szónokok egymás és a tömeg indulatait annyira felkorbácsolták, hogy akadtak vállalkozó szellemek, akik meg sem várva a Nemzeti Tanács utasítását, maguk vették kézbe a forradalmi akció irányítását. A késő esti órákban az egyik csoport benyomult a honvédugyészség fogházába és kiszabadította az ott fogva tartott katonatanács-tagokat és egyéb rabokat. Egy másik csoport Heltai Viktor tartalékos főhadnagy és Göndör Ferenc ujságíró vezetése alatt a térparancsnokság épületébe hatolt be és Várkonyi tábornok városparancsnokot fogolyként vitte az Astoria szállodába. A városparancsnoki teendőket Heltai vette át. Ugyanazon az éjjelen a

forradalomhoz csatlakozott katonák hatalmukba kerítették a főpostát és a telefonközpontot, elvágták a katonai épületek telefonját és a beszélgetéseket csak óráról órára változó jelszó bemondására engedték meg. Más katonacsoportok megszállták a főkapitányságot és a pályaudvarokat. Mindezek az akciók nem központi irányítással folytak le és a Nemzeti Tanács legtöbb tagja csak akkor szerzett róluk tudomást, amikor már be voltak fejezve. A hetek óta a lelkekben felhalmozott gyúanyag mintegy magától fogott tüzet.

Reggelre a hatalom teljesen átment a Nemzeti Tanács kezébe, amelybe közben még néhány szélsőséges ember, mint Pogány József, Kéri Pál, Göndör Ferenc, Szántó Béla és Landler Jenő is beléptek. A nap azzal telt el, hogy autókat rekviráltak és katonákat ültettek beléjük, akik állandóan lövöldöztek és megfélemlítették a polgárságot. Az utcán járókelő tiszteket megállították, letépték kokárdáikat és őszirózsát tűztek helyébe. A kertészetekben halottak napjára előkészített őszirózsákat lefoglalták e célra. Aki ellentállt, azt tetteleg bántalmazták.

A hatóságok részéről semmi sem történt a mozgalom elfojtására. A háború elvesztése, a Németországgal való szövetség felbontása, a teljes megadással egyértelmű békeajánlat, a monarchiának Csehország és a délszláv tartományok elszakadása folytán beállt felbomlása, Ausztriának szembefordulása a császárral és az előkészületek a német-osztrák köztársaság kikiáltására valóságos kábultságot teremtettek, amelyben azok, akik a forradalom elfojtására intézkedéseket tehettek volna, teljesen elvesztették fejüket. Nem láttak már szilárd pontot, amelyre támaszkodhattak volna. Ha egyetlen férfi akad közöttük, aki saját felelősségére intézkedni mer, a dolgok más fordulatot vehettek volna. A Nemzeti Tanács tagjai korántsem érezték magukat biztonságban és tartottak attól, hogy a kalandnak rossz vége lesz. „Lehet, hogy holnap mindnyájan lógni fogunk” — mondotta

Kunfi 30-án este egyik barátjának. Mint Garami emlékirataiban megírja, ő is számolt azzal, hogy reggelre letartóztatják. Nem kétes, hogy a hatóságok elég erővel rendelkeztek arra, hogy a forradalomhoz csatlakozott csőcseléket szétverjék és a mozgalom intézőit lefogják. Még aznap is forradalmi mozgalmaktól érintetlen ezredek érkeztek a fővárosba. De gyors és határozott cselekvésre senki sem tudta magát rászánni. Lukachich tábornok katonai parancsnok Bécsbe telefonált a királynak és tőle kért felhatalmazást, hogy a tömegekre lövethessen, de a király, aki különben sem ismerhette a budapesti helyzetet, leintette. Nem akart több vérontást, amikor úgyis minden elvesztett. Valószínűleg kevesebb véráldozatba került volna ugyan a forradalmat erőszakosan elfojtani, mint azt végigszenvedni. Ámde a hatóságok erejének megbénulása rendes kísérő jele a legtöbb forradalomnak.

Október 31-én korán reggel Károlyi Mihály telefonon jelentette József főhercegnek, hogy a hatalom átsiklott a Nemzeti Tanács kezébe és intézkedéseket kért aziránt, hogy a forradalomhoz nem csatlakozott katonaság a kaszárnyákban maradjon, nehogy vérontásra kerüljön a dolog. Délelőtt 8 órakor Károlyi, Jászi és Kunfi felkeresték a főherceget, aki a királlyal való telefonbeszélgetés után Károlyit nevezte ki miniszterelnökké, megbízván őt az új kormány megalakításával. Károlyi azonnal visszament a Nemzeti Tanácsba mely közben az Astoria-szállodából a Központi Városházára költözött át és összeállította miniszterinek névsorát. Ezt József főherceg a király nevében még aznap elfogadta és az új miniszterek este 6 órakor letették az esküt. Ugyanebben az órában meggyilkolták városligeti lakásában Tisza István gróft.

A kormány ezzel teljesen Károlyiék kezébe került. De sajnos, nem került azokba egyuttal a dolgok irányítása is, mert ezt továbbra is a legszélsőbb elemek intézték a csőcselék támogató-

sával. Kiderült, hogy a baloldal balján megint csak baloldal van, amely érvényesülésre törekszik. *On the left of the left there is always a left.* A kormány ezekkel az áramlatokkal nem tudott megbirkózni. Tagjai tapasztalatlanok voltak az állami ügyek intézésében. Hivatott államférfiúi tehetség nem akadt közöttük.

Aki a kormány élén állt, Károlyi Mihály gróf, bizonyára nem volt az. Ő tovább is balra sodródott és elméjének lassú átalakulásában oly felfogásokig jutott el, amelyeket csak alig észrevehető különbségek választottak el a szociáldemokraták törekvéseitől. Ez azonban származását, vagyonát és politikai kezdeteit tekintve renegátság volt. A hitehagyottak gondolkodásmódja, folytonos törekvésük, hogy új hitükben inkább a radikálisokkal, mint a mérsékeltekkel tartsanak, nehogy megtérésük őszintesége kétségbevonható legyen, megnyilvánult Károlyiban is. Egyéni koncepciója az állami élet kialakítása körül nem volt. E részben egyszerűen átvette a szociáldemokraták és a hozzájuk közelálló, szocialista elvekkal átitatott polgári radikálisok politikai elgondolásait, akik akkoriban, úgy mint Károlyi maga is, abban a fanatikus hitben éltek, hogy viláforradalom van közeledőben, amely nagyjában az orosz forradalom által megadott mintára fogja mindenütt átalakítani a politikai és társadalmi berendezéseket. Csak ez a hite tudja megmagyarázni magatartását. Károlyi nem volt az a geniális államférfi, aki valamely tömegmozgalomhoz csatlakozva, annak élére áll, de közben is tartja, hogy azután a maga képére alakítsa az országot. Ő a forradalmi mozgalmaknak nem vezetője volt, csak exponense, sőt gyakran csak szolgálja. Nem volt egyéni politikája, hanem készen vette azt át szociáldemokrata és radikális fegyvertársaitól és sem nem mert, sem nem akart tőlük még árnyalatokban sem eltérni. Nem állt felette annak a mozgalomnak, amelynek élére került, de benne úszott. Egy évvel a forradalom előtt Hadik János gróf egyszer megkérdezte tőle, hogy tulajdonképen mi az a cél, amely

felé törekszik. Károlyi azzal válaszolt: „nem tudom, engem a hullámok visznek”, mire Hadik helyesen jegyezte meg, hogy normális ember akkor, amikor őt az ár elragadja, segítségért kiált, hogy mentsek ki onnan. Károlyit akkor is a hullámok sodorták magukkal, amikor ő lett volna hivatva arra, hogy ezeknek a hullámoknak útját irányítsa. Ezt Tisza előrelátta. Amikor egyszer megkérdezték tőle, miért nem lehetne Károlyi miniszterelnök, azt válaszolta: lehetne, ha alkalmas volna rá, de mivel nem alkalmas, utána csak az özönvíz jöhetne. Most ez a jóslat beteljesült: az özönvíz bekövetkezett. Az októberi forradalom dicsőítői szívesen mutatnak rá arra, hogy van valami nagyság annak a Károlyinak működésében, aki kivételes társadalmi állását, hatalmas vagyonát, sőt egész existenciáját politikai meggyőződésének áldozta. Ezt nem is lehet teljességgel tagadni. De alapjában véve mi volt az, ami Károlyit ezen az úton vezette? Őt a forradalmi romantika rántotta magával. Meg volt győződve arról, hogy a világ elérkezett a nagy forradalomnak küszöbére, amelyet a szocialista írók évtizedek óta oly fanatikus biztonsággal jósoltak és az ezáltal megteremtendő társadalmi berendezésekben sem a rang, sem a vagyon nem fog szerepet játszani. Hisz Oroszország erre már példát is mutatott. Viszont csábította az a gondolat, hogy az ő neve össze fog szövődni azzal a forradalommal, amely az ő botor nézete szerint századok fejlődését fogja megalapozni. Ifjú korában sokat kártyázott, nagy tétekben játszott. Ezt tette a politikában is. Talán olyannak látta azt, mint valami lóversenyt, amelyen ő az outsider-re tett. A végén elmondhatta magáról: „Játszottam, vesztettem, fizetek”.

Lehetséges, hogy Károlyit bizonyos idealizmus is vezette. Hívei ezt ma is állítják róla. De az államférfiúi egyéniségek megítélésénél nem cselekményeik indítóokai, hanem azok eredményei mérvadók. Aki, mint Károlyi Mihály tette, megindít valamilyen mozgalmat, amelyet azután uralni nem tud, úgy hogy az más,

veszélyes irányba téved, annak számításaiba súlyos hibáknak kellett becsúszniok és ezek elegendők arra, hogy a világ pálcát törjön államférfiúi képességei felett. A Károlyi-érában bekövetkezett események nem Károlyinak a régi rendszer elleni támadását igazolták, de Tiszának Károlyi elleni éles állásfoglalását. Károlyi voltaképpen nem tett egyebet, mint hogy ama rendszer helyébe, amelyet ő és hívei osztályuralomnak neveztek, olyan új rendszert készített elő, amely tudatosan és bevallottan osztályrendszer volt. A régi rendszer a politikai jogoknak a felfelé törekvő alsóbb néprétegekre való kiterjesztésében bizonyára túlassú ütemben haladt, de 1918 októberében azért mégis eljutott oda, hogy ezt a hibát kiküszöböltnek lehetett tekinteni. A tömegek, amelyek a háború előtt arról panaszkodtak, hogy ki vannak zárva minden politikai befolyásból, az októberi forradalom nélkül is szóhoz jutottak volna. A forradalom nem azért volt szükséges, hogy megkapják ezt a befolyást, amelyet immár senki sem tagadott meg tőlük, hanem csak azért, hogy ez a befolyás egyedül és kizárólag az ő kezükben legyen. Ők voltak azok, akik osztályuralmat akartak. Károlyinak ez a politikája éket vert a nemzetbe olyan időben, amikor leginkább lett volna szükség egységre. A régi erőket, melyeket gyűlölet, mesterségesen táplált antipátiák, kivált pedig Károlyi és társainak nagy önhittsége kiszorított a politikából, az új rendszer még részben sem tudta hasonlóértékű újabb erővel pótolni. Ez az eljárás éppen olyan bűnös volt, mint ha valaki egy mozdony bevált vezetőjét letaszítja a robogó vonatról és a gép alkatának kellő ismerete nélkül maga veszi kezébe a kormányt. Hiába hivatkozik jó szándékára, ha a vonat kisiklik, ő felelős ezért. Az, hogy valaki saját képességeiben túlságosan bízik, nem lehet mentsége, ha ez a bizalom jogosulatlanul bizonyul. Az állami élet szükségletei alapos ismeretének hiányában Károlyi vérszegény, egyoldalú teóriákkal kísérletezett. Ezeknek kellett pótolniok mindazt, ami tapasztal-

latokban és ismeretekben hiányzott nála. A politikai eszmeszegénységet politikai elméletek befogadásával és követésével akarta leplezni. Ezekkel át akart ugrani olyan közbenső mozzanatokon, amelyeken még akkor is, ha az elméletek helyesek lettek volna, a politikai fejlődésnek okvetlenül keresztül kellett volna mennie, hogy befogadásukra megérjen. Minden átmenet nélkül alkalmazva ez a politika csak experimentumokra vezetett, amelyeket Károlyi a súlyos válsággal küzködő nemzettel végezni akart, hozzá még ügyetlen kézzel és elégtelen képességgel.

A Károlyi-kormány háromféle elemből alakult. Képviselve volt benne a régi függetlenségi pártnak már hosszabb idő óta Károlyi mellé szegődött szárnya, a radikális polgári párt és a szociáldemokrata párt.

A régi függetlenségi párt részéről helyet foglalt a kormányban Batthyány Tivadar gróf, mint belügyminiszter, Lovászy Márton, mint vallás- és közoktatásügyi miniszter és Buza Barna, mint földművelésügyi miniszter. Batthyány Tivadar gróf ingadozó politikus volt, ki szeretett külön úton járni és rendesen elégedetlen volt azzal a körrel, amelyhez éppen tartozott. Ellentéte volt a politikusok ama elterjedt típusának, amely mindig az árral úszik. Azok közé tartozott, akik mindég okosabbnak vélik magukat barátaiknál, elégedetlenek velük és más útra akarják őket terelni, mint amelyen haladnak. Nagy látókörrel és szellemi erővel párosulva ez az önálló gondolkodása valamely minden részletében átgondolt, helyes és szilárd alapokra felépült politikai koncepció szolgálatában hasznos és értékes tulajdonság lett volna. Ezek a nagy szellemi képességek azonban Batthyányban nem voltak meg. Tájékozottsága felületes volt, gondolkozása zavaros, felfogásaiban hiányzott a megállapodottság. Ily körülmények közt különútak iránti előszeretete csak okvetetlenkedésnek tünt fel és megbízhatóságának rovására ment. Ő maga pedig mindég meg volt győződve, hogy nem értékelik kellően

és állandóan bizonyos kicsinyes sértődöttségben lelte kedvét. Ez az ő különös természete érvényesült a Károlyi-kormányban is, amelyből hat heti hivataloskodás után december 12-én kivált, de lemondása a polgári társadalom szemében, amely ezt tüntetésnek tekintette a politikának mind szélsőbb irányba való terelődésével szemben, rokonszenvenné tette őt. A függetlenségi párt második képviselője, Lovászy Márton, hiányos műveltségű párt-politikus volt, aki teljesen hamis színben látta a Magyarország körül lejátszódó eseményeket és rugóikat. A polgári társadalom érdekeit azonban leginkább ő képviselte a Károlyi-kormányban és amikor ennek politikája mindinkább szélsőségekbe tévedt, 1919 karácsony tájt ő is lemondott. Egy ideig törekedett arra, hogy a polgári társadalmat a mindinkább előretörő munkás-proletariátussal szemben megszervezze, de az akkori helyzetben ez a törekvése alig vezethetett eredményre és valószínűleg akkor is sikertelen maradt volna, ha erősebb fajsúlyú egyéniség próbálkozott volna meg vele. A régi függetlenségi párt harmadik képviselője a kormányban Buza Barna volt, akiről miniszter-társa, Jászi állapítja meg, hogy minden mozgékonyága és jó szándéka mellett hiányzott benne az a széles látókör és rendkívüli erély, amelyre szükség lett volna, hogy a Károlyi-kormány programjának az ő tárcája körébe vágó részét, a földreformot, végrehajtsa. Buza mindvégig híven követte Károlyit azon az úton, amely mindinkább balfelé vezetett.

A radikális pártot a kormányban főleg Jászi (Jakabovics) Oszkár képviselte, aki ezt a kicsiny és a forradalom előtt számra nézve eléggé jelentéktelen pártot megalapította. A párt az 1900-ban megindult „Huszadik Század” című folyóirat köréből indult ki. Ez a kör előbb Pulszky Ágost, majd Andrássy Gyula gróf elnöklete alatt megalakította a Társadalomtudományi Társaságot, amely eredetileg a politikai és társadalmi problémáknak modern szellemben való tudományos kutatását tűzte ki céljául,

amelyben azonban 1904-től kezdve a szocializmus eszméivel rokonszenvező radikális elemek kerültek túlsúlyra, úgy hogy 1906-ban a mérsékelt gondolkodású egyének kiváltak belőle. A tisztán tudományos működés a most már magára maradt radikális csoportot, amelynek vezetése Pikler Gyula egyetemi tanár és Jászi Oszkár kezébe került, nem elégítette ki. Mindinkább a radikális eszmék mellett való politikai propaganda felé hajlott, kapcsolatot keresett a politikai pártoknak radikális árnyalatú elemeivel, akik előbb Justh Gyula, majd Károlyi Mihály gróf környezetében voltak leginkább feltalálhatók és több propagandisztikus szervezetet alapított. Ezek közül különösen az egyetemi ifjúság részére megteremtett Galilei-kör vált ki, amelynek tagjai a háború utolsó évében a kaszárnyákban antimilitarista, a katonákat a szolgálat megtagadására fellázító röpiratokat terjesztettek, úgy hogy bíróság elé kellett őket állítani. A radikális polgári párt vezető tagjainak egyike-másika, különösen pedig a párt vezére, Jászi Oszkár, nagy befolyással volt Károlyi gondolkodásának kifejlődésére. Azok az eszmék, amelyeknek Károlyi a háború vége felé hirdetője lett, — nagyrészen a radikálisok ideológiájából származtak. Jászi Oszkár, aki ezt az ideológiát megteremtette, illetve a külföldi hasonló eszmeáramlatoknak a magyar viszonyokra való alkalmazását több munkájában megkísérelte, egyoldalú, a gyakorlati élettel jóformán semmi kapcsolatban nem álló doktrinér volt, — egyike azoknak, akik megvetéssel fordulnak el minden oly törekvéstől, amely az íróasztal mellett kieszelt és kicsiszolt elméleteket a társadalmi adottságokkal öszhangzásba akarják hozni. Barátai már fiatal korában szemére vetették, hogy ő *homo unius libri*, rabja egy bizonyos eszmekörnek, amelynek mint serdülő ifjú behódolt. Forradalmi idők mindég alkalmas talajul szolgáltak ama politikai doktrinéreknek, akik abban a hitben élnek, hogy egy ország berendezéseinek új intézményekkel való felcserélése nem

sokkal nehezebb feladat, mintha a tudós az íróasztalnál veti el az egyik elméletet, hogy helyette újat alakítson ki magának. Jászi közel állt ezekhez a doktrínérekhez. Eszméinek nem annyira szegénységét, mint inkább azok egyoldalúságát és gyökeretelenségét lehet szemére vetni, főleg pedig azt, hogy mindazzal, amit a magyar politikai géniusz teremtett, jóval és rosszal egyaránt, nem csak idegenül, de egyenest ellenséges indulattal állt szemben. Nem volt igazi tudós, mert elzárkózott minden elől, ami elméleteit vagy elgondolásait módosíthatta volna és eszméinek az életbe való átültetését fontosabbnak vélte ez eszmék tudományos helytállóságának beigazolásánál. De nem volt igazi politikus sem, mert elméleteiben a gyakorlati lehetőségekkel nem tudott, de nem is akart számolni. Azokhoz a literátusokhoz tartozott, akik a forradalmak előkészítésében mindenütt nagy szerepet visznek és akik bizonyos elveket csökönyös kitartással addig hangoztatnak, amíg azokat egy megfelelő kör által el tudják fogadtatni. Róluk mondta Nagy Frigyes, hogy ha egy országot különösen szigorú büntetéssel akarna sújtani, akkor literátusokkal kormányoztatná. Jászi fanatikus volt és türelmetlen minden az övétől eltérő meggyőződéssel szemben, amely az ő merev megítélése szerint nem fakadhatott másból, mint az embereknek akár ostobaságából, akár aljas ösztöneiből. Sokat foglalkozott, a közfelfogással szembehelyezkedve, a nemzetiségi kérdéssel, de erről szóló munkáiban ezt a fölötte kényes, impoderabiliákkal teli problémát túlságosan leegyszerűsítette és ezért hamisan látta. Mindég erős vonzalmat érzett a szociálista tanok és eszmék felé és legjobban talán az októberi forradalom idejében, amikor Garami szerint a szocialista elvek alkalmazásában nem egy vérbeli szociáldemokratán is túltett, holott a polgári radikálisoknak az lett volna a feladatuk, hogy a szociálisták túlzásaival szembeszállva a polgári társadalom érdekeit megvédjék. A szocialisták körében is nem annyira a mérsékelt Garamihoz,

mint inkább a szélső elvek felé hajló Kunfihoz vonzódott. Ő is annak a szuggeszióknak befolyása alatt állt, amelyet az orosz forradalom váltott ki, hogy világforradalom van kitörőben. Ez a hit, amelyet Károlyi is osztott, végzetes hatással volt mindkettőnek politikájára. Azon az értekezleten, amelyet Jászi november 12-én a román nemzeti tanáccsal Aradon folytatott, kijelentette, hogy: „a békét nem Foch tábornok és a többi generálisok fogják megkötni, hanem az európai szovjetköztársaság, a munkások és a katonák tanácsai. Azokat az ígéreteket, amelyeket egyes hatalmak a cseh és egyéb imperializmusnak tettek, ez az európai köztársaság nem fogja figyelembe venni”. Az e kijelentésben megnyilvánuló dőre hit sok mindent magyaráz meg, amit a Károlyi-kormány kül- és belpolitikájában különben alig lehet megérteni: a hadsereg széttöltését, az antanttal szemben való engedékenységet és a forradalmi elemekkel szemben tanúsított gyengeséget. Károlyinak szüksége lett volna valakire, aki tudja mit akar, e mellett megáll és azt keresztül is viszi. Jászi, aki fatalizmussal volt tele a szerinte biztosan bekövetkező világforradalom közeledésének érzésére, nem volt az az ember, aki ezt a feladatot elvégezhette volna, ő inkább tovább tőlt Károlyit a szélső szocialis forradalom felé, amelytől talán mindketten írtóztak, de amelyet elkerülhetlennek és küszöbön állónak tartottak.

Még kevésbé tudta Károlyit ezen a végzetes úton visszartartani a polgári radikálisoknak másik képviselője a kormányban, Berinkey Dénes igazságügyminiszter. Annak a miniszteriumnak kiváló tisztikarából került ki, amelynek most élére jutott és a forradalom kitörésekor ő vezette annak nemzetközi jogi osztályát. Mint a „Huszadik Század” egyik megalapítója birta a radikális körök bizalmát és rokonszenvezett velük. Szelid, lágy ember volt, akiben nyoma sem volt annak a kerülhetlen erélynek, amelyre a szélsőségek elnyomására elkerülhe-

tetlen rendkívüli elhatározásoknál szükség lett volna. A radikális párthoz sorozható még Nagy Ferenc közéleti miniszter is, aki eddig ugyanennek a minisztériumnak államtitkára volt, de már ebben a minőségében is kapcsolatot keresett és talált a radikális törekvések képviselőivel.

A szociáldemokrata pártot a kormányban Garami Ernő kereskedelemügyi és Kunfi Zsigmond népjóléti miniszter képviselték. Garami Ernő okos higgadtságával, komoly felelősségérzetével és a valóság reális meglátására való képességével messze kivált a párt tagjainak sorából. A kormányban nem volt senkisé, — a polgári minisztereket is beleértve —, aki bátrabban és nagyobb határozottsággal szállt volna síkra a bolsevizmus nyílt vagy titkos hívei ellen. Ebben a tekintetben jobban védte meg a nem-proletár polgárság érdekeit, mint azok, akik a polgári pártok képviseletében kerültek a kormányba. Megfontolt, szűkszavú ember volt, aki a szociáldemokrata pártban elfoglalt vezető pozícióját nem tüzes szónoklatok és demagóg beszédeknek, de okosságának és jellemességének köszönhette. Beszédei kevésbé voltak színesek és lelkesítőek, mint sok más elvtársának népszónoklatai, de világosságuknál, határozottságuknál és értelmességüknél fogva soha nem tévesztették el hatásukat. De bármily bátran és következetesen szállt síkra a szélsőségek ellen, az események folyását nem tudta feltartóztatni. Szerepe abban merült ki, hogy folyton kezeit tördelte, de valamilyen célra vezető akciót nem kezdeményezett. Képtelen volt erre, mert elsősorban mégis pártpolitikus volt, aki minden lépésnek nemcsak az országra, hanem a szociáldemokrata pártra való kihatásait is fontolóra vette és aki ezenkívül demokrata felfogásához híven kötelezőnek tartotta magára nézve azokat a formásokat, amelyek szerint a szociáldemokrata párt a maga politikai elhatározásait meghozni szokta. Neki arra, hogy cselekedjék, párthatározatra volt szüksége, még pedig olyan párt határozatára,

amely mindinkább kicsúszott az ő befolyása alól. Ámde a tömegek mind gyorsabb ütemben lejátszódó radikálizálódásából keletkezett veszélyeket nem lehet a tömegek képviselőinek többség-határozataival ellensúlyozni. Erre alkalmasabbak a diktatórikus eszközök: a golyó és az akasztófa. De az ilyen elgondolások Garaminak részben természetével és egyéniségével, részben elveivel és meggyőződésével szöges ellentétben álltak. Ő maga emlékirataiban élénken ecseteli lelki konfliktusát, mikor Dietz főkapitány őt a bolsevisták előkészületeire figyelmeztette. Amikor megkérdezték tőle, akarja-e, hogy tovább is informálják ezekről az üzelmekről, majdnem kiszaladt száján a szó, hogy: nem és nagy megerőltetésébe került azt mondani, hogy: igen. Ez a lelki konfliktus tette világossá előtte, hogy, mint ő maga mondja, a szociáldemokrata párt multja mennyire útjában áll annak, hogy a szociáldemokraták a kormányon helyesen tudjanak viselkedni. A demokráciának megsemmisítését célzó erőszakos tömegmozgalmakat — és ilyen volt az 1918/1919. évi bolsevista mozgalom is, — nem lehet elfojtani a demokratikus elvek alkalmazásával, amelyeknek lényege az, hogy minden mozgalomnak, tehát a demokrácia ellen irányulónak is, szabad folyást kell engedni. Ez a politika a demokrácia öngyilkosságával volna egyértelmű. A demokratikus rendszer az ilyen helyzetben az előtt a dilemma előtt áll, hogy vagy önmaga adja fel magát, vagy pedig ellenségei seprik el. Ennek a tragikus dilemmának lett áldozata Oroszországban Kerenski és Magyarországon Garami Ernő. A szociáldemokrata párt második képviselője a kormányban Kunfi Zsigmond, nem volt Garamihoz hasonló hűvös természet. Szerette és élvezte az izgalmakat, erősen reagált a körülötte lejátszódó eseményekre és jól érezte magát a forradalmi romantika búvkörében. Beteges idegzetével jobban hajlott a szélsőségek felé, mint Garami, bár ez kétségkívül komolyabban és mélyebben volt meggyőződve a szociálista elvek egyedül üdvözítő vol-

táról, mint a szkepticizmusra hajló Kunfi, kit bizonyos bohémkedő könnyelműség és frivolitás jellemezett.

Mint hadügyminiszter Linder Béla tüzérezredes került a kormányba, aki eddig az olasz fronton harcolt és ott állítólag egyike volt azoknak, akik a forradalom előkészítőit már hónapok óta a hadsereg szétzüllesztésére irányuló propagandájuk részére felhasználható információkkal látták el. A kormányba Kunfi ajánlatára vették be.

A pénzügyi tárcát névleg Károlyi maga vállalta el, annak tényleges vezetése azonban Szende Pál államtitkár kezébe került. Miniszterré való kinevezése azért maradt el, nehogy Kunfi mellett még egy másik zsidó miniszter is helyet foglalhasson a kormányban. A demokráciának tehát a Károlyi korszakban is meg voltak a maga határai.

Az új kormány programmja három főirányelvből állt. Mindenekelőtt békét akart kötni és azt hitte, hogy Magyarországra kedvező békét úgy ér el, ha minél tüntetőbben mutatja ki a pacifizmus eszméjével való rokonszenvét és minél határozottabban fordul el azoktól, akik az ország sorsát eddig intézték. Azután meg akarta kísérelni a nemzetiségi kérdés megoldását és a nem-magyar nemzetiségeknek Magyarországon belül való megtartását azzal, hogy Magyarországot „keleti Svájc”-á alakítja át és megadja minden egyes nemzetiségnek azt az autonómiát, amely után vezéreik régóta áhitoztak. Végül a magyar közintézmények demokratizálását, az eddig uralkodott társadalmi elemeknek visszaszorítását és az alsóbb és legalsóbb rétegek érdekeinek felkarolását, — többek közt a nagybirtoknak egészséges parasztbirtokokra való felosztását — vette tervbe. A következmények azt mutatták, hogy ez az egész politikai elgondolás helytelen volt. Az a szélső irány, amelyet a kormány követett, megnyilvánult már abban is, hogy a kormánynyilatkozatok szenvedélyesen tüzeltek ugyan a régi rendszer ellen, de az új korszak rendjét

megbontással fenyegető szélsőséges áramlatok ellen, ha egyáltalában, csak igen halk szavakat hallattak.

A Károlyi-kormány október 31-én, délután 6 órakor tette le az esküt a király megbízottjának, József királyi hercegnek kezébe. De már a következő napon megbánta azt. A Nemzeti Tanácson belül az a kívánság merült fel, hogy Magyarország köztársasággá változzék át. Különösen a szocialista Landler Jenő képviselte ezt az álláspontot, kijelentvén Jászinak, hogy mint királyi kormány a Károlyi-minisztérium negyvennyolc óráig sem fogja magát tarthatni. De a polgári Harrer Ferenc is megerősítette azt a véleményt, hogy nemcsak a munkásosztály és az alsóbb középosztály, hanem a gazdag polgárság is, a lipótvárosi udvari tanácsosok, a nagyiparosok és bankárok is elítélik a kormányt, mert az októberi forradalom után mégis hűségesküt tett a királynak, ahelyett, hogy elhatározta volna a köztársaság kikiáltását. Rövid vita után Hock János abban foglalta össze a véleményeket, hogy a Nemzeti Tanács egyhangulag kívánatosnak tartja Magyarországnak köztársasággá való nyilvánítását. A véletlenül jelenlevő Jászi vállalta, hogy ezt az álláspontot a kormánnyal közölni fogja. A kormány egy ideig habozott, de azután megbarátkozott a köztársaság kikiáltásának gondolatával. Szükségesnek tartotta azonban, hogy mindenekelőtt felmentést kapjon az előző napon a királynak tett hűségeskű alól. Batthyány Tivadar gróf és Jászi Oszkár vállalták, hogy ebben az irányban lépéseket fognak tenni József királyi hercegnél, aki telefonon érintkezésbe lépett a királlyal. Jászi, mint a jelenet szem- és fültanuja, azt írja, hogy Károly király húzódott a kívánság teljesítésétől és József királyi herceg, aki mindent elkövetett a kormány kívánságának teljesítése érdekében, kénytelen volt, a királyt ismételten felhívni és arra kérni, hogy ne álljon útjába az elemi módon megnyilvánult népakaratnak. Kezességet vállalt a Károlyi-kormány őszinteségeért és loyáliságáért és ismé-

telten hangsúlyozta, hogy a monarchia Magyarországon az ő személyes meggyőződése szerint örökre elveszett. Windischgrätz Lajos herceg ugyancsak azt írja, hogy József főherceg támogatta Károlynak az eskü alóli felmentésre vonatkozó kívánságát és hasonlóan adja elő a történeteket Batthyányi Tivadar gróf is. Viszont József kir. herceg naplójában azt mondja, hogy ő mindig arra igyekezett reábirni a királyt, hogy az eskü alól való felmentést ne adja meg. Bármint lett légyen is, a király végre engedett, mire a Károlyi-kormány, amely most már „népkormány”-nak nevezte magát, az esküt a Nemzeti Tanács kezébe tette le, amely ezentúl, a katonatanáccsal és munkástanáccsal együtt, a kormány ellenőrző szerveként ismertetett el. A parlament hatásköre ezekre a teljesen önkényesen összeállított tanácsokra szállt át. Az orosz példa hatott, — a tanácsrendszer Magyarországon is életbe lépett.

Most divattá vált felesküdni a Nemzeti Tanácsra. Egymás után jelentek meg ott a hatóságok fejei és a politikai és közéleti előkelőségek és letették az előttük felolvasott esküt: „Én N. N. becsületesemre fogadom, hogy a Nemzeti Tanács rendelkezéseinek magamat feltétlenül alávetem és minden utasítását készséggel támogatom”. November 2-án a tisztikart is feleskették az új Magyarországra. Ez alkalommal mondta Linder hadügyminiszter, aki ennél az aktusnál politikai hovatartozásának megjelölésére vörös nyakkendővel jelent meg: „Nem kell többé hadsereg! Soha többé katonát nem akarok látni”. Mondotta pedig azt olyankor, amikor Magyarországot minden oldalról ellenség fenyegette. Aki a köztisztviselők közül önként nem jelentkezett az eskü letételére, azt hivatalában keresték fel. Aki nem akart a Nemzeti Tanácsnak felesküdni, az visszavonult a közéletből. Ezt tette Apponyi Albert gróf is. A közélettől való — akkor véglegesnek látszó — búcsújánál kijelentette, hogy nézete szerint „az új rendszer sikeres és békés érvényesülése szegény ha-

zánk megmentésének egyedüli eszköze". A régi politikusok legnagyobb része hasonlóan gondolkodott.

De dacára annak, hogy a kormány a nemzet nagy többségére támaszkodhatott és ellenállást sehol sem talált, a rend nem állt helyre és a viszonyok mind kaotikusabbakká váltak. A hivatalokba mindenütt fiatalemberek ültek be és igyekeztek ott saját elgondolásukat érvényesíteni, amiből mindenféle zavar keletkezett. Ismeretlen egyének bukkantak fel a homályból és oly forradalmi érdemekre hivatkozva, amelyekről gyakran senkisémm tudott, pénzt vagy állást követeltek a maguk számára és rendszerint meg is kapták. A Nemzeti Tanács is folyton beleszólt az ügyek intézésébe. Garami írja, hogy a forradalom utáni napokban, mint kereskedelmi miniszter akárhányszor kapott ceruzával darab papírra írt utasításokat a Nemzeti Tanácstól, illetve annak valamelyik buzgón hivataloskodó tagjától. Voltak miniszterek, mondja Garami, akikben nem volt meg a bátorság e rendelkezések visszautasítására, úgy hogy a Nemzeti Tanács és a kormány munkája egy ideig „meglehetősen kaotikusan, egymást sokszor keresztezve” folyt. A fővárosban a forradalmi eseményeket a csőcselék itt-ott fosztogatásra is felhasználta. Általános volt az aggodalom, hogy a hadszíntérről nagy tömegekben visszavonuló katonák, akiket a kormány nem akart eddigi katonai keretükben megtartani, a náluk lévő fegyverekkel vissza fognak élni. Leszerelésük, élelmezésük súlyos gondokat okozott. Ugyanakkor a Magyarországon elhelyezett orosz hadifoglyok tömegesen jelentkeztek azzal a kívánsággal, hogy tegyék nekik lehetővé a hazautazást. Megindult az ellenséges betörésektől való félelem miatt a vidéki menekültek özöne is. A város túl volt zsúfolva, élelmiszerhiány fenyegetett.

Tetézte a zűrzavart a köztársaság kikiáltására irányuló mindinkább erősödő mozgalom is. Nem volt kétséges, hogy a királynak tett esküjök alól felmentett miniszterek ezen a

téren is hajlandók a tömegeknek engedni. Már a forradalom kitörésének napjaiban a tömeg sűrűn éltette a köztársaságot. Különös nyomatékkal nyilvánult meg ez a törekvés akkor, amikor november 2-án József főherceg és fia is megjelentek a Nemzeti Tanács előtt, hogy ott letegyék a szokásos esküt. Az általános éljenzésbe, amellyel a jelenvoltak a főhercegek esküjét fogadták, belevegült a köztársaság éltetése is. A Károlyi-kormány tagjai sohasem gondoltak komolyan arra, hogy ezzel a mozgalommal szembehelyezkedjenek, — ők ebben a tekintetben is sodortatták magukat az események által. November 12-én Károlyi magához kérte a főrendiház elnökét, Wlassics Gyula bárót és felkérte őt arra, hogy néhány főúrral együtt még aznap utazzék el Eckartsauba, ahol a király ezidőben tartózkodott és tájékoztassák a királyt a magyarországi összekuszált, forrongó helyzetről. Károlyi közölte Wlassics-csal, hogy ő annak idején biztosította a királyt, hogy az államforma kérdését csak az összehívandó nemzetgyűlés fogja eldönteni, ám a hangulat olyan forradalmivá vált, hogy a kormány, mint mondotta, kénytelen lesz a köztársaságot három napon belül kikiáltani. Ő nem akarja, hogy az események meglepetészerűen érjék a királyt és ezért kérte meg Wlassicsot a király informálására, hozzátéve, hogy véleménye szerint célszerű volna, ha Wlassics és társai a királynak a trónról való lemondást ajánlanák, mert ha ez nem következik be, a királyt és a dinasztíát valószínűleg trónvesztettnek fogják nyilvánítani. Wlassics Gyula erre Esterházy Miklós herceg, Széchenyi Emil gróf és Dessewffy Emil gróf társaságában kiutazott Eckartsauba.

A királynak akkor, amikor a magyar főrendek előtte megjelentek, már megvolt a maga álláspontja a trónról való lemondás kérdésében. Néhány nappal előbb ugyanis az osztrák szociáldemokraták közeledtek hozzá azzal a kívánsággal, hogy önként mondjon le a trónjáról, amit az egyszerű trónfosztásnál szíve-

sebben láttak volna, úgy vélvén, — és ez a felfogás a Károlyi-kormány tagjainál is szerepet játszott — hogy ebben az esetben nehezebb a köztársaság kikiáltásának jogérvényességét kétségbevonni. Az uralkodó azonban határozottan ellenszegült minden ilyen kívánságnak és ettől az álláspontjától akkor sem tárgított, amikor azzal fenyegették őt, hogy ha nem mond le, személyének biztonságát nem garantálhatják. Végül egyesség jött létre, amely szerint az uralkodó nem mondott le az osztrák trónról, hanem csak az államügyek intézésétől való visszavonulását jelentette be, hozzátévén, hogy előre is elismeri Német-Ausztriának a maga jövőbeni államformáját illető döntését. Ez az osztrák nyilatkozat november 11-ről kelt és azt azonnal nyilvánosságra hozták. Amikor a király két nappal később a magyar főrendeket fogadta, már csak meg kellett ismételnie az osztrák trónra vonatkozó nyilatkozatát Magyarország részére is. „Trónralépésem óta, — mondja a nyilatkozat, — mindég arra törekedtem, hogy népeimet minél előbb megszabadítsam a háború borzalmaitól, amely háború keletkezésében semmi részem nem volt. Nem akarom, hogy személyem akadályul szolgáljon a magyar nemzet szabad fejlődésének, mely iránt változatlan szeretettől vagyok áthatva. Ennélfogva az államügyek vitelében való minden részvételtől lemondok és már eleve elismerem azt a döntést, mely Magyarország jövőbeni államformáját megállapítja”. Ezt a nyilatkozatot Wlassics november 14-én átadta Károlyinak, aki azonban kijelentette, hogy erre a nyilatkozatra immár nincsen szükség, mert ama közjogi tanárok véleménye szerint, akikhez ebben a tárgyban kérdést intézett, azzal, hogy az uralkodóház elveszítette az Ausztria feletti uralmat, megszűnt a *pragmatica sanctio* is és ezzel a magyar királyi szék máris megürült. Wlassics szembeszállt ezzel a felfogással. Említette, hogy ez a felfogás Eckartsau-ban is szóba került, mire a király csodálkozott, hogy magyar közjogászok ily szoros kapcsot hirdetnek az osztrák csá-

szár ausztriai uralmának sorsa és a magyar korona viselése között. „Én azt tanultam, — mondta a király — hogy a magyar közjog szerint a magyar király és az ausztriai császár csak személyében azonos, de a magyar király az osztrák császártól teljesen független, önálló hatalmú királyi szuverénitás képviselője“.

Erre azután november 16-án, szombaton, kikiáltották a magyar népköztársaságot. Előbb a képviselőház ült össze, ahol Szász Károly elnök utalt röviden arra, hogy a magyar nép a lezajlott események során megvethette az önálló, független, demokrata Magyarország alapjait. Tisza István haláláról még csak meg sem emlékeztek. A főrendiház utolsó ülését Wlassics Gyula vezette, akinek ez alkalommal tartott beszédéből már erősen kiérezhető az aggodalom afelett, hogy bosszút, gyűlölséget, lealázást lihegő békekötés veszélye fenyeget és hogy az ezeréves magyar államnak területi épsége forog kockán. Az országgyűlés mindkét háza önmaga mondta ki, hogy befejezte misszióját. Ezután került sor az országház kupolacsarnokában, ahol a polgárság és a munkásság különböző szervezeteinek küldöttségei gyűltek össze, a köztársaság kikiáltására.

Az Országházteret ez alkalomból százezernyi tömeg lepte el. Az új Magyarország vezérei, akik egymásután beszédeket intéztek a tömeghez, nem győzik magasztalni az akkor eléjük táruló látványt. A lelkes tömeg, amely, János Jelenéseinek szavaival élve, új mennyországot és új földet vélt maga előtt láthatni, valóságos himnuszokra ihlette őket. Pedig ez a lelkesedés még akkor sem jelentett sokat, ha nem vesszük figyelembe, hogy a szervezett szociáldemokrata párt százezernyi hadát felvonultatni nem volt nehéz. A lelkesedés a legjobb esetben is csak annak volt fokmérője, hogy a nép mit remélt az új kormánytól. A kormányok értékét pedig nem az adja meg, hogy miként fogadják őket, hanem az, hogy miként búcsúznak tőlük.

AZ ORSZÁG FELDARABOLÁSA

AHÁBORÚ elvesztésének következtéseként számolni kellett Magyarországot jelentős megcsonkításával. Az antant részben kötelezve volt, részben hajlandóságot érzett arra, hogy a monarchia egyes népeinek, amelyekről az volt a nézete, hogy nem szívesen vettek részt a szerinte csak német és magyar érdekekért folytatott háborúban, lehetővé tegye függetlenségük megteremtését, vagy a fajrokonai-alkotta önálló államokkal való egyesülését. A háború befejezésekor az antantnak nem volt titkos szerződése Magyarország területi épségének rovására. Az Olaszország hadbalépésének érdekében kötött 1915. április 26-iki londoni szerződés Dél-tirolt, Isztriát és Dalmácia egy részét ígérte oda Olaszországnak, de magyar területre nem nyújtott senkinek reményt és még Fiume is kívül esett azon a vonalon, amelyen belül Olaszország területi gyarapodása tervbe volt véve. A Romániával 1916. augusztus 17-én Bukarestben kötött titkos szerződés Erdélyt, a Bánátot és a Tiszántúl felét a románoknak ígérte ugyan, de ez a szerződés érvényét veszítette, amikor a román kormány 1918-ban a központi hatalmakkal különbékét kötött. A mi a szerbeket illeti, ők az 1917. július 7—20-iki korfui nyilatkozatban bejelentették ugyan igényüket az összes szerb-, horvát- és szlovénlakta területekre, de szerződéses biztosíték arra, hogy ezeket meg is fogják kapni, nem volt kezükben. A csehek Felsőmagyarországra — Szlovákiára — való igényüket Wilson elnök pontozataira alapították, amelyeket Ausztria-Magyarország

akkor, amikor békét kért, kénytelen volt elfogadni. Eredetileg Wilson tizennégy pontjában még csak azt a tételt állította fel, hogy „Ausztria-Magyarország népeinek meg kell adni a legszabadabb lehetőséget autonom fejlődésükre”. (10. pont.) Ezt a tételt azonban később szigorította, mert az „elnyomott nemzetek római kongresszusa” (1918 április) után, május 29-én hivatalosan kijelentette, hogy a cseh-szlovákoknak és jugoszlávoknak szabadságuk kivívását célzó nemzeti törekvései kormányának rokon-szenvesek. Június 28-án pedig Wilson azokkal szemben, akik nyilatkozatát úgy értelmezték, hogy autonómiát kíván adatni az osztrák-magyar monarchia minden népének, kijelentette, hogy az Egyesült Államok kormányának véleménye szerint a szláv faj összes ágait teljesen fel kell szabadítani a német és osztrák uralom alól. Ez a nyilatkozat azzal, hogy a cseheknek és szlovákoknak függetlenségre való igényét elismerte, meg is pecsételte Ausztria-Magyarország sorsát. Szeptember 3-án Wilson a csehszlovák nemzeti tanácsot hadviselő kormánynak ismerte el és október 18-án az osztrák-magyar monarchia békekérő jegyzékére adott válaszában kijelentette, hogy június 28-iki nyilatkozata megakadályozza, hogy Ausztria-Magyarországgal kizárólag autonómiák alapján tárgyaljon. Az osztrák-magyar kormány kénytelen volt ezt tudomásul venni. Ilyen körülmények közt biztosnak látszott, hogy Magyarország területi épségét a cseh igények is veszélyeztetni fogják.

Ezekre a lehetőségekre való tekintettel végzetesnek bizonyult a Károlyi-kormány elhatározása, amellyel az osztrák-magyar hadsereg magyar csapatainak azonnali fegyverletételét, a katonai formációk felosztását és a katonák leszerelését rendelte el. November elsején Linder hadügyminiszter bejelentette, hogy a magyar kormány a fronton szolgáló magyar katonákat a fegyverek azonnali letételére hívta fel. A következő napon Linder megismételte ezt a kijelentést a katonákhoz intézett egyik kiált-

ványában, amelyben azt mondja, hogy „Magyarország válságos helyzete és az új világnézet, mely megdönti az erőszak uralmát és a népek békés szövetségét akarja, a felelős magyar kormányt arra az elhatározásra készítette, hogy a további harcot az összes harctereken beszüntesse”. A magyar katonákhoz intézett, a fegyverek azonnali letételét kívánó felszólítás a legválságosabb pillanatban bomlasztotta szét a mindenfelől szorongatott osztrák-magyar hadsereget. A felszólításra semmi szükség nem volt, mert hiszen a fegyverszünetről való tárgyalások akkor már folyamatban voltak. Weber osztrák-magyar tábornok, aki ezeket a tárgyalásokat az osztrák-magyar hadvezetőség nevében Diaz olasz tábornokkal Paduában, a Villa Giusti-ban folytatta, november elsején délelőtt vette kézhez a fegyverszünet feltételeit, amelyeknek elfogadása elkerülhetetlen volt. Ezek a feltételek Bécsben ugyanazon a napon, a késő esti órákban jutottak az osztrák-magyar hadvezetőség tudomására. Másnap délelőtt még bizonyos kiegészítések érkeztek be és világos volt, hogy a feltételeket a legrövidebb időn belül el kell fogadni. Ebben az időpontban követelte Linder a hadvezetőségtől, hogy adja tovább a magyar csapatok részére a magyar kormánynak a fegyverek azonnali letételét elrendelő parancsát. Arz báró vezérkari főnök közölte Linderrel, hogy ez felesleges, mert az általános fegyverszünet megkötése közvetlenül küszöbön áll és valószínűleg pár órán belül be fog következni. Linderrel november 2-án délután 4.30 órakor telefonon tudatták Weber tábornok ama táviratát is, amely szerint Diaz tábornok az összes frontokra vonatkozó fegyverszünet megkötésével van megbízva és hogy ezért a Paduában megkötendő fegyverszünet az összes frontokra érvényes lesz. Linder azonban 6.45 órakor tiltakozott a fegyverszünet megkötése ellen és kijelentette, hogy tekintettel Magyarországnak a király által is elismert függetlenségére Webert nem ismeri el a magyar kormány képviselőjének. Amikor Linder megmaradt kí-

vánsága mellett, Arz határozottan megtagadta a magyar hadügyminiszter parancsának a fronton álló katonákhoz való továbbadását, formailag azért, mert a katonaságnak csak a hadsereg-főparancsnokság adhat utasításokat, érdemben pedig azért, mert a hadsereg magyar részének önálló kapitulációja teljesen keresztülvihetetlen volt és veszélyes helyzetbe hozhatta a hadsereg nem-magyar csapatait. Erre Linder telefonon az uralkodót hívta fel és őt szólította fel arra, hogy a magyar csapatok fegyverletételére vonatkozó magyar kormányparancsnak továbbítását elrendelje. A király a telefonkagylót az éppen nála lévő Arz bárónak adta át, aki izgatott szóváltásba elegyedett a kívánságának azonnali teljesítését mind erőszakosabban sürgető Linderrel. Ez végül azzal a különös kéréssel hozakodott elő, hogy a királyné jöjjön a telefonhoz, mert a dinasztia sorsáról van szó. Végül öt perc gondolkozási időt adott a királynak, aki azonban ennek leteltével is azt közölte vele, hogy a parancs továbbításához nem járulhat hozzá, mert ezért nem tudna felelősséget viselni a történelem előtt. Linder erre kijelentette, hogy a magyar kormány és a magyar nemzet elvállalják a felelősséget a magyar csapatok fegyverletételének elrendeléséért. A király végül este 9 órakor, három órával a fegyverszüneti feltételeknek Ausztria-Magyarország részéről való elfogadása előtt továbbította a magyar kormánynak szóban forgó parancsát annak kifejezett hangsúlyozásával, hogy azért kizárólag a magyar kormány és a magyar nemzet viselik a felelősséget.

A Károlyi-kormány azonban, be nem várva a Linder-féle parancsnak hivatalos úton való továbbítását, a hadseregparancsnokság megkerülésével közvetlenül is tett intézkedéseket a magyar csapattesteknél a fegyverek letételére. Már a kormány megalakulása előtt több magyar csapattestben Budapestről, a Nemzeti Tanács köréből jött biztatás eredményeképp meglazult a fegyelem. Október 24-én a 25-ik gyalogezred és a 22-ik hon-

véderezd magyar legénysége Asiago-nál megtagadta az engedelmességet és vonakodott a frontra kimenni. Kijelentették, hogy haza akarnak menni a magyar határok védelmére. Mindkét ezred közvetlenül előbb hosszabb időt töltött távol a hadszíntértől, — az első a hadtápvonalban, a másik odahaza volt. Nyilván ott férközött hozzájuk a forradalmi izgatás, mert a frontharcosok még vitézül állták a harcot. A Károlyi-kormány megalkulása után ez az izgatás kormányparancs alakját vette fel. A parancsnokok megkerülésével mentek értesítések az egyes magyar csapatokhoz, hogy azonnal szüntessék be a harcot és tegyék le a fegyvert. November elsején például Linder hadügyminiszter telefonon utasította a Kövess-féle déli hadsereg vezérkari főnökét, hogy a magyar katonákat azonnali fegyverletételre hívja fel. A csapatok, mikor ezeket az utasításokat megkapták, nem tudták mitevők legyenek. Egyesek megtartották a fegyelmet, de voltak olyanok is, akik megtagadták a harc folytatását.

A hadseregnek a Károlyi-kormány által való széttöltését méltán szigorú kritikával illették. Védelmére az októberi forradalom részesei három érvet hoznak fel. Alig kétséges, hogy a magyar csapatok fegyverletételére vonatkozó intézkedések első indoka az a dőre hit volt, hogy Magyarország annál kíméletesebb elbánásban fog részesülni, minél szembeötlőbben tüntet a békeeszmék mellett. Linder hadügyminiszternek a katonákhoz intézett kiáltványa élénken világítja meg a kormány gondolkodását. A kiáltvány azt hirdeti, hogy a háború „meghozta az áhító emberiség legszebb álmát: a világbékét” és ebben a hitben élt Linder Béla, amikor kijelentette, hogy katonákra nincs többé szükség. „Ti nem vagytok többé katonák, hanem polgárok”, mondotta a katonaságnak. Linder nyilván készpénznek vette az antant propagandája által terjesztett mesét, hogy a háború csakis a világbéke megteremtéséért folyik és azért, hogy soha többé háború ne legyen. Amikor csakhamar nyilvánvalóvá

lett, hogy a kormány ebben a hitében csalódott, azzal igyekeztek menteni a magyar csapatok szélnekbocsátását, hogy a katonák leszerelése nélkül attól lehetett volna tartani, hogy a közbiztonságot fogják veszélyeztetni. A hazatérő katonaság zabolátlanságától való félelem lett volna a csapatok hazabocsátásának főoka. Ám ez az érv alig állhat meg. Ugyanakkor, amikor a magyar katonákat hazaküldték, a cseh Klofac és Stefanik és a román Maniu a hazatérő katonákból használható hadsereget tudtak összeállítani és ez nem lett volna lehetetlen a magyar kormánynak sem, mert voltak olyan hadosztályok, — például a 40. és a 64-ik, — amelyeket együtt lehetett volna tartani. Végül a magyar kormány eljárásának védelmére felhozzák azt is, hogy Magyarországnak amúgy sem lett volna elegendő ereje arra, hogy az antantnak Magyarország feldarabolására irányuló akcióját megghiúsítsa, úgy hogy a katonáknak ellenállás céljából való visszatartása csak haszontalan véráldozatokat jelentett volna. De ez a védekezés sem helytálló. Magyarország új határaitra vonatkozó részletes megállapítások akkor még nem voltak. Általában az antant körében az volt a vezérgondolat, hogy minden külön népből külön államot kell teremteni. De voltak területek, amelyek faji hovatartozása vitás volt, meghagyhatók voltak Magyarországnak és elvehetők tőle — ezeknek sorsát erélyes ellenállással bizonyos mértékig lehetett volna befolyásolni. Mindezekfelett pedig, mint a következmények mutatták, az a veszély is fennforgott, hogy a bennünket környező és most a győztesek oldalára állt nemzetek területéhsége olyan vidékekre is ki fog terjedni, amelyeknek színmagyar volta minden kétségen felül áll. Olyan erélyes katonai akció, mely ezeknek megtartását tűzte volna ki céljául, ezekre ráterelte volna az európai közvélemény figyelmét és valószínűleg lehetővé tette volna megtartásukat.

Külföldi példák mutatják, hogy a győztesekhez csatlakozott szomszédállamok hadereje ellen megszervezett katonai ellenállás

olykor-olykor értékes részleges eredményekkel járt. E tekintetben valósággal példaadó volt a karintiai németek magatartása, akik hirtelenében megszervezett katonai erővel akadályozták meg a karintiai szlovén nemzeti tanácsot, hogy a klágenfurti medencét, amelyhez Klagenfurt és Villach városai tartoztak, szándékához képest Jugoszlávia részére birtokba vegye. Csak az e terv ellen kifejtett katonai akció tette az antantot figyelmesé az igazságtalanságra, amelyet itt elkövetni készült és végül is népszavazást rendelt el, amelynek eredménye által lehetővé vált e területnek Ausztria kebelében való megmaradása. De Magyarországon is később, az ú. n. nyugatmagyarországi felkelés idejében, a Magyarországhoz tartozó egyik területnek elszakítása ellen kifejtett fegyveres ellenállás tette lehetővé, hogy ennek a területnek legalább egy része Sopron városával együtt Magyarországé maradjon. Alig kétséges, hogy ha a Károlyi-kormány hasonló módon fejt ki eredményes ellenállást a szomszédos államoknak Magyarországba betörő csapatai ellen, kedvezőbb határokat lehetett volna Magyarországnak biztosítani. Ez volt Kövess tábornok nézete is, aki november 3-án egy hozzá küldött repülőtszernak, aki őt a fegyverek letételére szólította fel, levelet adott át, amelyben sajnálatát fejezi ki a felett, hogy a kormány feladta az ország területe megvédésének gondolatát. De a Károlyi-kormány ezt az utat nem akarta követni, mert az ellenállásnál többet remélt attól, ha Magyarország bünbánó magatartást mutat, megtagadja a világháborúban tanúsított méltóságteljes magatartását és felesküszik a pacifista eszmékre. Hogy a pacifizmus olyan eszme, amelyet nem lehet egyoldalúan képviselni, arra nem gondolt.

Az osztrák-magyar hadvezetőség által Diaz tábornokkal Páduában a Villa Giusti-ban megkötött fegyverszünetet a magyar kormány nem ismerte el, bár ez nem foglalt magában magyar területeket érintő intézkedéseket, sőt Badoglio olasz ve-

zérezredes határozottan kijelentette, hogy a szerbekkel, lengyelekkel és ukránokkal szemben az eddigi politikai határok fogják a demarkációs vonalat alkotni. Nem ismerte el részben azért, mert a monarchia felbomlása folytán „a független Magyarország nevében senki más nincs jogosítva tárgyalni, mint a magyar kormány“, részben mert abban a hitben ringatta magát, hogy az újjáalakított, demokratizált és magát semlegesnek és antantbarátnak valló Magyarország kedvezőbb feltételeket fog kapni. Ezért Károlyi azt javasolta, hogy a magyar kormány a délről Magyarország irányában felvonuló antant-hadsereghez önálló küldöttséget menesszen egy külön magyar fegyverszünet megkötésére. Ennek az antanthadseregnek élén Franchet d'Esperay tábornok állt, aki abban az időben Belgrádban állomásozott.

A küldöttséget Károlyi maga vezette, — részt vett benne többek közt Jászi Oszkár, Hatvany Lajos, Csernyák Imre és Bokányi Dezső is. A küldöttség november 6-án indult el útjára. Belgrádban azonban csalódás érte. A Károlyi-kormány abban a „naiv hit”-ben ringatta magát, — e szavakat a kormány egyik minisztere, Garami használja, — „hogy az osztrák-magyar militarizmusnak összeomlását jelképező katonatanácsok az ellenség hadseregét vezető tábornoknak ugyanakkora örömeire szolgálnak, mint nekik“, a magyar forradalom vezetőinek. Ezért vitték magukkal a katonatanács képviselőjében ennek első megalapítóját, Csernyák Imrét, annak ellenére, hogy őt akkor már „aljas indokok által vezetett törtető”-nek tartották. Abban nem is kételkedtek, hogy az új Magyarországnak a pacifizmusra felesküdt képviselőit a francia tábornok tárt karokkal fogja fogadni, hisz náluk hiszékeny fülekre talált az ellenséges propaganda, amely a közp hatalmak ellenállóképességének szétmorzsolása és saját polgársága harci kedvének élesztése érdekében váltig azt hirdette, hogy az antant a háborút csak a maradandó világbéke megteremté-

sére és biztosítására viseli. A Károlyi-kormány képviselőit azonban már fogadtatásuk külsőségei meggyőzhették arról, hogy reményeikben csalatkoztak. A francia tábornok egyáltalában nem mutatott rokonszenvet a november 7-én nála megjelent magyar küldöttség iránt. Amikor a bemutatkozásnál megtudta, hogy a küldöttségben a katonatanács képviselője is résztvesz, csodálkozva kérdezte: „Hát ilyen mélyre sülyedtek?” (Vous êtes tombés si bas?). Érdeklődést csak egyetlen irányban mutatott, — megkérdezte ugyanis: „Mit csinál az önök szerencsétlen királya?”, — és mikor e kérdésre választ kapott, részvétellel kiáltott fel: „Szegény fiatalember!” (Pauvre jeune homme!) Amikor Károlyi belefogott annak az emlékiratnak felolvasásába, amelyet Jászi útközben megszerkesztett részére, Franchet d'Esperay félbeszakította őt és felszólította a társaság tagjait, álljanak a lámpa világába, hogy jobban láthassa őket, — mintha valami csodabogarak volnának. Az emlékirat szövegének felolvasása közben a francia tábornok ismételten megjegyzéseket tett. Ha az emlékirat a „nation hongroise” kifejezést használta, Franchet kijavította és odavetette, hogy beszéljenek „nation magyare”-ról. Ha csehokről volt szó, azt mondta, hogy „csehszlovákok”-nak kell őket nevezni. Amikor az emlékirat arról beszélt, hogy Magyarország semlegesnek vallja magát, Franchet félbeszakította felolvasását és kijelentette: „Önök nem semlegesek, de legyőzöttek”. Közbevetette, hogy a magyarság csupa ellenségtől van körülvéve és csak egy intésébe kerül, hogy ezek minden oldalról rátámadjanak Magyarországra. (Vous avez comme ennemis les Tchèques, les Slovaques, le Roumains et les Yougoslaves. Je n'ai qu'un signe à faire et vous serez détruits”.) Mikor Károlyi befejezte az emlékirat felolvasását, Franchet tábornok egy papírlapról olvasott fel pár mondatot, amelyekben a magyaroknak szemére hányta a Németországgal kötött szövetséget. Az egyetlen biztató szó, amit ez a részére írásban előkészített válasz magában

foglalt, az a kijelentése volt, amelyben felszólította a magyarokat, hogy sorakozzanak Károlyi körül. Magyarország alig volt valaha jobban megalázva, mint a Károlyi-kormány e belgrádi fogadtatásánál.

Kérdés, szükséges volt-e ez a megaláztatás? Szükség volt-e egyáltalában arra, hogy a magyar kormány külön fegyverszünetet kössön az antanttal?

Az antanthoz tartozó írók erős kritikában részesítették azt a módot, ahogyan az antant a fegyverszünetekre vonatkozó megállapodásokat megkötötte és kezelte. Ezeknek a megállapodásoknak kétségkívül nagy fontosságuk volt, hisz azok alkották egészen a békeszerződéseikig az ellenséges hatalmakkal való viszony alapját. Dacára e fontosságuknak a fegyverszünetek megkötése nem történt egységes politikai irányítás alapján. Ahol ilyen fegyverszünetről tárgyalás folyt, ott az antant részéről tárgyaló állam ugyan igen gondosan őrködött saját érdekei felett, de közömbösen viselkedett a többi, gyakran igen erősen érdekelt államok kívánságaival szemben.

A fegyverszünetek megkötésénél elkövetett hibák iskolapéldájának tekintik az antantírók a Magyarországgal kötött fegyverszüneteket. Az 1918 november 3-án az olasz főhadiszálláson létesült fegyverszünetet a közös osztrák-magyar hadsereg nevében kötötték meg, — de két hibája volt. Először is az, hogy már létrejött előtt az Ausztria-Magyarországot alkotó népek, — csehek, lengyelek, jugoszlávok, sőt osztrákok és magyarok is — teljes függetlenségüket proklamálták. Másodszor az, hogy ez a fegyverszünet csakis Olaszország kívánságait vette figyelembe és annak igényeit elégítette ki. Ezért tehát, — mindég az antantírók szerint, — szükség volt a november 13-án Belgrádban létrejött második fegyverszüneti konvencióra, amely már kimondja bizonyos, Magyarországhoz tartozó területek megszállását, megállapítja „a szövetségesek megszállási jogát minden stratégiailag

fontos pontra és helysége” és végül elrendeli a magyar hadsereg hat gyalog- és két lovasdivizion felüli részének demobilizálását. De ez a fegyverszünet is magán viseli keletkezése helyének bélyegét. Belgrádban jött létre, tehát a szerbeknek összes kívánóságait kielégítette és akkora magyarországi terület megszállására adott nekik jogot, amely nagyobb volt annál, mit nekik később a békeszerződés ítélt oda, sőt nagyobb volt annál is, aminőre az ő területi aspirációik kiterjedtek. Viszont azonban a belgrádi szerződés egyáltalában nem törődött a csehek óhajaival és a románokét is csak kis részben vette figyelembe, amikor demarkációs vonalul, ameddig a románok előnyomulhattak, a Marost jelölte meg.

A fegyverszüneti szerződésekben megnyilvánuló e rendszeretenség volt az antantírók véleménye szerint a következő hónapokban lejátszódott állandó zavarok főforrása. Emiatt kellett szerintünk a belgrádi szerződésben megjelölt demarkációs vonalat állandóan előretolni, minden ilyen előretolás pedig arra a gyanura adott okot, hogy ezzel Magyarország politikai határait is szűkebbre akarják szorítani. E nézetnek, — mondják az antantírók —, volt is némi alapja. Szerintünk jobb lett volna, ha a demarkációs vonalak sehohsem estek volna össze azokkal a határokkal, amelyekkel mint véglegesekkel Magyarországon számolni lehetett.

Ezekből a fejtegetésekből kitűnik, hogy a paduai fegyverszünetnek a belgrádi fegyverszünettel való kiegészítése az antantnak érdeke volt. De érdeke volt-e Magyarországnak is? A paduai fegyverszünet nem állapított meg olyan demarkációs vonalat, amely magyar területet magyar területtől elválasztott volna. A belgrádi fegyverszünet ellenben lehetővé tette Erdély a Maroson inneni részének a románok által és a Délvidéknek a szerbek által való megszállását. Ez tehát Magyarország részére súlyosabb, viszont a velünk szemben álló államokra nézve kedve-

zőbb feltételeket állapított meg. A belgrádi tárgyalásokat mégis nem az antant kezdeményezte, hanem a magyar kormány. Ez kitűnik abból az emlékiratból is, amelyet Károlyi Mihály felolvasott Franchet d'Esperay tábornok előtt, mert ez az emlékirat felemlíti, hogy Diaz olasz és Weber osztrák-magyar tábornok tárgyalásokat folytattak a fegyverszünetről és mert kizártnak tekinthető, hogy a Károlyi-kormány nem tudta volna, amit az egész világ tudott, hogy ez a fegyverszünet már meg is volt akkor kötve. A Károlyi-kormány mégis úgy tett, mintha ennek a fegyverszünetnek tartalmát nem ismerné. Ez valószínűtlen, sőt a tárgyalásokban résztvett Nyékhegyi alezredes szerint valótlan, mert Linder még Badoglio tábornoknak fentebb említett, a keleti határok érintetlenségére vonatkozó nyilatkozatát is ismerte, de még ha tényleg nem is ismerte volna, minden reávonatkozó felvilágosítást egyszerű kérdésre megkaphatott volna. Tudhatta, vagy megtudhatta volna tehát azt is, hogy a paduai fegyverszünet magyar terület megszállására vonatkozó jogot nem kötött ki az antanthatalmak és szövetségeseik részére. November 2-án esetleg még érthető volt, hogy Linder nem akarta elismerni Weber tábornokot a magyar kormány képviselőjeként. Hiszen tarthatott attól, hogy az osztrák tábornok nem fogja kellően megvédeni a magyar érdekeket. Ámde teljesen érthetetlen, hogy miért ragaszkodott újabb fegyverszüneti tárgyalásokhoz még november 6-án is, amikor a paduai megállapodások, ami valóságos csodával volt határos, a magyar területet egyáltalában nem érintették. Lehetséges, sőt valószínű, hogy Károlyiéknak belgrádi kirándulása nélkül is sor került volna a paduai fegyverszünetnek Magyarország hátrányára való módosítására, de ebben az esetben ez diktátum lett volna, amellyel az antant megszegte volna azt a paduai fegyverszünetet, amelynek alapján a fegyvereket letettük. Ha az erre való hivatkozásnak talán nem is lett volna gyakorlati értéke, erkölcsi jelentőségét nem szabad alábecsülni. Ámde Ká-

rolyi Belgrádban határozottan tiltakozott az ellen, hogy a paduai fegyverszünet Magyarországot kötelezi és inkább fogadott el sokkal rosszabb fegyverszünetet, amelyben most már Magyarország kifejezetten hozzájárult területe egyes részeinek ellenséges megszállásához. Ez most már nem volt pusztán diktátum és megszegése az eredeti fegyverszüneti feltételeknek, de az antant hadvezetősége és a magyar kormány között létrejött megállapodás. Sőt Károlyi emlékirata egészen feleslegesen még azt is kijelenti, hogy „ami a cseh és délszláv kérdést illeti, mint végleges megoldást elfogadjuk a független cseh és délszláv állam megalakulását, csak a határvonalak megszabása tekintetében vannak közöttünk kontroverziák“. Nehéz megérteni, hogy mi szükség volt az új cseh és a megnagyobbodott jugoszláv államnak ez alkalommal való elismerésére. Még abban az esetben is, ha a cseh és a jugoszláv állam megalakulása elkerülhetetlennek látszott, ez a spontán, minden külső kényszer nélkül tett kijelentés felesleges volt, sőt esetleg káros lehetett.

A belgrádi fegyverszüneti szerződés tényleg állandó bonyodalmak forrása lett. Azt az intézkedést, hogy az antantcsapatok minden stratégialig fontos pontot megszállhatnak, az antant később úgy értelmezte, hogy a megszállást egész országrészekre kiterjesztheti. Ezt valóban nehéz belemagyarázni a fegyverszüneti szerződés szövegébe. De győztesek ellen, kik kardjuk erejére hivatkoznak, jogi érvekkel küzdeni mindig kilátástalan volt.

A Károlyi-kormány programjának pacifista része összeomlott a belgrádi megaláztatás napján. De csakhamar összeomlottak a Károlyi-kormány nemzetiségi politikájához fűződött remények is.

Jászi Oszkár tett kísérletet a magyarországi románokkal való békés megegyezésre. November 12-én leutazott Aradra, hogy ott a nemrég megalakult román nemzeti tanáccsal érintkezésbe lépjen. Kíséretében voltak: Ábrahám Dezső és Bokányi

Dezső, valamint az erdélyi magyarság képviselőjében Apáthy István fő kormánybiztos és Somló Bódog egyetemi tanár. Román részről Pop-Csicsó István, Goldis László és Erdélyi János fogadták őket; Maniu Gyula, a román nemzetiségi párt vezére, csak egy nappal később érkezett meg Bécsből Aradra. Az első értekezletet Pop-Csicsó István nyitotta meg írásbeli nyilatkozat felolvasásával, amelyben kijelentette, hogy a románok a maguk részére teljes „impérium”-ot követelnek egész Erdély és Magyarország románlakta részei felett. Jászi hosszabban érvelt e felfogás ellen. Szerinte ez a kijelentés nem felel meg Wilson szellemének, mert azon a területen, amelyen a románok imperiumot akarnak gyakorolni, magyarok, németek és szászok is élnek, akik a maguk részére szintén önrendelkezési jogot kívánnak. Azokra a területekre — mondotta Jászi —, ahol a román anyanyelvű lakosság többségben van, elfogadjuk az önök által körvonalazott önrendelkezési jogot, csak arról kell gondoskodni, hogy ezek a területrészek azért kapcsolatban maradjanak a központi kormánnyal, mert hiszen felfordulás következne be, ha az egész állam — svájci terminologia szerint „Eidgenossenschaft” — területei nem közös elvek szerint intéznék a közös feladatokat. Jászi szerint a régi vármegyei keretek elejtésével nemzetileg lehetőleg kompakt és homogén tömböket kellene létesíteni, amelyek a svájci kantonok mintájára építenék ki a maguk szerveit. Ezeket a tömböket mindazokra az ügyekre nézve, amelyek közös egyetértéssel döntendőek el, nagyobb egységbe kellene összefoglalni. Ha az egységes nemzeti tömbök kialakítására való törekvés dacára kisebb nemzetiségi szigetek maradnának fenn, ezekre nézve garantálni kellene a kisebbségek védelmét. Hogy a béketárgyalásokig a Magyarországon élő összes népek a mai keretek elismerése mellett Eidgenossenschaftba tömörüljenek, azt Jászi kifejezetten nem saját nézetének, hanem a magyar kormány álláspontjának mondta. A második, november 14-én lefolyt tár-

gyaláson már Maniu is részt vett. Ezúttal Goldis László nyitotta meg az értekezletet, aki Jászi beszédére válaszolva azt állapította meg belőle, hogy a magyar kormány visszautasítja a román nemzeti tanács követeléseit. Megismételte, hogy a románok teljes önállóságot követelnek, ezért a magyar kormány javaslatait nem fogadják el és a felelősséget a következményekért a magyar kormányra hárítják. Maniu is Jászi javaslatai ellen nyilatkozott, mert azok, szerinte, elébe vágnak a békekötésnek és román részről való elfogadásuk azt a benyomást keltené, mintha a románok lemondtak volna államalkotó jogukról. Felszólította a magyar kormányt, hogy önként adja át a románoknak az impériumot ama terület felett, amelyen a románok többségben vannak. Jászi ezt határozottan megtagadta. Rámutatott arra, hogy a magyar kormány és a román nemzeti tanács különbözőképpen értelmezik az önrendelkezési jogot. A magyar kormány szerint az önrendelkezési jog magyar Svájcot jelent, a románok felfogása szerint viszont a román imperiumot jelentené, a románok uralmát nem-román kompakt néptömegek felett is. Még egy utolsó formális javaslatot tett. A magyar kormány készségét jelentette ki arra, hogy a hatalmat a román többségű területeken teljesen a románok kezébe adja. Ennek a területnek képviselője helyet kapna a magyar kormányban is. Ez az állapot fennmaradna a békekötésig, amelynek döntése mindkét félre nézve kötelező lesz. Csak egyetlen feltételt szabott: azt kívánta ugyanis, hogy a románoknak átadott területen a román katonaság felhasználható ne legyen. Maniu azonban ezt a javaslatot is elutasította, mert szerinte a román nép a Jászi elgondolása szerinti kantonisztikus megoldással immár nem elégedhetik meg. Bejelentette, hogy a románok azon a területen, amelyen élnek, azonnal kívánják az egész szuverénitást, amely szerinte magába foglalja a Magyarországtól való teljes elszakadás kimondásának jogát is. Erre Jászi megszakította a tárgyalásokat.

Az aradi értekezletért Jászit utólag súlyos támadások érték. Úgy tüntették fel szereplését, mintha ezen az értekezleten szükség nélkül és önként járult volna hozzá ahhoz, hogy a románlakta területek Magyarországtól elszakíttassanak. Ez azonban nem történt meg. A Károlyi-kormány tett ugyan olyan nyilatkozatokat — így különösen a belgrádi fegyverszünetről való tárgyalás alkalmával Jászi által készített emlékiratban, — amelyek szükség nélkül ismertek el Magyarország feldarabolásának tudomásulvételével egyértelmű tényeket, de az aradi tárgyaláson ilyen nyilatkozat nem hangzott el. Felvethető a kérdés, hogy észszerű volt-e, kísérletet tenni a románoknak a „keleti Svájc” gondolata részére való meggyőzésére. Jászi maga mondja, hogy alig volt reménye a sikerre és érthető, ha vannak, akik sajnálatosnak tartják, hogy Jászi oly javaslatot, mely Magyarországnak autonóm nemzetiségi területekre való felbontását foglalta magában, visszautasításnak tett ki. Viszont lehet érveket felhozni amellett is, hogy szükséges volt Magyarország teljes feldarabolásának megakadályozására megtenni azt a végső kísérletet is, amely a teljes nemzetiségi autonómia önkéntes felajánlásában állt. Ha ez a kísérlet nem történt volna meg, akkor ma talán kételyek állanának fenn az iránt, vajjon egy ilyen kísérlettel nem-e lehetett volna megmenteni az egységes Magyarországot? Most tudjuk, hogy ez nem volt lehetséges. Bármint ítéljen is valaki ezekről az eseményekről, annyi mindenesetre bizonyos, hogy az aradi értekezleten a Károlyi-kormány politikájának a nemzetiségi kérdésre vonatkozó része is kudarcot vallott.

November közepén minden oldalról ellenséges haderő vonult be Magyarországba, hogy birtokba vegye a területeket, amelyeket a csehek, a románok és a szerbek a maguk részére követeltek. Egyidejűleg nemzeti tanácsok alakultak, többnyire úgy, hogy egyes férfiak összeálltak és önmaguknak adták ezt az elnevezést. E nemzeti tanácsoknak nevezett bizottságok sorra állást

foglaltak a Magyarországtól való elszakadás mellett és ezt aztán az önrendelkezési jog gyakorlásának minősítették.

A tótok körében voltak olyanok, akik a Masaryk körűl csoportosult cseh forradalmi elemekkel már 1917 vége óta összeköttetést tartottak. Ezek 1918 május elsején adtak legelőször életjelt magukról. Egy Liptószentmiklóson tartott szociáldemokrata népgyűlésen ekkor Srobar Lőrinc kijelentette, hogy a tót nép a csehszlovák nemzeti egység eszméjét magáévá teszi. Május 24-én több szlovák politikus Turócszentmártonban értekezletet tartott, ahol azonban még súlyos aggályok hangzóttak el a tótoknak és cseheknek egyesülése ellen, mert sokan tartottak attól, hogy a tót nép ebben az esetben teljesen el fog csehenedni, a fejlettebb cseh ipar pedig tönkre fogja tenni a Felvidéken alakult gyengébb iparvállalatokat. A fiatal elemek azonban többségben voltak és hozzájuk csatlakozott a nagy tekintélynek örvendő Hlinka András is, aki határozottan amellett foglalt állást, hogy a tótok „bontsák fel a magyarsággal fennállt ezeréves házasságot” és menjenek a jövőben a csehekkel. Az értekezlet végül oly határozatot hozott, amely szerint a szlovák nemzeti párt a tót nép részére a feltétlen és teljes önrendelkezési jogot követeli és ezen az alapon részt kíván venni egy Szlovákiából, Csehországból, Morvaországból és Sziléziából álló önálló állam megteremtésében. Október közepén aztán a tót politikusok megalakították a maguk nemzeti tanácsát, amit Juriga Nándor a magyar képviselőházban október 19-én be is jelentett. Együttal önálló képviseletet kért a tótság részére az egybehívandó békekonferencián és kétségbevonta a magyar országgyűlésnek jogát arra, hogy a tótságot kötelező határozatokat hozzon. Október 30-án a szlovák nemzeti tanács Turócszentmártonban újból összeült. Még itt is aggályok hangzóttak el a cseh-tót egyesülés eszméje ellen, de a többség Stodola Emil határozati javaslatának elvetésével, mely a tótság részére önrendelkezési jogot köve-

telt, de a szlovák és cseh népek egyesülését ki nem mondta, Zoch Sámuel indítványát fogadta el, amely a fősúlyt a csehszlovák nép faji, művelődési és nemzeti egységének konstatálására vetette. A tót nemzeti tanács erre hosszabb deklarációt fogadott el, amelynek szövegét másnap a Budapesten kitört forradalomról szóló hírek hatása alatt még egyszer átdolgozta és kiélesítette. Mivel azonban a nemzeti tanács tagjainak nagy része ekkor már nem volt Turócszentmártonban, ezt a végleges szöveget csak a tanács egy része hagyhatta jóvá. A deklarációban a szlovák nemzeti tanács kimondja, „hogy a szlovák nép a nyelvileg és kultúrtörténetileg egységes csehszlovák nemzetnek alkateleme” és hogy e csehszlovák nemzet részére a tanács teljes önrendelkezési jogot követel.

A csehek szokolistákból, önkéntesekből és hevenyében összetoborzott nemzetőrökből álló kb. 4000 főnyi csapata november 11-én tört be a Vlára-szoroson át Trencsén felé és Holicsnál Nagyszombat felé, két nappal később pedig a Jablonkai szoroson át megkezdték az előnyomulást Zsolna és Ruttká felé is. November 14-én Masaryk jegyzéket intézett a Károlyi-kormányhoz, amelyben bejelentette, hogy a csehszlovák köztársaság „a rend fenntartása érdekében” Magyarországon meg fog szállni egyes, fontosnak tartott pontokat. „A szlovák vidékekre, — mondotta Masaryk, — mi csakis azért vonultunk be, mert a magyar közigazgatási hatóságok és csendőrök elhagyták helyüket és minket felkértek arra, hogy akadályozzuk meg az erőszakosságokat és az anarchiát”. A magyar kormány ezt nem vette tudomásul, hanem katonaságot küldött ki a cseh előnyomulás feltartóztatására — különösen Nagyszombat és Pozsony megvédésére. A csehek ellen kiküldött csapatok nagy része azonban teljesen fegyelmetlen volt. Itt-ott önkényesen elhagyták azt a helyet, ahová ki voltak rendelve, sőt Zsolnán nyíltan megtagadták az engedelmisséget. Ennek ellenére a csehek, akik

november 16-án elfoglalták Trencsént, november 25-ig szüneteltették előnyomulásukat. Ezt az időt felhasználták arra, amit a Károlyi-kormány elmulasztott: harcképes állapotba helyezték a volt közös hadsereg egyes cseh és tót ezredeit. November vége felé a csehek öt gyalog- és egy tüzérezred felett rendelkeztek, mire 28-án megkezdték az előnyomulást Pozsony felé. Bánó és Bertalanffy őrnagyok igyekeztek útjukat állani, de feladatukat megnehezítette a parancsnokságuk alatt álló csapatok megbízhatatlansága. Egy részük el is széledt.

December 3-án Vyx alezredes, aki a belgrádi fegyverszünet alapján mint a magyar kormány mellé rendelt katonai küldöttség főnöke működött Budapesten, Párisból kapott utasításra hivatkozva közölte a magyar kormánnyal, hogy az antant elismerte Csehszlovákiának jogát szlovák területek megszállására és ezért a magyar csapatoknak e területekről való haladéktalan visszavonását követeli. A magyar kormány védekezett e kívánsággal szemben. Utalt arra, hogy az egyes területek hovátartozása felől csak a békekonferencia fog majd dönteni. Kéri tehát az antant hadvezetőségét, tegyen intézkedéseket, hogy a cseh csapatok tartózkodjanak a magyar állam területe bármely részének elfoglalásától és ismerje el kifejezetten a magyar kormánynak azt a jogát, hogy a belső rend fenntartása érdekében csapatokat küldhessen a szóbanforgó tótoklakta területekre és egyáltalában a magyar állam minden részébe, amely nem tartozik a fegyverszüneti szerződés alapján katonailag kiürítendő területek közé. A magyar kormány e felszólalásának azonban semmi eredménye nem volt. A magyar óhajok teljesítése helyett Vyx alezredes tárgyalásokat indított meg a magyar katonai hatóságok és a csehszlovák követté átváltozott Hodzsa Milán volt magyar országgyűlési képviselő között, hogy közös egyetértéssel állapítsák meg azt a demarkációs vonalat, amelyet a cseh csapatoknak nem szabad túllépniök. Az erre vonatkozó megállapodás létre is jött.

Eszerint a Dévényújfalú-Gács-Gölnicbánya-Szobráncz-Mező-laborc irányában elnyúló sáv lett volna a cseh megszállás határa. Pozsonyt, a Csallóközt, Kassát és az egész Ruténföldet ez a vonal Magyarországnak hagyta meg. December 10-én a csehek, kik közben serényen folytatták a volt közös hadsereg cseh csapatainak nemzeti alapon való megszervezését, megkezdték a Hodzsa-féle határvonalig terjedő területnek megszállását. December 12-én megszállták Nyitrát, Nagytapolcsányt, Szeredet, 15-én Rózsahegyét, Liptószentmiklóst, a szepesi városokat és Körmöcbányát. Ugyanakkor azonban nyíltan jelét adták annak, hogy nem gondolnak a Hodzsa-féle demarkációs vonal tiszteletbentartására. A Szepesség elfoglalása után az e vonalon kívül fekvő Kassa felé vonultak. Az itt összpontosított magyar erők azonban ellenálltak és december 15 és 20 között Poprádig vissza is szorították a cseh csapatokat.

Erre Vyx alezredes december 24-én a magyar kormánynak újabb jegyzéket adott át, amely ideiglenesen — a békekonferencia döntéséig — megjelöli a csehszlovák köztársaság határait. A jegyzék szerint a csehszlovák köztársaság déli határát a Duna-folyam adja egészen az Ipoly torkolatáig. Onnan a határ Rimaszombatig, majd az Ung folyó torkolatáig és onnan az uzsoki dombokig vonul. A magyar kormány kötelességévé tették, hogy csapatait e vonaltól délre vonja vissza. Az új határmegállapítás szerint Magyarország elveszítette Pozsonyt, a Csallóközt, Komáromot, Losoncot, Rimaszombatot és Kassát, de még ezek a határok is kedvezőbbek voltak azoknál, melyeket később a békekonferencia adott Magyarországnak. A magyar kormány tiltakozott az újabb határmegállapítás ellen, hivatkozván a belgrádi fegyverszünetre, amely magyarországi területeknek cseh csapatok által való megszállását egyáltalában nem mondta ki. Az antant azonban Vyx alezredes útján január 13-án azt válaszolja, hogy a belgrádi fegyverszünet csakis a déli határokra vonatko-

zott, ami pedig a csehszlovák államot illeti, azt az antant elismerte hadviselő félnek és így neki a demarkációs vonalon belül joga van a szuverénitás minden attributumához. Ennek a fel fogásnak értelmében a csehek már előzőleg, december 29-én, megszállták Kassát és előkészületeket tettek Pozsony megszállására is. Az itt elhelyezett magyar csapatok egy része teljesen megbízhatlan volt, vörös gárdát alakított, amely a csőcselékkel együtt rabolt és fosztogatott. December 30 és 31 közötti éjjel a csehek megindították a támadást Pozsony ellen, amelyet a magyar csapatok 31-én felsőbb parancsra kiűritettek. Január elsején a csehek bevonultak a magyar koronázó városba is. Január közepéig az egész terület, amelyet az antant a csehek részére kijelölt, megszállás alá került.

A román nemzeti tanács, mely október 12-én Nagyváradon alakult meg és október 27-én Aradra költözött át, a Jászival folytatott aradi értekezleten nem titkolta szándékát, hogy Erdélyt és Magyarországnak Erdéllyel határos részét, hol a románok vannak többségben, el akarja szakítani Magyarországtól. December elsejére Gyulafehérvárra nemzetgyűlést hívott össze, amely kimondta az összes románok és a románoklakta területek egyesülését. Egyúttal az új román állam alapelvül jelenti ki az Erdélyben élő nem-román népek teljes nemzeti szabadságának respektálását. A román nemzeti tanács eredetileg arra gondolt, hogy a Romániához csatolt új területek számára húsz évre autonómiát fog kívánni, — időközben azonban belátta, hogy ezt a kívánságot a királyságbeli románok nem fogják teljesíteni. A gyulafehérvári határozatban ez a kívánság már oda zsugorodott össze, hogy az új területek az általános választójog alapján megválasztandó alkotmányozó gyűlésig tartsák meg ideiglenesen a maguk autonómiáját. Január 8-án a szászok is kimondták Medgyesen az új Romániához való csatlakozásukat, ezt az elhatározásukat azzal indokolván, hogy Ferdinánd román király decem-

ber 27-én kimondta és megkezdte uralmát ama terület felett, amelyen a szászok 800 év óta élnek.

A királyságbeli románok azonban nem várták be ezeket a határozatokat, hanem már november 13-án megkezdték Erdély területére való benyomulásukat. Megkönnyítette azt a belgrádi fegyverszünet, amelyben a magyar kormány kötelezte magát, hogy a magyar csapatokat vissza fogja vonni ama vonal mögé, amely Besztercétől Marosvásárhelyig és onnan a Maros mentén e folyó torkolatáig húzódik. Arad, Kolozsvár, Nagyvárad és Szatmár ezen a vonalon kívül estek. Eleinte irreguláris román csapatok keltek át a Kárpátok hágóin, ahol ellenállással nem találkoztak. Később rendes katonaság követte őket. November végéig Csík és Háromszék megye, a Felső-Maros és az Olt völgye meg volt szállva és december elsején a románok bevonultak Brassóba is. Az aradi román nemzeti tanács utasítására a megszállt vidékeken mindenütt kisebb helyi nemzeti tanácsok alakultak, amelyek a benyomuló román katonaságot támogatták és nemzetőrséget szerveztek. Nemsokára Erdélyben összetoborozott román katonákkal lehetett a megszállást folytatni.

A románok azonban nem elégedtek meg a belgrádi fegyverszünetben megjelölt, a Maroson túl fekvő terület megszállásával. Amikor ennek legnagyobb része kezükre jutott és nyilvánvaló volt, hogy a terület még meg nem szállt része is ellenállás nélkül fog hatalmukba kerülni, Presán tábornok november 29-én azzal az ürüggyel, hogy a demarkációs vonalon kívül eső, magyar közigazgatás alatt megmaradt területen a magyarok terrorizálják az ottani román lakosságot és nagy magyar csapategységeket szerveznek a románok ellen, engedélyt kért a dunai francia hadsereg parancsnokától, hogy a román csapatok átléphessék a Maros vonalát és megszállhassák Máramarosszigetet, Nagybányát, Szatmárt, Nagykárolyt, Dést, Kolozsvárt, Nagyváradot és Aradot. Presán tábornok de-

cember 4-én kelt távirata már hivatkozik rá, hogy Franchet d'Esperay és Berthelot tábornokok egyetértőleg parancsot adtak a román csapatoknak a Marosvonalnak átlépésére. December 8-án ez az előnyomulás a Maroson túl fekvő vidékre meg is kezdődött. A magyar kormány azonban csak december 16-án kapott értesítést arról, hogy az antant hadvezetősége megváltoztatta a Belgrádban megállapított demarkációs vonalat és hogy megengedte a románoknak az előnyomulást egészen a Szatmár-Nagykároly-Nagyvárad-Békéscsabai vonalig. Ebből a késedelmes értesítésből sok zavar és bonyodalom keletkezett. Kratochvil ezredes erdélyi kerületi parancsnok emberfeletti tevékenységet fejtett ki a Maros-vonal megvédése érdekében. Kolozsvárt menekült székelyekből néhány ezer főnyi csapatot szervezett, amelyet azonban csak hiányosan tudott fegyverekkel ellátni. A román csapatok előnyomulását hosszabb ideig való megakadályozására ez a csapat képtelen lett volna. A magyar kormány tiltakozott a demarkációs vonal megváltoztatása ellen és kijelentette, hogy a belgrádi fegyverszünetben foglaltakon túlmenő újabb kötelezettségeket nem vállalhat, — de december 18-án utasította Kratochvil ezredest, hogy csapatai a románokkal szemben fegyvert ne használjanak; maradjanak ugyan helyükön, de ha a románok lefegyverzésüket követelnék, fokozatosan vonuljanak vissza. A vett utasítás értelmében Kratochvil ezredes december 21-én közölte a román katonai parancsnoksággal, hogy elrendelte a demarkációs vonal védelmének abbahagyását és a vonalat megszállva tartó csapatok visszavonását. Erre a románok december 24-én bevonultak Kolozsvárra. Apáthy fő kormánybiztos és Kratochvil ezredes azonban tovább is ott maradtak annak dokumentálására, „hogy a román csapatok által végrehajtott cselekmények csak átmeneti jellegűek és az antant által reánk erőszakoltattak”. December 31-én Berthelot francia tábornok Kolozsvárt volt, ahol Apáthy fő kormánybiztossal egy 15 kilométeres semleges zónában állapodott meg,

amely a román és magyar csapatokat elválasztotta egymástól. Ez alkalommal mondta Berthelot tábornok Apáthynak, aki kifejezte előtte az erdélyi magyarság sorsa miatti aggodalmát: „Franciaország nem fogja megengedni, hogy az elnyomott népekből elnyomók legyenek”.

A románok különben egyelőre nem folytatták előnyomulásukat a Szatmár-Nagyvárad-Békéscsaba vonalig. Ebben talán nésze volt annak, hogy a Királyhágót a „Székely Hadosztály“ védte, amelybe sok magyarországi tiszt is belépett. „Ők voltak azok, — mondja Kratochvil, — akik hiányos ruházatban és hiányos felszereléssel téli időben védték a magyar Alföldet, — abban reménykedve, hogy kellő eszközökkel ellátva a magyarság támogatásával sikerülniök fog Erdélyt és a Székelyföldet visszazerezni”. Sajnos ez a támogatás elmaradt, mert Budapesten, — kivált a bolsevizmus proklamálása után, — a „Székely Hadosztályt” ellenforradalmi mozgalmak gócpontjának tartották.

Kratochvil ezredes január 7-én előbb Bánffyhunyadra, majd Nagyváradra tette át az erdélyi katonai parancsnokság székhelyét, csapatainak zömét pedig Debrecenbe küldte, azzal a szándékkal, hogy azokat ott fogja megszervezni. A románok eközben folytatták előnyomulásukat és január 9-én Nagybányát, 16-án Bánffyhunyadot és 17-én Mármaroszigetet szállták meg. Ezek a városok mind az Apáthy—Berthelot-féle semleges zóna mentén feküdtek.

A délszláv törekvéseknek az antant körében már a háború korai stádiumában akadtak szószólói, ami tekintettel arra a nagy szerepre, amely ebben a háborúban Szerbiának jutott, természetes volt. Az osztrák-magyar monarchiából külföldre menekült délszláv emigránsok 1915 áprilisában alakították meg Londonban a „Délszláv komitét”, amely egy május 6-án kelt, a nagyhatalmak elé terjesztett emlékiratban a teljes délszláv államegységnek megvalósítását mondta céljának. Ez az emlékirat meg is

jelölte a délszlávok területi követeléseit. Magyarország testéből Horvát-Szlavonországtól eltekintve még Fiumét, Délmagyarország drávamenti részét (Baranya), a volt Vojvodinát (Bácska és Bánát) és a Stájerországgal szomszédos vend-vidéket is a megalkotandó egységes jugoszláv államhoz kívánták csatolni. A Párics vezetése alatt állt szerb kormány azonban sokáig idegenkedett az Ausztria-Magyarországból kivándorolt horvát emigránsoktól és csak az 1917 július 20-án keletkezett korfui deklaráció állította fel a szerb kormány és a Délszláv Komité közös céljául az összes szerbeket, horvátokat és szlovéneket magába foglaló, a Karagyorgyevics-ház uralma alatt álló délszláv államnak megalakítását. Az antant részéről a háború alatt semmi oly hivatalos nyilatkozat nem hangzott el, amely állást foglalt volna arra nézve, hogy a délszláv kívánságok mily mértékben lesznek a békekötésnél figyelembeveendőek. Amikor aztán az osztrák-magyar monarchia összeomlott, a horvát tartománygyűlés 1918 október 29-én a szerb Medakovics elnöklete alatt elfogadta az ugyancsak szerb Pribicevics Szvetozár egy indítványát, amely a Horvátország és Magyarország közt fennálló közjogi kapcsolatokat megszünteknek nyilvánítja, eltörli a magyar-horvát kiegyezést és Dalmáciát, Horvátországot, Szlavoniát és Fiumét teljesen független államnak kiáltja ki, amely a szlovének, horvátok és szerbek nemzeti egysége alapján belép a szlovéneknek, horvátoknak és szerbeknek szuverén nemzeti államába. Ugyanakkor a tartománygyűlés kimondta, hogy elismeri a szlovének, horvátok és szerbek október 19-én Korosec Antal elnöklete alatt megalakult nemzeti tanácsának legfőbb intézkedési jogát. A Károlyi-kormány Horvátországnak elszakadását egyszerűen tudomásul vette. Zágrábba küldött követe, Balla Aladár, az ottani nemzeti tanács előtt november 9-én tartott beszédében még üdvözölte is a magyar népkormány nevében a „teljesen szabaddá lett szuverén délszláv államot”.

A belgrádi fegyverszünet azután megállapította azt a demarkációs vonalat, amelyen túl a magyar kormánynak nem volt szabad csapatokat tartania. Ez a vonal a Maros torkolatánál kezdődik és Szabadkától és Pécstől északra vonulva éri el a Drávát. November 13 és 20-ika között a szerbek a demarkációs vonaltól délre eső területet, tehát Szabadkát és Pécset is, megszállták. Sőt december 25-én megszegve a fegyverszünetről szóló belgrádi szerződést, átkeltek a Dráván is és a magyar kormánynak ebben az esetben is eredménytelen tiltakozásai dacára megszállták a Muraközt, sőt a Murán átkelve még egyes zalamegyei községeket is.

ÚJABB FELFORDULÁS

AKÁROLYI-KORMÁNY képtelen volt arra, hogy megküzdjön az októberi forradalom által kiváltott vagy felszabadított szélsőséges áramlatokkal. Népkormánynak nevezte magát, de nem a népre, hanem a csöcselékre támaszkodott. Az állami tekintély alapján megingott. Katonaság és rendőrség elsősorban arra szervezkedtek, hogy önmaguknak nagyobb fizetést és jobb ellátást eszközöljenek ki, — fegyelemről szó sem volt. Hirdették, hogy nincsenek többé urak, de ezt mindenki úgy értelmezte, hogy most ő akar úr lenni. A miniszterek várószobáiban „rovottmultú alakok és kétes existenciák hemzsegtek”, akik terrorizálták a minisztereket. Az államrendőrség főkapitánya el volt képedve, amikor egyik jelentéstétele kapcsán látta, hogy kik férkőznek a miniszterek közelébe. A kormány szeretett volna szabadulni tőlük, de ez nehezen ment. A katonatanács megalapítóját, Csernyák Imrét, aki lehetetlen követelésekkel lépett fel, — többek közt repülőügyi miniszter akart lenni —, valamilyen politikai megbízás ürügye alatt kiküldték Amerikába. Csak Hágáig jutott el, ahol beült a volt osztrák-magyar követség üresen álló palotájába és mint Magyarország diplomáciai képviselője szerepelt; de legalább elkerült Magyarországról. A forradalmi éjszaka egy másik hőse, Heltai Viktor, „tengerészkülönítményt” szervezett, amely rejtelmes, bizonyára nem becsületes úton, sok pénzt szerzett és azon tivornyázott. A kormány kiküldte őt a benyomuló csehek ellen, de ezen az expedíción úgy ő, mint legény-

sége, fosztogatásokat rendezett. Mikor hazajött, letartóztatták. Egy másik tengerészkülönítményből, amely az óbudai laktanyában garázdálkodott, a később hirhedtté vált Cserny József kezdett magának terrorcsapatot szervezni. Dietz főkapitány még novemberben azt javasolta a kormánynak, hogy mindkét tengerészcsapatot megrohanja és lefegyverzi, — de a fölējük rendelt kormánybiztos, Fényes László, védelmébe vette őket. A november elején a rendőrség támogatására szocialista munkanélküliekből megalakult népőrség is csak rövid ideig felelt meg hivatásának. Később ide is terrorista elemek furakodtak be, mint például a később szintén hirhedtté vált Fabik-csoport, amely mint a népőrség különítménye szerepelt.

Az általános zűrzavar és fejtelenség átcsapott a gazdasági térre is. Egyes gyárakból eltávolították a tulajdonosokat és vezetőket. Helyettük munkások ültek be a gyári irodákba, átvették a vállalatok vezetését és kijelentették, hogy ezek a gyárak most már „szocializálva” vannak. Garami kereskedelmi miniszter nagyon is tisztában volt vele, hogy „az olyan államból, amely még a polgári kapitalizmus első stádiumába sem jutott el, úgyszólván egy csapásra és minden közbeeső fejlődés átugrásával nem lehet szocialista államot csinálni” és azt is tudta, hogy a forgótöke nélkül átvett gyárak meg fognak akadni, mert az akkori helyzetben a folyó bevételekből nem lehetett a kiadásokat fedezni, — de hiába küzdött e törekvések ellen. Azt mondták Garaminak, hogy az állam adjon pénzt az üzem fenntartására vagy pedig a régi tulajdonosokat kötelezze a forgótöke rendelkezésre bocsátására. Mikor a szocializálások kudarcot vallottak, a munkások azzal a követeléssel léptek fel, hogy a gyárakat egyszerűen államosítsák.

A kormány gyenge volt a tömegekkel szemben, amelyek e gyengeség láttára mind követelőbbek lettek. Tagjai legnagyobb részében nem volt meg a belső hit, hogy a tömegeket vissza le-

het tartani az erőszakosságoktól. Hisz egyikük-másikuk szíve mélyén azt hitte, hogy nagy világforradalom küszöbén vagyunk, amelyben a csőcselék lesz az úr és hogy ezt megakadályozni sehogyan sem lehet. Legalább is arról, hogy az orosz forradalom valamilyen utánzata nálunk is elkerülhetlenül be fog következni, mindenki meg volt győződve. Akiket ilyen benső kételyek marasztaltak a rend fenntartására és az újabb forradalmi áramlatok leküzdésére szükséges akciók tekintetében, azoktól erélyes és bátor fellépést nem lehet várni. A politikus, aki kételkedik saját igazában vagy saját akarata érvényesítésének lehetőségében, már elvesztette a csatát. A Károlyi-kormány rabja volt azoknak az áramlatoknak, amelyeket saját tagjai idéztek fel. Nem tudta visszaparancsolni a könnyelműen felidézett szellemeket. Amit Németországban még szociáldemokrata vezérférfiak is megtettek, mikor az úgynevezett spartakisták lázadásának leverésénél vezető szerepet vittek, arra Magyarországon még a polgári miniszterek sem mertek vállalkozni. Hiányzott bennük az erre való szilárd akarat és ezért minden, amit ebben az irányban tettek, erőtlen volt és hatástalan. De az ellenforradalomtól való félelem is visszatarthatotta őket a tömegekkel szemben való erélyes fellépéstől. Különösen Károlyi volt e félelemnek rabja. Még környezetében és rokonságában sem bizott teljesen, gyanakodott rájuk és megfigyeltette őket. A sehol sem található ellenforradalmi mozgalmak jobban érdekelték, mint a napról-napra hangosabban és szemérmetlenebbül folyó, nyilván bolszevista célú tömegmozgalom. Agyában mindig ott mozgott az a gondolat, hogy a tömegekre még szüksége lehet az ellenforradalom leküzdéséhez, amelyet biztosra vett. A kormány tehetetlenségéhez végül még hozzájött kétségkívül az is, hogy a hadsereg feloszlásával a kormány önként kiadta kezéből az újabb forradalmi mozgalmak elfojtására alkalmas eszközöket. Ezek hijján kénytelen volt tovább sodródni, amerre az események vitték.

A tülekedés a Károlyi-kormány és a kormányon kívül rekedt politikai törtetők között elsősorban mégis a hadseregnek megmaradt roncsaiért és az ezeket irányító hadügyminisztérium vezetéseért folyt. A hadügyminisztérium élére került Linder Béla mellé a szociáldemokrata párt még november első napjaiban odaállította államtitkári minőségben a maga bizalmi emberét is Böhm Vilmos egykorú villamosszerelő, később írógépügynök személyében. Mellette foglalt helyet, ugyancsak mint államtitkár, Friedrich István, aki néhány nappal előbb a Lánchídon át Budára akarta vezetni a tömeget. Az akkori viszonyokra jellemző az a mód, ahogyan a hadügyminisztériumba került. Jászi és Garami szerint ugyanis nem kormánykinevezés alapján foglalta el állását és erre való igénye arra szorítkozott, hogy Károlyi egy ízben, még a forradalom előtt, említette neki, hogy amennyiben kormányra jut, esetleg honvédelmi miniszteri államtitkárnak fogja őt kineveztetni. Ez azonban Friedrichnek elég volt. Október 31-én plakátokat ragasztatott ki, amelyekben „Friedrich István hadügyi államtitkár” aláírásával szózatot intézett a katonákhoz, másnap pedig egyszerűen beült a honvédelmi minisztérium államtitkári szobájába. Abban az általános zűrzavarban, amely akkoriban uralkodott, amikor minden hivatalban ismeretlen, új emberek helyezkedtek el, ez fel sem tűnt. Linder hadügyminiszter azt hitte, hogy Friedrich Károlyitól kapta megbízatását, Károlyi úgy vélte, hogy Linder nevezte ki. Csak a november 5-iki minisztertanácsban vetette fel Linder a kérdést, hogy hogyan került a rejtélyes Friedrich az államtitkári székbe. Amikor kiderült, hogy senki sem nevezte ki, a hadügyminiszter Friedrich felmentését kérte, amihez a minisztertanács hozzá is járult. Ez azonban nem volt akadálya annak, hogy Friedrich még két hónapig rendszeren továbbműködjék, mint a hadügyminisztérium egyik államtitkára, amely minőségben azonban már akkor is ellenforradalmi terveket szőtt.

A hadügyminisztérium első feladata a kormány szándékaihoz képest a frontról visszaözlő katonaság leszerelése volt. A határookra ötven fogadóbizottságot küldtek ki a katonák hazairányítására. December végéig a leszerelés be volt fejezve. A minisztérium második feladata volt annak a hat gyalog- és két lovashadosztálynak megszervezése, amelyet a belgrádi fegyverszűnet Magyarországnak meghagyott. Mivel ez a haderő nem volt elegendő, november 24-én, az ellenséges betörések megindulása után, nemzetőrséget is szerveztek, amelynek élére, mint kormánybiztos Fényes László került, úgyszintén „polgárőrséget”, amelynek feladatául tűzték, hogy „egymás tűzhelyének közös védelmet” nyújtson, amely azonban csakhamar szintén rendbontó elemek menhelye lett.

Linder hadügyminiszter már november 8-án lemondott állásáról. Éppen olyan hirtelenül tűnt el a magyar politika színteréről, mint amilyen hirtelenül ott felbukkant. Azelőtt alig valaki ismerte, utána alig valaki tartott fenn vele érintkezést. Akik rövid, mindössze néhány napig tartó áldatlan szereplése során érintkezésbe kerültek vele, jóformán semmit nem tudnak róla mondani. Linder lemondására az a saját minisztériuma köréből kiindult javaslat adott alkalmat, hogy a határok megvédése érdekében a katonaságnak legfiatalabb korosztályait vissza kell tartani. Linder, aki néhány nappal azelőtt azt mondta a katonának, hogy: „Menjetek haza, ti nem vagytok többé katonák, hanem polgárok”, ellenezte ezt a javaslatot, amelyet pacifista nézeteivel nem tudott összeegyeztetni. A minisztertanács azonban ellene döntött, mire beadta lemondását.

November 9-én Bartha Albert vezérkari alezredes vette át a hadügyminisztérium vezetését. Jó szándékkal igyekezett fegyelmezett katonaságot teremteni. De fáradozásai a forradalmi táborban csakhamar gyanút keltettek. Államtitkára, Böhm Vilmos, aki a hadügyminisztériumban a szélső — ha nem is a leg-

szélsőbb — elemek szócsöve és akaratuknak végrehajtója volt, minden lépésére ügyelt. Ezenkívül a hadügyminisztérium működését ellenőrizte a mindenbe beavatkozó katonatanács is. A forradalom első napjaiban egyre-másra keletkeztek ilyen katonatanácsok. „Minden órában, — mondja a Károlyi-kormány rendőrkapitánya —, új katonatanács alakult, adott ki és hajtott végre a maga kis klikkje útján sokszor homlokegyenest ellenkező rendeleteket, — a többit illetéktelennek nyilvánítván”. A kormány ezért már november elején kormánybiztost küldött ki a katonatanácsok élére Pogány (Schwarz) József személyében. Választása a lehető legszerencsétlenebb volt. Pogány egyike volt azoknak a minden erkölcsi tartalom nélküli szájas törtetőknak, amelyeket a forradalmak mindenütt felszínre vetnek. A fanatikus meggyőződés álarca, amelyet állandóan magán viselt, csak eszköz volt neki a nagy forradalmárok példáján felduzzadt becsvégyának és hatalmi szomjának kielégítésére. Napoleon pózában tetszelgett magának. Azzal a jelszóval, hogy a hadsereget végleg meg kell szüntetni, arra irányította minden törekvését, hogy a katonai erőnek még fennmaradt roncsait a maga kezébe kerítse. Fáradhatlanul kaszárnyáról kaszárnyára járt és nyolc-tíz beszédet is mondott egy napon. „Szinte minden katonának külön-külön magyarázta el, milyen szégyen, milyen aljasság katonának lenni és hogy le kell vetnie ezt a szennyes ruhát, el kell felejtienie, hogy valaha katona volt. Ahová ő nem mehetett, oda elmentek csatlósai, bérencei” — mondja Dietz. A tisztek tekintélyét a katonatanács segítségével rendszeresen lerontotta, aztán a legénységet fellázította a tisztek elle.

A katonatanács a maga követeléseit Böhm államtitkár útján érvényesítette, aki bizalmatlansággal és féltékenységgel nézte Pogány szereplését, néha ellentétbe is került vele, de azért nem akart a katonák szertelen kívánságainak kielégítésében mögötte messze elmaradni. Bartha hadügyminiszter törekedett arra, hogy

lehetőleg keveset engedjen, de nem tudott teljesen elzárkózni a nap-nap után eléje terjesztett kívánságok elől. A fegyelmi fenyegető hatalmat a katonai parancsnokok kezéből rendeletileg kivette és választott katonai esküdtszék kezébe utalta át. Az addig minden katonai feljebbvalónak kijáró tisztelgést a katonák közvetlen előljáróira korlátozta. Megengedte a katonáknak, hogy politikai egyesületek tagjai legyenek, részt vegyenek gyűléseken és tüntetéseken és éljenek „a sajtószabadság minden eszközével”. Rendeletileg szabályozta a katonatanácsok működését is. E rendelet szerint „a katonatanács demokratikus szervezet, amely az egész fegyveres hatalom minden tagjának általános egyenlő és titkos választójoga útján alakul”. A budapesti katonatanács a rendelet értelmében hat tiszti és kilenc legénységi állománybeli katonából állt, a vidéki helyőrségek hasonló módon választhatták meg a maguk katonatanácsát. A katonatanács és a hadügyminiszter közti érintkezést a rendelet a minisztertanácsi határozattal kinevezett kormánybiztosra ruházta. A katonatanács feladatai között szerepel az afelett való őrködés is, hogy a fegyveres hatalom a népköztársaság támasza legyen. A rendelet jogot ad a katonának a kapott parancs megtagadására, ha úgy találná, hogy ez a parancs nyilvánvalóan a népköztársaság érdeke ellen irányul. Egy másik, az új hadsereg szervezése tárgyában kiadott rendelet pedig a hadseregbe belépett egyének részére előírt esküformulában kifejezetten kötelezte ezeket arra is, hogy elismerjék „a demokratikus fegyelem bizalmi férfi rendszerét és katonatanácsait”. Bartha hadügyminiszter törekedett arra, hogy mindezeket, a hadsereg felbomlasztását célzó intézkedéseket ellensúlyozza. Tiszti és egyetemi zászlóaljok szervezésével, a csapatállományok 25 százalékának továbbszolgáló altisztekkkel való betöltésével, a székely hadosztály támogatásával, egy jászkun gárda felállításával igyekezett olyan haderőt létesíteni, amely a bomlasztó forradalmi törekvésektől megóvható lett volna.

Ezek az intézkedések azonban nem lehettek inyére Pogány Józsefnek, akinek féktelen ambícióját különben sem elégítette ki a hatalomnak még az a széles mértéke sem, amelyet kormánybiztosi minősége számára biztosított. Elejétől kezdve többre törekedett, — hadügyminiszter akart lenni. December 12-én felvonultatta a budapesti katonaságot Bartha hadügyminiszter ellen. A katonatanács parancsára a csapatok a reggeli órákban kaszárnyáikban gyülekeztek és onnan teljes felszereléssel, egy nemzeti színű és egy vörös zászló alatt, a Szózatot és a Himnuszt énekelve vonultak fel a várba. A tüntetésen kb. 7000 katona vett részt. Sűrű kiáltásaik: „Le Bartha hadügyminiszterrel, éljen Pogány József” nem hagyták kétségben a felvonulás célját. A várba érve a tüntetők a miniszterelnökség előtti téren helyezkedtek el. Innen 24 tagú küldöttséget menesztettek Károlyihoz, akinek átadták a katonák pontozatokba foglalt követeléseit. E pontozatok szerint a katonák kívánták: Bartha hadügyminiszter lemondását, polgári hadügyminiszter kinevezését, a hadügyminisztérium ujjaszervezését, a minisztérium osztályainak a vezérkar kezéből való kivételét, a külön tiszti csapatok azonnali feloszlását, a katonai parancsnokoknak a legénység által való megválasztását, a legénységi katonák tiszti rangra való emelkedésének lehetővé tételét stb. Károlyi válaszában védelmébe vette ugyan Bartha hadügyminisztert, de hozzátette, hogy a neki átadott kívánságokat minisztertanács elé fogja terjeszteni és reményt nyújtott azok teljesítésére.

A küldöttség eltávozása és a tüntető katonák elvonulása után Károlyi fejvesztetten magához kérte a kormány két szociáldemokrata tagját: Garami Ernőt és Kunfi Zsigmondot. Garami, aki Pogányt „nagyzási hóbortba esett veszedelmes törtető”-nek tartotta, fenntartás nélkül amellet foglalt állást, hogy azt az akciót, amelyet Pogány saját személyes érdekében, a szociáldemokrata párt hozzájárulása nélkül és a pártfegyelem megsér-

tésével, a kormány egyik tagja ellen rendezett, erélyes megtorlásban kell részesíteni. Sőt kijelentette, hogy amennyiben Pogány helyéről el nem távozik, ő maga fogja helyét elhagyni. Böhm is lemondással fenyegetett. Kunfi elnézőbben ítélte meg Pogány akcióját. Károlyi, bár Pogány fellépése neki is kellemetlen volt, inkább Kunfi felfogása felé hajlott. Ebben közrejátszott gyengesége mindennel szemben, amiben tömegmozgalmat látott. Sohasem tudta magát elhatározni arra, hogy szembeforduljon olyanokkal, akik az októberi forradalom sikereihez hozzájárultak. Még barátai is, mint pl. Jászi, hibájául rójják fel, hogy nem tudta lerázni magáról a forradalomnak sok hitvány haszonlesőjét. Annak tulajdonítják Károlyi gyengeségét, hogy nem akart hálátlannak mutatkozni azokkal szemben, akiknek támogatásával Magyarország élére került. De talán éppen olyan nagy szerepet játszott Károlyinál a tömegektől való félelme. Ismerte a történetet és tudta, hogy a forradalmak sajátosságához tartozik, hogy saját gyermekeiket felfalják, tudta, hogy a tömegek egy nap istenítenek valakit, akit másnap széjjeltépni készek. Különösen Pogány volt az, akitől Károlyi Garami tanúsága szerint határozottan félt. Így tehát Károlyinak tovább kellett „magát a hullámokkal vitetnie”, nem törődve azzal, hogy ezek napról napra inkább kezdtek a szennyvízcsatornának hullámaira emlékeztetni. Annak a kérlelhetlen szigorúságnak és bátorságnak, amelyekkel rendelkeznie kell annak, aki — éppen tömeguralom idejében, — meg akarja akadályozni a szélső kilengéseket, Károlyiban még nyoma sem volt. De Barthával szemben is bizalmatlan volt. Nem szerette azokat, akik — úgy mint Bartha —, éreztették vele, hogy tűrhetetlennek tartják a mindjobban elhanyagozó csőcselékuralmat és ellenforradalmi hajlandóságokra vezette vissza az ilyen megnyilatkozásokat. Ezekről pedig rettegett: a hozzá közelálló Garami ismételten panaszkodik azon, hogy Károlyit az ellenforradalomtól való félelem mennyire hatalmába

kerítette, Dietz főkapitányt pedig ennek tanúsága szerint „folyton nem létező ellenforradalmi mozgalmak miatt zaklatta és szem-melláthatólag nem volt kielégítve, ha azt jelentették neki, hogy komoly ellenforradalmi mozgalom nincsen”. Ily körülmények közt Károlyi ellenszegült Garaminak, amikor ez követelte, hogy Pogány garázdálkodásának vessen véget.

Garami megkísérelte még, hogy a szociáldemokrata párt vezetőségében buktassa meg Pogányt. Szemtől-szembe megtámadta őt, itt is megismételve, hogy ha Pogány nem távozik a katonatanács éléről, ő fog lemondani a miniszterségről. A pártvezetőség tagjai közül azonban csak Böhm állt melléje, aki Pogányban vetélytársat látott, mert hiszen mindketten a hadügyminiszterteri állásra törekedtek. A pártvezetőség végül kitért az állásfoglalás elől. Felemás határozatában helytelenítette ugyan Pogány eljárását, de nem követelte a katonatanács éléről való elmozdítását, Garamit pedig kötelezte arra, hogy tovább is megmaradjon a kormányban. Garami alávetette magát ennek a határozatnak és Bartha hadügyminiszternek el kellett hagynia helyét. De azért se Pogány, se Böhm nem érték el céljukat, mert egyikük sem lett hadügyminiszter. Ideiglenesen Károlyi maga vette át ennek a tárcának vezetését, — az ügyek intézését Böhm Vilmos államtitkára bízva, — majd december 30-án sógorát, Festetics Sándor grófot nevezte ki hadügyminiszterré.

Károlyi ideiglenes hadügyminiszterségének idejébe esik ennek a korszaknak egy felette kínos epizódja: Mackensen tábornagy német csapatainak internálása. A világháborúban Mackensen olyan helyen állt, ahol Magyarországot védte meg ellenséges támadások ellen. A magyar nemzetnek tehát minden oka megvolt arra, hogy neki csapatainak hazaszállításánál kezére járjon. Az antant azonban a belgrádi fegyverszüneti szerződés alapján a Magyarországon keresztülvonuló német csapatok lefegyverzését és internálását követelte. Ezt a kívánságot Vyx alezredes

december 9-én nyomatékosan megismételte, közölvén egyúttal azt is, hogy a szükséges intézkedéseknek megtételét egy e célból Magyarországra küldendő külön francia katonai bizottság fogja ellenőrizni. Mackensen Nagyváradról, ahol akkor állomásozott, ez ellen tiltakozást jelentett be, amelyet Vyx alezredes továbbított ugyan Párisba, de azzal a kijelentéssel, hogy amíg onnan megérkezik a döntés, a német csapatok lefegyverzését és internálását tovább kell folytatni. Erre a magyar kormány december 15-én beszüntette a német katonák hazaszállítását és a pápai Esterházykastélyt jelölte ki Mackensennek tartózkodási helyül. Mikor azonban Mackensen december 16-án délelőtt a Budapest-Ferencvárosi pályaudvarra érkezett, Pogány József két századdal feltartóztatta vonatát, a hadügyminisztérium képviselőjében megjelent Gerő (Gross) őrnagy pedig felkérte Mackensent, hogy keresse fel az Országház miniszteri fogadószobájában Károlyit, aki ott Böhm Vilmos társaságában várt rá. Mackensen elment az Országházba és ott tiltakozott ama bánásmód ellen, amely őt és csapatait érte. Emelt hangon kiejtett szavai: „Diese erniedrigende Behandlung ist Ungarns Dank dafür, dass ich das Land dreimal vor feindlicher Invasion rettete”, — még az előszobában is hallhatók voltak. A magyar kormány a kényszerhelyzettel mentegetőzött, amelybe az antant erőszakos fellépése folytán került. Végül is Mackensen részére Károlyi László gróf főtisztviselőjét jelölték ki tartózkodási helyül. December 28-án újabb parancs érkezett Párisból, hogy Mackensen csapatait internálni kell. A magyar kormány eleget tett ennek az intézkedésnek, de kevés sikerrel, mert a német csapatok közben maguk is megtalálták a visszatérés módját és egyszerűen elszéledtek, — parancsnokaik tudtával. A Mackensen-féle csapatok visszavonulása különben sem történt teljes katonai rendben. A forradalmi eszmék a német hadseregbe is behatoltak és ott is katonatanácsok alakítását követelték. Már, amikor Mackensen november 13-án Nagy-

szebenbe érkezett, a német katonák — éppen úgy, mint az osztrák-magyar hadsereg legénysége — pénzzé tették feleslegessé vált katonai felszereléseiket. „Pár koronáért lehetett kocsit és lovat vásárolni, írja Teutsch, és aki akarta, az a szabadon bocsátott állatokat a város utcáiban és künn a közúton összefogdoshatta és haza vihette”. Amikor a magyar kormány a német csapatoknak a csóti táborba való internálását elrendelte, mindössze 2036 német katonát sikerült odaterelni, de ezek is néhány napon belül megszöktek. A francia hadseregnek Budapestre rendelt kis különítménye csak Mackensen tábornokot magát és közvetlen kíséretét tudta kézre keríteni. Január elején Fótról Belgrádba, majd Szalonikibe vitték, ahonnét csak 1919 november 25-én bocsátották haza. A magyar kormány eljárása kínosan érintette a németeket, bár a magyar társadalom akkor is, utána is, tüntetőleg igyekezett a magyarságnak Mackensen iránti háláját és rokonszenvét kimutatni. De nem elégítette ki a franciákat sem, akik a belgrádi fegyverszünet értelmezése körüli vitákban Magyarországgal szemben elfoglalt kedvezőtlen álláspontjuknak indokolására arra a bizalmatlanságra is hivatkoztak, amelyet a Mackensen-féle hadsereg internálása kérdésében a magyar kormány részéről tanúsított magatartás az antant köreiben keltett.

A Bartha hadügyminiszter bukására vezetett december 12-iki katonai tüntetés sikere rikítóan világította meg a helyzetet. Az első forradalom még nem volt konzumálva és már is új forradalmi törekvések ütötték fel a fejüket. Batthyány Tivadar gróf belügyminiszter még december 12-én lemondott. Nem akart tovább felelősséget vállalni azért a kormánypolitikáért, amelynek újabb felfordulás felé kellett vezetnie. Utódja Nagy Vince lett, fiatalember, akit a háború utolsó évében egyik alföldi kerület a képviselőházba küldött, ahol elejétől kezdve Károlyihoz csatlakozott. December 21-én lemondott Lovászy Márton vallás- és közoktatásügyi miniszter is, azzal a szándékkal, hogy a kor-

mányon kívül kísérelje meg a polgárság ellenállásának megszerzését. De a többi polgári miniszter is rosszul érezte magát hivatalában. Szerettek volna szabadulni attól a felelősségtől, amely rájuk szakadt azzal, hogy olyan elemeknek egyengették az utat, amelyekkel most nem tudtak megbírkózni. Különösen Jászi szeretett volna visszavonulni. Ahelyett, hogy mint a polgári elem képviselője helyt állt volna a szélsőséges áramlatokkal szemben, azt szerette volna, hogy a kormányt a szocialdemokrata párt egyedül vegye át. Ezt érthetővé teszi az a téves meggyőződése, hogy világforradalom van készülóban és hogy a polgári elem úgyszemint menthető meg és végleg elveszítette eddigi szerepét. De a szociáldemokrata párt nagy része is szívesen látta volna tiszta szocialdemokrata kormány létesítését. Ezzel szemben Garami a mellett foglalt állást, hogy a kormány kizárólag csak polgári elemekből alakuljon, a szocialdemokrata párt pedig vele szemben a jóindulatú ellenzék szerepét játssza. Helyes elgondolása szerint ebben az esetben úgy a kormány, mint a szocialdemokrata párt határozottabban és kevesebb feszélyezettséggel szállhatott volna szembe a szélső áramlatokkal. A tisztán polgári kormány kezét nem kötötte volna le annyira a szocialdemokrata miniszterek kényes helyzetének minduntalan való tekintetbevétele. Tehetett volna olyan intézkedéseket, amelyekkel a szocialdemokrata miniszterek nem azonosíthatták magukat, amelyeket azonban az ellenzéken lévő szocialdemokrata párt mégis tűrhetett volna. A szocialdemokrata pártot viszont nem feszélyezte volna az a folytonos aggodalom, hogy a szélsőségek elleni állásfoglalását árulásnak fogják tekinteni, amelyet a párt vezetérei csak a kormányon való megmaradásuk érdekében követnek el. Ámde Garaminak ez a helyes politikai érzékről tanuskodó elgondolása sem Károlynak, sem a szocialdemokrata párt többségének nem tetszett. Károlyi bensőleg közelebb állt a szocialdemokrata párthoz, mint a polgársághoz, amelyben csak ellenséget látott, a szocialdemokrata

párt többsége pedig inkább gondolt azokra az állásokra, amelyek kormányválság esetében ölébe fognak hullani, mint arra, hogy a dolgok fejlődése rendes mederbe kerüljön. Garami bátran képviselte a maga külön felfogását. A szocialdemokrata pártvezetőség ülésén azonban, amelyen a tiszta polgári kormány alakítása melletti álláspontját indokolni akarta, megjelent, — ezúttal először — maga Károlyi is, aki már az ülés elején felszólalt és szentimentális hangon kijelentette, hogy rút hálátlanságnak és cserbenhagyásnak érezné, ha a szocialdemokrata párt kormányának hátat fordítana. Végül is a munkástanácsra bízta annak a kérdésnek elintézését, hogy milyen kormány alakuljon. A munkástanács 1919 január 17-én 160 szavazattal 106 ellen Garbai Sándor indítványát fogadta el, amely kizárólag szocialdemokratákból álló kormány megalakítását sürgette. Garami erre elhagyta a tanácskozótermet kifejezést adva elhatározásának, hogy ő a maga részéről a szocialdemokrata kormányban nem fog állást vállalni és a párt tevékenységétől teljesen vissza fog vonulni. A munkástanács erre azzal az indokolással, hogy ily fontos elhatározást nem szabad aránylag kis többséggel hozott határozat alapján megvalósítani, módosította határozatát és Kunfi közvetítő indítványát fogadta el, amely szerint a szocialdemokrata párt a polgári pártokkal való további együttműködés mellett foglalt állást, az új kormányban azonban erősebb képviselőket követelt a maga részére.

A kormány átalakításának kérdése körül forgó politikai vitákba belejátszott a választások kiírásának kérdése is. A magát „népkormány”-nak nevező Károlyi-minisztérium érezte, hogy erre az elnevezésre jogosan csak akkor támaszthatna igényt, ha általános választások során a nép mellette nyilatkozik meg. A választások kiírása azonban nehézségekbe ütközött. A szocialdemokrata párt nagy része attól tartott, hogy a választások nem fognak szocialdemokrata többséget adni, már pedig a hatalmat nem

akarták kiadni kezükből. Azokban a tanácskozásokban, amelyek a választások kiírása körül folytak, a szocialdemokrata párt őszintén demokratikus része Garami és Buchinger vezetése alatt a választások kiírása mellett foglalt állást, míg a többiek nem ellenezték ugyan a választásokat, de nyomatékosan hangsúlyozták, hogy azokat csak abban az esetben szabad elrendelni, ha a szocialdemokrata párt többségjutása biztosítottnak látszik. Ezt az álláspontot képviselte például Kunfi Zsigmond; Pogány József pedig egyenesen kijelentette, hogy a szocialdemokrata párt, ha a választások neki nem adnának többséget, az egész helyzetet fel fogja borítani. Ezek a nyilatkozatok már a proletárdiktatúra előszelei voltak. A polgári pártok, látván a szocialdemokraták terrorizmusát, szintén nem mutattak nagy kedvet arra, hogy választási hadjáratba bocsátkozzanak. Végül is az ellenséges invázióban találtak ürügyet a választások elmaradására. A megszállt területeken a választásokat természetesen nem lehetett volna megejteni. Erre való tekintettel azt mondták, hogy ha a kormány a választásokat csakis a meg nem szállt területeken írja ki, ez prejudikálhatna a békekötésben megállapítandó országhatároknak. Csak március elsején írták ki kénytelenül kelletlenül a választásokat április 10-ére, de mikor már az első választógyűlések egyike március 15-én azzal végződött, hogy a szocialisták az egyik minisztert tetteleg bántalmazták, a radikális párt 19-én kimondta, hogy a választásokban nem vesz részt.

A munkástanács állásfoglalása után a kormány újraalakult. A Nemzeti Tanács január 11-én Károlyi Mihályt ideiglenesen köztársasági elnöknek nyilvánította és megbízta az új kormány kinevezésével, amely január 18-án meg is történt. Miniszterelnök Berinkey Dénes igazságügyminiszter lett. A szocialdemokrata párthoz tartozó miniszterek közül Garami megtartotta a kereskedelemügyi tárcát, Kunfi pedig átvette a Lovászy lemondása folytán megüresedett közoktatásügyi tárcát. Helyette nép-

jóléti miniszter Peidl Gyula szocialdemokrata lett, aki Garamihoz állt közel. A pénzügyminisztériumot Szende Pál, aki azt eddig mint államtitkár vezette, most már miniszteri minőségben vette át; igazságügyminiszter Juhász Nagy Sándor lett. Nagyatádi Szabó István mint népgazdasági miniszter lépett be a kormányba. A többi miniszter megtartotta állását, de Festetics Sándor grófnak már január 20-án távoznia kellett, mert Pogány József és az akkor már szerephez jutott Kun Béla őt mint „ellenforradalmárt” állandó izgatással igyekeztek lehetetlenné tenni. Kun Béla már a Festetics kinevezését követő napokban behatolt az üllőiúti kaszárnnyába, ahol igyekezett a katonákat Festetics ellen fellázítani. Pogány József nem maradt el mögötte. Bizonyos volt, hogy „nem fog nyugodni, míg Festeticset ki nem túrja és maga nem ül helyébe”, mondja róla Garami. Pogány a katonatanácsban azt a vádat emelte Festetics ellen, hogy tiszti csapatokat szervez és ezek segítségével ellenforradalmat készít elő. Ebből csak annyi volt igaz, hogy Festetics az államrendőrség főkapitányának javaslatára a garázdálkodó tengerészkülönítmények lefegyverzését kívánta és erre a célra a vadászrezdet akarta igénybe venni, mert a gyalogezredek légnysége körében a bolsevista eszmék már túlságosan el voltak terjedve. A katonatanács azonban neszét vette a dolognak és Károlyinál vádat emelt Festetics ellen. Károlyi ezúttal sem mert Pogánnyal szemben helyt állni. Félt tőle és oly erőnek tartotta, amellyel nem lehet megküzdeni. Különben is az ellenforradalmárság vádja, amelyet Festetics-csel szemben hangoztattak, nála mindig hiszékeny fülekre talált. Esetleg attól is tartott, hogy ha Festetics mellé áll, azzal fogják vádolni, hogy a rokoni kapcsolatok a forradalmi érdekek fölébe helyezi, mert Károlyi, aki saját osztálya tagjainak vagy a polgárságnak jogosult vádjaival szemben közömbösnek mutatkozott, rendkívüli érzékenységet tanúsított a forradalmi elemeknek még legjogosulatlanabb szemre-

hányásaival szemben is. A minisztertanács bizottságot küldött ki Pogány vádjainak megvizsgálására. Ez a bizottság Festeticset teljesen igazolta ugyan, de egyúttal kimondta, hogy Pogány is jó-hiszeműen járt el vádjainak emelésénél. E határozat után Festetics helyzete tarthatatlanná vált. Január 20-án elhagyta helyét, amelyet Böhm Vilmos foglalt el. A kormánynak most már négy szocialdemokrata tagja volt.

Az általánosan zilált helyzet és az állami tekintélynek a forradalom óta bekövetkezett teljes leromlása a talajt alkalmassá tette a bolsevista izgatás számára, amely november végén indult meg orosz pénzen és amelynek intézője Kun (Kohn) Béla volt. Ez az akkor harminchároméves fiatalember a háború előtt a kolozsvári munkásbiztosító pénztárnak volt alkalmazottja, de ott sikkasztást követett el és emiatt vizsgálat alá került. Később iparkodott a „Népszavá”-nál elhelyezkedni, de ennek a lapnak szerkesztője, Garami Ernő, nem engedte be a szerkesztőségbe. A háborúban orosz fogságba jutott és ebben az időben közelebbi viszonyba került az orosz szovjetekkel, amelyeknek agitátor-iskoláját több társával együtt végigjárta. A bolsevista propaganda orosz vezetői ebben az időben az összes európai országok forradalmosításán dolgoztak és Kun Bélát bízták meg a magyarországi bolsevista forradalom megszervezésével. Kun november 19-én érkezett meg Budapestre a moszkvai magyar vöröskereszt kirendeltségtől Sebestyén dr. ezredorvos névre kiállított hamis útlevéllal. Vele együtt még 24 magyar kommunista jött Oroszországból haza. Kun Bélának meglehetősen sok pénze volt és ezen „Vörös Ujság” és „Vörös Katona” címen lapokat adott ki, amelyek az Oroszországból áthozott kommunista jelszavakat hirdették és terjesztették.

A recept egyszerű volt, ugyanaz, amelyet a forradalmi mozgalmak hirdetői mindég követtek: a felelősséget mindazért, amivel az emberek nem voltak megelégedve, a véletlenül éppen ural-

mon lévők rosszakarátára kell hárítani, a forradalmi törekvések győzelme esetére pedig minden baj orvoslását és minden kívánság teljesülését kell megígérni. Hogy ilyen izgatás mennyiben ér célt, az nem annyira a lázítók ügyességének vagy ügyetlenségének, mint inkább a fellázítottak ítélőképességének vagy ítélőkép-telenségének kérdése, — Magyarországon pedig ebben a tekintetben akkor kedvező volt a talaj. A magyarországi bolsevista mozgalom a hasonló forradalmi izgatásoktól legfeljebb csak szemérmelenségének mértékében különbözött. Kun Béla és társai gyűléseket tartottak, számra mind nagyobbodó hallgatóság előtt. Amikor 1000—1500 főnyi állandó táboruk volt, utcai tüntetéseket, felvonulásokat és rendezvényeket is rendeztek, amelyek rendszerint a „Vörös Ujság” Visegrádi-utcai szerkesztősége előtt végződtek, ahol aztán Kun Béla és társai beszédeket intéztek a tüntetőkhöz. Ezenkívül a „hólabdarendszer” szerint is folytatták a taggyűlést, amelynek Korvin (Klein) Ottó volt a mestere és amely abból állt, hogy minden kommunista tartozott 10 új tagot szerezni a párt részére.

Már a mozgalom elején sikerült a Cserny vezetése alatt álló „tengerészkülönítményt” a bolsevizmusnak megnyerni. Cserny maga tényleg matróz volt, „jó svádájú, nagy akaraterejű, mindenre képes, elszánt, semmivel nem törődő ember, különben büntetett előéletű, mert betöréses lopásért több esztendő tült”. A legtöbben azonban, kik a tengerészkülönítmény tagjai voltak, sohasem láttak tengert. „Városligeti hintáslegények, betörők voltak, akiknek tengerészsapkát nyomtak fejükbe”. Cserny teherautókat, fegyvereket, municiót szerzett különítménye részére, részben a Kun Bélától kapott pénzen, részben „rekvirálás”, azaz rablás útján. A fegyverek és a munició nagy része Mackensen hadseregéből származott. Cserny ezt akkor, amikor ennek szállítmányai Szolnokon vesztegeltek, állítólag úgy szerezte meg a maga számára, hogy a Mackensen-szállítmányok védelmére ki-

rendelt vasúti őrséget lemészároltatta. Nyilvánvaló volt, hogy Kun Béla a Cserny-féle terrorista különítmény segítségével erőszakos akcióra készült. A kaszárnyákban együttesen indították meg a lázító munkát a katonáknak a kommunizmushoz való áttelése érdekében. Megszerezték a mozgalomnak a rokkant és a leszerelt, semmi jövedelemforrással nem rendelkező katonákat is és biztatták őket, hogy folyton újabb és újabb követelésekkel lépjenek fel. Az egyik körúti kávéház souterrain-jében Nánássy György „hadügyi népbiztos” valóságos sorozásokat is végzett a kommunista párt fegyveres csapatai részére. Kézigránátokat osztogattak boldognak-boldogtalannak és ebben az időben még Pogány is azt írja róluk, hogy nincs olyan hitványság, amivel felkelteni nem próbálták volna a tömegek vak ösztöneit.

Annak ellenére, hogy a munkástanács január 28-án állást foglalt a bolsevistákkal szemben, sőt az összes szavazatokkal 13 ellen Weltner indítványára kizárta őket a szocialdemokrata pártból, január második felében a kommunista agitáció oly veszedelemmé vált, hogy Dietz főkapitány javaslatot tett annak elnyomására és Kun Béla és társainak letartóztatására. Bizonyítékokat hozott fel arra, hogy a kommunisták az államhatalom fegyveres átvételét, a proletariátus felfegyverzését és a burzsoázia legyilkolását és kiirtását hirdetik, úgy hogy ellenük a büntetőtörvény alapján el lehet járni. Ez volt Váry Albert koronaügyész helyettes véleménye is. Berinkey miniszterelnök hajlott a főkapitány javaslatának elfogadására, de döntését későbbre ígérte. Dietz erre megtette az előkészületeket a kommunisták letartóztatására, de a kormány habozott, nem tudott elhatározásra jutni és a főkapitányt, aki 48 órán át szolgálatban tartotta a rendőrséget, végül is arról értesítette, hogy a letartóztatásokat nem rendelheti el, mert a kommunisták izgatására vonatkozó adatok erre nem nyújtanak elegendő támaszt. Ez a gyengesség és félnétség az adott helyzetben súlyos bűn számba ment.

Kun Béla izgatása most mind szemérmetlenebbé vált. A köréje gyülekezett csőcselékkel január 23-án szétromboltatta a „Pesti Hírlap“ nyomdáját és február 9-én az „Új Lap“ szerkesztőségét, megzavartatott és széjjelveretett gyűléseket és a leszerelt katonákkal és rokkantakkal felvonulásokat rendeztetett a népjóléti minisztérium és a hadügyminisztérium elé, ahol lehetetlen és teljesíthetetlen követelésekkel hozakodtak elő. A kormány a főkapitányt utasította ugyan ennek az izgatásnak elfojtására, de egyben megtiltotta a rendőrségnek, hogy fegyvert használjon. Nyilvánvaló volt különben, hogy a kommunistáknak a rendőrségen is voltak informátoraik, akik idejében értesítették őket, ha valamilyen intézkedés volt ellenük készülöben. A polgárság a bolsevista eszmék terjedése folytán meg volt rémülve, de az ellene való szervezkedésben bátortalan volt. Ha valahol mégis felébredt a polgári öntudat, a csőcselék terrorral igyekezett megfojtani a polgárság szervezeteit. A január 19-én megalakult „Ébredő Magyarok” gyűlései résztvevőinek a tömeg által fenyegetett életét és testi épségét a rendőrség csak nehezen tudta megvédeni és az ilyen nyilvános gyűlések tartásától csakhamar el is kellett tekinteni.

Február 20-án a kommunistáknak egyik, a Vigadóban tartott gyűlése után körülbelül 1500 ember a „Vörös Ujság” szerkesztősége elé vonult, ahol Kun Béla lázító beszédet intézett hozzájuk, felszólítván őket a szocialdemokraták „Népszava” című lapja szerkesztőségének szétrombolására. A tömeg szívesen engedelmessékedett. Felvonultak a „Népszava” előtt és mikor a rendőrség útjukat akarta állani, lövéseket adtak le reá. Három rendőr és három védőőr holtan terült el a földön. Most végre a minisztertanács is hozzájárult a kommunista mozgalom vezéreinek letartóztatásához. Bízott abban, hogy — a Népszaváról lévén szó, — a szocialdemokrata tömegek is helyeselni fogják ezt a lépést. Február 21-én reggelre 46 kommunista le volt tartóztatva.

Előbb a toloncházban, majd a gyűjtőfogházban helyezték el őket. A kormánynak ezt az elhatározását valóban egész Budapest helyesléssel fogadta. A Népszava szerkesztősége előtti vérengzés áldozatainak temetésére a szocialdemokrata tömegek is kivonultak, úgy hogy ez a temetés impozáns tüntetés volt a kommunizmus ellen. A legyilkolt rendőrök kartársai erőszakosan behatoltak a toloncházba, ahol a kommunista foglyokat elverték. A rendőrtisztek védtek meg őket a komolyabb bántalmazások ellen. Sajnos, polgári lapok voltak azok, amelyek ezt az esetet kiszínezve azzal a tendenciával közölték, hogy Kun Béla iránt részvétet keltsenek. Tényleg hozzá is járultak a hangulat megváltozásához. Egy ideig mégis az volt a látszat, mintha a bolsevista fekély terjedésétől és kiújulásától nem kellene tartani.

Ez azonban nem sokáig maradt így. Károlyi már másnap kiküldött a toloncházba egy főhadnagyot, aki a foglyoknak az elnök üdvözlét hozta és megkérdezte, nincs-e valami kívánságuk. Legalább így beszélte ezt egy Nánássy György nevű kommunista. Kunfi közbelépésére Károlyi azt is elrendelte, hogy a letartóztatott kommunistákat politikai foglyok módjára kell kezelni, udvariasan kell velük bánni és minden lehető kényelmet és szabadságot meg kell nekik adni. Ettől kezdve Kun Béla és társai a fogházból folytatták agitációjukat. Onnan szerkesztették lapjaikat és tömegesen fogadták híveiket, utasításokkal látva el őket. Még pártértekezletet is tartottak a fogházban. Nehogy pedig letartóztatásuk a munkások ellen irányuló kormányintézkedésnek legyen tekinthető, a kormány február 27-én elrendelte egyes közéleti előkelőségeknek, — Sztéryni József bárónak, Mikes János gróf püspöknek és Szurmay Sándor báró vezérőrnagynak — internálását is.

A bolsevista tanok terjedése különösen azért volt aggályos, mert azok mindinkább visszhangra találtak a szocialdemokrata pártban is. Az az ellenállás, amelyet a szocialdemokraták ellene

sokáig kifejtettek, a párt egy részében mindjobban gyengült. Az orosz forradalom példája sokakat elragadott és a „proletárdiktatúra” gondolata mind tetszetősebb alakot öltött szemükben. Ebben a hangulatban a polgári tényezőkkel való együttműködés mind népszerűtlenebbé vált a szocialdemokrata pártban és azok az elemek, akik már a Berinkey-kormány megalakulása előtt tartott munkástanács-ülésein is a kormánynak a szocialdemokrata párt által való átvételét célzó javaslatnak adtak többséget, mindjobban megszaporodtak és megerősödtek. De most már messzebb tartottak: az a meggyőződés is terjedt, hogy a szocialdemokrata párt már csakis a kommunistákkal együtt veheti át a hatalmat. Kunfi volt egyike az elsőeknek, aki kifejezésre juttatta azt a nézetét, hogy „szocialdemokrata kormány végül is elkerülhetlenül a kommunizmushoz való alkalmazkodást jelentené”. Akik ezen az állásponton voltak, már március 10-től kezdve keresték a kommunistákkal való megegyezés módozatait. Ezen a napon Landler Jenő és Pogány József már tárgyaltak Kun Bélával a fogházban a tanácsrendszer megvalósításáról és proletárdiktatúra kialakításáról. Kunfi kétségkívül tudott ezekről a tárgyalásokról, sőt vannak, akik azt tartják, hogy ő volt azok szellemi irányítója.

A bolsevizmus sikerét sietette az a kavarodás, amely az antantnak Vyx alezredes által március 20-án átadott, a békekonferenciának egyik határozatát a magyar kormánnyal közlő jegyzéke kiváltott.

Ez a jegyzék a románok kívánságára jött létre, akik nem voltak megelégedve a részükre kijelölt Mármaroszigetről Nagybányán át Kolozsvárra, onnan Szászvárosra és azután a Maros mentén annak a Tiszába való betorkolásaig terjedő demarkációs vonallal és szerették volna azt legalább is a Szatmár-Nagykároly-Nagyvárad-Békéscsabai vonalig kitolni. Presán román tábornok, aki a megszálló csapatok élén állt, ismételten ilyen értelemben táviratozott Bratianu román miniszterelnöknek, a francia főpa-

rancsnokságnak és az egyes antanthatalmak hadvezetőségének. Január 6-án rámutat arra, hogy a paduai fegyverszünetben az olaszok, a belgrádi fegyverszünetben pedig a szerbek oly demarkációs vonalakat fogadtattak el, amelyek őket máris a volt monarchiából követelt összes területek birtokába juttatták. A románok ellenben, akiket az említett fegyverszünetről való tárgyalásra nem hívtak meg, nem jártak ilyen jól, mert legnagyobb részét románok által lakott terjedelmes területek még mindig magyar fennhatóság alatt állanak. Január 12-én újból sürgeti a demarkációs vonalak előbbretolását és e kívánságnak indokolására azt említi fel, hogy a román csapatok által még el nem foglalt területeken magyar részről terrorizálják a román lakosságot és kommunista eszméket terjesztenek. Hangulatkeltés céljából a francia napilapokat is elárasztották állítólagos magyar atrocitásokról szóló tudósításokkal és cikkekkkel. Természetes, hogy Magyarország keleti részeinek megszállása erőszakos cselekményeket is kiváltott, aminthogy különböző atrocitásokat román részről is elkövettek. Az előbbieket felfújása, az utóbbiak elhallgatása azonban teljesen hamis képet adott. Ha fel lehetne állítani az egyik és a másik részről elkövetett brutális erőszakoskodásoknak mérlegét, alighanem jóval több esnék a román, mint a magyar számlára.

Presán tábornok sürgetésének azonban megvolt az eredménye. A békekonferenciának nagytanácsa február 23-án és 26-án foglalkozott a románoknak kérésével és elhatározta, hogy megváltoztatja a belgrádi fegyverszüneti szerződésnek a demarkációs vonalat megállapító első részét. A békekonferencia határozatai szerint a románok jogot kaptak arra, hogy megszállják Magyarország keleti részét az Arad-Nagyszalonta-Nagyvárad-Nagykároly-Szatmári vonalig, úgy azonban, hogy az említett városok ki voltak véve a megszállás alól. Ezen a vonalon kívül a békekonferencia határozata szerint francia csapatok által meg-

szállandó semleges öv volt teremendő, amely a Vásárosnamény-Debrecen-Dévaványa-Gyoma-Orosházai vonaltól nyugatra húzódott Hódmezővásárhelyre és Szegedre. Arad és Szeged a határozat szerint francia csapatokkal voltak megszállandók. Ezt a határozatot Berthelot francia tábornok már március 9-én hivatalosan közölte Presán román tábornokkal.

A magyar kormány csak március 20-án értesült ezekről a határozatokról, még pedig teljesen meglepetésszerűen. Vyx alezredes ezen a napon megjelent Károlyinál és átnyújtotta neki De Lobit tábornoknak jegyzékét, amelyben ez felszólította a magyar kormányt, hogy Magyarországnak a semleges öv nyugati határáig terjedő területét üritse ki. A Károlyi és Vyx alezredes között ez alkalommal lefolyt beszélgetésről két egymásnak teljesen ellenmondó változat került forgalomba: az egyik Károlyi Mihályé, a másik Vyxé.

Károlyi Mihály szerint ő a jegyzék átnyújtásakor azonnal kijelentette, hogy a vele közölt határozatok ellentétben állanak a belgrádi fegyverszüneti szerződés betűivel és szellemével, amiért is ezeknek a határozatoknak nem tudja magát alávetni. Erre Vyx alezredes állítólag kijelentette volna, hogy most nem demarkációs vonalról, de ideiglenes határokról van szó. Ezt állította Károlyi abban a proklamációban is, amelyet pár nappal később kibocsátott. Eszerint: „az antant-misszió kijelentette, hogy a demarkációs vonal ezentúl politikai határnak tekintendő“. Vyx alezredes viszont március 23-án kijelentette, hogy az, amit Károlyi állít a használt kifejezéseknek téves értelmezésén alapszik. „Amikor a köztársaság elnöke a fegyverszüneti szerződésben megállapított határokat szóvá tette, — mondja Vyx, — azt a választ kapta, hogy nincsen többé szó az említett szerződésben megállapított demarkációs vonalról, hanem az antant újabb döntéséről, mely szigorúan elhatárolt semleges övvel akarja elválasztani a magyar csapatokat a románoktól és így akarja kiküszö-

bölni az összeütközés minden lehetőségét, de sohasem történt említés arról, mintha itt politikai határról volna szó”.

Csak két eset lehetséges: Károlyi vagy félreértette, vagy félremagyarázta Vyx alezredes szavait.

A jóhiszemű félreértés is érthető volna, bár ebben az esetben is méltán kifogásolható, hogy Károlyi nem tartotta szükségesnek Vyx szavai értelmének azonnali pontos megállapítását, hanem benyomások alapján interpretálta azokat. Rendes ügymenet mellett az olyan fontos nyilatkozatnak írásban való megismérlését kellett volna kérnie. Vyx-nek a jegyzékhez adott kommentárja még akkor sem tarthatott volna igényt hitelességre, ha valóban azt mondta volna, amit Károlyi állít. De Károlyi nyilván meg sem kérdezte, hogy az, amit Vyx szavaiba belemagyarázott, ennek magánvéleménye-e vagy pedig az antant üzenete, hanem saját feltevéseit azonnal valóságnak vette. Vannak azonban támpontok arra, hogy Károlyi jogosan értelmezhetette a vele közölt jegyzéket úgy, hogy az többet foglal magában, mint a demarkációs vonalnak egyszerű kitölését. Maga az a tény, hogy nem az antant-hadsereg parancsnoka, hanem a békekonferencia nagytanácsa hozta meg a szóban forgó határozatot, félrevezethette ebben az irányban. Feltűnő lehetett az is, hogy a neki átadott jegyzékben megjelölt vonal meglehetősen azonos volt azzal, amelyet az antant Romániának nyugati határaként az 1916 augusztus 17-iki titkos szerződésben biztosított. Vyx alezredes nyilatkozatát, hogy nem a fegyverszüneti szerződésben megjelölt demarkációs vonalnak megváltoztatásáról, de a békekonferenciának a román és magyar hadsereget egymástól elválasztó semleges övet megállapító döntéséről van szó, szintén lehetett tágabban vagy szűkebben értelmezni és az első esetben keletkezhetett az a benyomás, mintha a békekonferencia már határozott volna Magyarország keleti határainak kérdésében és ezt a határozatát közölte volna a Vyx alezredes által átadott

jegyzékben. De lehet felhozni támpontokat arra is, hogy Károlyi nem félreértette, de szándékosan félremagyarázta Vyx szavait. Akik így fogják fel magatartását, azok vagy abból indulnak ki, hogy Károlyi, érezve helyzete tarthatatlanságát, olyan kérdésben akart elbukni, amely az egész magyar közvéleményt a legmélyebben felkavarta, vagy pedig arról vannak meggyőződve, hogy Károlyi, aki belsőleg már nem állt távol attól a gondolattól, hogy Magyarország határait legjobban talán azzal a bolsevizmusra való áttéréssel lehetett megvédeni, amelytől ő különben sem ir-
tózott, oly alkalmat akart teremteni a hatalomnak a legszélsőbb elemek kezébe való átjátszására, amelyben ez a lépés az antanttal szemben való hazafias felbuzdulás glóriájában tűnhetik fel.

A Vyx-féle jegyzék átvétele után Károlyi úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a polgári és munkáselemekre támaszkodó koalíciós kormányt immár nem lehet fenntartani. Még március 20-án délután minisztertanácsot hívott össze, ahol kifejtette azt a nézetét, hogy a fenyegető súlyos belső zavarokkal szemben csak kizárólag szocialdemokratákból álló kormány biztosíthatja a rend fenntartását. A hatalom, — mondotta — hónapok óta amúgyis a szervezett munkások kezében van. Ha az antant gyilkos kívánságait nem akarjuk teljesíteni, egységes hadseregre van szükségünk, ezt pedig az országban dúló osztályharcok közepette csakis a szocialdemokrata pártra támaszkodva lehet megszervezni. Nyugati orientációnk, Wilson politikájában való bizalmunk, szerinte csődöt mondott. Olyan új orientációt kell találnunk, amely a munkásinternacionálé rokonszenvét biztosítja részünkre. Ehhez szocialdemokrata kormány szükséges, amelynek a kommunista elemekkel egységre kell jutni. Ő maga meg akart maradni a köztársaság elnöki tisztében. Károlyi szerint a minisztertanács egyhangúlag járult volna hozzá egy kizárólag szocialdemokratákból álló kormány kinevezését célzó indítványához, amit azonban Garami határozottan tagad, azt mondván, hogy úgy ő, mint

Peidl Gyula ellenezték ezt az álláspontot és csakis a kormány lemondásához járultak hozzá.

Károlyi e nyilatkozata beismerése annak, hogy azok a politikai elgondolások, amelyek őt az októberi forradalom szításában vezették, teljesen hamisak voltak. Akkor Wilson elnök kijelentéseire támaszkodva, a pacifizmus hirdetésével akarta Magyarországot megmenteni, — most belátta, hogy ez az orientáció helytelen volt. Akkor hazaküldte a hadsereget, most egységes hadsereg létesítésének szükségét hangoztatta. Nemzetiségi politikája kudarcot vallott, az ország radikális demokratizálására irányuló politikája pedig nem hozott semmiféle értékes reformot és csak oda vezetett, hogy a hatalom teljesen a csőcselék és az élen álló törtető kalandorok kezébe került. Károlyinak a háború utolsó évében folytatott politikája felett nem lehet keményebb ítéletet mondani annál, amely március 20-iki minisztertanácsi beszédjének sorai közül kiolvasható. Ámde azok a keserű igazságok, amelyekre most túl későn rájött, nem megtérésre vezették őt, hanem arra, hogy csökönnyösen ráduplázott az októberben elkövetett hibáira és a már amúgyis túlságosan balra került állapotokat még inkább balfelé taszította. Már a kizárólag szocialdemokratákból álló kormány kinevezésére vonatkozó álláspontjának elfoglalásánál is kétségkívül tisztában volt azzal, hogy az a bolsevizmus Magyarországra való átterjedésére fog vezetni. Hisz egyenesen kívánatosnak tartotta a szocialdemokrata pártnak a kommunistákkal való megegyezését. Amit pedig a nyugati orientáció elhagyásáról és a munkásinternacionáléra való támaszkodásáról mondott, azt a gyanút kelti, hogy ott lappangott benne az a gondolat, hogy az antanttal szemben az orosz szovjetre kell támaszkodni.

Károlyi Vyx jegyzékére még március 20-án válaszolt. „A kormány nincs abban a helyzetben, — mondja a válasz — hogy tudomásul vehesse a békekonferencia határozatát és hogy közre-

működjük végrehajtásában. Ez a határozat teljes ellenmondásban van az 1919 november 13-án kötött fegyverszüneti katonai konvencióval, nem veszi tekintetbe az ország létérdekeit, megakadályozhatja az ország fejlődését és zavarhatja a békét. Mivel a magyar kormány, amelyet nem hívtak meg a békekonferenciára és amely nem működhetett közre a határozat meghozatalában, ennek a határozatnak végrehajtásáért felelősséget nem vállalhat, kényszerítve látja magát, hogy még ma lemondjon”.

Az események súlypontja most átterelődött a szocialdemokrata pártvezetőségbe, amely még március 20-án ülésre ült össze. Itt már nem Garami vitte a szót, hanem Böhm Vilmos hadügyminiszter, aki nyilván be volt avatva a Kun Bélával tíz nap óta folytatott tárgyalásokba. Rögtön az ülés elején azt indítványozta, hogy egyedül a szocialdemokrata párt vegye át a kormányhatalmat és hozzon létre a bolsevistákkal olyan megállapodást, amelynek alapján ők is támogathassák a kormányt. Garami szembe helyezkedett ezzel az indítvánnyal, mert szerinte a bolsevizmus a szociáldemokratákhoz való viszonyában nem testvérpártnak, de ellenpártnak tekintendő. De nem ért célt. Szemére vetették, hogy túlságosan elfogult a bolsevistákkal szemben és elhatározták a gyűjtőfogházban fogvatartott bolsevista vezetőkkel való tárgyalások megindítását. Amikor másnap, március 21-én dél előtt a pártvezetőség ismét össze ült, Landler Jenő már jelentette, hogy a kommunistákkal való megegyezés sikerült. Az egész pártvezetőségben csak öten nyilatkoztak ellene, közöttük Garami, Peidl és Buchinger. A többiek elfogadták Böhm indítványát, hogy a szocialdemokrata párt vegye át a kormányt és biztosítsa magának a kommunisták jóindulatú támogatását. Azonnal ki is jelölték új miniszterelnökül Garbai Sándort, egy az Alföldről való jóképű és jósvádájú, a szocialista frazeológiát tökéletesen uraló, de egyébként jelentéktelen református valóságú közművespallér személyében, Bokányi indítványára azonban

hozzátették, hogy Garbai ne miniszterelnök legyen, hanem a forradalmi kormányzótanács elnöke. Délután három órakor a szocialdemokraták és kommunisták közt írásbeli megegyezés is jött létre. Ugyanerre az órára Pogány összehívta a katonatanácsot, ahol bejelentette, hogy Károlyi a szocialdemokrata párt kezébe adta a hatalmat, ez a párt pedig egyesült a kommunista párttal és kikiáltotta a proletárdiktatúrát. A katonaságot Pogány azonnal fel is eskette a diktatúra védelmére.

Délután a kormány minisztertanácsra ült össze. Károlyi azt állítja, hogy akkor még semmit sem tudott a szocialisták és kommunisták között létrejött megegyezésről. Állítólag a kormány szocialdemokrata tagjai sem tájékoztatták őt arról, ami pártvezetőségükben történt és azt mondták neki, hogy csak a szocialdemokrata kormány megalakításával kapcsolatos személyi kérdésekről tárgyaltak. Állítólag nem tudott semmit a katonatanács délután 3 órakor tartott üléséről, sem arról, hogy 4 órakor Váry főállamügyész helyettes a főkapitánnyal közölte, hogy Kun Bélának a gyűjtőfogházban csomagolnak, hogy 5 órakor a rend fenntartását kivették a rendőrség kezéből és a védőőrségre ruházták át, hogy 6 órakor elrekvirálták az összes autókat, még a minisztereket is és hogy 7 órakor Garbai a minisztertanács előtt bejelentette Magyarország szovjetkormányának megalakulását. „Ebben az időben — mondja Jászi — a hatalom tényleg a katonák és tengerészek kezében volt, de Károlyi és a kabinet, akik még mindig tárgyaltak, minderről nem tudtak semmit”. Mindez teljesen valószínűtlen. Ellentétben is áll Garami előadásával, aki azt írja, hogy a minisztertanácson valaki, — alighanem Kunfi, — közölte Károlyival, hogy a szocialdemokrata párt hajlandó átvenni a kormányt, hogy annak elnökévé Garbait jelölje ki és hogy az új kormány a maga hátának biztosítására megállapodást fog kötni a bolsevistákkal. Arra is felszólította Károlyit, hogy tegyen intézkedéseket a letartóztatott bolsevisták haladék-

talán szabadonbocsátására. Még az sem valószínű, hogy Károlyit ez a híradás váratlanul érte és meglepte volna.

Amikor a minisztertanács után ismeretessé vált, hogy a bolsevistákkal való megállapodás alapján a szocialdemokrata párt még nevét is meg fogja változtatni és elhagyva a „demokrata” jelzőt ezentúl mint „Magyarországi Szocialista Párt” fog működni, Garami, aki a pártvezetőségből amúgyis ki akart lépni, — megírta és átadta Böhmnek a pártból való kilépését bejelentő nyilatkozatát. Amikor a jelenlévő Károlyi erről tudomást szerzett, „leplezetlen csodálkozással” fordult Garami-hoz és azt mondta neki: „Nem értelek; ha én szocialdemokrata volnék, nem esnék nehezemre megtenni azt az egy lépést a bolsevizmushoz is”. Ez a nyilatkozat élesen belevilágít Károlyi gondolkodásába és hallatára szinte felesleges elmélkedni azon, hogy Károlyi előidézte-e, avagy csak tűrte a bekövetkezett fordulatot. Rokonszenvét ez mindenesetre bírta.

Károlyit Magyarország új urai nem hagyták meg az elnöki székben. Lemondott ő is és ezt az elhatározását egy proklamációban a békekonferencia határozatával indokolta, amely szerinte titokban úgy döntött, hogy Magyarországnak csaknem egész területét katonailag megszállja és hogy a demarkációs vonalat ezentúl politikai határnak kívánja tekinteni. „Az ország további megszállásának nyilvánvaló célja az, — mondja Károlyi, saját kombinációit ismét ténynek véve, — hogy Magyarországot felvonulási és hadműveleti területté tegyék a román határon harcoló orosz szovjethadsereg ellen. A mitőlünk elrabolt terület zsoldja lenne azoknak a román csapatoknak, amelyekkel az orosz szovjethadsereget akarják leverni”. A proklamáció így végződik: „Én mint a Magyar Népköztársaság ideiglenes elnöke, a párisi konferenciának ezzel a határozatával szemben a világ proletariátusához fordulok igazságért és segítségért, lemondok és átadom a hatalmat Magyarország népei proletariátusának”.

A PROLETÁRDIKTATÚRA

AZ új rendszer, amely a szocialdemokrata és kommunista pártok egyesüléséből megszületett, egy kisebbségnek a terror véres eszközeivel fenntartott uralmát: proletárdiktaturát igyekezett Magyarországra reákényszeríteni. „Ebben az országban, mondotta Pogány március 29-én — többé semmiféle más érdek és akarat nem érvényesülhet, mint a proletárság akarata”. „Csak egy ellenségünk van, a burzsoázia” — hirdette április 8-án Böhm. Kun Béla pedig április 11-én kifejtette, hogy az osztályharcot, amelyet ő és társai eddig alulról vívtak, most már felülről folytatják, majd később többbizben dicsékszik vele, hogy a proletariátus diktatúrája egy aktív kisebbség kezében van és a proletárdiktatúra céljának mondja, hogy „a burzsoasztály létét minden erővel meg kell semmisíteni”. Garbai megjelöli az erre vezető utat is, amikor április 21-én azt vallja, hogy a „burzsoasztály létének megsemmisítésére csak egy mód van, hogy a vagyont kivesszük kezéből”. A régi, demokratikus alapon álló szocialdemokraták első naptól kezdve alárendelt helyzetbe jutottak a kommunista elemekkel szemben, de túlnyomó részükben szívesen rendelték magukat neki alá. Kunfi pl. június 12-én a szocialistapárt kongresszusán, amelyen a párt nyilvánosan is a „Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártja” elnevezést vette fel, — egész nyíltan kijelentette, hogy ez a pártgyűlés „a régi szocialdemokrata eszmének, a régi szocialdemokrata pártnak temetése, mert tisztában kell lenni

azzal, hogy a proletárdiktatúra és a szocialdemokrácia gondolata összeférhetetlen“. Csak egyik-másik régi szocialdemokrata, mint pl. Weltner Jakab, a „Népszava“ szerkesztője, igyekszik valamit átmenteni a régi szocialdemokrata elvekből, de ezt nem nyílt ellenzékként teszi, hanem a maga részéről is a proletárdiktatúra alapjára áll és onnan igyekszik az új rendszer túlzásaira és szertelenségeire a munkásság figyelmét felhívni.

A polgárságban voltak egyes jóhiszemű álmodozók, akik abban a reményben ringatták magukat, hogy a bolsevizmusra való áttérés talán új fegyvereket ad az ország kezébe fenyegetett területi épségének fenntartására. Ez a reményük azonban nem tartott soká. Kun Béla már március 29-én kijelentette, hogy a proletárdiktatúra nem áll a területi integritás alapján. Ezt később is sűrűn ismétli, hangoztatva, hogy nem tartja nagyfontosságúnak a határok kérdését. Egyenesen hazugságnak mondja, hogy őt és társait nemzeti szempontok vezették volna, amikor „az antant falánkságára a proletárdiktatúrával feleltek“. Kunfi szerint is a proletárdiktatúrának csak a forradalmi állapot fenntartása, a proletariátus diktatúrájának minél nagyobb elterjedése fekszik a szívéen. „Ha nekem választanom kell, mondta Kunfi június 19-én, hogy a szovjeturalom megmaradjon-e Budapesten, egy szűkebb területen és ha ennek az az ára, hogy a most felszabadított területeknek egy részét visszaadjuk, nem habozom és az utóbbit választom, mert ennek a forradalomnak szíve Budapest és a budapesti proletariátus. Ha területeket kell feladni, ám ezt az árat sem tartom nagy árnak azért, hogy itt megmenthessük a proletárforradalmat“. Akik egyáltalában gondoltak másra is, mint arra, hogy a kezükbe csúszott hatalmat kéjesen kiélvezzék, azok elejétől kezdve tisztában voltak azzal, hogy a magyar proletárdiktatúra magát csakis az esetben tarthatja, ha tényleg bekövetkezik a világforradalom, amely az összes európai országokat a bolsevizmus átvételére kényszeríti.

A proletárdiktatúra ujságjai ideges türelmetlenséggel minden a külföldről érkezett hírt abból a szempontból vettek vizsgálat alá, hogy ez a világforradalom halad-e és ha ezek a hírek hiányoztak, hazugsággal teremtettek ilyeneket. Aki ezekre a lapokra volt utalva, — és mások a magyar közönségnek akkor nem áltak rendelkezésére —, annak tényleg hinnie kellett, hogy a bolsevizmusnak európaszerte elterjedése már csak rövid idő kérdése és hogy az feltartóztathatlanul halad előre. Voltak, akik ebben a világforradalomban hittek, akik, mint Ágoston Péter, meggyőződéssel hirdették, hogy „mindenütt mozog a föld“ és hogy „embermilliók forradalma küszöbén állunk“. Még többen voltak, akik érezték, hogy egész existenciájuk attól függ, vajjon ez a világforradalom bekövetkezik-e? Ezt érzi Pogány, amikor kijelenti, hogy a proletárdiktatúrának külpolitikáját egyetlen mondatban lehet összefoglalni, abban, hogy: „Határainkon túlra kell vinni a forradalmat, mert a szocialis forradalom csak világforradalom alakjában lehetséges“. És ugyanezt érzi Varga Jenő is, amikor Garaminak cinikusan azt mondja a bekövetkezett eseményekről, hogy „vagy sikerül, vagy lógunk“. De egyelőre reménykednek. „Legföljebb két hónap alatt, mondja Pogány, egész Középeurópa a szovjetállamok hatalmas blokkját fogja alkotni, ez pedig olyan terület lesz, amely önmagát elláthatja élelmiszerekkel és a legfontosabb szükségleti cikkekkel és így képes lesz rá esztendőig ellenállni a világ kapitalista részének“.

Azok a kommunisták, akik mostantól kezdve pár hónapon keresztül a hatalmat bitorolták, addig ismeretlenek voltak a munkásmozgalmakban. Nem a politikai meggyőződés, hanem a zsákmányra való éhség vezette őket. Böhm írja, hogy Kun Béla és társai, amikor március 21-én este 8 órakor megjelentek a munkástanácsban, szomorú, lesujtó és megdöbbenő hatást tettek a régi szocialdemokratákra. Legtöbbjét nem is ismerték. „Legnagyobbik részük a forradalom előtt vagy teljesen semleges volt,

vagy pedig az ellenséges fronton, a polgári pártok soraiban küzdött a szocialdemokraták ellen“.

A proletárdiktatúra élén a „forradalmi kormányzótanács” állt, amelyet március 21-én a munkás- és katonatanács küldött ki. Tagjai „népbiztos”-oknak nevezték magukat. Elnöke Garbai Sándor volt, ki ezt a tisztét főleg annak köszönhette, hogy egyike volt azoknak a kevés, nem zsidóvallású szocialistáknak, akik a bolsevista eszmékkel elejétől kezdve rokonszenveztek. Különben nem játszott nagyobb szerepet, nem vezetett és nem irányított, csak olykor-olykor szónokolt, kibővítvén azt a szocialdemokrata frazeológiát, amelyben régóta otthonos volt, lélek nélkül únosúntalan ismételt kommunista frázisokkal. A forradalmi kormányzótanács valóságos lelke Kun (Kohn) Béla volt, aki a külügyi népbiztosság élén állt, akinek szava azonban a proletárdiktatúra belső ügyeiben is feltétlenül irányadó volt. Amit Oroszországban a bolsevista agitátoriskolában magába szívott, azt híven tolmácsolta magyarországi híveinek. Nem tett hozzá semmit és nem is vett el semmit belőle. Az orosz bolsevizmus dogmákkal dolgozott, amelyek elsajátítása nem volt nehéz, mert viszonylag egyszerűek voltak és könnyen átmentek a hívőknek vérébe. Aki ezeket a dogmákat jól megtanulta, annak gyerekjáték volt azokat az egyes felmerült kérdésekre reáalkalmazni. Kun Béla se tett egyebet. Rengeteg számú beszédjében, amelyet a proletárdiktatúra idejében tartott, alig van egyetlen megkapó mondat vagy frázis, — ha ilyenekre szüksége van, azokat Lenin-től vagy Trockijtól veszi kölcsön, — de a bolsevista hitelvek alkalmazásánál sohasem jött zavarba. Nem töprengett rajtuk, nem kételkedett bennük és nem akart önálló úton járni. Ez adta meg neki a biztonságot, amellyel minden kérdésben fellépett azokkal szemben, akik hajlandók voltak ugyan a bolsevista dogmák befogadására, de nálánál kevésbé ismerték azokat és akikben a bolsevista elvek nem szorítottak ki minden más meg-

fontolást. Ha ellenkezésre talált, „szovjettapasztalataira“ hivatkozott és célt ért. Nem ismert skrupulust, ha a bolsevista hitelvek alkalmazásáról volt szó. Ilyenkor megszűnt benne a lelkiismeret, az emberi érzés, a részvét és a szánalom, amelynek egyébként sem adta jelét. Perverz kéjjel beszél a „jajgatás és fogvacogás“ról, amely a proletárdiktatúrával együtt jár. „Nem ismerek erkölcsöst és erkölcstelent, — mondotta május 2-án a Munkás- és Katonatanácsban — csak egyet ismerek, azt ami használ a proletariátusnak és azt ami árt neki“. Mégsem teszi az igazi fanatikus benyomását. Már külsejében sem. Az alacsony, köpcös ember, akinek puffadt, durva arcvonásaiban különösen élvezetvágyra mutató vastag ajkai és ravasz, gyanakvó szemei tűnnek fel, az idegeneket a „megrögzött gonosztevők“ arcára emlékezteti. Ilyennek festi őt az angol Nicolson is. Amit mond vagy tesz, nem adja sohasem azt az érzést, hogy a valóban lelkéből fakad és ellenállhatlanul magával ragadja őt. Valami hideg számítással kieszelt rendszer vak eszközének, gépies alkalmazójának benyomását teszi, aki azért szegődött annak szolgálatába, mert ennek révén a kis zsidófiú, aki ismételten vergődött a büntetőtörvény hálójában, hatalomra tett szert és kielégíthette élvágát. Talán voltak a bolsevista eszméknek magyar fanatikusai is, — főleg azok sorában, akik kis szerepekkel elégedtek meg — de Kun Béla és közvetlen környezete nem tartozott hozzájuk. Emellett Kun gyáva volt, aki válságos pillanatokban krétafehér arccal kapkodott segítség után és — Böhöm tanúsága szerint, — rendesen sírva is fakadt.

Kun Béla mellett Szamuely Tibor adta meg leginkább a proletárdiktatúra rendszerének visszataszító jellegét. Ez a nyíregyházi születésű, 29 éves kis ujságíró Oroszországban, ahová úgy jutott, hogy másfélórai frontszolgálat után hadifogságba kerítettette magát, Kun Bélával együtt nyert kioktatást a proletárdiktatúra felállításának és fenntartásának brutális eszközeiben

és vele együtt jött vissza Magyarországra, ahol minden emberi érzésből kivetkőzött vérengző fenevadnak bizonyult. Kun Béla inkább óvatosságból és gyávaságból, mint emberies érzések hatása alatt igyekezett a proletárdiktatúra véres cselekményeitől, amelyeket kétségkívül ismert és helyeselt, magát lehetőleg távol tartani. Szamuely kéjjel vállalta azokat. Könyörtelen végrehajtója volt annak a rémuralomnak, amellyel a proletárdiktatúra minden vele szemben mutatkozó ellenszegülést elfojtott és megbosszult. Sohasem törődött azzal, hogy áldozatai bűnösök voltak-e vagy ártatlanok, mert az ő szemében a terror, a bolsevizmus eszméivel nem rokonszenvező emberek megfélemlítése öncél volt, amelyet ártatlan vér kioltásával is szolgálni lehetett.

Pogány (Schwarz) József most végre elérte célját: hadügyi népbiztos lett. De nem soká örvendhetett ennek az állásának, mert már április 5-én megbuktatták, még pedig ugyanazzal a módszerrel, amelyet néhány hónappal előbb ő eszelt ki Bartha hadügyminiszternek megbuktatására. A hadügyminisztérium elé ugyanis felvonult a katonaság, — saját szavai szerint „felelőtlen suhancok, akik magukat Kun Bélánál radikálisabbnak merik tartani“, Böhm szerint azonban Szántó népbiztos által Pogány ellen felizgatott csapatok — és kikényszerítették lemondását, mert nem tartották eléggé forradalmárnak. Kun Béla maga mellé vette a külügyi népbiztosságba. A belügyi népbiztosság élére Landler Jenő dr. és Vágó (Weiss) Béla kerültek. Landler ügyvéd volt, a szociáldemokrata párt régi tagja, aki azelőtt elvtársai politikai pereiben mint védő szerepelt. A százhuszkilós, hiú ember meg volt sértve, mert a Károlyi-kormányban nem kapott helyet. Azóta a pártban frondörösködött és az elsők közé tartozott, akik Kun Bélával összejátszottak és előkészítették a szocialisták és kommunisták egyesülését. Vágó hirdetési ügynök volt és azokhoz tartozott, akiket a szociáldemokrata párt „összeférhetetlen természetük és rágalmazásra való hajlandóságuk miatt” már évek-

kel ezelőtt kiközösített magából. Az elsők között volt, akik Kun Bélához csatlakoztak és a munkástanácsban a proletárdiktatúrát megelőzően ő volt a bolsevista csoport vezére. Mint ilyen már február 20-án kiadta a jelszót: „Ne féljetek a vértől, vér nélkül nem lehet dolgozni, vér nélkül nincs terror és terror nélkül nincs diktatúra”. Nagy befolyása volt, kivált Kun Bélára. Alpári Gyula (Adler Mózes) népbiztosnak is, aki eddig egy jelentéktelen német lapnak volt ismeretlen munkatársa. A szocialdemokrata pártból izgága természete miatt szintén ki volt közösítve.

A proletárdiktatúra egyik legbizarrabb alakja volt Lukács György közoktatásügyi népbiztos, egy zsidószármazású milliomos bankigazgatónak 35 éves fia, aki eddig apja vagyonából élt. Kétségkívül művelt ember volt és a kommunista elvekért őszintén rajongott. Irodalmi és esztétikai téren a külföldön is, kivált Németországban, sikereket ért el. Több ízben Thomas Mann is dícsérőleg emlékezett meg munkáiról. De azokhoz tartozott, akik az önálló gondolkozásnak, amelyre képtelenek, legalább illuzióját azzal akarják kelteni magukban és másokban, hogy valamilyen, saját környezetük számára újszerű, extravagáns elmélet híveivé szegődnek, amelyet természetesen készen vesznek át valakitől. Vele együtt állt a közoktatásügy élén Kunfi (Kunstätter) Zsigmond, középiskolai tanár, akinek a morfiumélvezet hatása alatt megrongált idegrendszere eleinte nagy gyönyörűséget talált a proletárdiktatúrában, amelynek magasztos voltát ékes szavakban dicsőítette. Később maga is megundorodott tőle és mint a kommunizmus jobbszárnyának vezetője állást foglalt a rendszer szükségtelen brutálításai és kegyetlenkedései ellen, de azért mindvégig kitarzott mellette. A forradalmi kormányzótanács legbefolyásosabb tagjaihoz tartozott Szántó (Schreiber) Béla hadügyi népbiztos. Már a proletárdiktatúra előtt csatlakozott a bolsevizmushoz, amelynek Szamuelyvel és Vágóval együtt egyik legvérszomjasabb vezére

volt. Böhm szerint, akivel a hadügyi népbiztosságban együtt dolgozott, „gyermekesen hiú, munkatársaira féltékeny, szűklátókörű, az erősebbekkel szemben szervilis, alárendeltjeivel szemben brutális, de baráttal és ellenséggel szemben egyaránt intrikus” ember. A tanácsok június 21-én tartott ülésén panaszkodott amiatt, hogy burzsoát még alig végeztek ki, aminek folytán a budapesti forradalmi törvényszék már teljesen lejárta magát. A felsoroltakon kívül még Bokányi Dezső, volt kőfaragó és az alkoholista Vántus Károly, előbb ácsmester, később a szocialdemokrata párt titkára, gyakoroltak nagyobb befolyást az ügyek vitelére.

Melléjük sorakozik néhány apróbb népbiztos. Közöttük van Csizmadia Sándor mezőgazdasági munkás, aki néhány osztályának életét, szenvedéseit és vágyait erőteljesen kifejezésre juttató versével már azelőtt nevet szerzett magának. A földművelésügyi népbiztosság élére került, de már április 5-én eltávozott onnan. A földművelésügyek tulajdonképpeni intézője Hamburger Jenő dr. volt. Vidéken folytatott orvosi gyakorlatot és könyvekből magába szedett hézagos ismeretekkel akart komoly igyekvéssel, de semmi sikerrel a nagybirtokból parasztbirtokot, a parasztbirtokból termelő szövetkezeteket rögtönözni. Vele együtt a szatmármegyei Nyisztor György földmunkás állt a földművelésügy élén, akinek szintén az fájt, hogy a kivégzettek közt több a proletár, mint a burzsoa. A kereskedelemügyi népbiztosság Varga (Weiss) Jenő volt gimnáziumi történettanár vezetése alatt állt, akiről régebbi elvtársa, Garami, állapítja meg, hogy hiúsága vitte mindinkább fokozódó mértékben a radikálizmus felé, mert „igazságtalanságnak érezte, hogy nem állhatott az első sorban és nem vihetett vezető szerepet”. Társai cinikus, üres és tehetetlen fecsegőnek mondják. A pénzügyi tárca ügyeit Székely Béla bankhivatalnok és Lengyel (Lefkovics) Gyula kereskedelmi iskolai tanár vezették, az igazságügyi népbiztosság élén Rónai Zoltán dr. ügyvéd állt, aki helyetteséül Ládai István dr. miniszteri tanácsost vette

maga mellé, a minisztérium egyik legműveltebb és legeszesebb tisztviselőjét, akit valószínűleg csak a bolsevizmustól való féltelme kergetett be a bolsevizmusba. Ágoston (Augenstein) Péter, a nagyváradi rom. kath. jogakadémia tanára, mint a külügyi népbiztosság egyik vezetője működött. Melléjük sorakoznak mint népbiztosok Fiedler vasesztergályos, Haubrich József vasöntő, Dovcsák Antal vasesztergályos, Kalmár (Kohn) Henrik nyomdász, Szabados (Freistadt) Sándor hirlapíró, Kelen (Klein) József és Seidler Ernő magántisztviselők, Bajáki Ferenc mülakatos és még néhányan.

A proletárdiktatúra ideje alatt összesen 45-en viselték a népbiztosi címet. Ezek közül csak tizenketten játszottak már a régi szocialdemokrata pártban is szerepet, a többieket csak a proletárdiktatúra vetette felszínre. Feltűnő, hogy a kormányzótanácsban a zsidó és zsidószármazású egyének milyen nagy szerepet játszottak. A 45 volt népbiztos közül 32 került ki az ő körükből, köztük éppen a legvérengzőbbek: Szamuely, Kun, Vágó és Szántó. Ez a jelenség annál feltűnőbb, mert az orosz bolsevizmus élén is elsősorban zsidók álltak. Ennek okát sokan abban keresik, hogy a zsidóság mindég különös fogékonyságot mutat újszerű, forradalmi és felforgató eszmék befogadására, kevésbé tekintélytisztelő és sokkal mohóbb az egyéni érvényesülés terén, mint a társadalom nem-zsidó része. Mindebben sok az igazság, de a zsidóságnak e jellemvonásai szintén mélyebb okok eredményei. A zsidóság Magyarországon a XIX. század második felében erősen megszaporodott. 1850-ben 368.000 zsidó élt Magyarországon, 1910-ben már 908.000, a közben kikeresztelkedettek beszámításával tehát mindenesetre jóval több mint egy millió. Budapesten 1870-ben 45.000 zsidó él, 1910-ben már 203.000. Rendkívüli elszaporodásuk folytán már nem tudtak azokban a gazdasági foglalkozásokban elhelyezkedni, amelyeket a magyar mindég szívesen adott át a másfajúaknak, németeknek,

örményeknek és zsidóknak, t. i. a kereskedelmi foglalkozásokban. Ezt a megszorított zsidóságot nem tudtuk gazdaságilag megemésztetni. A zsidóság már a XIX. század vége felé kezdett más pályákra is tódulni és kivált a szabadfoglalkozásokat, az ügyvédi és orvosi kart elárasztani. Jött azután idő, amikor már ez is nehézségekbe ütközött és amikor egy elégedetlen, kellően, azaz becsvágyához méltón elhelyezkedni nem tudó zsidó proletariátus keletkezett, amelynek tagjai mint kis magánhivatalnokok, ügynökök, ujságírók stb. tengették életüket. Ezek az elemek, amelyek a magyarság gazdasági szervezetébe nem tudtak kellően beilleszkedni, nem is asszimilálódtak. Ilyformán a zsidóságnak teljesen beolvadt rétegein kívül a nem-asszimiláltaknak egy mindég nagyobbodó tábora keletkezett. A beolvadtak teljesen azonosították magukat a magyarság törekvéseivel, akárcsak a nyugati államokban, a nem-asszimiláltak ellenben mindég idegen testet alkottak; ilyennek érezte őket a társadalom és ilyennek érezték önmagukat is. A tradíciók nem kötötték őket, nem voltak mély gyökereik abban az országban, amely hazájuk lett és nem is értették meg a nemzet gondolkodását, még kevésbé alkalmazkodtak hozzá. Ennélfogva semmi sem tartotta őket vissza az új utak követésétől és a vérükben rejlő mohósággal igyekeztek ezeken az utakon érvényesülni. Minél nagyobbra nőtt számuk, annál merészebbek lettek. Ehhez jött a világháború nagy élmenye. Akik a háborúba vonultak, mind nehéz szívvel hagyták otthon családjukat, kockáztatták épségüket és életüket. De tudták, hogy a keserű sorsot miért veszik magukra. Az a Magyarország, amelyért feláldozták magukat, nekik élő valami volt, amely ezeket az áldozatokat megérte. A beolvadt zsidóság kétségkívül hasonlóan gondolkozott, igen sokan közülük a háborúban nagy vitézséget és áldozatkészséget mutattak. Másként volt ez a nem-asszimilált zsidósággal. Ők jóformán meg sem értették, hogy miért küldik őket a háborúba, amelynek céljai, — Magyar-

ország fenntartása, — közömbösek voltak részükre. Felháborító igazságtalanságnak érezték, hogy egyszerre csak elszakítják őket családjajuktól, megszokott környezetüktől és fizikai fáradságoknak, nélkülözéseknek teszik ki őket, amelyekből a zsidóság természeténél fogva jobban húzódozik, mint mások. A háború céljainak ez a meg nem értése és át nem érzése annak az agitációnak könnyű prédájává tette őket, amely azt a társadalmat, amelyben ilyen borzalmas háborúk lehetségesek, át akarta alakítani. A proletárdiktatúra ezeknek a nem-asszimilált idegen elemeknek forradalma volt. Ezzel a forradalommal tudtak, a tőlük különben idegen ipari munkásság élére állva és reátámaszkodva, annak a hatalomnak birtokába jutni, amely előttük eddig el volt zárva. Amikor a bolsevista tanok ennek lehetőségét szemük elé varázsolták, mohón és skrupulus nélkül kaptak utána.

A faji összetartozásnak a zsidóságban mindég megnyilatkozó magában véve szép és nemes érzése érvényesült azután abban, hogy a proletárdiktatúra zsidó vezetői az összes bizalmi állások betöltésénél előnyben részesítették a zsidó segédedőket. Egyforma gondolkodásúak voltak és ezért jobban értették meg őket és jobban bíztak bennük. Hajlandók voltak erénynek nézni a zsidóság hibáit és megvetni a nem-zsidók jó tulajdonságait. Nem kevésbé nézték le a nem-zsidókat, mint ahogyan a nem-zsidók lenézték őket. Így aztán nemcsak a központi hatóságokat, hanem az egész országot is elárasztották zsidó ifjonccokkal, — a nem-asszimiláltak közül valókkal, — akik ott szabadon garázdálkodtak és a zsidóság nagy kárára egész fajukra ráirányították az általános gyűlöletet. A közoktatásügyi népbiztosságnál pl. a proletárdiktatúra idejében összesen öt népbiztos fordult meg; mind az öt zsidó volt. Ugyanebben a minisztériumban 11 csoportvezető közül tizet az új vezetők hoztak be és ezek között csak egy nem volt zsidó. A 27 általuk behozott új osztályvezető között 21 volt zsidó. A földművelésügyi népbiztosság mellé ki-

rendelt 26 politikai megbizott közül 18 zsidó volt. Budapest főváros igazgatósága egy öt zsidóból álló központi direktorium kezébe került, a 16 osztályvezető közül csak kettő nem volt zsidó.

Bízvást állítható, hogy a társadalom szemetje volt az, amely a proletárdiktatúrában felülkerekedett és a forradalmi kormányzótanácsban, a vidéki direktoriumokban és a különféle bizalmi állásokban elhelyezkedett. Még a proletárdiktatúra hívei is ismerik ezt. Már két héttel a proletárdiktatúra kikiáltása után panaszok merülnek fel egyes hivatalos megbízásokkal ellátott felelőtlen elemek garázdálkodása miatt, „amelynek célja rendszerint a harácsolás”. Április 3-án Weltner a „Népszava”-ban kikel a „forradalom martalócai” ellen, akik „az emberek zaklatásában, rémítgetésében, terrorizálásában perverz gyönyörűséget találnak”. „Szélhámos és züllött álhirlapírók, — mondja — vérszomjas nyegle katonatisztek és egyéb hasonzsánerű alakok betolakodtak a munkások közé és ezekből kerül ki az a vérszomjas társaság, amely most éppen olyan veszett dühvel veti magát a burzsoáziára, mint amilyen becstelen és aljas kéjjel fojtogatta a régi világban a munkásokat. Ismerünk pl. egy álhirlapíró, aki a háború idejében a budapesti katonai rendőrség főhadnagyaként kínoztá, pofozta, gyötörte és öldökölte a keze ügyébe akadt szegény közkatonákat és akit éppen ezért Budapestről elvittek a frontra. Ez a közkatonákat öldöklő „elvtárs” most a Lakáshivatal alkalmazottjaként járja be a főváros lakásait és ott ugyanolyan vérben forgó szemekkel lép fel, mint ahogyan azelőtt a közkatonákkal szokott. Nőket, öregeket, gyerekeket kegyetlen módon megkínzott a forradalomnak ez a sötét előéletű kalandora és rémület és pánik kelt mindenütt nyomában”. Ezek a panaszok idővel mind sűrűbbekké válnak. Mindjobban érezhető, hogy a legaljasabb söpredék lepi el a hivatali állások legnagyobb részét. Április végén a „Népszava”

kénytelen megmagyarázni, hogy különbség van a „kommunizálás” és az „elkommunizálás” fogalmai között. Az első jelenti a termelő eszközök köztulajdonba vételét, az utóbbi azonban abban áll, hogy „arra nem illetékes szervek, vagy, ami még rosszabb, egyének végeznek kisajátítást, „elkommunizálnak” ruházatot, élelmiszereket, ékszereket és egyéb értéktárgyakat „burzsuj”-októl, akik sok esetben nem is burzsujok, hanem köz- és magánalkalmazottak, írók, ujságírók, szóval munkájuk béréből élő emberek”. Pár nappal később ugyanez a lap kénytelen megismételni az egyéni rekvirálások miatti panaszait, kijelentvén, hogy az egyéni rekvirálás nem egyéb, mint rablás. Június 12-én már Kunfi is beszél „a forradalom szörnyű szeméjtéről”, amelyet az események felkavartak. A vidéken, ha lehet, még rosszabb a helyzet. A júniusi tanácsülésen a kommunista parasztok panaszkodnak azokról a budapesti kiküldöttekről, akik kimennek a falvakba és mindenütt azzal kezdik, hogy a templomokból majd mozikat fognak csinálni. Ugyanerről ír már április közepén a „Népszava” is, amely elmondja, hogy „éretlen emberek, kik agitátoroknak adják ki magukat” a vidéken előadást tartanak arról, hogy miként fog majd a proletárdiktatúra a templomokból mozit csinálni, miként fogja „a nőket kommunizálni” és miként fogja „az egyeztetendő gyereket elvenni anyja melléről és gyermekmenhelyben neveltetni”. A forradalmi kormányzás is felfigyel ezekre az izgatásokra. Teljesen alaptalanul „ellenforradalmi bujtogatásnak” nevezi azokat és április 17-én rendeletet tesz közzé, amelyben kijelenti, hogy a templomok ezen túl is kizárólag vallásos célra fognak igénybevétni és hogy belőlük sem színházat, sem kabarét, sem gyűléshelyet, sem kultúr-házat csinálni nem fognak, hogy továbbá a proletárdiktatúra nem fogja megváltoztatni a házasságoknak eddigi rendjét és nem fogja behozni a nőközösséget. E rendelet dacára azonban egyes fanatikusok tovább folytatták a vallás gyalázását és a kommu-

nista tanok következményeinek minél radikálisabb alakban való levonását. A Tanácsok Országos Gyűlésén Nyisztor népbiztos beszélt el, hogy Úrnapján egy Reisz Leó nevű egyén Budapesten a Várban behatolt a templomba és leköpte az oltári szentséget. A tanácsülésen jelenlévő belügyi népbiztos kénytelen bevallani, hogy ez igaz, mire Nyisztor hozzáteszi, hogy a vidéken még külön dolgok is történnek, amelyekről a lapok, szerinte helytelenül, hallgatnak.

A munkás- és katonatanács üléseiben, a szocialista-kommunista pártgyűlésen és a Tanácsok Országos Gyűlésén általános a panasz arról, hogy az az új bürokrácia, amelyet a proletárdiktatúra megteremtett, a lehető legsilányabb elemekből verődött össze. Weltner a munkástanácsban július 22-én felháborodva beszél „a fosztogatásnak, a rablásnak és a korrupciónak ebben az országban felburjánzott mértékéről”. A vasmunkások szakszervezetének képviselője, Kulcsár István, kijelenti, hogy a proletáriátus diktatúráját intéző személyek egyáltalában nem megfelelőek. „Jönnek hozzánk, mondja, szaktársaink a végtelenségig, panaszkodnak, hogy azokban a népbiztosságokban, ahová a proletariátus a maga embereit szeretné odaültetni, nem azok ülnek, akikre szükség van, hanem olyanok, akikre szükség nincs. Amit kifogásolnak, az semmi más mint az a salak, az a szemét, az a kullancs, amely a proletárdiktatúrához hozzátapad.” A Tanácsok Országos Gyűlésén maga Varga népbiztos is elismeri, hogy „az új bürokráciába igen sok nem odavaló ember került, túlfiatlan, tudatlan, politikailag oda nem való emberek, egy csomó ügyes csirkefogó, akik máról-hónapra úgy váltották politikai meggyőződésüket, mint a ruhájukat, akik loptak, csaltak és mindenféle visszaélést követtek el”. E tekintetben szerinte Pest és a vidék között semmi különbség nincs, mert itt is, ott is, vannak funkcionáriusok, akiknek lakásai tele vannak perzsaszőnyegekkel, amelyekről senki sem tudja, hogy honnan valók. Böhm nép-

biztos ugyancsak a tanácsgyűlésen szólalt fel az ellen, hogy az új bürokrácia a régit is meghaladó mértékben duzzadt meg. „Annyi ember van az új bürokráciában, — mondja —, hogy vállalom, hogy nyolc napon belül egy egész hadosztályt állítok fel belőlük, csupa egészséges emberből, akiket ki lehet küldeni a harctérre“. Vágó népbiztos kikel a vidéki direktóriumok tagjainak viselkedése ellen, akik csupa léhűtők, semmit sem dolgoznak, csak eltartatják magukat, a népbiztosságokat pedig „szinte megölik, csakhogy autót kapjanak, mert ők minden körülmények között autón akarnak járni az ő kis falujukban“. Hamburger Jenő népbiztos pedig július 23-án a „Népszavá“-ban kétségbeesve írja: „Ott tartunk, hogy igen erősen kifejlődött a csirkefogók szolidaritása és kemény ember legyen, aki a panamista szövetkezések útvesztőjében el tud igazodni vagy ott rendet akar teremteni“. A proletárdiktatúra vége felé letartóztattak egy Szigetvári István nevű alakot, aki a pestmegyei ötös direktórium megbízása alapján mint „gazdasági repülőbiztos“ járta be a szocializált uradalmakat és valósággal kifosztotta azokat. A harácsolts holmikát azonban — mondják róla — nem tartotta meg egészen a maga számára, hanem bőven juttatott azokból felebbvalóinak, a pestmegyei direktóriumnak is, kivált pedig a direktórium közgazdasági ügyosztálya vezetőjének, egy László Arnold nevű embernek. Ahányszor a kárvallottak panaszt emeltek ellenük, a direktórium mindég azt válaszolta, hogy „felsőbb parancsra jártak el“. Két nappal a proletárdiktatúra bukása előtt a kormányzótanács mozgó bíróságokat létesített azzal a feladattal, hogy bejárva az országot, felelősségre vonják a korrupcióban bűnösöket. A vizsgálat a forradalmi bíróság elnökének nyilatkozata szerint kiterjedt: „politikailag szerepet játszott emberekre, valamint hivatalos állásban lévő egyénekre is“. Pedig az a söpredék, amely a hivatalos állásokban elterpeszkedett, volt Magyarország tulajdonképpeni ura, mert hisz a proletariátus

diktatúrája, — ezt maga Böhm állapítja meg, aki pedig tudva-levően részt vett benne, — nem egyéb, mint a politikai megbízottak diktatúrája és a munkástanácsnak törvényhozó, végrehajtó és törvénykezési hatalmáról szóló kommunista tan csak pusztá legenda.

A kommunista parasztok a Tanácsgyűlésben élesen fakadnak ki a proletárdiktatúra közegei ellen. Egy alföldi paraszt a tanácsgyűlésen kikel a budapesti központ kiküldöttei ellen, akik „nyírott bajusszal, hosszú kabáttal felállnak a falu közepén és mindenről tudnak beszélni, csak a földműves proletár bajairól, nyomorúságáról nem. Végeredményben azt mondták rájuk, hogy: miféle csirkefogó ez?”. Egyik veszprémi paraszt azt mondja, hogy: „két-ségbe kell esni a Budapestről lejött agitátorok láttára. Egy pár ilyent hazazavartunk, de vannak, akik erősen tartják magukat, mert felülről tartják őket“. „Ezek, mondja, mint a sáskahadak rárohantak a vidékre és felborították ott a rendet teljesen“. Egy másik tanácsstag panaszkodik, hogy a Budapestről leküldött naplopók, akik közül az egyik jobban fenyegetőzik, mint a másik, nem tesznek mást, mint kocsikáznak. Olyankor, mikor legtöbb a mezőgazdasági munka, szerteszéjjel küldözgetik az embereket lovakért, kocsikért, szállásért, kosztért. Általános a panasz a „sógorság-komaság“ rendszer miatt, amely a proletárdiktatúrában elterjedt. Az egyik tanácsstag szerint „a különféle népbiztosságoknál mindenütt ott vannak ezek a kullancsok, amelyeket nem tudnak lerázni, mert egyik is, másik is, tesz valami szolgálatot a népbiztosságokban lévők hozzátartozóinak, kebelbáratainak, sógorainak és komáinak“. „A legnagyobb protekciórendszer uralkodik — mondják — és emiatt nem lehet még a rendeleteket sem végrehajtani“. Sok a panasz a vörös hadsereg tisztjeire és legénységére is. Az egyik halasi paraszt beszél: „Vannak vörös katonák, akik inkább valók bitóra, mint a szürke ruhába, mert hajmeresztő dolog, hogy milyen arcátlan gazember-

ségeket visznek ott a vidéken véghez“. A katonák, — mondják — pénzre éhesek, összeállnak kettesével, hármasával és úgy mennek tanyáról tanyára rabolni. A vörös hadsereg elleni panaszokat az egyik népbiztos, Erdélyi Mór szintén magáévá teszi. „Minden gazdasági érdek legridegebb és legönzöbb mellőzésével, — mondja a június 20-iki tanácsgyűlésen, — Kartalon naponta öt tejelő tehenet vágtak le. A teheneket reggel még megfejték, délután pedig levágták, ámbár erre annyira nem volt szükség, hogy a katonák saját bevallásuk szerint már únták a sok húst, amit kaptak“. Egyik pestmegyei tanácsstag panaszolja, hogy a vörös katonák Kiskunmajsán és Félegyházán egész rozs- és búzatablákot lekaszáltak — félholdanként, — állatok takarmányozására. Akad olyan is, aki nyíltan megmondja, hogy a proletárdiktatúrában nagy szerepet játszó zsidók azok, akik ellen az általános gyűlölet irányul. Horváth János fehérmegyei paraszt a szocialista-kommunista párt kongresszusán június 13-án arról panaszodik, hogy Veszprémben 57 politikai megbízott közül 48 a zsidó, „Székesfehérvárott pedig egy este 60 politikai megbízott volt, akinek arcán még a pájesz maradványai mutatkoztak“, aminek nyomán erősen terjed az antiszemizmus. Ha már a kommunizmushoz csatlakozott parasztok is így gondolkodtak a proletárdiktatúra vezetőiről és funkcionáriusairól, el lehet képzelni, hogy azok, akik nem csatlakoztak hozzá, minő érzelmekkel voltak eltelve az új rendszer iránt.

Március 21-én egy orosz mintára „Mindenkire“ szóló kiáltványban jelentette be a világnak a magyar „Tanácsköztársaság“ a maga megalakulását, amelynek legfőbb célja az április 2-án megjelent ideiglenes alkotmány szerint: „a dolgozók uralmának biztosítása a kizsákmányolók felett“. Elméletben a dolgozók köre tágan volt megvonva. Felölelte az ipari munkásságot, a paraszt-kisbirtokosokat, a mezőgazdasági munkásokat, a tisztviselőket, orvosokat, írókat stb. A gyakorlatban azonban az ipari

munkásság volt a privilegizált kaszt. Erre támaszkodtak azok, akik — bár náluk senki távolabb nem állhatott a nehéz testi munkától, — a hatalmat kezükbe ragadták. A proletárdiktatúra vezetői tisztában voltak azzal, hogy csak törpe kisebbségre támaszkodnak és hogy ezért magukat másként, mint erőszakkal, nem tarthatják fenn. Az erőszak indokolására állandónak minősítették a forradalmat, ami már a „forradalmi kormányzótanács“ elnevezésében is kifejezésre jut. E forradalom megvédésére mindjárt az első napon forradalmi törvényszéket állítottak fel, halálbüntetéssel fenyegették az „ellenforradalmárokat“ és a köznyugalmat zavaró hamis hírek terjesztőit, elrendelték a polgárság fegyvereinek beszolgáltatását és lefoglalását és megszervezték a vidéki direktóriumokat, Budapesten pedig az állami rendőrség helyébe lépett „vörös őrséget“. A vidéki direktóriumok átvették a „megbízható“ elemekkel kiegészített karhatalom feletti rendelkezést, jogot nyertek a magánosoknál talált élelmiszerkészletek lefoglalására és szigorú utasításokat kaptak az „ellenforradalmi jelenségek“ pontos megfigyelésére. A vörös őrségbe elsősorban szervezett munkásokat vettek fel, másokat csak akkor, „ha garanciák vannak politikai megbízhatóságuk tekintetében“. Sőt katonatiszteket is felvettek „ha annak tanúbizonyságát adták, hogy a munka világának kiépítésében őszintén és lelkesen közreműködni akarnak“, de értésükre adták, hogy aki az őrség tagjai közül ellenforradalmi mozgalmakban vesz részt, azt azonnal a helyszínen halállal fogják büntetni. A vörös őrség főparancsnoksága József főherceg palotájában helyezkedett el, míg budapesti parancsnoksága a főkapitányság épületében maradt.

A forradalom megvédésére teremtették meg — eleinte toborzás útján — a vörös hadsereget is. Kun Béla ennek céljából elejétől kezdve „a diktatúra támogatását“ jelölte meg. Április 15-én az öt hadügyi népbiztos kiáltványt intézett a katonákhoz, amely szerint: „a hadseregnek kell sakkban tartani az országot

belsejében azokat az elemeket, amelyek nem akarnak megnyugodni a változhatatlanba“. Azért van szükség a vörös hadseregre, mondja a kiáltvány, hogy ezeket az elemeket „minden reményről leszoktassa“. Mivel a toborzás nem járt megfelelő eredménnyel és kivált katonailag kiképzett tisztekben és altisztekben hiány volt, a hadügyi népbiztosság április 7-én parancsot adott ki, amely szerint minden tényleges állományú volt tiszts és altiszt tartozik április 15-ig a vörös hadseregbe való belépésre jelentkezni. Azokat, akik ennek a parancsnak nem engedelmessé válnak, a forradalmi törvényszékekkel fenyegették meg. A toborzóbizottságoknak utasításuk volt arra, hogy forradalmi szempontból nem megbízható elemeket ne engedjenek be a hadseregbe. Felállítottak ú. n. nemzetközi ezredeket is, amelyekben nem-magyar állampolgárok helyezkedtek el. Az első nemzetközi ezred főleg volt orosz, lengyel, román és balkáni hadifoglyokból és mindenféle gyűlevész elemből állt, akik a katonai szolgálatot csak alkalomnak tartották a fosztogatásra. Később a háborúban teljesen csődöt mondtak és első alkalommal megfutamodtak. Arra, hogy a csapatoknál a „forradalmi szellem“ el ne lankadjon, minden egyes csapattestnél politikai megbízottak ügyeltek.

Májustól kezdve a Magyarországot ért kültámadások miatt a vörös hadsereget komoly katonai feladatokra is igénybe kellett venni, ami nem maradt hatás nélkül a vörös hadsereg belső szervezetére, de azért ez mindvégig „a proletárság osztályhad-serege“ maradt és annak mondja azt a júniusban elfogadott végleges szovjetalkotmány is. Mindvégig sok volt benne a csőcselék. A „forradalmi katonai törvényszék“ sűrűn hozott ítéleteket katonák ellen, lopások, rablások, erőszakoskodások miatt, anélkül, hogy az állapotok lényegesen javultak volna. Május 9-én, mikor a vörös hadsereg a csehek ellen vonul ki, meg kell szüntetni a katonai esküdtzékeket és a fegyelmi fenyítő

hatalmat újból vissza kell adni a parancsnokoknak, akiknek ezentúl kötelessége az engedelmességet kierőszakolni és azokat, akik ellenforradalmi cselekményeket követtek el, letartóztatni, sőt joguk van arra is, hogy ezekkel az elemekkel szemben fegyverüket használják és őket bizonyos esetekben azonnal felkoncolják.

A bolsevizmus elvei alkalmazásához a forradalmi kormányzótanács a proletárdiktatúra kikiáltása után azonnal hozzáfogott. Nap-nap után jelentek meg rendeletek, amelyek régi intézményeket felforgattak, módosítottak, vagy újakkal pótoltak. Március 26-án kimondták az ipari, bányászati és közlekedési üzemek köztulajdonba vételét, azután kommunizálták a lakóházakat és a bankokat is. A gyárak vezetését termelőbiztosok és munkástanácsok vették át, akikről Varga népbiztos mondta a júniusi tanácsgyűlésen, hogy „beültek az irodákba, ott pipáznak, beszélgetnek és egészen tétlen életet folytatnak“. Varga ekkor már beismeri, hogy ipari üzemben lehetetlen elképzelni azt, hogy a proletár, legyen az még oly öntudatos is, képes legyen, technikai szakismertetek nélkül a technikai ismereteket feltételező munkák vezetésére. A következmény az, hogy az ipari termelés rohamosan csökkent. A szénbányászatban a termelés az év elejéhez képest, — pedig már akkor is forradalmi állapotok álltak fenn, — Varga adatai szerint 10—38 százalékkal csökkent, a békebeli idők termeléséhez képest a csökkenés 50 százalékot is kitett. Különböző gépgyárakban, amelyekről Varga beszél, az egyéni munkateljesítmény 25, 30, 50 sőt 75 százalékkal csökkent. A proletárdiktatúra eltörölte az akkordbér rendszerét, de júniusban Varga már bevallja, hogy szükséges lesz erre visszatérni, mert a munkás nincs még Magyarországon azon a fokon, amelyen állania kellene, hogy az akkordbéreket el lehessen ejteni. Március 28-án a kormányzótanács elrendelte a bankok páncélszekrényeinek felnyitását és a safe-ekben talált aranyneműeknek és külföldi pénzek-

nek lefoglalását; magyar pénzben kifejezett ellenértéküket a tulajdonosoknak folyószámlájukon javukra írták. Április elsején elrendelték a 2000 koronánál értékesebb ékszerek beszolgáltatását kijelentvén, hogy a beszolgáltatott értéktárgyakért megtérítés nem jár. Hasonlóan jártak el az aranyból készült tárgyakkal. Ugyanez történt az élelmiszer, fehérnemű- és ruharekvirálások során, amelyeket a diktatúra közegei nagy buzgósággal űztek. Még a munkástanácsban is felszólaltak olyan értelemben, hogy a lefoglalásokat teljesítő vörös örök és egyéb közegek a rekvirált árúkat ne tarthassák meg önmaguknak. Március végén elrendelték és foganatba is vették a magántulajdonban lévő műkincsedelték és foganatba is vették a magántulajdonban lévő műkincsek lefoglalását is. Kiállításokat rendeztek belőlük, proletárgyerekek részére, akik természetesen nem voltak képesek bennük élvezetet találni, de maszatos kézzel hozzányúltak örökbecsű festményekhez és műalkotásokhoz. Még a 2000 koronánál nagyobb értékű levélbélyeggyűjteményeket is rekvirálták. A fürdőket a proletárgyermek részére foglalták le, sőt elrendelték, hogy a magánlakások fürdőszobáinak használatát is meg kell a proletárság részére engedni.

Az arany és az ékszerek lefoglalásának állítólag az volt a célja, hogy fedezetül szolgáljon a proletárdiktatúra által kibocsátott papírpénzjegyek részére. A proletárdiktatúra kihirdetésekor az osztrák-magyar bank bankjegyei voltak forgalomban, amelyeknek Magyarországon lévő részét lebélyegezték. Ez a bankjegymennyiség azonban nem volt elég a pénzforgalom részére, annál kevésbbé, mert a pénz értéke állandóan süllyedt. Mivel pedig az osztrák-magyar bank által kibocsátott bankjegyeket a forradalmi kormányzótanács nem tudta tetszés szerint szaporítani, új 25 és 200 koronáról szóló papírpénzt bocsátott ki. Ez a pénz fehér papírra volt nyomva, még pedig annak csak egyik oldalára, úgy hogy inkább számoló cédulához vagy palackvignet-

tához hasonlított, mint a forgalomban volt régi bankjegyekhez. Az új „fehérpénz“ kibocsátását első perctől kezdve a legnagyobb bizalmatlansággal fogadták. Mindenki a „kékpénzt“ kereste, amely természetesen elbújt ama régi gazdasági törvény alapján, amely szerint a rossz pénz mindég kiszorítja a jó pénzt. Semmiféle rendelet, amelyet a fehérpénz elfogadásának kikényszerítésére kiadtak, semmiféle hivatkozás arra, hogy a lefoglalt ékszerekkel ez az új pénz teljesen fedezve van, semmiféle fenyegetés, hogy a kékpénzt legközelebb ki fogják vonni a forgalomból és értékteleneknek fogják nyilvánítani, nem használt. Mindenki csak kékpénzt akart és húzódozott a fehérpénz elfogadásától. Az az általános érzés, hogy a lefoglalt ékszerek nem az új pénz fedezetéül szolgálnak, különben helyes volt. Az ékszerek nagy részét később egyes népbiztosoknál és környezetükhöz tartozó emberek-nél találták meg.

Március 29-én a forradalmi tanács köztulajdonba vette át az összes iskolákat és ott beszüntette a vallásoktatást. A főváros közoktatásügyi bizottsága április 10-én rendeletet bocsátott ki, amely az iskolákban megszüntette az imádkozást, ellenben megkövetelte, hogy az iskolai ünnepeken a tanulókkal a Marseillaiset és az Internacionálét énekeltessék. Elrendelték, hogy a tanulókat felvilágosítsák a nemi kérdésekről, de ez olyan következményekre vezetett, hogy júniusban ezt az intézkedést ismét visszavonták. Az iskolákból eltávolították a királyokat és hivatali előjárókat ábrázoló, valamint a vallási tárgyú és célzatú képeket is. A kórházakból kikergették az apácákat. A városligeti millenium-szoborról ledöntötték I. Ferenc József szobrát. A közerkölcshiség hallatlan módon sülyedt. Július 5-én a lapok szörnyűlködve írják, hogy a vörös őrség által előző éjszaka megtartott razzia során ötvennégy 14—15 éves prostituált leányt vettek őrizetbe. Történt pedig ez abban a rendszerben, amely többek között a nő felszabadításának jelszavát is bedobta hívei közé. Április 17-én

Kunfi népbiztos ugyan kiadja azt a rendeletet, amely azt mondja, hogy „a tanácsköztársaság a vallást minden ember magánügyének tekinti és vallásának szabad gyakorlatát mindenkinek biztosítja“, sőt kijelenti, hogy a vallásos körmeneteket is szabad megtartani, de azért az egész rendszeren határozott vallásellenes irányzat vonul végig. A tanácsgyűlésen durva szidalmakkal beszélnek a papokról, közbeszólások alakjában minduntalan azt mondják, hogy „fel kell kötni őket“ és vallásos körmenetek megzavarása is sűrűn előfordult.

Gondokat okozott a lakáskérdés. Budapest túl volt zsúfolva már a háború végén is, mikor azután a megszállt vidékekről jövő menekültek is elárasztották a fővárost, a lakásinség tűrhetté vált. A proletárdiktatúra úgy igyekezett a bajon segíteni, hogy lefoglalta a magánlakások egyes részeit, elsősorban proletárcsaládok javára, akik azután rendszerint a legjobb szobákat követelték a maguk részére. Ezzel még egy másik célt is el lehetett érni, mert azok a polgári családok, amelyek kénytelenek voltak proletárcsaládok befogadására, ettől kezdve állandó ellenőrzés alatt álltak. A polgárok abban a kényszerű házközösségben, amelyben proletárokkal éltek, most már otthonuk falai között sem tudtak szabadon véleményt nyilvánítani. Társas, sőt családi összejövetelek szigorú tilalom alá estek; este tíz órától kezdve nem volt szabad lámpát égetni. Ezeknek a tilalmaknak betartása felett a minden házba kirendelt bizalmi emberek, — a „házbizalmiak“ — őrködtek, akiket az illető ház lakói maguk választhattak meg a maguk köréből. A legtöbb esetben a házfelügyelőre esett a választás. A proletárdiktatúra intézői azonban nincsenek megelégedve ezeknek a házbizalmiaknak működésével, mert közöttük sok jóra való ember is akad. Azt találják, hogy sokan közülük „nem öntudatos proletárok“ és hogy „gyakran megtagadják a különböző rendelkezések végrehajtását és elhallgatják azokat a jelenségeket, amelyek bizonyos lakosok forra-

dalom ellenes magatartását tanúsítják“. Volt — horribile dictu — olyan eset is, amikor éjszakai mulatozások folytak, amelyekről a házbizalmiaknak nem csak tudomásuk volt, hanem egyenesen a bizalmiak közreműködésével dorbézoltak. Ezért május 11-én elrendelték a házbizalmiak megrostálását. „Ahol nem komoly munkát végző proletárok foglalják el a házbizalmiak tiszttségét, — mondja az erre vonatkozó rendelet — oda mi fogunk helyezni megbízható elvtársakat“. A proletárdiktatúra egyáltalában nem bízik a házmesterekben és velük szemben szeret a segédházmesterekre támaszkodni, mert „a házfelügyelők a maguk kis portáján tovább is a nagy urat szeretik játszani“, A segédházfelügyelők erre vérszemet kapnak és egyes házakban megtagadják a munkát azzal az indokolással, hogy a vezetőség utasította őket arra, hogy ne dolgozzanak. A szervezeten belülről való kizárással és a szükséglakásba való kiköltöztetéssel kell őket megfenyegetni, hogy újra dolgozzanak.

A proletárdiktatúra március 30-án megszüntette az összes eddig működött központi és kerületi lakáshivatalokat és helyükbe felállította a „Magyar Tanácsköztársaság Központi Lakásbiztosságát“. Háromtagú direktórium állt élén, amely elrendelhetette egyes lakások igénybevételét. A rendelet szerint minden felnőtt elvileg egy szobára tarthatott igényt, egy család elvileg három szobánál nagyobb lakást nem bírhatott. Aki több szobával rendelkezett, az köteles volt, azokat nyolc napon belül „önként felajánlani“. A lakásbiztosság forradalmi törvényszékkel és fegyházzal fenyegeti meg mindazokat, akik az ő igénybevétele nélkül, egyéni akciók révén, ülnek be egyes lakásokba, de az ilyen esetek azért ezután is elég sűrűn ismétlődtek. Dacára a polgári lakások igénybevételének, a lakásbiztosság képtelen a mindenfelől hozzáérkező lakásigényléseknek eleget tenni, úgy hogy a lakáshivatalt április 9-én három napra le kell zárni. Ekkor Szamuely Tibor és Vágó Béla, a két legradikálisabb bolsevista,

veszik kezükbe a lakáskérdés rendezését. Rendeletet bocsátanak ki, amelyben kijelentik, hogy a lakásigények kielégítésénél első sorban a szakszervezetekben tömörült munkások igényeit fogják számbavenni, nem pedig azokét, akik „piszkos érdekeik megvédelmezésére arcátlanul a szervezett munkások elé tolakodnak“. Halálbüntetés terhe mellett megparancsolták a házbizalmiaknak és házmestereknek, hogy pontos lakáskatasztert készítsenek, elrendelték a lakással is bíró villatulajdonosok egyik lakásának lefoglalását és ajánlották a polgárságnak a rokonságukhoz tartozó más családokkal való összeköltözködést, hogy ezáltal is lakások szabaduljanak fel. De ez a rendelet volt Szamuely és Vágó irányú tevékenységének egyetlen gyümölcse, mert a lakáshiány mégsem enyhült. A lakásbiztosságot, amikor újból megnyílik, állandó ostrom alatt tartják úgy, hogy április 15-én közhírré teszik, hogy a lakásbiztosságnál alaptalan panasszal élő vagy a hivatalt ok nélkül zaklató feleket forradalmi törvényszék elé fogják állítani. Júniusban elrendelik a nyaralókba utazó polgári családok üresen maradó lakásainak elrekvirálását, de csakhamar meggondolják a dolgot, mert a fokozódó éhínségre való tekintettel nagyobb előnynek tartják, ha minél több polgári család elhagyja a fővárost, megnyugtatták tehát őket, hogy lakásaikat akkor is meg fogják tarthatni, ha nyaralni mennek. A polgárság nagy része még sem mer elutazni, attól való félelemben, hogy minden rendelet és ígéret ellenére lakásukba, mihelyt lábukat onnan kiteszik, idegenek fognak beülni. Július 24-én visszavonják az összes lakásmentesítési határozatokat. A proletárdiktatúra végén a helyzet kuszáltabb mint valaha. A vezetők azzal igyekeznek mentegetni magukat, hogy az antant lehetetlenné teszi Magyarországnak építő anyagokkal való ellátását, mert ha ez nem volna, már építettek volna kellő számú munkáslakásokat.

Még nagyobb baj, hogy Budapestet éhínség fenyegeti, sőt a proletárdiktatúra utolsó két hónapjában az már be is követke-

zik. Április elején a proletárdiktatúra még fennen hirdeti, hogy most Magyarország gazdasági életének fellendülése várható és hogy minden nyomorúság, amely alatt Budapest lakói nyögtek, meg fog szünni. De már április közepén nehézségek mutatkoznak a főváros élelmezésében, — először a tejellátás terén. Április 20-tól kezdve eltiltják a kávéházakat és cukrászdákat a tejskávnak és a tejjel készült ételeknek és italoknak kiszolgáltatásától. Április 23-án kezdődik az első hústalan hét, amely azután gyakran ismétlődik. Május elsejétől kezdve húsjegyeket hoznak be, de az ezeken megjelölt heti 75 dekás adagokat nem tudják kiszolgáltatni. Április végén szénhiány miatt csökkenteni kell a vasuti forgalmat. Május közepén már lisztet és kenyeret, fát és szenet, csak jegyek alapján lehet kapni, de azt sem mindég, mert nincs elég készlet. Kezdődik a boltok előtti ácsorgás, mert mindenki fél, hogy ha későn jelentkezik a maga jegyével, már semmit sem fog kapni. Május 25-én Kun Béla a budapesti munkástanácsban beismeri, hogy inség van, kijelenti, hogy azt megszüntetni nem, legfeljebb mérsékelni lehet és csak azzal tudja hallgatóit vigasztalni, hogy „ha a burzsoázia eddig jól élhetett, ezentúl legalább együtt nyomorog velünk“. Annyi készlet Kun szerint még van, hogy a budapesti proletariátus ne legyen kénytelen éhezni; ezeket a készleteket úgy akarja elosztatni, hogy csak a dolgozók — értsd ipari munkások — ehessenek. A pénz értékének leromlása folytán emelni kell az árakat, különben tartani lehet tőle, hogy az élelmiszerfelhajtás egyáltalában lehetetlenné fog válni. Az emiatt támadt elégedetlenséget azzal igyekeznek csökkenteni, hogy a proletároknak a dohányneműeket június közepétől kezdve féláron adják el. Júniusban már vannak cukorjegyek, amelyek havonta 75 deka cukorra — felében szürke nyerscukorra — szólnak, és zsírjegyek, amelyek tíz napra 5 deka zsír vagy vaj megvásárlására adnak jogot. Július közepén azonban már nem tudják beváltani a zsírjegyeket és árúhiány miatt

egy zsírtalan hetet rendelnek el. Július 17-én elfogy a papíros is; ettől a naptól kezdve az újságok szürke vagy barna csomagoló-papíroson jelennek meg korlátolt terjedelemben. Kiadják a jelzót, hogy „takarékoskodni kell“, mert az antant blokád alatt tartja Magyarországot, de bevallják azt is, hogy Magyarországon a termelés a szocializálás folytán is „átmenetileg“ csökkent. A lakosság segít magán, ahogyan tud. Akinek falun van valami összeköttetése, az kimegy oda és onnan hoz be élelmiszert. „Kékpénzért“ ott mindent meg lehet kapni, amit az ember szemérszája kíván. De július 24-én ezt a „batyuzást“ is betiltják, amelylyel „egyesek az élelmiszerkészletek elharácsolásával a dolgozók összesége rovására maguknak kivételes elbánást biztosítanak“. Karhatalmi kirendeltségeket szerveznek, hogy azok az utasok csomagjait átvizsgálják és a bennük talált élelmiszereket elkozzák. Ez a tilalom azonban a munkásságnál is ellenzésre talál, mert hiszen ők is batyúzás útján szereznek maguknak élelmiszereket. Éppen azon gondolkoztak, miként lehetne a proletároknak a batyuzásra monopóliumot adni, amikor a proletárdiktatúra megbukott.

A fahiányon a budapestiek úgy segítettek, hogy elmentek a környékbeli erdőkbe és onnan kivágták azt, amire szükségük volt. A Hűvösvölgy terebélyes fáinak nagy része, — panaszzolják júliusban a lapok — már lehullott, a Zugligetben is pusztítottak a fejszék. Henteskocsik, fuvaroskocsik, millimárikocsik, taligák indulnak meg naponta a hűvösvölgyi erdők felé és ezrével hordják el a fákat. A vásárcsarnok előtt valósággal börszét rendeztek be, ahol ebből a fából vásárolni is lehet. Az erdőpusztítók a lipótmezei villamos állomásnál kezdték el munkájukat és a Páfrányúton felfelé haladva, majdnem minden harmadik-negyedik fát megöltek. A fákat nem tövükben vágják le, hanem 1—1½ méter magasságban, hogy ne kelljen lehajlaniok. A pesti oldalon ugyanez történik, — írják a lapok. Így

pusztul Kispest és Erzsébetfalva határában a Határerdő, amelyet azért ültettek, hogy a port felfogja. Hasonló sorsra jutott a Ferenfvárosban a Pékerdő. Csak július 25-én tiltották el a fák kivágását. A vörösörség két százada gépfegyverekkel szállta meg a vidéket és elzavarta azokat, kik fát akartak kivágni. Viszont most már a földművelésügyi népbiztosság rendszeresítette a budai erdőkben a fakitermelést. Megkezdték azt a Hárshegy alján és a Feketefeje-hegyen és ezután került volna sor a Jánoshegyre, a Svábhegyre, a Budakeszi-erdőre, a Kamara-erdőre és Kakukhegyre. Szerencsére a proletárdiktatúra előbb megbukott. A parkokkal sem jártak el kíméletesebben. Ott apró marhát, nyulat, kecskét legeltettek, mi által az ültetvények tönkrementek. Csak július 31-én tiltották meg a parkoknak ilyen célra való felhasználását.

Az életszükségletekben való hiányt, amely Budapesten oly nagy mértékben jelentkezett, fokozta, sőt talán előidézte az ellentét, amely a városi és a falusi lakosság, a munkásság és a földművelő parasztok között elejétől kezdve fennállt. A proletárdiktatúra vezetői tisztában voltak vele, hogy az ő kizárólag az ipari munkásságra támaszkodó rendszerük szükségkép szembe fog kerülni a parasztsággal, amelyben nekik, mint igen jól érezték, különben sem volt gyökerük. Ezért igyekeztek csinyjában banni a földművelő osztállyal. Április 4-én rendeletileg kimondták az összes száz holdon felüli földbirtok szocializálását. Ezeknek a birtokoknak további vezetése a vármegyei direktóriumok kezébe került, akik azokat részint helyi tanácsok, részint termelési biztosok által kezeltették. A tulajdonosok egy részét a rossz cseledek és a falusi proletárok elkergették, másokat meghagytak lakásuk élvezetében, egynéhányat közülök elfogadtak termelési biztosnak saját földjén. Egyébként a termelő biztosok nagyobbára vagy egykori bérlőkből és gazdatisztekből, vagy a megyei direktóriumok által kirendelt emberekből kerültek ki. A száz holdon

aluli birtokot nem szocializálták, hanem magántulajdonnak hagyták meg, azt remélvén, hogy erre a kisbirtokosok a forradalom mellé fognak állni. Sőt május 10-én rendelet jelent meg, amely a száz holdnál kevesebbet birtokló parasztoknak adómentességet biztosított. A kisbirtokososztály dacára ennek végig bizalmatlan volt a proletárdiktatúrával szemben. Még az adómentesség sem kellett nekik, mert abból azt következtették, hogy a föld, amely után adót nem kell fizetni, most már nem is az övék. A szocializált földbirtokon a termelés jelentékeny mértékben megcsappant, de a parasztok sem akartak a fővárosba szállítani, mert a nekik fizetett árak nem álltak arányban az iparcikkek jelentékeny mértékben emelkedett áraival és ezenkívül a fehérpénz, amelyet termelvényeikért kaptak, nem képviselt szemükben értéket. Már április 17-én Illés Arthúr népbiztos panaszkodik azon, hogy az egyes megyei munkástanácsok nem engedik ki területükről az élelmiszereket, hogy a gazdák visszatartják készleteiket és nem adják azokat elő fogyasztási célokra.

A júniusi tanácsgyűlésen az ipari munkásság és földművelő osztály közötti érdekellentétek igen éles alakban jelentkeznek. Erdélyi Mór közéleti elemzése szerint lehetetlen a proletariátus élelmezése, amikor minden egyes városban külön kis állam alakul, mely azt teszi, amit akar. Felemlíti, hogy Mosonmegyében és Sopronban a gazdák külön kiviteli politikát folytattak, iparcikkek fejében marhát küldve Ausztriába. Hamburger népbiztos azon panaszkodik, hogy a közellátásra szükséges termelvények a normális termelés felére süllyedtek, ami aggodalmat kelt az ipari munkásság jövőbeni ellátását illetően. Normális időben — mondja — 150 kiló búza vagy rozs esett egy-egy fejre, most ennek a mennyiségnek legfeljebb egy harmada lesz biztosítható. Kifogásolja, hogy a parasztok túlmagasra szabják termelvényeik értékét és inkább a malacok etetésére használják fel a tejtermékeket, amikor pedig Budapesten a proletárgyerme-

kek számára heteken át nincsen tej. A parasztok viszont felhántorgatják a városiaknak, hogy van Budapesten 30.000—40.000 munkanélküli ember, menjenek azok kapálni. „Leesnék talán a karikagyűrűjük, mondja az egyik falusi tanácstag, ha a villamossal kimennének a külső kerületekbe és ott csinálnának kertet maguknak, hogy ha egyéb nem, volna káposztájuk télire. De nem akarnak kerteket csinálni, mert írtóznak a földtől, nem akarnak még sárgarépát sem termelni, hanem itt a fényes aszfalton járkálva, kiabálják a falusiaknak, hogy: adjatok nekünk enni, mert éhezünk. Tessék itt is dolgozni és tessék szórakozásképen nem hangversenyeket hallgatni, hanem amint a gyomrunk, a hasunk kívánja, termeléssel foglalkozni“. Egyes szónokok megfenyegetik a parasztokat, hogy ha vonakodnak termékeiket leszállítani, az aratást munkásszázadokkal fogják elvégeztetni, mire az egyik paraszt kijelenti, hogy ebben az esetben ők maguk fogják felperzselni a gabonát. Kifogásolják, hogy a kormányzótanács folyton csak kísérletezik. Egyik kísérlet úgy nem válik be, mint a másik, egyik rendelet lerontja a másikat, — nem lehet csodálkozni, ha nincsen rend. A mezőgazdasági munkások panaszkodnak, hogy kétheti munkabérért nem tudnak vásárolni egyetlen inget sem. Fenyegetőznek, hogy ha az iparcikkek ára így emelkedik tovább, akkor annyira fel fogják emelni a mezőgazdasági munkások munkabéréit, hogy az élelmiszerek is meg fognak drágulni, még pedig olyan mértékben, „hogy aztán az ipari munkások a legmagasabb kereset mellett sem tudják majd azokat megvásárolni“. A falusi tanácstagok azzal sincsenek megelégedve, hogy a földet nem osztották ki közöttük, de tulajdonképpen meghagyták a nagybirtokot, csak a cégtáblát változtatván meg, amikor azt „szocializált birtoknak“ nevezték. „A földmunkásokban meg lehet bízni, — mondja az egyik, — csak oda kell adni nekik a földet, intézzék a termelést ők teljesen szabadon. Abba ne kontárkodjanak bele azok az ipari munkások és a nem

tudom hol született mai csibék, akiknek tegnapelőtt a tojás még a hátukon volt, ma pedig népbiztosok“. Azt is kifogásolják, hogy a százholdas kisgazdáknak meghagyták a földjüket és úgy találják, hogy 20—30 hold elég lett volna nekik.

A proletárdiktatúra senkit nem tett boldogabbá, még a proletár munkásokat sem, akik, ha privilegizált helyzetben is voltak, mégis éheztek és nyomorogtak és a kisparasztokat sem, akik elégedetlenségüket minden alkalommal nyíltan kifejezésre juttatták. A társadalom javát földönfutóvá tette és akik otthon maradtak, azokkal minduntalan éreztették, hogy csak tűrik őket. Kizavarták őket otthonukból és az elviselhetetlenség fokáig szállították le életnívójukat. Azon a maréknyi emberen kívül, akit a rendszer hatalomhoz és az élvezetek teljességéhez juttatott, csak azoknak volt hasznuk a proletárdiktatúrából, — de ezekre nézve azután valóságos paradicsom volt, — akik a bekövetkezett állapotokat aljas ösztöneik kielégítésére, fosztogatásokra, rablásokra, erőszakoskodásokra használták fel. Néhányat közülök megbüntettek, de ez csak az ostobák és ügyetlenekkel történt meg. Aki kitanulta a módját, hogy saját gazságait a rendszer köpenyegébe takarja, annak semmitől sem kellett félnie. A proletárdiktatúra csőcselékuralom — ochlokrácia — volt a javából.

A VÖRÖS TERROR

A POLITIKAI hatalmat bitorló kisebbségek, ha uralomra kerülnek, a terror eszközeihez szoktak nyúlni. A hatalmat csak erőszakkal szerezhetik meg és csak erőszakkal tartatják meg kezükben. A magyarországi proletárdiktatúrának is a terror volt az egyetlen létalapja. Nélküle a rendszer egyetlen hétig sem maradhatott volna fenn. Akik ebben a szomorú korban a hatalmat bitorolták, nem hivatkozhattak sem történeti jogokra, sem a nép többségének bizalmára, legfeljebb a fegyverekre, amelyek kezükben voltak és amelyeknek kíméletlen alkalmazásával megfélemlítették azokat, kik velük szemben álltak és akik az országnak túlnyomó nagy többségét alkották. Hogy hányan voltak a kommunisták, azt nehéz számszerűen megállapítani. Jászi szerint az országban aktív kommunista legfeljebb 5000 volt, de hozzáteszi, hogy egy barátja, volt népbiztos, még ezt a számot is túlzottnak találja. Ha Jászi becslését igaznak fogadjuk el, akkor Magyarországon minden aktív kommunistára 1600 nem-kommunista vagy contre-coeur kommunista esnék. De még ha az összes a proletárdiktatúrát támogató ipari és földmunkásokat kommunistáknak számítjuk is, azok is csak kisebbséget alkottak. A szocialdemokrata szakszervezetek tagjainak létszáma, amely a háború előtt alig multa felül a százezret és amely csak 1917-ben emelkedett 215.000-re, 1918 végén még mindég csak 700.000 volt. Sőt még a különböző földmunkásszervezetek tagjainak hozzászámításával is a forradalom harma-

dik hónapjában csak valamivel több mint egy millió ipari és mezőgazdasági munkás, köz- és magánalkalmazott volt megszervezve, — ami az összlakósságnak csak 12 százaléka volt. Ezek közül még Böhm szerint is a legoptimistább becslés sem tehetett többre, mint 50.000—60.000 főre az igazán osztálytudatos munkások számát, ez pedig a lakósságnak egy százaléka sem volt. Hogy ez a kisebbség hatalmon tarthassa magát, terrorizálnia kellett a többséget, hogy még mozdulni se merjen. Ennek a terrornak gyakorlása érdekében segédcapatokat szerzett a társadalom salakjából, amelyeknek minden rendszer jó volt, ha azt a maguk hasznára gyümölcsöztethették és akik, ha erről volt szó, semmiféle gaztettől nem riadtak vissza.

A proletárdiktatúra politikai jogokat csakis a „dolgozóknak“ adott, azaz amaz értelmezés mellett, amelyet e szónak a kommunisták adtak, — az ipari munkásoknak és a földmunkásoknak és talán még a kisgazdáknak. Ők választották meg a falusi, városi és megyei munkás-, katona- és földművestanácsokat, amelyeknek képviselőiből azután a Tanácsok Országos Gyűlése alakult. A választásokat április 2-án rendelték el és előre hírül adták, hogy „csak proletárok szavazhatnak“. A szavazatjogosultság megállapítása a szakszervezeti vagy pártszervezeti tagsági könyvecske alapján történt. Kifejezetten ki voltak zárva a szavazati jogból azok, akik bérmunkást tartanak, akik tőkéjük kamataiból élnek, a kereskedők, lelkészek, szerzetesek, sőt a kisiparosok is, ha tanoncot vagy segédet alkalmaznak. A szavazólapot a szavazatszedő küldöttségnek kellett átadni, összehajtván ugyan, de minden garancia nélkül, hogy a szavazólapot nem fogják megnézni annak megállapítására, hogy egyik vagy másik választó hogyan szavazott. Böhm szerint „négy szemközt még a kommunisták is komédiának minősítették a választást“. Dacára ennek előfordult, hogy egyes helyeken, mint pl. a budapesti VIII. kerületben, ahol a hivatalos listával szemben egy „még vörösebb“

listát állítottak fel, a választások eredménye nem tetszett az uralmon lévőknek. Ilyen esetekben egyszerűen hatalmi szóval megsemmisítették a választást. Az intéző hatalom különben nem volt a tanácsok kezében. Az üléseiken elhangzott felszólalásokban gyakran csendül ugyan meg kritika a közállapotokról, de azért a tanácsok még csak kísérletet sem tesznek arra, hogy a tulajdonképpeni vezetőknek, a forradalmi kormányzótanács tagjainak kezét lefogják.

Ezek a vezetők tisztában voltak azzal, hogy sem a polgárság, sem a falu nincsen velük. Ezért első naptól kezdve az „ellenforradalmi“ tevékenység megfigyelésére intik szerveiket és híveiket. Ez volt a vidéki direktóriumok egyik legfőbb feladata, ezzel foglalkozott Budapesten a vörösőrség és ez volt főhivatása a belügyi népbiztosság politikai osztályának is, amelynek élén Korvin (Klein) Ottó állt. Alacsony, púpos, rút külsejű ember volt. Polgári körökből származott. Apja a Felvidéken gazdag fakereskedő volt, ő maga a Fabank jól fizetett és megbecsült tisztviselője, de fanatikus, szélsőséges szocialista, aki nem is annyira Marx, mint az orosz forradalmárok tanait követte. A háború alatt résztvett a „Galilei-Kör“ antimilitarista propagandájában. A proletárdiktatúra alatt a terrort ő intézte teljes meggyőződéssel. Mikor az ellenforradalom után bírái elé állították, nyíltan kimondta, hogy ha azt, amit tett, még egyszer kellene megtennie, meggondolás nélkül megtenné újból, mert a proletárdiktatúrában a terror intézményes eszköz volt és ő ezt teljes mértékben használta is. Erre a vak fanatikusra volt bízva az ellenforradalmi mozgalmak figyelemmel kísérése és elfojtása. Ami elégtelenség a proletárdiktatúrával szemben megnyilatkozik, azt mind „ellenforradalmi mozgalmaként“ kezelik. Nemcsak azokat az akciókat értik „ellenforradalmi kísérletek“ alatt, amelyek a proletárdiktatúra megbuktatására és a központi hatalom megszerzésére irányultak, hanem annak számít minden kritika,

amellyel a kormány tagjai vagy egyes rendelkezései nem-proletár részről találkoznak, minden ellenszegülés valamely esetleg értelmetlen rendelet ellen, sőt bizonyos körülmények között még a vörös karhatalmi csapatok fosztogatásai elleni védekezés is. Mindez ellen a diktatúra szervei könyörtelen szigorral, sőt kegyetlenséggel lépnek fel. Bármily visszatetsző legyen is az előfordult gatzettek felsorolása, azokat ismerni kell, mert e nélkül sok dolog, ami később történt, nem volna megérthető.

Az első eset, amelyben az általános elégyületlenség kifejezésre jutott, április 7-én Sárospatakon történt, ahol Becker András huszonhatéves földműves vezetése alatt több gazdaember összeállt, hogy az ott kellemetlenkedő, csupa csöcselékből összeverődött vörösőrséget elkergessék. Beckert erős védekezés után, amelynek során egy vörösőrt agyonlőtt, kettőt pedig megsebesített, Riskó nevű társával együtt lefogták és a forradalmi törvényszék elé állították, amely egy cipészsegédből, egy géplakatosból és egy kádársegédből állt. Mint vádbiztos egy fiatal zsidó joghallgató szerepelt. Mindkét vádlottat halálra ítélték. Beckert a sárospataki városháza kapujának vasrácsára akasztották fel, Riskót elhurcolták Sátoraljaújhelyre és az ottani Kossuth-szobor mellett felállított akasztófán végeztek vele. Körülbelül ugyanebben az időben Füles sopronmegyei községben hasonló okokból, elkeseledésből a vörösőrség garázdálkodása miatt, szintén zendülés tört ki, amelyet a katonaság hamarosan elfojtott. Enzbruder katonai biztos erre lefogatta a leggazdagabb emberek fiait és kijelentette, hogy valamennyiüket agyonlöveti, ha nem vallják be, hogy ki volt az, aki őket lázadásra buzdította. A letartóztatottak a falu plébánosát, Szedeniker Antalt, nevezték meg. Ezt forradalmi törvényszék elé állították, melynek egy nyomdász, egy asztalossegéd és egy gépkezelő voltak tagjai. Szedenikert halálra ítélték, elhurcolták Sopronba és ott április 9-én éjjel agyonlőtték.

Mikor április 17-én a románok Csucsánál támadásba lép-

nek a vörös hadsereg ellen, a proletárdiktatúra vezetőin nagy izgalom vesz erőt. Tartanak attól, hogy a diktatúra megnehezült helyzete ellenforradalmi mozgolódásokat is ki fog váltani. Ezért kiadják a jelszót: „veszélyben a forradalom“ és felszólítják a proletariátust fegyverkezésre, még pedig nemcsak a románok ellen, hanem a hazai burzsoázia ellen is. „A megszállt területen, mondja a forradalmi kormányzótanácsnak április 20-án megjelent kiáltványa, szervezkedik már a fehér ellenforradalom. Összekötő szálai átnyúlnak a Tanácsköztársaság területére is. A proletárság nem várhatja be támadását. Nem tűrheti az ellenség megerősödését és szervezkedését“. A proletárságnak kell tehát a kiáltvány szerint a külső és belső ellenségektől fenyegetett magyarországi proletárforradalom védelmére kelnie. A budapesti Munkás- és Katonatanácsban Kun Béla irányítja a figyelmet a „fehér ellenforradalom“ állítólagos szervezkedésére és azt követeli, hogy a proletárság egész harci készségét szembeállítsa vele. Ezek a nyilatkozatok és a tömegeknek az „ellenforradalmárok“ ellen való uszítása ebben az időben inkább csak a figyelemnek a Tanácsköztársaságot fenyegető veszélyektől való elvonását célozták, mert komoly ellenforradalmi mozgalmak ebben az időpontban még nem mutatkoztak, bár talán érthető, hogy Kun tartott attól, hogy a polgárság ki fogja használni a proletárdiktatúra szorongatott helyzetét a rárakott iga lerázására. Április 20-án elrendelik a kávéházak lezárását, mert azok Kun szavai szerint „a burzsoázia gyülekezőhelyei, ahol ellenforradalmat szoktak csinálni“. Négy nap mulva a kávéházak ugyan újból megnyílnak, de azokat csak reggel 6—9 és este 6—9 óra között szabad üzemben tartani. Egyidejűleg eltiltják a magántelefonbeszélgetéseket is és a tilalom ellen vétőket a forradalmi törvényszékkel fenyegetik meg. Még segélykérés, tűzvész, bal eset stb. esetében sem szabad a magánfont használni, hanem a vörösörség legközelebbi telefonját kell igénybe venni. Április

22-én Jancsik Ferenc, a vörösőrség budapesti parancsnoka, szigorúan eltiltja az utcai csoportosulásokat; aki ilyenekben részt vesz, azt a vörösőrök tartoznak azonnal bekísérni és forradalmi törvényszék elé állítani. Éjjel 11 óra után senkinek sem szabad az utcán tartózkodni. A magánházakban a legszorosabb értelemben vett családi keretet meghaladó összejövetel ettől kezdve a legszigorúbb tilalom alá esik. A magánházakban minden világitás 11 órán túl szintén el van tiltva. Később elrendelik, hogy a leveleket is csak nyitva szabad feladni.

Mindinkább szerepet kezdenek játszani a proletárdiktatúra terrorcsapatai, különösen a Cserny-vezetése alatt álló „Leninfiúk”. Cserny, akit Kun már a proletárdiktatúra kikiáltása előtt is felhasznált és akire azóta is támaszkodott, mindenre kapható és mindenre elszánt, erkölcsi érzésből teljesen kivetkőzött gonosztevőkből állította össze a maga terrorcsapatát, amely eleinte kétszáz főből állt és amelynek magva a tengerészekből és vadászokból került ki. Ez a csapat a terézkörúti Batthyány-palotát foglalta le a maga részére, míg egyik különítménye a Trefort-utcában volt elhelyezve. A Batthyány-palota pincéjében több vagon lőszert raktároztak el, továbbá 12 aknavetőt, több gyalogsági ágyút és 24 gépfegyvert, amelyek közül egynéhány a járőrök megfélemlítésére a kapu előtt volt felszerelve. A terrorcsapatba Cserny csak megbízható kommunistákat vett fel, erős fizikumú és elszánt embereket, még pedig lehetőleg barnaszeműeket és barnahajúakat, mert ezeket vakmerőbbnek és vérengzőbbnek tartotta a kékszeműeknél és szőkékénél. A belépés önkéntes volt, de rendszerint csak népbiztosok vagy teljesen megbízható kommunisták ajánlatára történt és az ajánlóknak az ajánlottakért személyes jóállást kellett vállalniok. A belépőket Cserny figyelmeztette arra, hogy „feladatuk az ellenforradalom letörése lesz és hogy ilyenkor a „burzsuj”-okkal szemben vadállatoknak kell lenniök”. Vak engedelmességet követelt és nyíltan meg-

mondta, hogy „jöhet olyan parancs, hogy valakit haza kell küldeni, (ami a terrorfiúk zsargonjában azt jelentette, hogy valakit meg kell gyilkolni) ilyenkor nem szabad habozni, citerázni, hanem engedelmeskedni kell”. Megkérdezte a nála jelentkezőktől, hogy vállalkoznának-e ilyen feladatra? „Mindennek célja, — vallotta Cserny az ellene lefolytatott perben — az volt, hogy az illető elszántságát és idegzetét próbára tegyem és ha gyenge, őt visszaléptessem. Többen vissza is léptek, de a túlnyomó többség mindenre való készségét hangoztatta és ez alapon felvételre”. Hasonlóan járt el a terrorcsapat trefortutcai különítményének parancsnoka, Gulyás János, aki még azt is mondta a felvételre jelentkezőknek, hogy „ha az a parancs jönne, hogy apádat vagy anyádat meg kell ölni, azt is teljesíteni kell”. A terrorfiúkat kívánságukra bármikor elbocsátották, kivéve azokat, akik Csernyről vagy a csapatról valamilyen kompromittáló dolgot tudtak, mert ezeket Cserny mindenképpen marasztalni igyekezett. Minden Leninfiúnak bőrnadrágja és bőrkabátja volt, több fegyvere, kézigránátja és rohamkése. Már a proletárdiktatúra első napjaiban 24 autójuk volt — többek között Károly király és József főherceg autóit is ők foglalták le maguknak — és ezekkel száguldották be a várost, mindenkit rettegésben tartván. Később megpróbálták a Leninfiúkat a háborúban is felhasználni, de sorra elszökdöstek és az egyik politikai megbízott azt jelentette róluk, hogy a fegyvertelenekkel szemben Budapesten annyira hősködő legények künn a fronton a leggyávább módon viselkedtek.

A Cserny-féle terrorcsapat eleinte nyíltan a „Politikai Terrorcsapat” elnevezést használta, de Kun Béla az ily szövegű táblát levétette a Batthyány-palotáról, azt mondván: „a terrort nem kiírni, hanem csinálni kell”. Ettől kezdve a csapat, mint „a Belügyi Népbiztosság Politikai Osztályának Különítménye” szerepelt. Utasításait Kun Bélától vagy annak irodájá-

tól, Vágó Béla és Seidler népbiztosoktól, a belügyi népbiztos-ság politikai osztályának vezetőitől, Korvin (Klein) Ottótól és Szántó Rezsőtől, vagy a budapesti vörösörség Jancsik Ferenc nevű parancsnokától kapta, — kizárólag szóval vagy telefonon. Seidler népbiztos azt az általános utasítást adta Csernynek: „Annai burzsujt tehettek el láb alól, amennyit csak akartok, én mindent elsimítok“. Korvin (Klein) Ottó pedig egyízben, mikor Cserny neki Hollánék meggyilkolását jelentette, azt mondta: „kár az ilyen senkiket eltenni láb alól, inkább olyanokkal kell végezni, akik nagyobb szerepet játszottak“. Csernyék már a proletárdiktatúra első hónapjaiban is garázdálkodtak, egyéni „rekvirálásokat“, azaz rablásokat vittek végbe és egyes embereket le is fogtak. A forradalmi kormányzótanács április elején kiadott rendelete ugyan szabályozta az előzetes letartóztatásokat, azt mondván, hogy ezeket csakis a forradalmi törvényszékek mellett működő vádbiztosok, a vörösörség politikai megbízottai vagy egyes esetekben a népbiztosok rendelhetik el, de ennek a rendeletnek nyilván nem volt foganatja, mert április 22-én újabb rendelet jelenik meg, amely azt is kimondja, hogy politikai természetű cselekmény miatt történt előzetes letartóztatásokat azonnal tudomására kell hozni a belügyi népbiztosságnak. Ezek a rendeletek azonban csak arra valók voltak, hogy port hintsenek az antantmissziók szemébe, amelyek a mindinkább elharapózó terrorizmussal szemben bizonyos idegességet mutattak, mert alig kétséges, hogy az erőszakoskodások legnagyobb részéről a proletárdiktatúra vezetői is tudomással bírtak.

Az első gyilkosság, amely bebizonyíthatóan a Lenin-fiúk működéséhez fűződik, április 20-án, husvétvasárnapján történt. Áldozata Dobsa Miklós 19 éves huszárzászlós volt. Délután apjával a Dunakorzón sétált, ahol igazolásra szólították fel. Mivel katonai igazolványát előző nap elveszítette, bevitték a vörösörség politikai megbízottjához, Schön-Goldberger Gáborhoz, aki

vallatni kezdte. Dobsa a vallatás közben mosolyogni mert, mire Schön átkísértette Csernyhez azzal, hogy „küldjék gajdeszbe“ ami szintén azt jelentette, hogy öljk meg. Cserny átadta a fiatal-embert Groó Géza és Nyakas János terroristáknak, akik levitték a pincébe, össze-vissza verték, eltörték álkapsát és felsőkarját, majd agyonlőtték, kifosztották és holttestét a Dunába dobták.

Április 22-én Nyiregyházán Pogány József és Szamuely László — a népbiztos 24 éves öccse — az ottani, egy rapidíjásból, egy géplakatosból és egy szobafestőből álló forradalmi törvényszék elé állítják „rémhírek terjesztése miatt“ Kovács István főhadnagyot, a Nyiregyházáról való Szamuely-fiúk régi haragosát. Halálra ítélik és agyonlövik.

Ugyanezen a napon a forradalmi kormányzótanácsnak elárulják, hogy Stenczel János dr. budapesti ügyvéd, Nikolényi Dezső rendőrfogalmazó és több társuk ellenforradalmi szervezetet igyekeznek létrehozni a proletárdiktatúra megbuktatására. A feljelentetteket elfogják és forradalmi törvényszék elé állítják, amelynek tagjai Cserny József, továbbá egy géplakatos és egy lőszergyári munkás. A forradalmi törvényszék Korvin (Klein) Ottó és László (Löwy) Jenő ügyvéd, az összes forradalmi törvényszékek politikai megbizottjának kívánságára nyolc vádlottat halálra ítélt, de hatnak megkegyelmeznek. A Stenczel és Nikolényi felett kimondott halálos ítéleteket azonban a forradalmi kormányzótanács jóváhagyta, mire a Markó-utcai főreáliskola udvarán még aznap éjjel agyonlőtték őket. Velük együtt ment halálba Várkonyi Bálint dömsödi malomtulajdonos. A kivégzést Dögei Imre 23 éves villanyszerelő, Kun Béla csupa „Lenin-fiúból“ alakult személyes testőrségének parancsnoka hajtotta végre négy terrorista segítséggel.

A román előnyomulás folytán a forradalmi kormányzótanácsban mind növekszik a félelem. Hatása alatt április végétől kezdve rendszeresítik a túsok szedését. Wekerle Sándor volt

miniszterelnököt már a proletárdiktatúra elején internálták a már a Károlyi-kormány idejében internált Sztérényi, Szurmai és Mikes püspök mellé. Április elején letartóztatták Hazai Samu báró volt honvédelmi minisztert, Balogh Jenő volt igazságügy-minisztert, továbbá a Kereskedelmi Bank elnökét, Lánczy Leót, Hochenburger Antal tábornok-hadbíró, Láng Boldizsár báró alvezredest, több katonatisztet, rendőrtisztet, papot és tisztviselőt. A rendszeres túszedést április 19-én kezdték meg és azután többször megismételték. Ekkor történt, hogy Pogány József a budapesti munkás- és katonatanács gyűlésén azt a „viharos helyeslés és hosszantartó taps”-sal fogadott nyilatkozatot tette, hogy „vegye tudomásul a burzsoázia, hogy a mai naptól kezdve túsznak tekintjük”. A túsoknak körülbelül 400 nevet magában foglaló jegyzékét a belügyi népbiztosság politikai osztályában Korvin (Klein) és Szántó Rezső készítették el, akik megnyerték részére Kun Béla hozzájárulását és azután Csernynek adták át azzal a megbízással, hogy a névsorban szereplő egyéneket tartóztassa le. Cserny a parancs végrehajtására kisebb csoportokat alakított, amelyek mindenike egy detektívből, egy terroristából és négy vörösörből állt. Minden csoport 6—8 tús letartóztatására kapott parancsot. A letartóztatásokat éjjel végezték (valószínűleg ezért is tiltották meg, hogy az emberek 11 óra után kimenjenek az utcára). Az április 19-iki túszedés azután többször ismétlődött. A proletárdiktatúra egész ideje alatt 489 polgár volt túszként letartóztatva. „A letartóztatottakkal eleinte durván bántak. Éjjel-nappal magánzárkában voltak, cellájuknak takarítását maguknak kellett elvégezniök, étkezésük moslékhoz hasonlított. Délelőtt-délután egy-egy félórát sétálhattak az udvarban egyes sorban, de beszélniök nem volt szabad. Később a bánásmód enyhült, a sétákat tetszésükre bízták, sőt a zárkákat éjjel sem csukták be; élelmiszereket és ruházati cikkeket is vihettek be a hozzátartozók, akik hetenként háromszor látogathatták meg a le-

tartóztatottakat. A látogatásokra az engedélyeket a politikai megbízottak (Nyári vasesztergályos és Mocsai munkás) adták. A túszoikat fogságuk alatt is terrorizálták, több ízben küszöbön álló kivégzéssel ijesztgették, e célból zárkáikban sorakoztatták, a „vesztőhelyre“ levitték, ott várakoztatták s azután közbejött akadályokat hozva fel ürügynek, őket ismét visszakísérték. Akasztásokat, agyonlövéseket a túszoik zárkái közelében hajtottak végre, hogy a lövéseket, a haldoklók nyögéseit a túszoik is meghallhassák. A túszoik szedését a lapok sokáig elhallgatták. Csak május elsején jelent meg az a rövid hír, hogy a kormányzótanács „az ellenforradalmi mozgalmak megelőzése és meggátlása végett az utóbbi napokban körülbelül 160 letartóztatást rendelt el és fogatósított“. Egyben a közlemény kijelentette, hogy ezeket a letartóztatott egyéneket „politikai foglyoknak kell tekinteni, nem pedig túszoiknak“. Valószínűleg az antantmissziók háborodtak fel a túszszedés miatt és őket kellett megnyugtatni.

A túszoik szabadonbocsátását a forradalmi kormányzótanács csak május 27-én rendelte el. Kunfi ezt azzal indokolta, hogy a túszoik szedése csak akkor volt szükséges, amikor a román támadás sikere „egyszerre lángralobbantotta a polgárság lappangó ellenforradalmi hajlamait és reményeit“. Azóta azonban, Kunfi szerint, a vörös hadsereg elfojtotta az ellenforradalmi mozgolóásokat, úgy hogy a burzsoázia fékentartása érdekében már nincs szükség túszoikra. Egyes esetekben azonban tovább is folytak túszszedések, kivált a vidéken. Szamuely még június 30-án is Szekszárdon agyonlövással fenyegeti az aznap összefogott túszoikat, ha az ottani polgárság a rája kivetett sarcot idejében meg nem fizeti.

A túszoik szedése közben gyilkolták meg április 23-án éjjel idősebb és ifjabb Hollán Sándor volt államtitkárokat. Nyolc budai lakós túszként való letartóztatásával Cserny egyik legvérengzőbb segítőtársát, Lázár Andor Endre 25 éves zsidó terro-

ristát bízta meg, aki az ifjabb Hollánra azért haragudott, mert ez a háború alatt, amikor Hollán az ipari munkásoknak a hadiszolgálat alól való felmentésére vonatkozó kérvényei felett döntött, az ő ilyen tárgyú kérvényét elutasította. A csoport azonban a nekik kiosztott nyolc budai lakós közül csak négyet tudott megtalálni. A terrorcsapat tartott attól, hogy Cserny meg fog haragudni, ha féleredménnyel tér vissza és elhatározta, hogy a le tartóztatottak közül kettőt, a két Hollánt, meg fogja gyilkolni. A Lánchíd előtt megállt a túsok szállítására használt teherautó, a két Hollánt kiszállították és a Buda felé eső első pillérhez vitték, ahol Lázár az ifjabbik, egy Mészáros nevű terrorista pedig az idősebb Hollánt hátulról lelőtte. Holttesteiket a Dunába dobták, azután átsétáltak a pesti hídfőhöz, hová a teherautó közben átment, beszálltak és elvitték foglyaikat a vörösörséghez, majd pedig a Batthyány-palotában jelentették Csernynek a történeteket. Cserny csak annyit mondott: „rendben van“ és cigarettával kínálta meg a gyilkosokat.

A vidéki mozgalmak elfojtását Szamuely Tibor népbiztos vette kezébe. Erre külön megbízatása volt a forradalmi kormányzótanácstól. Fel volt hatalmazva arra, hogy a rend és fegyelem fenntartására, ha szükséges, a forradalmi törvényszékek mellőzésével is bárminő eszközt igénybe vehessen. E megbízás alapján Szamuely élet és halál ura volt. Parancsot adott ki, amelyben kijelenti: „Aki a proletariátus hatalma ellen emeli fel kezét, aki nyílt vagy rejtett úton ellenforradalmat szít vagy elősegít, illetve elhallgat, aki a Forradalmi Kormányzótanács és a Hadsereg főparancsnokság minden rendelkezését végre nem hajtja, az saját halálos ítéletét írja alá. Az ítélet végrehajtása a mi feladatunk. Én a rend fenntartására, minden ellenforradalmi megmukkanás csirájában való elfojtására nem fogok visszariadni semmiféle eszköztől“. Ezzel Szamuely programja meg volt adva. Rettenetesen váltotta valóra.

Szamuely bizalmasával, Gábor Mózes 23 éves joghallgatóval együtt páncélos vonaton, — a maga „halálvonatán“ — Püspökladányba utazott, mert a forradalmi kormányzótanács attól tartott, hogy a polgárság különösen azon a vidéken fog hajlandóságot érezni a fellázadásra a népszerűtlen proletárdiktatúra ellen, amerre a román hadsereg közeledik. Kun utasítására Cserny József 40—50 terroristát adott Szamuely mellé teljes felszereléssel, kézigránátokkal, két tábori ágyúval és három gépfegyverrel. Ezek mint a „vörös hadsereg rögtönítélő törvényszékének karhatalmi különítménye“ működtek és állandóan Szamuely különvonatán laktak, amely egy podgyázkocsi, két szalonkocsi, egy étkező- és négy elsőosztályú Pullman-kocsiból állt. Szamuely első állomása Püspökladány volt, ahol elfogta Pongrácz Aladár csendőrszázadost és három csendőraltisztet, akik a frontról való visszavonulásuk közben Berettyóújfaluban lefegyverezték az ottani vörösöröket. Mindhármukat agyonlővette a püspökladányi temetőben. Pongráczytól a terroristák azt kívánták, hogy szólítsa őket elvtársaknak, mire ő kijelentette: „Nem voltam, nem vagyok és nem is leszek a maguk elvtársa. Úr voltam és úgy is halok meg“. Innen Szamuely Szoboszlóra ment tovább. Itt azon a napon, amikor a románok bevonultak Debrecenbe, a kommunista direktórium elmenekült, mire a város régi vezetősége ismét átvette az ügyek intézését és fehér zászlót tűzött ki a városházára. Mikor Szamuely megérkezett, a csöcselék sugalmazására elfogatta Fekete László polgármestert, Körner takarékpénztári igazgatót és Tokay rendőrfogalmazót és mindhármukat minden formáság nélkül felakasztatta.

Ugyanazon a napon a Kecskemét melletti Szentkirályon a parasztok körében tört ki az elégedetlenség. Közöttük volt a később, a fehér terror idejében sokat emlegetett Francia Kiss Mihály is, akit a helybeli vörösörök halálra kerestek. Barátait, hozzátartozóit megkínózták, hogy azoktól megtudják tartózko-

dási helyét. Arra a gyanúra, hogy esetleg Kiss Béla ügyvéd rejti el, kimentek ennek tanyájára. Ott Kiss-t elfogták azzal, hogy beviszik Kecskemétre, de alig jutottak néhány száz lépésnyire, hátulról agyonlőtték. Hasonló halált szenvedett Szentkirályon két földműves.

Három nappal később Makóra küldenek egy Cserny csapatjából összeállított terrorküldeményt, mert a gazdák itt is felhördültek a vöröskatonák erőszakoskodásai ellen és az egyik politikai megbízottat agyonütötték. A terrorcsapat élén Tóth Béla (álnéven Anocskai András) nevű gonosztevő áll, akinek útjához a terror egyes legfelháborítóbb epizódjai fűződnek. Több makói polgárt Hódmezővásárhelyre hurcolt magával, ahol ötöt közülük minden formáság nélkül agyonlövetett. Útközben Földéakon letartóztatták Návay Iván földbirtokost, valamint Návay Lajost, a képviselőház volt elnökét, a magyar politikai élet egyik legrokonszenvesebb, modern gondolkodású és erős szociális érzésű szereplőjét, a nagy Eötvös József unokáját. A terrorcsapat Hódmezővásárhelyen kifosztotta az ékszerboltokat és egyéb rablásokat követett el, mire tovább ment Szentes felé. Még a vonaton revolverlövésekkel leterítették három zsidó kereskedőt, akiket Hódmezővásárhelyről magukkal cipeltek. Szentesen lefogták Kiss Béla ot-tani ügyvédet és szintén magukkal vitték. Amikor Budapestre való útjukban április 29-ének reggelén Félegyházára érkeztek, az egyik Pullman-kocsiban „vérsztörvényszéket” tartottak foglyaik felett. Návaytól megkérdezték, tudja-e hogy mi a kommunizmus. Hogy mit felelt, az sehol sincs feljegyezve, hogy mit gondolt, azt nem nehéz eltalálni. A kihallgatás után az egyik terrorista átadta a két Návayt és Kiss Bélát társainak azzal, hogy „vigyék és tanítsátok meg, mi a kommunizmus”. A vasúti étteremmel szemben előre megásott gödör mellett mindhárom foglyot agyonlőtték. Mivel Návay Iván nem halt meg azonnal, az egyik terrorista, Engi Lajos Sándor, rohamkését forgatta meg szívében.

Május elején, amikor híre kelt, hogy a románok átkeltek a Tiszán és Budapesthez közelednek és amikor a csehek elfoglalták Miskolcot a polgárság és a földművesek mindenütt fellélegzettek. A vörös csapatok sok helyen elmenekültek, másutt elzavarták őket és a régi közigazgatási hatóságok újból átvették az irányítást. De csakhamar kiderült, hogy a románok a Tiszánál megálltak mire a vörös csapatok mindenütt visszatértek és bosszút álltak azokon, akik a válságos órákban ellenük foglaltak állást. Gyöngyösön a forradalmi törvényszék, amely egy építési rajzolóból, egy lakatossegédből és egy napszámosból állt, halálra ítélte Csipkei Albert huszárszázadost. Előbb elverték, azután egy villanyoszlopra kötötték fel. A kivégzés előtt vörös szalagot kötöttek derekára, azután gúnyosan aláztos jelentéseket tettek neki, majd viszont kutyakorbáccsal össze-vissza verték. Megkérdezték tőle, hogy mi az utolsó kívánsága, mire azt felelte: „Ilyen bitang gazemberektől semmit sem kérek“. Úgy akasztották fel, hogy lehetőleg soká kínlódjék. Negyvenöt percig tartó halálküzdeme alatt szivarcsutkát dugtak szájába. Vele együtt végezték ki Welt Ignác üvegkereskedőt.

A legvéresebb események azonban Szolnok vidékén játszódtak le, ahol a vörösök május első napjaiban a román előnyomulástól való félelmükben minden községből elmenekültek, mire a visszamaradt lakosság a rend fenntartására polgárőrséget szervezett. Amikor a románok nem keltek át a Tiszán, a vörösök ide is visszatértek és magukkal hozták Szamuelyt és terrorcsapatait. Ez először Cegléden állt meg, ahol agyonlövete Báthory Győző hadnagyot, mert 130 főből álló, a románok elől visszavonuló csapatjának tagjaival levétette a vörös jelvényeket, a fegyvereket pedig vízbe dobatta. Vele együtt gyilkoltatta meg Buday József huszárfőhadnagyot, akit útközben fogott el és aki ellen semmiféle vád nem hangzott el, valamint egy közkatonát is. Onnan Abonyba ment, ahol hat lakóst végeztetett ki, mert a vörösök

távozása után nemzetőrséget szerveztek. Innen került azután Szolnokra, ahol május 30-án egész napon át utcai harcok folytak. Az utcán lőtték le Szikszay György törvényszéki elnököt, Oesterreicher Nándor kereskedőt, több katonatisztet, csendőrt és polgárt. Pethes Manó törvényszéki bírónak lakásába nyomultak be és követelték tőle, hogy adja ki a nála lévő fegyvereket. Pethes azt felelte, hogy neki a csöcselék nem parancsol, mire agyonlőtték. Másnap Szamuely összefogdostatta azokat, akik a vörös csapatoknak ellentálltak. Közülük sokakat minden formáság nélkül agyonlővetett. A szolnoki vérengzésnek 33 áldozata volt, köztük 9 katonatiszt, 3 csendőrtiszt és altiszt, megyei tisztviselők, ügyvédek, kereskedők és földbirtokosok. Volt köztük egy 16 éves gyermek is, Mellinger Endre, aki Szamuelyt kivégzése előtt szemtől-szembe „fosztogató gazembernek“ mondta.

Ugyanezekben a napokban agyonlőtték a vörösök Csongrád mellett három földmivest, Poroszlón egy gazdasági intézőt, Vécseén egy parasztot, Egerben felesége szemeláttára Mészöly Géza őrnagyot, Jászkarajenőn Kósa József és Hornyik Károly katolikus papokat, Tápióbicskén két csendőrt és két gazdát, Jászládányban a jegyzőt és egy gazdát stb. Tiszavárkonyban Megyery Antal több társával lefegyverezte a vörösőrséget, mire katonák jöttek a faluba. Megyeryt elfogták és félholtra verték. Mikor seblázában vizet kért, sót tömtek szájába. Halálra ítélték és kivégezték. Szemét nem engedte bekötni, azt mondván, hogy „gazemberektől semmi kegyelem nem kell“. A dunántúli Devecserben ugyanekkor Szamuely László parancsára öt lakóst végezték ki.

A terror akkor sem szűnt meg, amikor a népbiztosok a román előnyomulás szünetelése folytán megint biztonságban érezték magukat. Május 25-én Nagybakonak, somogy megyei községben vörös katonák agyonlőtték egy legényt, mire az egész község fellázadt a helybeli direktorium ellen. Erre a nagykanizsai forra-

dalmi törvényszék szállt ki a községbe. Polai János büntetett előéletű, részeges és erőszakos kazánkovács szerepelt mint vádbiztos és revolverrel kényszerítette ki, hogy három legényt halálra ítéljenek. Muraszombat vidékén a vöröskatonák ötven parasztot végeztek ki „ellenforradalmi magatartás“ miatt. Május 31-én a tolnamegyei Tamásiban tört ki az elégületlenség. A Fabik-féle terrorcsapatot hívták segítségül, amely 200 embert elfogott és a foglyokat kegyetlenül bántalmazta. Három lakóst a piactéren akasztottak fel. Az egyiknek fogait, a másiknak szemét verték ki, a harmadiknak karját törték el.

Június elején Nyugatmagyarországon támad fel az elégületlenség. Itt Bőd községben május 28-án lelőttek hét földmívest, akik arra a hírre, hogy a vörösök el akarják vinni az egyházi kegyszereket, szembehelyezkedtek a vörösörséggel. Június 3-án Sopron vidékén sztrájkba léptek a vasutasok a proletárdiktatúra ellen és ennek nyomában számos helyen kitört az elégületlenség. A kormányzótanács megint Szamuelyt küldte a mozgalom elfojtására. Leutazott Szombathelyre, ahová Kun Béla a következő táviratot küldte neki: „Használjon fel minden eszközt, hogy az ellenforradalom elfojtassék. Járjon el minden kímélet nélkül, ingadozás csak árt az ügynek“. Szamuely mindenekelőtt Kőszegre ment, ahol június 6-án egy kézlegyintéssel halálra ítélte és kivégeztette Waisbecker Jenő századost, aki előttevaló napon a városháza előtt beszédet tartott a proletárdiktatúra ellen és Herics György földmívest, hét gyermek apját, aki ugyanakkor a királyt éltette. A halálraítélteket, mielőtt őket agyonlőtték volna, puskatussal össze-vissza verték. Nagyczenken Szamuely maga elé vezettette az ellenforradalmi mozgalom megszervezésével vádolt Szántó Róbert cukorgyári tisztviselő és Fennesz Rezső tartalékos tiszteket. Nagy sarcot vetett ki rájuk, de életben hagyta őket. Július elsején azonban leküldte Nagyczenkre öccsét, Szamuely Lászlót, aki újból maga elé vezettette, halálra ítélte és kivégez-

tette őket, azután pedig elment Sopronban a színházba. Sopronkövesden Szamuely Tibor elé állították Schmidt Mátyás vasúti pénztárost, akit azzal vádoltak, hogy túrte és nem jelentette fel, amikor az állomás közelében az ellenforradalmárok felszedték a vasúti síneket. Fia ifj. Schmidt Mátyás saját életét ajánlotta fel, ha atyjáét kímélik. Az apa megölelte és megcsókolta: „Isten veled, fiam — mondotta, — mondd meg édesanyádnak, hogy ártatlanul halok meg. Nincs aki megvédjen, — egyedül Isten a tanúm!” Fia szemeláttára kötötték fel egy körtefára és pár pillanat múlva melléje akasztották folytonos ütlegetések között miről sem tudó fiát is.

Kapuvárott Szamuely összefogdosztott mintegy 40 odavaló lakóst. Homlokukra szegzett pisztollyal hallgatta ki őket és Pintér Pál csendőrőrmestert öt földmívessel együtt kivégeztette. Pintér akasztására kivették kis gyermekeit is. A haldoklót pofozták, rohamkésekkel össze-vissza szurkálták. Két letartóztatottat arra kényszerítettek, hogy a felakasztott emberekkel kezet fognak és azt mondják nekik: „Látod, miért nem nyugodtál meg a dicső proletáruralomban, most így kell bűnhődnöd“, mire Szamuely megkegyelmezett nekik. Pintér utolsó szavai voltak: „Testvérek, bosszuljatok meg“. Csornán Szamuely hét embert akasztatott fel a Főtér fáira. Egy tiszthelyettesre, aki menekülőben volt, valóságos hajtóvadászatot rendeztek és mikor utólérték agyonverték. Az egykorú lapok mindezekről a vérengzésekről nem emlékeznek meg. Csak mikor az akció befejeződött, tett közzé Szamuely egy körmönfontan hazug nyilatkozatot, amelyben azt mondja, hogy az egész dunántúli forradalom csak komédia volt, hogy a vörös katonáknak zeneszóval való felvonulása elég volt az ellenforradalmárok megfutamítására és hogy „a kiszabott büntetésekről olyan rémmesék keringenek, hogy azokról nyilatkozni is felesleges“, „mert szó sincs róla, hogy 30 vasutast agyonlövetett volna, sőt a Dunántúlon a sztrájk miatt egyetlen

vasutast sem lövetett agyon“. Hogy hány nem-vasutast öletett meg, arról a nyilatkozat mélységesen hallgat.

Június 20-ika körül a gazdáknak a vörös uralommal való elégtelensége a Duna-Tisza közén, Kalocsa körül tör ki elementáris erővel. A mozgalom leverésére kiküldött vörös katonaságnak Dunapataj, Solt, Tass, Harta és Kecel községek határában valóságos harcokat kell vívniok a paraszttal, akik közül Dunapatajon 48, Kecelen 19, Soltvadvadkertén 9 esett el. Ide is Szamuely vonult ki június 21-én a mozgalom elfojtására. Először Soltra ment, ahová, mivel a sínek fel voltak szedve, autón érkezett. Még mielőtt beérkezett volna a faluba, agyonlőtt két parasztot. Solton gépfegyverekkel lövetett a menekülő emberekre és eközben nyolc parasztot megölt. Azután a piacon vérbíróságot tartott. Jászfalussy Károly jegyzőt és három társát halálra ítélte és felakasztatta. A jegyző felesége, ki a legközelebbi napokra várta egyik gyermekének születését, könyörgött Szamuelynek, hogy kegyelmezen meg urának. Szamuely megígérte, hogy Jászfalussyt levéteti a kötélről, ha az asszony maga húzza ki a széket ura lábai alól. Az asszony hitt neki, megtette, amit tőle kívántak, mikor azonban könyörgött, hogy most már vegyék le férjét a kötélről, Szamuely szemébe röhögött. Őt solti lakóst Szamuely Kecskemétre vitetett, ahol azokat agyonlőtték. Legközelebbi állomása Harta volt, ahol hét embert, azután Tass, ahol két embert végeztetett ki. Dunapatajon az eléje állított gazdák közül tizennégyet kihallgatás nélkül felakasztatott az útszéli fákra. Közben hozzájuk akasztatott, csak úgy szeszélyből egy budapesti fiatalembert is, aki azért jött Dunapatajra, hogy ott élelmiszereket vásároljon családja részére. Az akasztottaknak maguknak kellett a széket maguk alól kirúgniok, aki habozott, azt addig verték, pofozták, míg megtette. Június 24-én Kalocsán fejezte be Szamuely a maga gyilkos körútját. Itt tizenhat embert akasztatott fel, hármat pedig főbelövetett. Az akasztott

emberekkel, kik egész éjjel a fákon lógtak, a vörös katonák és terroristák mindenféle durva tréfát követtek el. Mikor a kivégzések után a terroristák az érseki palotában vacsorára ültek össze, Szamuely mosolyogva jelent meg körükben és vizet kért. „Meg akarom mosni kezemet, mondta, mert hullaszagú“.

Ugyancsak ezzel a duna-tiszaközi mozgalommal kapcsolatban Ráckevén is négy embert végeznek ki, a Duna jobb partján pedig Tolnán, Madocsán és Akasztón két-két földmívest.

Csak véletlenül esik össze időbelileg ezzel a mozgalommal az a különös gyilkosság, amely június 19-én Kun Béla egyenes parancsára Budapesten történik. Akkoriban két ukrán tiszt érkezett saját különvonatján Budapestre, ahol az itt lévő orosz hadifoglyokból fegyveres erőt akartak szervezni az orosz Tanácsköztársaság céljaira. Valahogyan az a gyanú támadt Kun Bélában, hogy ezek a tisztok nem bolsevisták. Meghagyta ezért a terroristáknak, hogy tegyék el őket láb alól. Szamuely kiadta a parancsot, hogy ne lőjjék őket agyon, hanem egyszerűen dobják a Dunába. A terroristák levezették a két ukrán tisztet a Dunaparra, ott levetkőztették őket, összekötötték kezeiket, köveket akasztottak nyakukba, azután pedig bedobták a Dunába.

A budapesti polgárság a proletárdiktatúra nyomása alatt éppen úgy szenvedett, mint a vidéken a parasztság. Itt is történtek kísérletek az ellenforradalmi elemek megszervezésére. Az első ilyen kísérletet Stenczel és Nikolényi életükkel fizették meg. Május elején lelepleztek egy másik, nagyjából katonatisztek-ből álló ellenforradalmi szervezetet, amelynek élén Dormándy Géza alezredes állt. Az volt a szándékuk, hogy mihelyt a románok a fővárosba érnek, amit akkor csak napok kérdésének tartottak, megszállják Budapest főbb pontjait, letartóztatják a népbiztosokat és katonai diktatúrát léptetnek életbe. Az összeesküvést azonban elárulták és résztvevőit, közöttük Dormándyt is, lefogták. A fogságban bántalmazták őket, de halálos ítéletre nem

került sor, valószínűleg azért, mivel az antantmissziók, akik Dormándyt jól ismerték, mert mint összekötőtiszt szerepelt közöttük és a Károlyi-kormány között, közbeléptek érdekében. Május közepén Rákospalotán fedeztek fel hasonló összeesküvést, amelyben főleg egykori államrendőrségi tisztek vettek részt, közöttük Dietz Károly is, aki a Károlyi-korszakban mint Budapest államrendőrségének főkapitánya működött. Ez a szervezet összeköttetésben állt azzal az ellenforradalmi mozgalommal, amelyet Budapesten Lemberkovics százados szervezett, de ez az összeköttetés Dietz és társainak vállalatásánál nem került napfényre.

A legkomolyabb ellenforradalmi kísérlet június 24-én robbant ki Budapesten. Szervezője az említett Lemberkovics Jenő százados volt, a hadügyi népbiztosság egyik osztályának vezetője, aki különösen az Engels-kaszárnya (azelőtt Vilmos főherceg kaszárnya) tüzértisztjeire, a Bartha őrnagy parancsnoksága alatt álló Ludovika-Akadémia növendékeire és néhány dunai monitor tisztjeire támaszkodott. A mozgalom vezetői és résztvevői sok személyes bátorság tanujelét adták és különösen a Ludovika-Akadémia 254 fiatal növendéke, akik megható áldozatkésztséget és halálmegvetést tanúsítottak, dicsőséget szereztek ez alkalommal maguknak és intézetüknek. De sajnos, a kísérlet nem volt jól előkészítve. Vezetői, úgy látszik, arra számítottak, hogy ha Budapesten valamiféle lázadást tudnak rendezni, a munkásságnak az a része, mely a zsidó népbiztosokat nagyrésztben szintén utálta, csatlakozni fog hozzájuk és eldönti a felkelés sorsát. Különösen Haubrich József, a vasmunkások vezetője látszott annak, akiben van hajlandóság Kun Béla megbuktatására. Az ellenforradalom szervezői bizonyos érintkezésben álltak Haubrich-al és ebből azt a benyomást merítették, hogy adott esetben melléjük fog állni. Haubrich szerepe nincsen kellően tisztázva. Meglehet, hogy kelepcebe csalta az ellenforradalmi mozgalom vezetőit, amikor bizonyos biztatásban részesítette őket. Meglehet, hogy le-

hetségesnek tartván Kun Béla bukását, előre biztosítani akart magának szerepet az új kormány alatt is és ezért elejétől el volt szánva arra, hogy az óvatos megfigyelés álláspontjára helyezkedik, amíg el nem dől, hogy a népbiztosok vagy az ellenforradalmárok javára dől-e el a kocka. Kétségtelennek látszik, hogy a kormányzótanács már előzően tudta, hogy valamilyen ellenforradalmi akció készül. Az akkori lapok szerint Paczor Győző csendőrezredes figyelmeztetette volna erre a politikai nyomozóosztályt. Az sem lehetetlen, hogy Haubrich volt az áruló. De konkrét esetekből is meg lehetett állapítani, hogy valami készül. Két nappal a június 24-iki ellenforradalmi kísérlet kitörése előtt rajtakapták Herczeg Géza bankhivatalnokot, amikor a Bazilikában a vasárnapi istentisztelet alatt röpcédulákat osztogatott, amelyek erős antiszemita kirohanások kíséretében a kormányzótanács elleni szervezkedésre hívták fel a polgárságot. Az egyik ilyen röpcédula a templomba kirendelt, áhitatos imádkozást színlelő detektív kezébe került, aki Herczeget azonnal letartóztatta. Forradalmi törvényszék elé állították és 24-én reggel agyonlőtték. Ez az eset is rávezethetett az ellenforradalmi mozgolódás felfedezésére. Bármint legyen is, a forradalmi tanács tudta, hogy valami készül és erre vezethető vissza, hogy már június 24-ikének reggelén statáriumot hirdetett Budapesten és környékén és a statáriális intézkedési jogot Haubrich Józsefre bízta. Ugyanennek a napnak délutánján kirobbant az ellenforradalmi kísérlet, amelynek vezetői Haubrichot a maguk emberének tartották.

Az ellenforradalom az Engels-kaszárnyában (azelőtt Vilmos főherceg kaszárnya) robbant ki. A katonáknak azt mondták, hogy olyan mozgalomról van szó, amelynek élén Haubrich áll és ezért eleinte engedelmeskedtek az ellenforradalmi tiszteknek. Csakhamar azonban kiderült, hogy Haubrich a kormány embere és erre a katonák legnagyobb része megtagadta az engedelmes-

séget. Egyidejűleg a Ludovika-Akadémia növendékei is kivonultak az utcára. Megszállták az Akadémia előtti teret és Szikora főhadnagy vezetése alatt egy csapatot a Mária Terézia téren lévő telefonközpontba — az ú. n. József-központba — küldtek, ahol ez a csapat lefegyverezte az őrséget és megszállta az épületet. Ugyanakkor néhány monitor is akcióba lépett. A „Maros“ monitor és a „Csaba“ és „Pozsony“ őrnaszádok kitűzték a nemzeti színű zászlót és felvonultak a Lánchíd alatt, ahol a „Szovjet-háznak“ elkeresztelt Hungária szállodára, amelyben Kun Béla lakott és a Tanácsok Országos Gyűlése is ülésezett, három ágyúlövést adtak le. A zendülés ellen mozgósították a vörösőrséget és katonaságot. Ezek behatoltak az Engels-kaszárnyába és ott letartóztatták Lemberkovics századost és több tisztársát. A vörösőrségre vitték őket, ahol az őrség Weiss Fülöp nevű tisztje Jancsik előszobájában Lemberkovics századost revolverrel agyonlőtte, a vele együtt lefogott Filipecz Dénes főhadnagyot pedig súlyosan megsebesítette. Weiss külön parancsban közölte ezt az eseményt a legénységgel, kijelentvén, hogy „ha az elvről van szó, száz hulla csak nulla“. A József-központot a Ludovika-Akadémia növendékei hat órán át tartották. Ekkor Haubrich-tól ultimátumot kaptak, mely szerint, ha öt percen belül nem teszik le a fegyvert, az épületet ágyúkkal fogja összelövetni. Ebből az izenetből a növendékek megtudhatták, hogy Haubrichra nem számíthatnak, mivel pedig az egész akció Haubrich csatlakozására volt alapítva, megadták magukat. A Ludovika-Akadémia előtti téren a növendékek egész reggel félhét óráig kitartottak. Ekkor Haubrich őket is az Akadémia épületének ágyúztatásával fenyegette meg, mire ők is kénytelenek voltak magukat megadni. Az Akadémia parancsnokát, Bartha őrnagyot letartóztatták. A monitorokra a partokról, a hídakról és a Gellért-hegyről lövéseket adtak le, mire azok déli irányban elvonultak. A három hajóhoz még a „Munka“ nevű aknahajó

és a „Lajta“ és „Komárom“ monitorok is csatlakoztak. Paks mellett azonban a „Munka“ aknahajó elpártolt és tüzelni kezdett a „Pozsony“ és „Komárom“ monitorokra. Az utóbb nevezett hajó két tisztje elesett, de a „Munka“ is elsüllyedt. A hajók azután Baja felé folytatták útjukat és elhagyták az országot.

Az ellenforradalmi kísérlet hírére a kormány rövid ideig inogni érezte állását. Kun Béla, — mint Böhm írja — sietve elhagyta Budapestet. Az első lövésre elvesztette fejét, átadta minden írását Alpárinak, maga pedig halálsápadtan beállított a főhadiszállásra. Alig lehetett őt megnyugtatni. Csak este 10 órakor, amikor a városból megnyugtató hírek jöttek, tért vissza erős fedezettel a fővárosba.

A statáriális bíróság azonnal összeült és másnap reggel a lapok már közölték, hogy a felkelő tisztek közül hatot kötél általi halálra ítélték. Elterjedt az a hír is, hogy az Oktogonon fogják őket a nagy nyilvánosság előtt felakasztani és hogy velük együtt még a túszok egynémelyikét is ki fogják végezni, a Ludovika-Akadémia hallgatóit pedig meg fogják tizedelni. Ekkor azonban az olasz misszió feje, Romanelli alezredes, közbevetette magát. Július 26-án a következő levelet intézte Kun Bélához: „Abból a beszélgetésből, amelyet kapitányom szerdán este önnel folytatott, azt a benyomást merítette, hogy ön a most összeomlott lázadó mozgalmat a legnagyobb erőszakkal szándékozik elnyomni. Mint az olasz katonai misszió feje és a szövöttek és társult hatalmaknak egyedüli itteni képviselője tudomására hozom, hogy az ilyen erőszakos rendszabályokat nem nézhetem közömbösen. Ennélfogva az ön kormányához fordulok azzal a követeléssel, hogy az utolsó események folytán kezébe esett túszok és politikai foglyok életét minden kivétel nélkül respektálják, még azokét is, akik fegyverrel kezükben estek foglyul. Ezek az emberek oly eszmékért és elvekért harcoltak, amelyek eltérők az önök kormányának elveitől, éppen ezért teljesen igazságos, hogy

ugyanolyan elbánásban részesüljenek, mint aminőket a genfi konvenció a hadifoglyok részére megállapított. Emlékeztetem önt és kormányának minden egyes tagját, hogy önöket együttesen és egyenként fogjuk felelősségre vonni, ha az említett erőszakos rendszabályokat valóban végrehajtják". Kun Béla eléggé szemtelen hangú válaszában visszautasítja Romanelli fenyegetéseit és kétségbe vonja, hogy az olasz kormány „az ellenforradalom érdekében asszonyokat és gyermekeket legyilkolni és a zsidókat kiirtani akaró bandákat hadviselő feleknek ismerné el”, végül pedig tiltakozik mindennemű beavatkozás ellen, „amely a Magyar Tanácsköztársaság belső életének illetéktelenül törvényt akar szabni“. Tényleg a statáriális bíróság folytatta a tárgyalást az eléje utalt 402 vádlott ellen. Július 8-án ki is hirdette ítéletét, amely szerint 11 vádlottat golyó általi halálra, 67-et 6 hónaptól életfogytiglanig terjedő szabadságvesztésre, négyet internálásra és 254-et — a ludovikásokat — „internálásban eltöltendő nevelési munkára” ítélte. De Romanelli határozott fellépésének mégis megvolt a hatása, mert az elítéltek közül egyet sem végeztek ki.

A budapesti ellenforradalmi kísérlet az utcára szólította Cserny terrorcsapatait is. Ez közben új elnevezést kapott. Az antantmissziók ugyanis május elején felszólaltak a Lenin-fiúk által elkövetett atrocitások ellen, mire Kun Béla színleg felszólatta a csapatokat, egyben azonban felszólította Csernyt, hogy válasszon ki magának 40 megbízható embert és ezeket tartsa magánál mint „politikai nyomozókat“, akik arra lesznek hivatva, hogy ők intézzék el „a legbizalmasabb és legkényesebb ügyeket“. Ez a negyven ember az ugyancsak Cserny által összetoborzott „politikai fogolyórséggel“ a mozdonyutcai laktanyában kapott helyet, ahol mint „a belügyi népbiztosság nyomozóosztálya“ működött. A név változott, de a terror nem. Később különben, kivált a június 24-iki események után Cserny megint felvitte csapatjának számát 180 főre.

Az ellenforradalmi kísérlet napján a Szovjetház az ellene leadott lövések hatása alatt kiürült. A legtöbb népbiztos és kíséretük elbújt. A Szovjetházban Lukács György népbiztos vette át a parancsnokságot, aki meghagyta a terrorcsapatoknak, hogy ahol valakinél ellenforradalmi magatartást észlelnek vagy fegyvert találnak, azt azonnal a helyszínen szúrják le. A terrorcsapatoknak első áldozata Berend Miklós orvostanár volt, egyike Budapest legkiválóbb gyermekorvosainak. Véletlenül a Szovjetház közelében volt, amikor a monitorok nemzetiszínű zászlók alatt a Dunán felvonultak. A látvány annyira eksztázisba hozta, hogy zsebkendőjét lobogtatva végigrohant az utcán, hangosan kiáltván, hogy „feltámadt Magyarország“. A szovjetház előtt őrt álló terroristák több lövést adtak le reá és megölték. A holttestet előbb kifosztották, aztán otthagyták az utcán és csak késő este vonszolták a Dunáig, ahol a vízbe dobták. Este a terrorcsapatok az egyik esküüti ház egyik ablakából a redőnyökön keresztül világosságot láttak kiszűrődni. Madarász Béla orvosnövendék készült lámpafénynél szigorlatra. A terroristák, kik aznap mindenütt rémeket láttak, ráfogták, hogy fényjeleket ad. Behatoltak szobájába, ütötték-verték, aztán levitték az utcára, leszúrták, kirabolták, a haldoklót szemetes kocsival az Erzsébet-hídra vitték és ott még élve Dunába dobták. Mindkét gyilkosnál egy Löbl Mór nevű terrorista játszotta a főszerepet.

A budapesti ellenforradalmi kísérlet átterjedt a környékre is. Újpesten a Mautner-bőrgyár munkásai láznak fel. Hármat közülük halálra ítélték és agyonlőtték. Szentendrén 24-én este félreverték a harangokat arra a hírre, hogy Budapesten ellenforradalom ütött ki. Erre az ottani direktórium megszökött, másnap azonban visszatért vörös csapatokkal. Kucsera Ferenc róm. kath. káplánt a Dunához cipelték és ott agyonlőtték, Veresmarthy Miklós ügyvédet pedig bevitték Budapestre, ahol Cserny nyomozói oly súlyosan bántalmazták, hogy belehalt se-

beibe. Július 4-én a komárommegyei Császár községben terjed el a hír, hogy a proletárdiktatúra megbukott, mire a régi tisztviselők veszik át a közigazgatást. Másnap Lantos (Löwy) Bertalan géplakatos forradalmi törvényszék elé állította Wolmuth Ferenc katolikus plébánost és halálra íteltette. Az elítéltnak értésére adták, hogy kegyelmet kap, ha megbánást mutat és bocsánatot kér, de Wolmuth ezt elhárította és búcsúbeszédet intézett a néphez, amely annyira megható volt, hogy Löwy jobbnak látta félbeszakítani. A plébánost durva bántalmazások közepette azonnal felakasztották. Július 13-án Jászberényben a vörösök lövéseket adnak le a fehérekre, akik Bokányit nem akarják meghallgatni. Tizenegyen közülök elesnek. A hónap vége felé Mezőcsáton végeztetnek ki hat földmívest.

A legbrutálisabb és legborzasztóbb gonosztettek egyike, amely a proletárdiktatúrát beszennyezte, Fery Oszkár csendőraltábornagy, valamint Borhy Sándor és Menkina János csendőrezredek legyilkolása volt, amely a Cserny-féle terrorcsapatok mozdonyutcai pincéjében játszódott le. Névtelen feljelentésben azzal vádolták ezeket a tiszteket, hogy ellenforradalmat szerveznek. Bár a vád semmivel sem volt igazolva és nem is lehetett, mert Fery és társai semmiféle ilyen mozgalomban nem vettek részt, a feljelentésnek hitelt adtak, hisz a proletárdiktatúra minden csendőrből ellenforradalmárt látott. Cserny azonnal kijelenti, hogy elküld hozzájuk két vérebet, akik majd elbánnak velük. Radányi Kornél és Bonyhádi Tibor terroristák július 18-án tényleg letartóztatják a három csendőrtisztet. Három napig vallatják őket minden eredmény nélkül. Közben hozzátartozóik minden követ megmozgatnak, hogy megtudják, mi van velük, még Romanelli alezredeshez is fordulnak, de Cserny nem adja ki áldozatait. Mivel az érdeklődés irántuk mind növekszik, Cserny 21-én kiadja a parancsot, hogy az éjjel végezni kell velük. Késő este leviszik őket a laktanya pincéjébe. Ott

pofozzák, ütlegelik, levetkőztetik őket. Az egyik terrorista azt követeli áldozatától, hogy ez csókolja meg a bőrnadrágját és mikor ez megtagadja e kívánság teljesítését, rettenetesen ütlegeli. Végül a vízmelegítőcsőre erősített kötélen felakasztják őket. A köteleket nekik maguknak kell nyakukra tenniük, a már felakasztott embereket még mindig szurkálják, pofozzák és kínozzák. A holttesteket azután autókra rakják és így viszik a Dunához, ahol egyszerűen bedobálják a vízbe.

A Cserny vezetése alatt állt terrorcsapatot a proletárdiktatúra utolsó napjaiban az antant kívánságára ismét felozlatták. Nyilván Fery Oszkár és társai meggyilkoltatása volt az az indok, amely az antantmissziót erélyes fellépésre bírta. Ismeretes volt különben, hogy Cserny az utolsó időben megint erősen növelte a maga terrorcsapatának létszámát, hisz saját neve alatt jelentetett meg hirdetések a lapokban, amelyekben régi embereit felszólította, hogy szolgálattételre ismét jelentkezzenek. Amikor Kun Béla kénytelen volt az antant kívánságának engedni, Cserny közölte a hozzá beosztott és melléje szegődött emberekkel, hogy az antantmisszió nem hajlandó őket eltűnni, Kun Béla pedig nem képes őket megvédeni. De azért embereit nem bocsátotta szélnek, hanem csak bizonytalan időre szabadságolta őket. Nyilván azt hitte, hogy a jövőben még szükség lehet rájuk.

Voltak különben az országban még más hasonló terrorcsapatok is. Ilyen volt a „Fabik-csoport“, amely a Dunántúl keleti részében garázdálkodott. Parancsnoka, Fabik Károly, Székesfehérvárott ütötte fel a tanyáját és előbb Hamburger Jenő, majd később Pogány József rendelkezésére állt. Ilyen terroralakulatok voltak továbbá: a Grega-különítmény, az ebből szervezett Kondor-zászlóalj, a Jakab-féle különítmény, Erdélyi Sándor rohamzászlóalja, a Bandl-féle különítmény, a Molnár-féle kispesti különítmény, a IX. kerületi katona- és munkástanácsnak nyomozó különítménye, a Falk Miksa-utcai tengerészdandár karhatalmi

különítménye, a kelenföldi laktanyában lévő internacionális ezred terrorcsoportja, a Tormássy-féle zászlóalj, a Petzkay-zászlóalj, a győri Gombos-féle terrorcsapat, a debreceni terrorcsoport, a Pervanger-féle veszprémi csoport, a Jászkiséren elszállásolt bihari ezred, a püspökladányi terrorcsoport, a balassagyarmati és nagykanizsai terrorcsapatok stb.

A terrorcsapatok a lelküket terhelő gyilkosságokon kívül is számos kegyetlenkedést követtek el. Egyes foglyaikat úgy megkínózták, hogy ezek öngyilkosságot követtek el vagy kíséreltek meg. Másoknak eltörték tagjaikat, 3—4 liter vizet öntöttek szájukba, tüket szúrtak körmük alá, hátrakötött karokkal felakasztották stb. Szükségtelen leírni azokat a borzalmakat, amelyeket végbevittek olyan emberekkel, akiknek semmi más nem lehetett terhükre róni, minthogy a polgári osztályhoz tartoztak. Számuk sok százra rúg.

Akadtak a proletárdiktatúrában olyanok, akik ezeket a terrorcselekményeket elítélték. Ezek közé tartozott Weltner Jakab, aki kíméletlen szocialista volt ugyan és amit a nem-proletár polgárságról mondott, nem nagyon különbözött attól, amit a vérbeli kommunisták minden hangnemben hirdettek, de azért valamit mégis megőrzött a régi szocialdemokratapárt demokratikus gondolkodásából. Március 30-án egyik beszédében kijelentette, hogy a munkások nem akarnak új osztályuralmat, hanem minden embernek osztálykülönbség nélkül meg kell adni az élet minden bőségét és szépségét. Április 16-án azt mondja: „A burzoáziát, mint osztályt, le kell verni kíméletlenül, de a leghatározottabban elítélem azokat, akik egyesek ellen követnek el erőszakot. A forradalomnak és a forradalmi érzésnek használnak, ha barbárság nélkül emberségesen járnak el“. Később Kunfi Zsigmond is hasonló szellemben beszél. „Nincs szükség, — mondja június 12-én a szocialista pártgyűlésen —, bizonyosfajta szadisztikus kegyetlenkedésre, a tyukszemretaposás politi-

kájára, oktalan szekatúrákra" és hozzáteszi, hogy ő „a burzsoáziával szemben is humanizmust követel“. De akik így beszéltek, azok kevesen voltak és szavuk alig keltett visszhangot. Azok, akik a proletárdiktatúra sorsát intézték, nem így beszéltek és nem így cselekedtek. Hogy itt-ott akad valaki, aki másként vélekedett, az nem változtathatja meg a proletárdiktatúrának igazi képét, amelyet elejétől kezdve végig a kíméletlen és borzalmas terror jellemzett.

A VÖRÖS HÁBORÚ

AZ az idő, amelyben a proletárdiktatúra gonosz és könnyelmű kísérlete lejátszódott, a legváltóságosabb volt, amelyet az ezeréves magyar nemzet valaha átélt. A világháború szerencsétlen befejezése elkerülhetetlenné tette, hogy Magyarország területének egy része idegen kézre jusson. Ezt a katasztrófát elhárítani már nem lehetett. De talán lehetséges lett volna kihatásait mérsékelni és a magyar nemzettől követelt áldozatokat csökkenteni. Ehhez szükséges lett volna, hogy a magyarság éppen ebben az időpontban egységesen álljon helyt a maga létérdekeiért és hogy kifelé tekintélyt parancsoló méltósággal lépjen fel. Mindkettőt megghiúsította az októberi forradalom és fokozott mértékben tette lehetetlenné a proletárdiktatúra. Az első kizárta a magyar sors intézéséből az összes komoly felelősségérzettől áthatott, az állam ügyeinek intézésében jártos, tapasztalt férfiakat; az utóbbi olyan helyzetet teremtett, amely teljesen lehetetlenné tette az államhatalom bitorlóival való együttműködést.

Már a Károlyi-kormány külpolitikája is a baklövések hosszú sorozata volt. Károlyi állítólagos francia összeköttetéseire támaszkodott, amelyeknek nyoma sehol sem volt látható, továbbá a biztosra vett világforradalomra számított, amely nem következett be, végül pedig az volt dőre hite, hogy a pacifizmus hirdetése az ellenséget ki fogja engesztelni. Ez a gyermekes naív feltevés vezetett a belgrádi fegyverszüneti tárgyalásokra és a Magyar-

országot ott ért megaláztatásra. De Károlynak nyilván egyébként sem volt sejtelve Magyarország helyzetéről, amint ez a háború befejeztével kialakult. A külpolitikát néhány radikális, vagy szocialista ujságíró segítségével intézte, akik megszokván, hogy felületes cikkekben államférfiakról véleményt mondjanak, minden államférfiúnál okosabbnak képelték magukat, akiknek azonban a politikai helyzet és az általa parancsolt szükségességek helyes elbírálására sem látóköriük, sem pedig tapasztalatuk és gyakorlatuk nem volt. Ezeknek prototípusa Diner-Dénes József volt, aki mint külügyminisztériumi államtitkár szerepelt és különösen nagy mértékben bírta Károlyi bizalmát, akinek gondolkodását azonban minden oldalról rögeszmék szorították annyira szűkre, hogy benne a valóságos helyzet képe teljesen eltorzult. Nem azt látta, ami van, hanem azt, amit látni szeretett volna. Az egész külpolitikát a közeledő általános világförroaldom jegyében irányította, úgy hogy nem azokkal a körökkel keresett érintkezést és nem azoktól várt támogatást, akik a külföldi államokban hatalmon voltak, hanem azokra akart támaszkodni, akik ezekkel a körökkel szemben forradalmakat akartak szítani és akiknek, hogy befolyásra tegyenek szert, a forradalmakat előbb diadalra kellett volna vinniök. A magyar kormánynak a forradalmi elemekkel való eme kacérkodása már magában is fokozta azt a ellenszenvet, amely az ellenséges hatalmak körében azzal a magyarsággal szemben, amelyet a németbarát osztrák-magyar külpolitika főpilléréként ismertek, amúgy is megvolt. Némi csodálkozással lehetett az akkori lapokban olvasni, hogy a Károlyi-kormány két követet nevezett ki Franciaország részére egy tehetséges karrikatúra-rajzoló és egy ujságíró személyében, holott minden átlagos műveltségű ember tudhatta, hogy a béke megkötése előtt az ellenséges államokba való követküldésről szó sem lehet. Svájc-ba Károlyi az ottani kormány nagy megbotránkozására egy feminista

zsidóasszonyt, Bédi-Schwimmer Rózát küldte ki, anélkül, hogy ehhez a kinevezéshez előzően a svájci kormány agrément-ját kikérte volna. Ez a hölgy, akivel a régi diplomáciai tisztviselők nem akartak együtt dolgozni, teljesen tanácstalanul kapkodott jobbra-balra, hibát hibára halmozott és közel hozta azt a veszélyt, hogy a ránk nézve igen fontos semleges Svájcnak rokonszenvét teljesen elveszítsük. Szerencsére Károlyi maga is rájött arra a hibára, amelyet ezzel a teljesen érthetetlen kinevezéssel elkövetett és Szilassy Gyula bárót küldte ki Bernbe követnek. Szilassy az osztrák-magyar diplomácia szolgálatában gyakran tett tanúbizonyságot éleslátásáról és önálló gondolkodásáról. A nemzetiségi és szociális kérdésekben mindég bizonyos radikalizmus felé hajlott és az elkövetkezett eseményekben elsősorban a maga rég vallott nézeteinek igazolását látta, ami őt arra vezette, hogy Károlyinak felajánlja szolgálatait. Ezt a hibát tetézte azzal, hogy még a proletárdiktatúra alatt is három hétig megtartotta követi állását, amit csak azzal lehet menteni, hogy azokat az országokat, ahol életét különféle diplomáciai küldetésekből töltötte, jobban ismerte, mint Magyarországot, ahol sohasem élt és amely jóformán idegen terület volt részére. Szilassy az egyetlen komoly diplomata volt, aki Károlyit támogatta, egyébként azok, akik itt-ott valamely követségben vagy konzulátusban elhelyezkedtek, ha a bécsi követté kinevezett Charmant Oszkár közjegyzőtől eltekintünk, kis törtetők voltak, akik Magyarország tekintélyét a külföldön nem fokozták, hanem hihetetlenül lerontották.

A proletárdiktatúra kikiáltása után Magyarország köveit még fokozottabb mértékben tekintették úgy, mintha belpoklosak volnának, akik halálos kontagiumot terjesztenek. És joggal, mert április közepén a svájci határon valóban letartóztatták a bolsevista magyar kormány egy futárját, aki leveleket és jelentékeny pénzüsszeget vitt a svájci kommunista párt részére. Rendszeres diplomáciai munkát az a kormány, amely minden alka-

lommal azt hangoztatta, hogy az összes európai országokat forradalmasítani kell, sehol sem végezhetett. Nem is próbálkozott meg vele. Összekötötést csak Oroszországgal tartott fenn, amelyről számtalan kormánynyilatkozat mint szövetségesről beszél, anélkül, hogy valamilyen formális szövetségi szerződés aláíratott volna. Más országokkal inkább csak azok forradalmi elemein keresztül érintkezett. Ezeket pénzzel is támogatta, kivált Ausztriában, mert érezte, hogy a bolsevizmus, ha külföldön és különösen Ausztriában nem tud gyökeret verni, Magyarországon is csak rövidéletű lesz. Már a proletárdiktatúra első proklamációja kizárólag a külföldi államok proletariátusához fordul és őket szólítja fel arra, hogy rázzák le kapitalista kormányaikat és dinasztiáikat és szövetkezzenek Moszkvával. Kunfi április 20-án azt mondja a proletárdiktatúra feladatának, hogy az „szakadatlan elektromos áramlást irányítson nyugat felé, amely által a nyugtalanság, a szociális forradalom, a lázadás szelleme innen Magyarországról tovább terjedjen, ami által szakadatlan kontágium induljon útnak úgy, hogy a nyugati államok kapitalistái egy pillanatig se nyugodhassanak“. A külföldi államok azonban, kivált pedig a győztes antantállamok kormányai azokhoz a kapitalista kormányokhoz tartoztak, amelyek ellen a magyar kormány így lázított. Elképzelhető, hogy az az ország, amelynek kormányfőiről így beszéltek, nem részesült náluk kíméletes megítélésben. A régi Magyarország sorsa egyikben-másikban talán szánalmat ébresztett volna, az új, bolsevistává lett Magyarország csak gyűlöletet és megvetést idézett fel.

Az antant egyideig habozni látszott, hogy fegyveres erővel vessen-e véget annak a nem egészen veszélytelen játéknak, amelyet Magyarország a bolsevizmus kísérletével és az orosz szovjetkörtársasággal való szövetség gondolatával folytat, vagy pedig igyekezzék ezzel a Magyarországgal, úgy ahogy van, valamilyen békét kötni.

Párisban a békekonferencia tagjai körében bizonyos aggodalmakat keltett a proletárdiktatúra proklamálása és komoly eseménynek tartották, bár elő voltak készülve rá. „Komoly a veszedelem — írja Nicolson naplójában március 23-án — hogy egyáltalában nem jutunk békéhez. De mit tegyünk? Oly gyorsan demobilizáltunk, hogy nem tudjuk feltételeinket kikényszeríteni“. Ennek ellenére felmerült a gondolat, hogy kiküldik Mangin tábornokot, állítsa helyre Budapesten a rendet a román hadsereg segítségével. De azután más elhatározásra jutnak.

A békekonferencia négyes tanácsa megbízta Smuts tábornokot, a kiváló délamerikai államférfit, hogy lépjen érintkezésbe a magyarországi bolsevista kormánnyal és bírja rá a fegyverszüneti feltételek elfogadására. Mivel a magyar kormány semmi jelet nem adta annak, hogy ezeket a feltételeket a maga részéről nem akarja állani, valószínű, hogy Smuts kiküldetésének még egyéb céljai is voltak. Smuts környezetében az volt a vélemény, hogy az antant Smuts útján puhatolózni akar aziránt, vajjon nem használhatná-e fel Kun Bélát közvetítőül az orosz szovjetkormánynál. Ezenkívül Smuts útján akarták a helyszínen megállapíttatni azt is, hogy a proletárdiktatúra maradandó alakulatnak ígérkezik-e, amellyel érdemes békét kötni. Smuts csak Bécsből keresett, az Amerikában nevelkedett és angolul folyékonyan beszélő Bolgár magyar szovjetkövet útján, érintkezést Kun Bélával, aki természetesen örömmel várta az antant misszióját, amelynek kiküldésében a magyar proletárdiktatúra elismerését látta. Smuts és Kun Béla találkozása a budapesti keleti pályaudvaron történt, — a városba Smuts egyáltalában nem tette be lábát. Kun ravaszkodott vele szemben. Kijelentette, hogy a maga részéről szívesen egyeznék meg az antanttal, de tekintetbe kell vennie a nemzeti érzéseket, amelyek abban az esetben, ha túlságos engedékenységet tanúsítana, bukására vezethetnének. Azt a látszatot keltette, mintha a vörös hadsereg régi tisztiek vezetése alatt

állana, akik támogatják őt, mert azt hiszik, hogy ha Kun bolsevista is, ők mégis Magyarországért harcolnak, de elejtenék őt, ha rájönnének arra, hogy csalódtak benne.

Másnap, április 5-én délelőtt Kun újból megjelent Smuts vasúti kocsijában. Ez alkalommal Smuts részletes ajánlatot tett a magyar kormánynak. Azt kívánta, hogy a magyar kormány vonja vissza csapatait egy Makótól, Békéscsabától és Debrecentől keletre eső vonalig, aminek fejében a románok akkoriban elfoglalt, körülbelül a Királyhágóig terjedő állásaikon túl nem nyomulnának előre. A két vonal közötti terület semleges sávot alkotna, amelyet az antanthatalmak saját csapataikkal szállnának meg. Határozottan kijelentette, — nehogy a Vyx-féle jegyzék körüli félreértések megismétlődjenek, — hogy ez a magyar csapatok részére kijelölt demarkációs vonal nem fog befolyást gyakorolni a békeszerződésben megállapítandó területrendezésre. Kívánta továbbá, hogy a magyar kormány ismerje el a paduai és a belgrádi fegyverszünetben elődjei által vállalt kötelezettségeket. Ezzel szemben késznek nyilatkozott arra, hogy közben fog járni a Magyarországgal szemben tényleg fennálló blokádnek megszüntetése érdekében, valamint az iránt is, hogy Magyarországnak elsődrendű életszükségleti cikkekkel, kivált zsírral és szénnel való ellátása a külföldről megkönnyíttessék. Végül megígérte közbenjárását aziránt, hogy mielőtt Magyarország politikai határait a békeszerződésben végleg megállapítanák, hívják meg a magyar kormány meghatalmazott képviselőit, hogy előadhassák álláspontjukat a határok kérdésében oly értekezleten, amelyet a nagyhatalmak képviselőjének elnöklete alatt Cseh-szlovákia, Románia, Jugoszlávia és Németausztria képviselőivel tartanának.

Smuts ajánlata rendkívül kecsesgető volt. Az ajánlatában foglalt demarkációs vonal lényegesen kedvezőbb volt annál, amelyet Vyx őrnagy jelölt ki a Károlyi-kormány részére. Míg a

Vyx-féle jegyzék szerint Hódmezővásárhely, Szeged, Makó, Orosháza, Gyoma és Debrecen a semleges övbe esett, a Smuts-féle jegyzék alapján ezek a városok magyar közigazgatás alatt maradhattak volna. Míg a Vyx-féle jegyzék a románoknak a semleges öv keleti határáig való előnyomulását jelentette be, a Smuts-féle ajánlat szerint a románoknak eddigi állásaikat kellett volna megtartaniuk. A kormányzótanács egy része azon az állásponton volt, hogy ezt a javaslatot el kell fogadni. Kun Béla azonban tovább is ravaszkodott. Ellenezte a javaslat elfogadását. Azzal érvelt, hogy az országban élő nacionalizmus ilyen megállapodás után „olyan ellenforradalmi erőre kapna, amely végül elsöpörné helyéről az új rendszert és a forradalmat“. Kijelentette, „hogy Smuts ajánlatának elfogadása az Oroszországgal való szakítást és a forradalom súlyos válságát jelentené“. Ez az érv tekintettel arra, hogy Kun volt az összekötő kapocs Szovjet-orszország és a magyar tanácsköztársaság között, nem tévesztette el hatását a kormányzótanács tagjaira. Kun Bélát azonban főleg az a gondolat vezette, hogy Smuts ajánlatáról még lehet alkudozni és ezért nem kell mindjárt az első ajánlatot elfogadni. Smuts tábornok ama kijelentését, hogy missziójának csak akkor lehet sikere, ha azt a magyar kormány minden hátsógondolat nélkül azonnal és a maga egészében elfogadja, nem vette olyan komolyan, mint ahogyan azt Smuts gondolta. Kun befolyására a kormányzótanács hosszabb körmönfont választ adott a Smuts-féle ajánlatra. Hogy a további alkudozásokra alapot teremtsen, azt az óhajt nyilvánította, hogy a semleges öv keleten a Marosig terjesztessék ki, a semleges területen is érvényben maradjon a Tanácsköztársaság alkotmánya és a forgalom a semleges zónából úgy Magyarország, mint Románia felé teljesen szabad legyen. A kormány ezúttal is kijelenti, hogy „nem áll a területi integritás alapján, de a területi kérdéseknek az imperialista hódítás alapján való megvalósítását ellenzi“. A hosszú jegy-

zék többi tartalma nem érdekes: a kormányzótanács ebben sürgeti a Smuts-féle ajánlatban is kilátásba helyezett, a szomszéd-államok képviselőivel tartandó értekezletnek mielőbbi összehívását és azt, hogy ez a konferencia a szóban forgó államok közötti gazdasági viszonyt is szabályozza, kívánja a külföldi államokba kiküldendő gazdasági képviselők szervezését stb.

Kun Béla április 5-én este hét órára ígérte meg válaszát és Smuts már előzőleg intézkedett, hogy vonata 7 óra 15 perckor el fogja hagyni Budapestet. A kitűzött órában Kun Béla megjelent a pályaudvaron Garbai, Kunfi és Bolgár kíséretében és átadta a maga válaszát. Smuts azt kétszer figyelmesen elolvasta. Szeme megakadt azon a kívánságon, hogy a románok vonuljanak vissza a Marosig. Az erre következett jelenetet Nicolson elevenen örökíti meg naplójában: „Smuts erre, — írja —, visszaadta a választ Kun Bélának. „Nem, uraim, — mondotta —, ez nem olyan jegyzék, amelyet elfogadhatok. Fenntartásoknak nem szabad benne lenniök“. Kunék hallgatnak és konokul tekintenek maguk elé. Smuts utolsó intést intéz hozzájuk. Nagyon őszinte. Azt mondja, hogy a békekonferencia nem fog hozzájárulni ahhoz, hogy a románokat visszaparancsolja a Marosra. Kunék nyilván azt hiszik, hogy Smuts valamilyen harmadik, kompromisszumos vonalat fog javasolni és a tárgyalást el fogja halasztani másnapra. Smuts azonban arra a meggyőződésre jutott, hogy Kun Béla nem fontos személy, nem veendő komolyan és nem is képes arra, hogy bármely szerződést álljon. El van határozva a tárgyalások megszakítására. Kunék ezt nem tudják. „Nos, uraim, mondotta Smuts, el kell búcsúznom önöktől“. Nem értik meg. Választékos udvariassággal kikíséri őket a perronra. Kezet fog velük. Azután a vonat lépcsőjére áll és int szárnysegédjének. Kunék ott állanak a perronon hosszú sorban és még mindég várják, hogy Smuts másnapra új találkozást tűzzön ki. Ahogyan ott állnak, a vonat elkezd mozogni. Smuts felemeli

kezét és köszön. A vonat kifelé siklik az éjszakába, mi pedig megőrizzük szemhártyánkon négy teljes megzavarodást mutató arcnak képét, amint azok rémülten utánuk tekintenek“.

A Smuts-féle misszió ilyformán eredménytelen maradt. Kun Béla elszalasztotta az alkalmat arra, hogy az antanttal kapcsolatba kerüljön és ezzel „győzelemre segítette az antant körében a fegyveres intervencionisták táborát“. Smuts azonban Budapesten nemcsak Kun Bélával érintkezett, hanem az antant itt időző más funkcionáriusaival és semleges országok diplomáciai képviselőivel is. Ezek a beszélgetések azt a benyomást keltették benne, hogy Kun Bélát és a magyarországi bolsevizmust nem kell komolyan venni és hogy a magyar szovjet nem tarthatja magát sokáig. Ha volt olyan terv, hogy az antant Kun Bélán keresztül keressen összeköttetést Oroszországgal, Smuts budapesti látogatása után azt is elejtették. Az egész ajánlat epizód maradt. Kun Béla igyekezett belőle tőkét kovácsolni. Elhallgatta, hogy a Smuts-sel való tárgyalások megszakadtak és eredményre nem vezettek, ellenben közzététette Smuts ajánlatát és a magyar kormányzótanács válaszát, mintha ezzel a két jegyzékkel tárgyalások indultak volna meg, amelyek még sikerrel kecsegtetnek. Arra hivatkozott, hogy az, amire a Károlyi-kormány hiába törekedett, ime a bolsevizmusnak ölébe hullott: az antant szóba állt Magyarországgal.

A proletárdiktatúra lapjai állandóan a bolsevizmus terjedéséről szóló hamis hírekkel igyekeztek az emberekben a lelket tartani. Majdnem mindennap a kommunizmus hódításáról számolnak be. Március 29-én bejelentik két új tanácsköztársaságnak kikiáltását: Chotinban és Bécsújhelyen. Április 3-án nagy hangon hirdetik: „Lobog a proletárforradalom csóvája Németországban“. 5-én azt a hírt röpitik szét, hogy „Pécsett a szerb katonák között forradalom tört ki“. 10-én azt jelentik, hogy „egész Németországban esedékes a proletárdiktatúra“.

12-én hasábokban számolnak be arról, hogy Szerbiában kitört a proletárforradalom. Ezek a híresztelések a proletárdiktatúra végéig sűrűn megismétlődnek a sajtóban, de lassanként hitelüket veszítik. És lassanként kiderült az is, hogy a magyar kormány nem állapodott meg az antanttal, mert röviddel Smuts visszatérte után megindult az antant hozzájárulásával a támadás Magyarország ellen.

Presán tábornok román vezérkari főnök már a proletárdiktatúra kikiáltásának napján, március 21-én arra a hamis értesülésre, hogy 23-án a magyar csapatok az egész vonalon támadásra indulnak a románok ellen, utasította az erdélyi csapatok parancsnokságát, hogy minden provokációtól tartózkodjanak ugyan, de ha rendes ellenséges csapatok által megtámadatnának, azok teljes tönkretételéig folytassák a harcot. Nyugtalanág mutatkozik az antant Belgrádban székelő hadseregparancsnokságánál is. A bizonytalan új helyzet mindenféle hamis hír terjedésére és talán terjesztésére is felette alkalmas volt. A belgrádi antantparancsnoksághoz beosztott Dimitriu román ezredes március 23-án azt jelentette Bukarestbe, hogy „a budapesti kormány összes szomszédainak, kiktől a magyaroknak visszafoglalni való területük van, megüzente a háborút“ és hogy ez elsősorban Románia ellen fog irányulni. Dimitriu sürgeti, hogy a szerbek és csehszlovákok Budapest ellen támadást kezdjenek s ezzel Romániának a bolsevistákkal szemben való ellenállását lehetővé tegyék. Március 25-én Dimitriu jelenti, hogy a francia vezérkar főnöke egy Kun Béla és Lenin között folytatott telefonbeszélgetés kihallgatása útján értesült Magyarországnak ama szándékáról, hogy Romániának háborút akar üzeni és hozzáteszi, hogy ezt a hírt a budapesti antantmisszió egyik tagja is megerősíti. Részletes közléseket tesz arról is, hogy Magyarországon elrendelték az összes 16 és 42 év közötti férfiaknak mozgósítását. Március 28-án ugyancsak Dimitriu jelenti, hogy Békéscsabán nagy magyar

csapatösszevonások vannak folyamatban. Nemcsak a román hadvezetőség, de az antant katonai parancsnokai is attól tartanak, hogy tekintettel Magyarországnak Oroszországgal való szoros politikai és katonai szövetségére, amelyet Budapesten fennen hirdetnek, Románia egy keletről és nyugatról egyidejűleg ellene irányuló támadás célpontjává fog válni. De csakhamar kiderül, hogy a magyar támadó szándékokra vonatkozó híreszteléseknek semmi alapjuk nincs. Április 2-án De Lobit tábornok, a francia parancsnokság vezetője már amiatt nyugtalankodik, hogy az említett híreknek hatása alatt a románok léphetnének offenzívába és azért arra inti őket, hogy semmi mozdulatot ne tegyenek, nehogy a magyar nemzeti érzést felizgassák.

Valójában mindezek a hírek, amelyek magyar mozgósításról, magyar-orosz katonai együttműködésről, a szomszédállamok elleni hadüzenetről stb. szóltak, a félelem és a felizgatott fantázia szüleményei voltak. Akik Magyarországgal szemben álltak, érezték, hogy sem Károlyi pacifizmusa, sem a magyar területi integritás elvének Kun Béla által való megtagadása, nem fejezi ki a magyarság igazi érzületét. Hajlandók voltak a bolsevizmus kimondását is csak taktikai fogásnak minősíteni, amely a magyar terület megvédését akarja megkönnyíteni. Pedig a proletárdiktatúra urainál ilyen szándékok nem álltak fenn, hiszen Magyarország minden oldalon hatalmas túlerővel állt szemben. Breit megállapításai szerint ebben az időben „a cseh arcvonalon a magyarok több mint kettős, a román arcvonalon több mint négy-szeres, a délszláv arcvonalon pedig több mint hétszeres, sőt a fiumei csoportot is számításba véve, tizenegyszeres túlerővel álltak szemben. Emellett a magyar csapatok szelleme és hangulata ezidőtájt minden kritikán alúli volt, úgy hogy a felvonuló elleneséges erőknek csupán egyoldalú megmozdulása is elegendő lett volna arra, hogy a mindinkább összeszoruló vörösöket hamarosan teljesen összeroppantsa“. Hadsereget szerveztek ugyan Magyar-

országon — kevés sikerrel, — de ezt elsősorban osztályhadseregnek szánták, amelynek első feladatául a proletárdiktatúrának az esetleges ellenforradalmi megmozdulásokkal szemben való megvédését tekintették. Ezt a hadsereget nem általános mozgósítás útján szervezték meg, hanem toborozták. Ugyanúgy, ahogyan a románok magyar támadástól tartottak, féltek a magyar proletárdiktatúra urai attól, hogy Magyarországot fogják egyidejűleg minden oldalról megtámadni, csakhogy ez az aggodalom, tekintettel az adott katonai erőviszonyokra, jóval indokoltabb volt. Budapesten olyan hírek terjedtek el, hogy a szerbek csapatokat vonnak össze Baja és Szabadka között és ezekkel akarnak április közepén támadást intézni Budapest irányában. A híreket annyira komolyan vették, hogy rájuk való tekintettel április 14-én az egyik hadosztályparancsnokság székhelyét Budapestről Kecskemétre helyezték át.

A román helyzetjelentések azonban végesvéig igyekeztek a helyzet komolyságát hangsúlyozni, valószínűleg célzatosan, hogy jogcímük legyen az antanttól a további előnyomulásra való engedélyt kieszközölni. Állandóan támadásokról beszélnek, amelyeknek a román csapatok ki vannak téve. Tüzérségi harcokról számolnak be, rendszeresen megjelenő és mindig visszavert járőrökről, csapatmegerősítésekről, amelyeket a magyar hadsereg kapott stb. Ezek a hírek vagy teljesen költöttek voltak, vagy jelentéktelen eseteket fújtak fel nagy katonai akciókká, mert hisz a magyar csapatok zöme február 10-től kezdve már átlag ötven kilométernyire volt az Apáthy-Berthelot-féle semleges öv keleti határvonalától és a románokkal csak igen gyér biztosító csapatok álltak szemben. Ezek a hírek azonban ürügyül szolgáltak a románoknak arra, hogy ők maguk erősítsék meg az Erdély megszállására kiküldött csapatokat, amit repülőgépekről ledobott röpcédulákon tudattak is azoknak a vidékeknek lakosságával, amelyekre a megszállást ki akarták terjeszteni. Azt a célt is szol-

gálták, hogy az antanthadvezetőséget és az antant legfőbb tanácsát meggyőzzék a román hadsereg további előnyomulásának szükségességéről és ezt a céljukat el is érték.

Berthelot tábornok április 16-án egy Párisból vett táviratot közölt Presán tábornok, román vezérkari főnökkel, amely szerint a románoknak abban az esetben, ha a magyarok támadnának, jogukban áll, hogy visszavágjanak és hogy az ú. n. Vyx-féle jegyzékben megállapított semleges öv keleti határáig előnyomuljanak. Ez a vonal Arad, Nagyszalonta, Nagyvárad, Nagykároly és Szatmárnémetitől valamivel keletre vonul el. A szövetséges kormányok azonban ebben a táviratban is felkérték Romániát arra, „hogy műveleteit szorosán nemzetiségének megvédeése céljából hajtsa végre, valamint arra is, hogy ez a művelet ne öltön ok nélkül túlnagy arányokat“. Presán tábornok erre azonnal kiadta az utasítást a hadműveletek megkezdésére. „Arra való tekintettel, — mondja április 16-án kiadott parancsában, — hogy egyrészt a magyarok csapataink ellen intézett folytonos támadásaikkal megsértik a hozzájárulásukkal létesült fegyverszüneti egyezmény határozmányait, másrészt mivel bolsevista propagandájukkal anarchiát terjesztenek és a román csapatokat és tisztviselőket a bolsevizmusba akarják kergetni, tekintettel végül a meg nem szállt területen élő népesség terrorizálására elrendelem, hogy az erdélyi csapatok parancsnoksága csapatait a nyugati hegységen (Királyhágón) túl való előnyomulásra és a Kőrös vidékének, valamint Máramarosnak elfoglalására előre tölje... A művelet a legrövidebb időn belül meglepőleg és a legnagyobb energiával hajtandó végre. A hegység átlépése után előrenyomult csapategységek a Szövetséges Tanács által megállapított demarkációs vonalat (a Vyx-féle vonalat) nem fogják átlépni“.

A román támadás április 16-án a Szamos és a Maros között az egész vonalon megindult és tekintettel arra, hogy a románokkal erős csapatok alig álltak szemben, teljes sikerrel is járt. A

főtámadás Csucsán át irányult, ahol a románok a magyar frontot április 18-án, — Nagypénteken — áttörték. Az I. nemzetközi ezred, amelyet magyar részről ideküldtek, még a román támadás kezdete előtt parancs nélkül visszavonult, azaz megfutamodott. De egyébként is a magyar részről a románokkal szemben állt csapatok teljesen fegyelmetlenek voltak. Hangulatukat a csapatok mellé kirendelt kommunista politikai megbízottak jelentései leplezetlenül mutatják be. Az egyik Debrecenből, ahol 500 vörösört akartak a frontra küldeni, ezeket írja: „Egyesek be voltak rúgva és izgágáskodtak, hogy nem mennek a frontra. Az engedelmisséget megtagadták. Alkalmi szónokok lázító beszédekkel mondtak. Ki nem derített okokból lövés hangzott el, mire hirtelenül valóságos sortűz keletkezett“. A hadügyi népbiztosságnak egy április 18-án kelt jelentése szerint a csapatok vezetését megnehezítik az oda kirendelt politikai megbízottak és ezek terhére írja, hogy a vezetésben fejtelenség és teljes katonai tájékozatlanság mutatkozik. „A biztosításra kirendelt szakaszok, mondja ez a jelentés, nem is jutnak el rendeltetési helyükre, mert a parancsnok nem tud térképet olvasni“. A Debrecenbe érkezett I. és II. nemzetközi vörös zászlóalj katonái az egyik jelentés szerint egyszerűen kijelentették, hogy „nem akarnak tovább menni. A parancsnokot lelövással fenyegették, a városban elszéledtek és az egész várost fenyegetik“. A hatodik hadosztály ezeket jelenti: „Csapataink teljesen fegyelmetlenek és a parancsokat nem hajtják végre. Pánikszerű félelem uralkodik közöttük, harcolni nem akarnak, parancsnokoknak és politikai megbízottaknak nem engedelmeskednek, őket lelövással fenyegetik és követelik, hogy szabadságra bocsáttassanak... A csapatokra számítani egyáltalán nem lehet, mert ezek fegyvert, felszerelést és vörös jelvényt elhagyva, vad csorda gyanánt özönlenek vissza“. Ugyanennek a hadosztálynak politikai megbízottja pedig jelenti: „A 101. számú dandárcepoport legénységének fegyelme züllött.

Dacára a katonai parancsnokok rábeszélő és agresszív befolyásának, állásaikat otthagynva erőszakosan bevagoníroztatják magukat és Csaba irányában jönnek vissza“. A hadseregfőparancsnokság szintén fegyelemhiányról panaszkodik. „Egy nyomorúságos lovas járőr elől — írja — egész zászlóaljok visszavonultak. A visszavonulás tárgyában egyes politikai megbízottak a zászlóaljat megszavaztatják“. Az egyik hadosztályparancsnok azt jelenti, hogy a Debrecenben felhalmozott hadiszerek megmentése érdekében tett intézkedései közepette a csőcselék megrohanta és alárendeltjeivel együtt lefegyverezte. Szamuely népbiztos április 20-án Győrött nyilvánosan beismerte, hogy a fronton a katonaság egy része nem tett eleget kötelességeinek. A románok előnyomulásával szemben való ellenállást megnehezítette az is, hogy az általa érintett városok és falvak lakossága a románokban inkább felszabadítókat látott, akik a bolsevista csőcselék garázdálkodásának véget vetnek, mint ellenséget. A hatodik hadosztály parancsnoka azt jelenti, hogy: „az ellenállást rendkívül megnehezíti az ellenségesen fellépő lakosság, mely puskákkal és gépfegyverekkel is el van látva és csapatainkat rejtekhelyből hátba támadja. A románok foglyokat nem ejtenek. Akit a román katonaság le nem gyilkol, azt legyilkolja a román lakosság. . . A benyomás az, hogy csapatainkat a saját (magyar) lakosság sem támogatja, mert a kommunista eszméket tévesen fogja fel“. Nagyváradon az ottani vörösdandár parancsnoka Nagypéntek éjjelén azt az esztelen rendelkezést bocsátotta ki, hogy a rendőrség fogjon el a román előkelőségek közül 300 embert, — bankigazgatókat, ügyvédeket, orvosokat, kereskedőket — és hogy azokat éjjel három órakor a Városházán lőjjék agyon. Jánossy rendőrkapitány rimánkodott, hogy álljanak el e tervtől, mert Nagyvárad lakosságán ebben az esetben a románok bevonulásukkor kegyetlen bosszút fognak állni, de a dandárparancsnok hajthatatlan maradt. Erre Jánossy a régi rendőrökkel körülvé-

tette a városházát, megakadályozta a kivégzéseket, sőt másnap lefegyverezte a vörösőrséget és fehér gárdát szervezett. Szatmárnémetiben a románok közeledésének hírére szintén elkergették a proletárdiktatúra kreatúráit és egy részüket letartóztatták. Az egyik letartóztatott jelentéséből még utólag is kiérezhető a fogvacogás, amelyen keresztülment: „Elfogatásom után, — írja — majdnem minden órában küldöttségek jöttek és követelték kivégzésemet, de a parancsnok erős őrséget állított a parancsnoki iroda elé, ahol fogva voltam“. Ugyanez történt Nagyváradon, Mátészalkán és sok más helyen. De a székely hadosztály sem tudta, hogy a románok vagy a proletárdiktatúra ellen forduljon-e és hogy melyiket tartsa a nagyobb ellenségnek. Kratochwil tábornok végül saját elhatározásából visszavette a frontot és tárgyalásokat kezdett a francia hadsereg aradi vezetésével arról, hogy miként lehetne a székely hadosztályt a proletárdiktatúra megbuktatására felhasználni. Kétségtelennek látszik, hogy ha akkor a román hadsereg Budapestig folytatja az előnyomulást, ott is felszabadítókat láttak volna benne. Mivel az később mégsem volt elkerülhető, kár, hogy nem történt meg már május elején. Magyarország ebben az esetben sok megpróbáltatástól menekült volna.

A proletárdiktatúra vezetői, látván azt, hogy képtelenek annak a támadásnak kivédésére, amely Magyarországot, vagy — ami Kun Béla és társai szemében fontosabb volt — a proletárdiktatúra fenntartását fenyegette, husvétvasárnapján, április 20-án kiadták a jelszót, hogy „Veszélyben a forradalom!“ Fegyverkezésre hívják fel a proletárokat és megszervezik a munkászászlóaljokat az egyes gyárakban. A Munkás- és Katonatanács ülésén rég nem hallott militarista jelszavak hangoznak el. „Fegyver ellen fegyvert, hadsereg ellen hadsereget állítunk fel“ — dörög Kunfi. „Aki csak nélkülözhető Budapesten, minden proletár — ki a frontra“, kiált fel Kun Béla. „Az egész dolgozó

proletárságnak egyetlen kötelessége van: fegyvert fogni és ki-menni a frontra“ — szónokol Pogány. Elhatározzák, hogy maga a Kormányzótanács és a Munkástanács tagjainak fele is kimegy a frontra. Egy részük meg is teszi, ezért ünnepeletti magát a sajtóban, a végén azonban Böhm a Tanácsok Országos Gyűlésén megállapítja, hogy ezzel az „önreklamírozással“ katonai tevékenységük véget is ért.

Április 23-án a kormányzótanács a tiszántúli hadsereg főparancsnokává Böhm Vilmost nevezte ki. A választás nem volt rossz. A volt írógépügynöknek természetesen semmi katonai előképzettsége nem volt, de ügyes, alkalmazkodó ember volt és fáradhatlan munkaerő. Katonák is elismerik róla, hogy „a legtöbb katonai dolog iránt helyes és természetes érzékkel bírt“ és hogy „ha önálló elhatározásai nem is voltak, a hadi helyzetet mindég tisztán látta, a vezetés technikai részét pedig átengedte az erre hivatott katonáknak“. Vezérkari főnökül Böhm maga mellé vette Stromfeld Aurél vezérkari ezredest, aki egyike volt e szomorú, kimagasló férfiakban rendkívül szegény kor kevés értékes alakjainak. Rendkívül becsvágyó katona volt, aki előtt a nemzeti célok korántsem voltak közömbösek. Bár idegen földről Magyarországra telepedett szülőktől származott, nem tudott belenyugodni abba, hogy Magyarország épségét minden oldalon ellenségek fenyegetik. Ez az érzés, nem pedig a bolsevizmus eszméje volt az, amely katonai ambíciójával egyetemben arra vitte, hogy a proletárdiktatúrának felajánlja szolgálatait. A proletárdiktatúra idejében is azt hangoztatta, hogy ő nem kommunista, viszont nem titkolta, hogy szocialdemokratának érzi magát. Katonák elismerik róla, hogy vállalt feladatának katonailag teljes mértékben megfelelt. Elsőrendű katona volt, akinek nagy elméleti ismereteit jelentős háborús tapasztalatok egészítették ki, amelyeket mint az egyik hadtest vezérkari főnöke szerzett. Hogy a proletárdiktatúra május elején össze nem roppant, az Stromfeld

és a hadügyi népbiztosságban korlátlan hatalommal intézkedő Tombor Jenő alezredes tehetségének és nagy energiájának volt köszönhető. Ma tudjuk, hogy nem tettek jót Magyarországgal, amikor a proletárdiktatúra életét meghosszabbították. De akkor a diplomáciai kérdésekben kevésbé jártos katonaeMBER gondolhatta azt, hogy a Magyarország ellen felvonuló katonai erők leverése használhat a magyar ügynek. Ez mindenestre mentességül szolgál Stromfeldnek és vele együtt sok derék katonatisztnak, aki hasonló érzésektől vezettetve csatlakozott, ha talán belső utálattal is, a vörös hadsereghez.

Közben a román előnyomulás feltartóztathatlanul haladt tovább, sőt — nem törődve az antant kívánságaival, — már rég elhagyta a Vyx-féle demarkációs vonalat. A románok ezt az előnyomulást főleg azzal a veszéllyel indokolták, amely őket orosz részről fenyegeti, bár a román hadijelentések tanúsága szerint akkor a Dnyeszteren csak kisebb lövöldözések folytak. Szükségesnek mondták, hogy egyfelől a román hadsereget mentesítsék a további magyar hadműveletekkel járó nagyobb áldozatoktól, másfelől a magyar hadsereg teljes leszerelésével, — esetleg Budapest megszállásával —, az innen jövő bolsevista izgatás veszélyét végleg elhárítsák. Április 23-án a románok megszállják Debrecen és Mátészalkát, 27-én pedig Nyiregyházát, délen pedig Békés és Békéscsaba irányából Szolnok felé nyomulnak előre. A székely hadosztály ebben az időben kivált a harcból. Parlamentérek útján érintkezésbe lépett a románokkal, akik fegyverletételüket elfogadták, kijelentvén, hogy a székely csapatok tisztjeit és legénységét mindaddig internálni fogják, míg a magyarok elleni háború be nincs fejezve. Kratochwil tábornok csapataira bízta a döntést afelett, hogy ezeket a feltételeket elfogadják-e és haza akarnak-e menni Erdélybe? A legnagyobb rész a hazamenetel mellett döntött. A románok Brassóba vitték a székely csapatokat, ahol június közepéig internálva voltak; Kratochwil tá-

bornokot magát csak szeptemberben engedték szabadon. Április 30-án a románok mindenütt elérték a Tisza-vonalat. A vörös csapatok teljes rendetlenségben menekültek. A visszavonuló katonák eldobták fegyvereiket és fosztogatni kezdtek. Tokaj vidékén a borospincéket törték fel és lerészegedtek. Annyira elszédtek, hogy az egyik csapattest 10.000 emberéből csak ezer maradt a zászlók alatt. „A 14-napos visszavonulás alatt — mondja Breit — anélkül, hogy eközben bárhol is keményebb harcok vívottak volna, a rendelkezésre állt zászlóaljoknak majdnem harmadrésze, az ütegeknek pedig éppen egy harmada egyszerűen füstté vált, mintha ezek az alakulatok soha sem léteztek volna“.

Amikor a magyar hadsereg e teljes lezüllöttség képét mutatja, a csehek is kezdenek Miskolc irányában előnyomulni. Nehezen érthető, hogy ez az előnyomulás miért nem történt egyidejűleg a román előnyomulással, ami a budapesti proletárkormány helyzetét egyszerre lehetetlenné tette volna. Ennek két oka lehetett. Az egyik valószínűleg az volt, hogy a csehek túlbecsülték azt a katonai erőt, amely felett a magyar bolsevisták rendelkeztek. A másik az lehetett, hogy a csehszlovák katonák sem mutattak sok harci kedvet és nem jelentettek nagy katonai értéket. Amikor azonban a csehek látták, hogy a magyar hadsereg az egész keleti fronton teljes feloszlásban van, ők is kedvet kaptak az előnyomulásra. Április végén előretolták csapataikat Miskolc felé, amelyet az ottani direktórium május másodikán kiűrtett.

Május elseje, amelyet a proletárdiktatúra nagy ünnepnek nyilvánított és amelyre hetek óta előkészítették Budapest közönségét, ily körülmények között súlyos aggodalmakat hozott a kormányzótanács tagjainak. Még bizonytalan volt, hogy a románok előnyomulása meg fog-e állni a Tiszánál, vagy pedig Budapestig fog folytatódni. Aggódva lesték a híreket és amikor értesülések érkeztek, hogy a románok Tiszafürednél átkeltek a Tiszán és a

szolnoki hídfőt is birtokukba vették, menekülésre gondoltak. Tisztában voltak azzal, hogy teljesen züllőfélben lévő hadseregükkel semmi komoly ellenállást nem tudnak a románokkal szemben kifejteni. A cseheknek a Sajó mentén egyidejűleg megindult támadása csak még reménytelenebbé tette a kormány helyzetét. A május elseje és másodika közötti éjjelen Böhm Budapestről utasítást küldött a Gödöllőn elhelyezett hadseregpáncsnokság részére, hogy parlamentérek útján azonnal lépjen érintkezésbe a csehekkel, románokkal és délszlávokkal és jelentse be, hogy a magyar kormány az antanttól táviratilag békét kért. Május 2-án délelőtt Stromfeld vezérkari főnök ki is jelölte azokat a tiszteteket, akiknek, mint a magyar hadsereg parlamentérjeinek, Miskolcnál, Bajánál és Szolnoknál érintkezésbe kellett lépniök az ellenséges csapatok páncsnokságával az ellenségeskedések azonnali beszüntetése és a fegyverszünet megkötése tárgyában.

Most azonban kedvezőbb hírek érkeztek. Az antant megtiltotta a románoknak, hogy előnyomulásukat Budapest felé folytassák. A békekonferenciának ez az intézkedése, amelyre később, június 8-iki jegyzékében, Clemenceau büszkén hivatkozik, kétes értékű szolgálat volt Magyarország részére. Ha már Budapest román megszállásának meg kellett történnie, jobb lett volna, ha az májusban és nem augusztusban megy végbe. A románok azonban csakugyan beszüntették a további előnyomulást és ennek hatása alatt Budapesten az a nézet kerekedett felül, hogy nem kell fegyverszünetet kérni. A kormány visszavonta a parlamentérek kiküldése tárgyában tett intézkedéseket is. A románokhoz kiküldött parlamentér, Werth Henrik hadcsoporthadparancsnok azonban későn értesült erről, mert mielőtt az ellenparancs megjött volna, már összeköttetésbe lépett a román csapatok páncsnokságával. A munkás- és katonatanács május 2-iki ülésén Kun Béla ugyan még mindig elég pesszimiztikusan beszél a katonai és külpolitikai helyzetről, de az ellenállás folytatása mellett nyi-

latkozik. Elmondja, hogy „menekülő, szaladó tömegek, teljesen szétszűllött csapatok megadják magukat, nem is a románoknak, hanem a letargiának, fosztogatnak és immáron ott tartunk, hogy nem a románok, hanem saját csapataink veszélyeztetik Budapestet“. Katonailag a helyzet az, — mondja Kun —, hogy Szolnok valószínűleg már a románok kezén van. A Tiszahidat felrobbantottuk ugyan, de csapataink a déli szárnyon jól kiépített lövészárkaikból elszaladtak és magukkal sodorták még azt a két zászlóaljat is, amely ki akart tartani. Miskolcon is, — folytatja Kun —, délután valószínűleg bevonultak a csehek. A csapatok többsége szerinte olyan állapotban van, hogy Budapest védtelenül ki van szolgáltatva a román támadásnak. A csapatok nemcsak támadásra, de még védekezésre sem alkalmasak. Kun Béla elismeri, hogy az intéző embereknél két felfogás áll egymással szemben; az egyik, és ez a többség, a diktatúráról való ideiglenes lemondást ajánlja, mert szerinte a helyzet reménytelen és minden véráldozat hiábavaló, míg a másik, a kisebbség, a küzdelem folytatását akarja. Bejelenti azt is, hogy a hadvezetőség parlamentéretet küldött ki, hogy békekötés útján igyekezzenek megmenteni a proletariátus uralmát Magyarországon. Bevallja azonban, hogy ettől nem sokat remél. A maga részéről mégis azon az állásponton van, hogy védekezni kell és hogy Budapest meg kell védeni minden áron. Böhm is hasonló hangon beszél. Ő is pesszimista, sőt bejelenti, hogy a románok elhagyták Szolnokot és Abony felé menetelnek, ami nyilván hamis hír volt, de azután így folytatja: „Van még néhány becsületes zászlóaljunk. Hajlandók vagyunk egy kétségbeesett kitörésre, ha tudjuk, hogy 24 órán belül minden szavalat, minden taps és minden hosszú tanácskozás nélkül Budapest munkássága szervezett, fegyelmezett, nem tanácskozó, de parancsot szó nélkül teljesítő zászlóaljakat tud rendelkezésre bocsátani. Ha ezt tudjuk, megcsináljuk. Ha nem, gyalázatba fullad az egész proletárdiktatúra“. A tanácskozáson végül az a

vélemény kerekedett felül, hogy az ellenállást folytatni kell. Ezt az elhatározást megerősíti az a csakhamar befutott újabb hír, hogy a románok Tiszafürednél és Szolnoknál ismét visszavonultak a Tisza balpartjára.

Ennek az elhatározásnak értelmében a kormányzótanács még május 2-án kimondta a proletárság általános mozgósítását. Szakított a toborzás elvével és elrendelte, hogy minden katonailag kiképzett proletár haladéktalanul tartozik frontszolgálatra bevonulni. A kiképezetlen munkásokat vagy kiképző zászlóaljakra helyezték, vagy pedig erődítési munkálatok elvégzésére akarták felhasználni. A tényleges tiszteket személyes jelentkezésre szólították fel, a nem-jelentkezőket forradalmi törvényszék elé való állítással fenyegették meg. Ugyancsak jelentkezniök kellett a nyugdíjas tiszteknek is fel egészen az alezredesig hadiszolgálatra való azonnali beosztásuk végett. Erélyes intézkedések mentek ki a csapatok további szétzüllésének megakadályozására. A hadseregparancsnokság május másodikán éjjel 11 órakor utasítást kapott, hogy az összes frontokon a legerélyesebb ellenállást fejtse ki, hogy beszüntesse a csapatoknak a frontról való visszaszállítását és az esetleg már visszairányított csapatokat újból a frontra rendelje. Ez azonban nem ment könnyen. Legjobban bizonyítják ezt a hadosztályparancsnokságok jelentései. A harmadik hadosztály jelentése szerint „a legénység hangulata teljesen deprimált“. Az ötödik hadosztály azt jelenti, hogy „csapatái teljesen elszéledtek és hazamentek, a tüzérség lövegeit otthagyták. A visszamaradt mintegy 150 fő a környékben rabol és fosztogat, a pincéket feltöri, a lovakat az ekéből kifogja és elviszi. A hadosztály egész frontja teljes felbomlásban van, a legcsekélyebb ellenállásról szó sem lehet. A hadosztály jelenlegi állománya két századra zsugorodott össze“. A második hadosztály jelentése szerint többízben megesett, hogy zárt csapatok vagy azok részei a vasúton való hazaszállíttatásukat fegyveres

erővel kényszerítették ki és hogy a frontról visszaözlő csapatok különben is semmi harcképességet nem mutatnak, fegyelmük és szellemük pedig annyira demoralizált, hogy a többi csapatokra csak a legkárosabb befolyással vannak. A hadseregparancsnokság attól tartott, hogy ezek a frontról visszajövő fékevesztett bandák Budapesten anarchiát fognak támasztani, ezért karhatalmi alakulatokat küldött ki a pályaudvarok megszállására és a csapatok lefegyverzésére. A kormányzótanács statáriumot hirdetett Budapesten és Haubrich népbiztost korlátlan hatalommal ruházta fel Budapesten. Haubrich kiáltványban figyelmeztette a lakosságot, hogy „akiket rabláson vagy fosztogatáson érnek, azt a helyszínen rögtön agyon fogják löni“.

A proletárdiktatúra helyzetét megjavította, hogy úgy a románok, mint a csehek előnyomulása május elsejétől kezdve megállt. Ezt az időt a hadseregparancsnokság felhasználta a vörös hadsereg ujjászervezésére. Május 6-án egységes hadseregparancsnokságot létesítettek, amelynek élére Böhm Vilmos került. Három hadtestet szerveztek, amelyeknek vezetését Vágó, Hamburger és Landler népbiztosokra bízták, akik kiváló vezérkari tiszteket vettek maguk mellé. Május 9-én megszüntették a hadseregben az annak idején, — még a Károlyi-kormány alatt — Pogány által bevezetett bizalmiférfiúi rendszert. Megszüntették a katonai esküdszékeket és a katonai fenyejtőhatalmat megint a parancsnokokra ruházták. A hadsereget megerősítették a Budapesten szervezett munkászászlóaljakkal. A katonák zsoldját fel emelték és azonkívül még a polgári foglalkozásuknak megfelelő munkabért is kifizették részükre. Különösen nagy befolyással volt a hadsereg szellemének megjavulására, hogy a tisztikarba igen sok régi katonatisztet vettek fel, akiket részben fenyegetésekkel, részben hazafias jelszavak hangoztatásával tudtak a vörös hadsereg részére megnyerni. Két héten belül sikerült, a teljesen lezüllött hadsereget ismét harcképes állapotba helyezni.

Becsvágyó hadvezérek részére a használható hadsereg feletti rendelkezés mindég nagy kísértést jelent, kivált, ha gyengének ítélt ellenséggel áll szemben és ha olyan felemás viszonyokban találja magát, amilyenek ebben az időben uralkodtak, amikor sem háború nem folyt, sem béke nem volt. Valószínűleg ez a körülmény hatott közre annak a támadó hadjáratnak megindításában, amely május közepén indult meg Csehszlovákia ellen és amelynek során a magyar hadsereg a volt magyar felvidék nagy részét visszafoglalta. Hogy a külpolitikai helyzet nem sok reménnyel kecsegtetett abban a tekintetben, hogy az ilyen támadó hadjárat eredményeit Magyarországnak maradandóan biztosítani lehessen, abban alig volt kétség. Azok után ítélve, amiket Kun Béla az ország külpolitikai helyzetéről május második beszédében mondott, valószínűleg ő is tisztában volt ezzel. A hadvezetőségben kivált Stromfeld volt az, aki a csehek elleni támadás mellett foglalt állást és ennek a gondolatnak megnyerte Böhm Vilmost és rajta keresztül a kormányzótanácsot is. Stromfeld előtt katonai becsvágyán kívül az a cél lebegett, hogy a cseh megszállás alatt lévő területeket Magyarországnak visszaszerezze, a kormányzótanácsot pedig valószínűleg azzal tudták a terveknek megnyerni, hogy a proletárdiktatúra uralma az ilyen hadjárat tal újabb területekre terjeszhető ki. Ez a cseh háború volt mindenestre a proletárdiktatúra egyetlen ténye, amelyben a nemzeti érzület és a hazafias szempontok bizonyos szerepet játszottak, — bár nem annyira a kormányzótanács tagjainál, mint inkább a hadseregben, amelynek szellemére az abba most bekerült régi katonatisztek előnyös változást hoztak. Végeredményben a sok sikerrel járt erőmegfeszítés, sajnos, hiábavalónak bizonyult, mert az elfoglalt területeket megint ki kellett ürítenünk. Józan kormánypolitika ezt előreláthatta volna. Ez a hadjárat volt a proletárdiktatúra egyetlen ténye, amelyre önérzettel, sőt talán némi büszkeséggel is gondolhat vissza.

A csehek elleni támadást olyan hírek előzték meg, hogy a francia vezetés alatt álló, Magyarországtól délre álló antanthadsereg általános támadást készít elő Magyarország ellen. Ezért május 12-én magyar részről elhatározták, hogy az összes frontokon csak a legszükségesebb erőket fogják meghagyni, az ezáltal felszabadult erőket pedig a Duna és Tisza között előnyomuló ellenség támadásának kivédése érdekében fogják ugyancsak támadólag alkalmazni. A várt támadás a déli fronton nem következett be, Clemenceau június 8-iki jegyzéke azonban megerősíti, hogy komolyan szó volt róla és hogy csak a békekonferencia tiltotta azt le. Mialatt a magyar kormány támadást várt délről, a csehek megerősítéseket kaptak, amelyekkel május 18 és 19-én általános támadásba mentek át és komolyan veszélyeztették Eger és Salgótarjánt. A magyar és cseh hadsereg között előfordult kisebb összeütközések azt mutatták, hogy a cseh hadsereg ellenállóképessége igen gyenge. Erre való tekintettel a magyar hadvezetőség egy Miskolcon át végrehajtandó támadásra határozta el magát, amely május 20-án meg is indult. A magyar csapatok az első napon visszafoglalták Miskolcot és környékét. Közben a magyar kormány értesült arról, hogy a délről várt francia támadás végleg elmarad, mire Stromfeld azokat a csapatokat, amelyeket a francia támadás esetére helyezett készenlétebe, a csehek elleni offenzíva szolgálatába állította. Nagyratörő terve az volt, hogy le fogja verni a cseheket, meg fogja szakítani az összeköttetést közöttük és a románok között, azután pedig át fog kelni a Tiszán, hogy hátba támadja a románokat. Ez a nagyobb arányú támadás május 30-án indult meg és sikeresnek bizonyult. Következő napon a vörös hadsereg visszafoglalta Losoncot, Rimaszombatot és Edelényt. A Tiszának Tokajnál tervezett átkelelése és a Nyiregyháza felé való előnyomulás nem sikerült ugyan, de a front többi részén a vörös hadsereg állandóan előbbre jutott. Június 6-án az egyik hadosztály Kassára vonult be a város

lakosságának örömnnyilvánulásai közepette. A csehek ellenállása erőtlen volt, a románok pedig egyidejű támadással nem siettek segítségükre. Visszaadták a cseheknek a kölcsönt, mert hiszen április közepén, amikor ők nyomultak elő a Tiszáig, viszont a cseheknek egyidejű támadása maradt el. Június 8 és 10-ike között Stromfeld újabb kísérletet akart tenni, hogy Tokajnál és Tiszadobnál, továbbá Szolnoknál és Csongrádnál átkeljen a Tiszán, de most az antant vetette közbe magát és követelte az ellenségeskedések beszüntetését.

Június 7-én a békekonferencia elnöke, Clemenceau, táviratot intézett a magyar kormányhoz, amelyben mindenekelőtt közli, hogy a szövetséges hatalmak azon a ponton vannak, hogy a magyar kormány képviselőit a békekonferenciára meghívják, azután pedig emlékeztetébe idézi a magyar kormánynak, hogy az antant volt az, amely megállította a román hadsereget, amikor ez Budapestet fenyegette és amely megállította a szerb és francia hadsereget is Magyarország déli frontján. Mindezekre való tekintettel Clemenceau most a békekonferencia nevében felhívja a kormányt, hogy haladéktalanul vessen véget a csehszlovákok elleni támadásoknak, mert ellenkező esetben az antant nyomban a legszélsőbb rendszabályokkal fogja kényszeríteni Magyarországot az ellenségeskedések megszüntetésére. Kun Béla ravaszul megszerkesztett válaszában ennek a felszólításnak teljesítését sem meg nem ígéri, sem meg nem tagadja. Kijelenti, hogy a magyar tanácsköztársaságnak nincsenek egyik néppel szemben sem ellenséges szándékai, hisz nem is áll a területi integritás elve alapján. Nem is támadta meg a csehszlovák köztársaságot. Mivel azonban az, valamint a román és jugoszláv csapatok a belgrádi konvenciót megszegve betörték Magyarország területére, Magyarország kénytelen volt fegyverhez nyúlni. „Örömmel vesszük tudomásul — mondja a válasz —, hogy a szövetséges hatalmak megparancsolták Csehszlovákiának, Romániának és Jugoszláviának,

hogy támadásukat szüntessék be, de kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy a nevezett államok a szövetségesek parancsát nem teljesítették, offenzívájuk csupán a mi ellentámadásunkon tört meg és csapataik ma is a belgrádi konvencióban megállapított demarkációs vonalon innen állanak“. Különben a kormány kifejezi készségét az ellenségeskedések megszüntetésére, feltéve, hogy a szövetségesek érvényt tudnak szerezni a három említett országban parancsaiknak.

A jegyzékváltás egyáltalában nem vezetett a hadműveletek beszüntetésére és június 9 és 10-én a magyar hadsereg elfoglalta Eperjest és Tornát. Erre a békekonferencia, hogy véget vessen a belgrádi fegyverszünetben megállapított demarkacionális vonalra való folytonos hivatkozásnak, elhatározta, hogy közölni fogja Magyarországgal azokat a végleges határokat, amelyek közé Magyarországot szorítani el volt tökéelve. Június 13-án Clemenceau újabb táviratot küld Budapestre. Hangsúlyozza, hogy tévedés azt hinni, mintha a katonai megszállás pillanatnyi esetlegességei módosíthatnák azokat a határokat, amelyeket a békekonferencia az új államok részére megállapítani szándékozik. A magyar hadműveletek céltalanok, mert „egyetlen államot sem fognak kompenzálni területének bármely megnagyobbításával azért, hogy a háború borzalmait meghosszabbította“. Ezért a békekonferencia közli azokat a határokat, amelyeket egyfelől Magyarország, másfelől Csehszlovákia és Románia között megállapított: azokat a határokat, amelyeket az antant később a trianoni szerződésbe foglalt és amelyeket Magyarország most ismert meg első ízben. Ezeket a határokat még a legfeketébben látók sem képzeltek el olyan szörnyűségeknek. A legtöbb, amire el voltak készülve, a nemzetiségi területeknek Magyarországtól való elszakítása volt, most azonban kiderült, hogy tiszta magyar területeket is minden látható ok nélkül idegen államoknak ítélték oda. Magyarország szomszédai sikeresen használták ki azt az

általános ellenszenvet, amely Magyarország iránt bolsevista kormányára való tekintettel akkor egész Európában megnyilvánult, — nagyobb területeket kaptak a magyar zsákmányból, mint amilyenekre ők maguk számítottak volt. Clemenceau felhívta a magyar, román és cseh kormányt, hogy azonnal szüntessék meg az ellenségeskedéseket és vonuljanak vissza a lehető legrövidebb idő alatt a békekonferencia által megállapított határok mögé. Ha június 14-ének delétől számítva négy napon belül az antant nem értesül arról, hogy e rendelkezést végrehajtották, — mondja Clemenceau távirata —, akkor az antant szabadságában állónak fogja tartani, hogy előrenyomuljon vagy bármily más intézkedést tegyen, amely a béke biztosítására alkalmasnak látszik. Végül Clemenceau hozzátette, hogy „a román csapatokat abban a pillanatban visszavonják, amikor a magyar csapatok kiűrik Csehszlovákiát”.

Kun Béla válaszában még mindig igyekszik egérutat találni. Hosszan hangoztatja, hogy a magyar kormány is mennyire ellenzi a további vérontást, de az ezért való felelősséget a csehszlovák csapatokra hárítja, amelyek több helyen támadásba mentek át, úgy hogy a magyar kormány kénytelen volt ellentámadással válaszolni. Utal továbbá arra, hogy a magyar csapatok visszavonása nem hajtható végre abban az időben, amelyet a távirat végső határként megjelöl, már csak azért sem, mert a magyar kormány ezt a táviratot csak május 15-én a déli órákban vette kézhez. A magyar kormány azonban megkereste úgy a csehszlovák, mint a román kormányt, illetve e két állam hadseregpáncsnokságát, hogy küldjék ki képviselőiket a kiűrés módzatainak a magyar hadseregpáncsnoksággal való megbeszélésére. A Clemenceau által megjelölt határvonalra Kun Béla azt mondja: „Ezek a határok ellentétben állanak az antantkormányok ama kijelentésével, amely szerint a katonai hódítás nem lehet alapja az új államok határainak, mert azok úgy tűnnek fel, mint csupán a kard jogán

megállapított határok. Ezeken a határokon belül normális gazdasági életet teremteni, termelést folytatni egyáltalában lehetetlen, aminthogy lehetetlen a világgazdaság és a nemzetközi forgalom mai állapota mellett az ilyen határok közé foglalt lakosság pusztai fizikai létének biztosítása is“. A magyar kormány — bár nem áll a területi integritás alapján — utal arra, hogy a közölt határmegállapítás szerint tisztán magyarok által lakott területek elszakítása is el lett határozva. Ilyen feltételek mellett, mondja, alig lesz lehetséges megakadályozni, hogy a létért való küzdelem e határokon belül ne fajulhasson el mindenkinek mindenki ellen való háborújává. Kun Béla azzal a kéréssel fejezi be táviratát, hogy az antant utasítsa a román és csehszlovák kormányt, hogy ők is hagyják abba támadásaikat. Ennek a táviratnak Kun utánamenesztett egy másikat, amelyben Clemenceauval közli Böhmeget egy jelentését, amely szerint a csehszlovák katonaság újból támadást intézett a magyar csapatok ellen és azokat a magyar csapattesteket, amelyek a harcot beszüntették, megtámadta, lefegyverezte, sőt le is gyilkolta.

Az újabb jegyzékváltás után Böhmeget egyik hadseregparancsában mégis közli a hadsereggel a Clemenceau-féle jegyzéket és elrendeli a hadműveletek beszüntetését, utalva arra, hogy Magyarországnak ugyan ki kell ürítenie a felszabadított területek egy részét, másfelől azonban az antant fogja kiüríteni a románok által megszállt területeknek egy tekintélyes részét, úgy hogy végeredményben „sokkal nagyobb területeket kapunk harc nélkül vissza, mint amennyit a cseheknek vissza kell adnunk“. A hadműveletek azonban, dacára ennek a parancsnak, tovább folytatódtak, a magyar csapatok Selmechányánál és Érsekujvárnál támadtak és május 18-án Léva mellett folyt le nagyobb ütközet. Pogány Józsefnek is be kell vallania, hogy ennek a harcnak szerencsés kimenetelét azok a volt tényleges tüzértisztek döntötték el, akik ellen annak idején oly szertelen igazatást művelt, mert

a gyalogság visszafutott. A fegyelem különben megint sok kívánni valót hagyott hátra. A 80-ik dandár legénysége azzal az indokolással, hogy hátul a csapatok különlegességi dohányneműeket kapnak, ők pedig a fronton magyar cigarettát kénytelenek szívni, felmondta a szolgálatot. A 11-ik ezred minden ok nélkül elhagyta állásait és Ipolyságra vonult vissza. „A politikai megbízottaknak sikerült hosszabb rábeszélés után az elvtársak öntudatát felébreszteni annyira, hogy az Internacionálét elénekelték, azonban a visszafordulásra csak 37-en jelentkeztek, a többi lefeküdt” — mondja a jelentés, amely azután az egész ezredet „csürhe csapatnak“, „silány és züllött bandának“ mondja, amely „a legkritikusabb hadműveleti helyzetben lelkiismeretlen, önző és gyáva módon viselkedik“. Azt ajánlja, hogy ezeknek a szedettvedett csürhéknek a hadseregparancsnokság vessen véget, mert „ilyen egyéniségekkel, amelyek a harcban gyávák, a védtelen lakósággal pedig brutálisak, becsületes harcot vezetni nem lehet. Vonatuk tele van lopott holmikkal“. A katonai forradalmi törvényszék nap-nap után hoz ítéleteket katonák ellen szökés, lopás, betörések és erőszakosságok miatt; van olyan nap, amikor az ujságok több mint 50 ilyen ítéletről számolnak be. Több rabláson ért katonát az Országház-téren agyonlövésével végeznek ki a nagy nyilvánosság előtt. De kétségtelenül voltak olyan csapatok is, amelyek feladatuk magaslatán álltak. Így június 22-éig a vörös hadsereg visszaszorította a cseheket a Bártfa—Igló—Besztercebánya—Újbánya-i vonalig, — a három utóbb megnevezett várost azonban a csehek erősen tartották.

Végül mégis abba kellett hagyni a hadjárat folytatását. Június 22-én a cseh hadsereggel működő francia Pellé tábornok utolsó felszólítást intézett Böhmhöz, hogy a magyar hadsereggel ürítse ki a Clemenceau-féle jegyzékben megjelölt területeket. A következő napon Böhм kiadta a parancsot az ellenségeskedések beszüntetésére, de a csapatokkal tudatta, hogy a kormány a

békekonferencia válaszáig nem üríti ki az elfoglalt területeket, csak támadni nem fog. Ágoston népbiztos Pozsonyban érintkezésbe lépett az antant megbízottjával, Mittelhauser francia tábornokkal, hogy vele megegyezést létesítsen a kiürítés tárgyában, amelyet tovább halasztani nem lehetett. A hadseregparancsnokság most már kibocsátotta a visszavonulás részleteit szabályozó utasításokat és parancsokat is. Ezekben Böhm még hitegeti a katonákat, hogy „az új határ még nem végleges” és hogy „meg fog jönni annak ideje és rendje, hogy az ország létét biztosító határok ismét helyreálljanak”, hogy tehát „eme visszavonulás és kiürítés csakis időleges jellegű”. Stromfeld megtörtén közli csapataival, hogy „ezen fájdalmas és Magyarország jövőjére annyira fontos lépésnek végrehajtása alatt megmarad helyén, mert bajtársi kötelességének tartja, azt a hadsereget, amely az általa tervezett hadműveleteket a magyar rög felszabadítására oly dicsőségesen oldotta meg, a mostani súlyos és válságos lépésén átsegítse“, július elsején azonban Stromfeld lemondott állásáról. Sokan hibájául rótták fel, hogy akkor, amikor a felvidéki győzelmek idejében népszerűségének tetőpontján állt, erős pozícióját nem használta ki a proletárdiktatúra megbuktatására. De alig kétséges, hogy nemzeti eszmék vezették és hogy Magyarország integritása volt az a cél, amelyért küzdött. Amikor a lemondásra elhatározta magát, barátainak, akik maradásra akarták bírni, azt mondta: „Harcoltam a csehek és a románok ellen, de ellenforradalmárok ellen nem vívok háborút.” Július 2-án, írja egyik munkatársa, összegyűjti Gödöllőn a hadseregparancsnokság egész személyzetét és formális beszédben nyíltan tárta fel előttük elhatározásának okait. Böhm, aki a kastély egyik ablakából kikönyökölve hallgatta a beszédet, szemrehányást tett neki a szerinte „lázító” beszéd miatt, mire az egykori vezérkari ezredes búcsú nélkül fordított hátat annak az embernek, akivel őt a sors összehozta abban az akciójában, amelyhez annyi büszke reményt fű-

zött. „A magyar bolsevizmus történetének ez a két markáns alakja kézfogás nélkül, haragosan válik el egymástól, amikor rájönnek arra, hogy útjaik már nem haladnak párhuzamosan.”

Hasznot a vörös háború nem hozott Magyarországnak. A háború folyamán elért sikerek azonban tanulságosak, mert bizonyítékkul szolgálnak arra, hogy a velünk szemben állt hadseregek ebben az időszakban milyen csekély ellenálló képességgel rendelkeztek és hogy milyen súlyos hiba volt, hogy a forradalom előidézői és vezetői ezt a helyzetet azonnal az összeomlás után nem használták ki Magyarország területe egyes részeinek megvédésére.

A BÉCSI KOMITÉ ÉS A SZEGEDI KORMÁNY

A MAGYAR politikai és szellemi élet vezető személyiségei a proletárdiktatúra kikiáltása után szüntelenül keresték az eszközöket, amelyekkel a hatalmat kiragadhatnák bitorlói kezéből, hogy az ország ismét olyan kormány vezetése alá kerüljön, amely az egész népnek szabad választásokon megnyilatkozó akaratát képviseli. Magyarországon és a magyar határokon kívül ezren és ezren erre törekedtek. A Magyarországon támadt ellenforradalmi kísérleteket, amelyek gyakran, kivált a parasztok ú. n. ellenforradalmi akciói esetében, csak felhördülések voltak a proletárdiktatúra elviselhetetlen nyomása ellen, vérbe fojtották. Akik a proletárdiktatúra uralma alatt álló területen ellenforradalmi tervekkel foglalkoztak, életüket tették kockára. Ennek ellenére akadtak, akiket ez sem riasztott el. Ámde sikerre vinni ezeket az akciókat lehetetlen volt, hisz az összes hatalmi eszközök a bitorlók kezében voltak és a lefegyverzett polgárságnak minden megmozdulását a minden egyes házban elhelyezett proletár kémek ellenőrizték. Akik elmenekülhettek a proletár zsarnokság alá került Magyarországról, kedvezőbb helyzetben voltak. De ők is érezték azért tehetetlenségüket a Magyarországon bekövetkezett fejleményekkel szemben. Úgy azok, akik Bécsben telepedtek le, mint azok, akik a francia megszállás alatt lévő Aradon és Szegeden kerestek biztonságot, nem szüntek meg folyton újabb és újabb terveken dolgozni a proletárdiktatúra megbuktatására, ám ebben a munkájukban több volt a csalódásuk, mint a sikerük.

Akik Bécsbe kerültek, ott úgy érezték magukat, mint akik zsindefedeleles házban élnek, amikor a szomszédház lángokban áll. A bolsevizmusnak átterjedése Magyarországból és az április hetediké óta szintén bolsevista uralom alá került Bajorországból a két ország közé beékelte Ausztriára majdnem elkerülhetetlennek látszott. Voltak kritikus napok, amikor a polgári társadalmi rend megmaradása ott is csak hajszálon függött. A proletárdiktatúra elől elmenekült magyar politikusok nagy része azonban itt szorult össze. Ott volt köztük Bethlen István gróf, aki tág látókörével, a viszonyok reális mérlegelésére való képességével, józan megfontoltságával és nagy hajlékonysággal párosult kifáraszthatatlan szívósságával leginkább volt alkalmas az ellenforradalmi politika vezetésére. Vele szoros kapcsolatban volt Teleki Pál gróf, aki mint okos, művelt, nehéz helyzetekben is mindig kiutat találó, emellett pedig modern gondolkodású és haladó szellemű egyéniség akkor Magyarország baloldali körei előtt is rokonszenves volt. Ugyancsak Bethlen köréhez tartozott Schönborn-Buchheim Károly gróf; az ő Rengasse-i palotája volt sokáig a magyar ellenforradalom főhadiszállása; Zichy Géza Lipót gróf és mások, — többek között a jelen könyv szerzője is. A magyar emigránsok másik csoportja Tisza István gróf volt képviselőházi ellenzékéből került ki. Ide tartoztak a régebbi néppártból kikerült politikusok, mint Szmrecsányi György és Beniczky Ödön, továbbá egyes Andrásyhoz közelálló személyiségek, mint Pallavicini György őrgrof, Sigray Antal gróf és mások. Április második felétől kezdve megjelentek Bécsben a régi magyar politikai élet egyes vezető személyiségei is, mint Andrásy Gyula gróf, Zichy János gróf, Zichy Aladár gróf és mások, majd később Batthyány Tivadar gróf és Apponyi Albert gróf is. A bécsi ellenforradalmi mozgalmakban szerepelt Gömbös Gyula akkori vezérkari százados ambíciótól és erélytől duzzadó egyénisége is.

Ez a kör, amely a proletárdiktatúra kikiáltását közvetlenül

követő napokban verődött össze, eleinte reménytelennek látott minden akciót, amely a proletárdiktatúra megbuktatását tisztán és kizárólag magyar erőkre támaszkodva akarná elérni. Minden reménye az volt, hogy az antant fog lépéseket tenni, amelyek a magyarországi bolsevizmusnak véget vetnek. Ennek a reménynek volt is bizonyos alapja, mert hiszen az antant akkor valóban foglalkozott a fegyveres intervenció gondolatával. A bécsi diplomáciai körök azonban már március vége felé úgy voltak értesülve, hogy ez a tervezett közbelépés el fog maradni és hogy az antant a Magyarországon elkövetkezett átalakulás ellen nem fog állást foglalni, még kevésbé pedig fegyveresen fellépni. Smuts tábornok budapesti küldetése után ebben nem is lehetett tovább kételkedni. A Bécsben összeverődött magyar politikusok mindent elkövettek, hogy az antant bécsi megbízottait meggyőzzék a beavatkozás elkerülhetetlenségéről. A jelen könyv írója április elején felkereste Allizé francia követet és kifejtette előtte, hogy az antant téved, ha azt hiszi, hogy képes lesz a magyarországi proletáralommal békéhez jutni és téved akkor is, ha abban reménykedik, hogy ez a rendszer hamarosan önmagától fog összeroppanni. Békét a proletáralommal nem fog köthetni, mert a proletárdiktatúrának lételeme a zavar, ezért tehát nemcsak békére nem lesz hajlandó, hanem ellenkezőleg, mindent el fog követni, hogy a bolsevizmus a szomszédos országokra, nevezetesen Ausztriára is átterjedjen, amit a békekötés csak akadályozna, már pedig a proletárdiktatúra urai kétségkívül tisztában vannak azzal, hogy mint elszigetelt jelenség, a bolsevizmus Magyarországon nem tartható fenn. De nem lehet számítani a proletárdiktatúra önmagától való gyors összeroppanására sem, mert Magyarországon a forradalmi elemek már Károlyi uralomrajutása óta bizonyos tervszerűséggel, a hadsereg felosztásával és a rendcsapatoznak forradalmi elemekkel való megtöltésével, a proletariátus felfegyverzésével és a polgárság lefegyverzésével olyan állapotot

kat teremtettek, amelyek rendkívüli módon megkönnyítik minden ellenmozgalomnak csírájában való elfojtását. Viszont az antant beavatkozása nagyobb erő kifejtés nélkül meghozhatná a budapesti kormányrendszer bukását. Allizé követ azonban kitért minden beavatkozás elől. Rámutatott Smuts tábornoknak éppen akkoriban történt budapesti látogatására, amely arra vall, hogy az antant nem hajlik a Magyarország belső ügyeibe való beavatkozásra. Ugyanezekben a napokban Pallavicini György őrgrof az angol misszió főnökével, Cunninghame ezredessel is érintkezést keresett, de ez a kísérlet is negatív eredménnyel végződött.

Ilyen körülmények között mérlegelni kellett, miként volna lehetséges, a bolsevista kormányt külföldi segítség nélkül eltávolítani. Két út látszott talán járhatónak és mindkettőt megfontolták. Az egyik út a proletárdiktatúrának a budapesti munkásság mérsékelt elemei segítségével való megbuktatása lett volna. A másik valaminő fegyveres akciónak Magyarország a proletáruralomból kiragadott egyik csücskében, vagy olyan külföldi állam területén való megszervezésében állhatott, mely ezt az akciót barátságosan szemlélte.

Nagyon valószínűtlennek látszott, de mégsem egészen lehetetlennek, hogy a budapesti munkásságnak azt a részét, amely a proletárdiktatúra kikiáltásának sokáig ellenszegült, esetleg meg lehetne nyerni arra, hogy állást foglalva a bolsevista elemek ellen, maga teremtsen új kormányt, amely a szociáldemokrata párt mérsékelt elemeire támaszkodnék. A bécsi ellenforradalmi politikusok körében voltak ugyan olyanok, ezekhez tartozott Bethlen István gróf is, akik nem akartak továbbmenni egy olyan koalíciós kormány létesítésénél, amelyben a szociáldemokraták csak egy-két helyet kaptak volna, de voltak olyanok is, mint pl. e könyv szerzője, akik kizárólag szociáldemokratákból álló kormány megalakítását is, ha az véget vetne a bolsevista gazdálkodásnak, előnyösnek tartották volna, számolván azzal, hogy Ma-

gyarország társadalmi szerkezete mellett az új kormány által elrendelendő általános választások után a tiszta szociáldemokrata kormány amúgy sem tarthatná magát, addig azonban lehetőséget teremtené a polgárság megszervezésére. De az összes ellenforradalmi elemek egyöntetűen arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a maguk részéről minden erővel támogatni fognak egy részben vagy egészben szociáldemokratákból álló kormányt is, ha az a bolsevizmus megszüntetésére vállalkozik. Április 8-án az ellenforradalmi mozgalom résztvevőinek megbízásából e könyv írója Egry Aurél társaságában felkereste az akkoriban Bécsen keresztülutazott Garamit és közölte vele a polgári politikusoknak ezt az álláspontját. Garami nem titkolta ugyan azt a meggyőződését, hogy a proletárdiktatúra rendszere Magyarországon össze fog omlani, ami csak abban az esetben volna elkerülhető, ha a bolsevizmus egész Európában elterjedne, de nem tartotta lehetőnek annak azonnali felváltását valamely más, a munkásságra támaszkodó kormány által és ezért céltalannak mondta az erre irányuló belső akciót. Szerinte Németországban, amelynek erős polgársága és erős katonai szervezete van, lehet a kommunizmus ellen sikeresen küzdeni, de Magyarországon, ahol mindkét tényező hiányzik, ez meddő törekvés. Ha a bolsevizmussal szemben egyáltalában elképzelhető valamilyen akció, az Garami véleménye szerint csakis az antant támogatásával érhetne el eredményt. Az antantnak tűrhető békefeltételeket kellene nyújtania, területi változások helyett Magyarországnak a kantonális rendszer alapján való újjászervezésével kellene megelégednie, el kellene látnia Magyarországot szénnel, nyersanyagokkal és élelmiszerekkel, sőt a fegyveres beavatkozástól sem volna szabad visszariadnia, mert tartani lehet tőle, hogy az átalakulás nem fog simán lejátszódni.

Eszerint tehát Garami is azon az állásponton volt, hogy antanttámogatás nélkül nem lehet sikert elérni, — az antant pedig erre a támogatásra nem volt megnyerhető. Ha az antant-

támogatás rendelkezésre áll, nem lett volna szükség szociáldemokrata kormányra, mert ezzel a segítséggel polgári kormány is berendezkedhetett volna s ez jobban megfelelt volna a magyar társadalom szerkezetének. Legfeljebb azt lehetett még remélni, hogy az antanttámogatást szociáldemokrata kormány könnyebben fogja megkapni, mint valamilyen tisztán polgári alakulat. Ebből a megfontolásból kiindulva, a magyar ellenforradalmi mozgalom vezetői felkérték Cunninghame ezredest, hogy hívja magához Garamit és adjon neki alkalmat nézeteinek kifejtésére. Garami április 10-én találkozott Cunninghame-el, de nála arról győződött meg, hogy ő sem kaphatja meg politikája részére azt a támogatást, amelyet feltétlenül szükségesnek tartott. El is utazott Bécsből és Svájcban telepedett le.

Az antant körében nyilván ellentétek álltak fenn abban a tekintetben, hogy miként kezeljék Magyarországot és az ottani proletárdiktatúrát. Ez magyarázza meg azt a habozó és ingadozó magatartást, amelyet Páris ebben a kérdésben tanusított. Az antant a Mangin tábornok vezetése alatt álló fegyveres akció tervének elejtése után a Smuts-féle békemisszióval kísérletezett, a román offenzívát egyszer megindította, máskor megállította, az ellenforradalmi politikusokat egyfelől buzdította a proletárdiktatúra ellen, másfelől pedig megtagadta tőlük az eszközöket, amelyek az akció sikeréhez szükségesek lettek volna. Voltak az antant mértékadó személyiségei között nagyszámmal olyan konzervatív elemek — a francia katonai körökben is, sőt talán elsősorban itten —, akiknek szemében a proletárdiktatúra gyűlöletes volt és akik legjobban szerettek volna felhatalmazást kapni arra, hogy fegyveresen vessenek annak véget. De ez elemek ellen is hatalmas befolyások érvényesültek. Ide tartozott a Wilson körül csoportosuló amerikaiaké, akik doktrinér szempontokból elleneztek a más államok belügyeibe való beavatkozást és akik különben is a bolsevista kísérlettel rokonszenvező egyik budapesti képviselőjük,

valamely Brown vagy Braun tanár jelentéseinek hatása alatt egészen hamis színben látták a magyar viszonyokat.

A beavatkozást elleneztek a francia szocialisták is, akik közül sokan rokonszenveztek a bolsevizmus tanaival és érdekesnek tartották a Magyarországon folyó kísérletet. Kétségkívül azoknak az elemeknek befolyása is érvényesült Párisban, akik úgy látták, hogy olyan időben, amikor Magyarországot az egész világon ellenszenves, tudatlan, gyakorlatlan és úgyszólván semmi Párisban értékesíthető nemzetközi összeköttetésekkel nem rendelkező bolsevista kormány képviseli, több területi és egyéb engedményt fognak a békekonferenciától Magyarország rovására kieszközölhetni, mint olyankor, amikor a magyarság élén tekintélyes vezetők állanak. Sőt voltak, akik — érthetetlenül túlbecsülve azt a katonai erőt, amelyet Magyarország ebben az időben képviselt — egyáltalában tartottak attól, hogy Magyarország azt a békét, amelyet neki szántak, nem fogja aláírni, ha nemzeti kormány áll az élén; mivel pedig az antant katonasága közvetlenül a négyéves világháború után nem mutatott nagy harci kedvet és a francia közvélemény sem nagyon lelkesedett volna egy, a Magyarországgal való béke kikényszerítése érdekében részben francia erőkkkel is folytatandó háborúért, kerülni akartak minden komplikációt és inkább megalkudtak a proletárdiktatúra folytatásával, mert vezetőit inkább tartották képeseknek arra, hogy valamilyen rossz békét is szó nélkül el fognak fogadni. Kun Bélaék oroszbarátsága nem volt kellemes előttük, de talán még annál is ellenszenvesebb volt előttük az a németbarátság, amelyet a nemzeti érzelmű polgári elemeknél feltételezhetni véltek. Az antantra bizonyos benyomást tehetett, hogy nemcsak a polgári ellenforradalmárok, hanem még a szocialdemokrata Garami is, sohasem tettek semmiféle olyan kijelentést, amelyből következtethető lett volna, hogy nem fognak végsőkéig ellenállani minden Magyarország feldarabolására irányuló kísérletnek, még akkor

sem, ha egy ilyen kijelentés árán talán meg is tudták volna nyerni az antant hozzájárulását a bolsevizmus letörésére, vagy egy erre alkalmas magyar haderő megteremtésére.

A Garamival folytatott beszélgetések után le kellett tenni arról a reményről, hogy lehetséges lesz a proletárdiktatúrát megbuktatni a mérsékelt munkáselemek felülkerekedése révén. Mint utolsó lehetőség maradt meg valamilyen, az ellenforradalom szolgálatában álló katonai szervezetnek létesítése, amellyel fegyveres akciót lehessen megkezdeni Magyarország felszabadítására. Mielőtt az akció ebben az irányban megindult, április 12-én a Schönborn-palotában formálisan is megalakult az ellenforradalmi komité, amelynek élére Bethlen István gróf állt. A komité első feladata volt, pénzt szerezni az akció keresztülvitelére. Az ebben a tárgyban megindult tárgyalásokat a jelen könyv szerzője vezette, aki később felkérte Ullmann Adolfot és Egry Aurélt is az akcióban való közreműködésre. Körülbelül 20 millió koronára lett volna szükség. A több irányban megindult tapogatózások eredményeként végre április 20-án egy bécsi ismert bankház egyik bizalmasa hajlandónak mutatkozott a 20 millió koronának kölcsönként való folyósítására, de ezt ahhoz a feltételhez kötötte, hogy az antant hivatalosan ismerje el a magyar ellenforradalmi komitét. A kölcsönakció vezetője érintkezésbe lépett Allizé francia követtel és igyekezett megtalálni azt a formát, amely a pénzádókat megnyugtathatná abban a tekintetben, hogy az antant az akcióval egyetért, de ezek a fáradozások nem jártak eredménnyel. Sikerült azonban más alapot találni a kölcsön részére, amennyiben a Bécsben élő magyar nagybirtokosok hajlandóknak nyilatkoztak, hogy a kölcsönért összes magyarországi birtokaikkal szavatosságot vállalnak. Néhány napon belül a szavatossági nyilatkozatok 10 millió korona erejéig együtt voltak és a komité megelégedett volna egyelőre ezzel az összeggel is. Ekkor azonban a pénzádók új kívánsággal hozakodtak elő. Azzal érvelvén, hogy

a fedezetül felajánlott magyarországi birtokok kommunizálva vannak, azt követelték, hogy egyes olyan nagybirtokosok, akiknek Magyarországon kívül is vannak birtokaik, azokat is leköszék a kölcsön fedezetére.

Mialatt ezek a tárgyalások folytak, április közepén megindult a román hadsereg tiszántúli előnyomulása és az általános vélemény az volt, hogy az nem is fog megállni, amíg a románok meg nem szállják Budapestet és véget nem vetnek a proletárdiktatúrának. A bécsi antantmissziók is úgy voltak értesülve, hogy a román offenzíva célja Budapest és hogy később a csehek és a szerbek is csatlakozni fognak hozzá. Voltak a magyar ellenforradalmi körökben olyanok, akik azt tartották, hogy a legheylesebb bevárni, míg ez az offenzíva befejezett tényeket teremt, mert hiszen a Budapest ellen irányuló román támadás mindenestre véget fog vetni a proletárdiktatúrának, úgyhogy minden ellenforradalmi akció felesleges. Bethlen azonban nem osztotta ezt az álláspontot és szükségesnek tartotta, hogy a komité folytassa tevékenységét. Kísérletet akart tenni arra, hogy az antantot legalább most, amikor Budapest megszállása küszöbönállónak látszott, megnyerje a komité törekvései részére. Memorandumot küldött a békekonferencia legfőbb tanácsának és Berthelot tábornok, Bukarestben székelő francia parancsnoknak, amelyben rámutatott azokra az okokra, amelyek szükségessé teszik, hogy ha már az antant román erővel és nem valódi antantcsapatokkal akarja Magyarországot megszállni, a románok legalább is ne lépják át a Tiszát és hogy Budapest megszállása mindenestre valóságos antant csapatokkal hajttassék végre. Kérte továbbá, hogy az antant nyújtson módot a bécsi antibolsevista komiténak, hogy 20—30 millió korona összegű kölcsönhöz jutva, Nyugatmagyarországon néhány ezer emberből álló haderőt szervezhessen, ami 8—10 napon belül megtörténhetik. Ez a haderő megakadályozná, hogy a Budapestről elűzött bolsevisták az ország

nyugati részében valahol megfészkelhessék magukat, de az antantot is feloldaná ama kényes feladat alól, hogy az új magyar kormány az ő védelme alatt alakuljon meg. Bethlen azután azt is kívánta — amin a Smuts tábornok és Kun Béla közötti tárgyalások is megakadtak —, hogy a rend helyreállítása után a román csapatok a Vyx-féle jegyzék előtt érvényben volt demarkációs vonalra, azaz a Maros-vonalra vonuljanak vissza. Egyébként Bethlen a komité céljának olyan kormány megalakítását mondja, amelyben egy-két szociáldemokrata pártember is helyet foglalna és amely azonnal választásokat írna ki az általános, egyenlő és titkos választójog alapján. A memorandumnak azonban nem volt hatása, — azt részben tárgytalanná is tette a román előnyomulásnak május elsején bekövetkezett megállítása.

Az április közepe óta húzódó kölcsöntárgyalások ezzel ismét sürgősekké váltak, hogy a külön magyar fegyveres erő megszerzését munkába lehessen venni. Volt tisztek Bécsben nagy számmal ajánlkoztak szolgálatra, de összegyűjtésük tovább is akadályokba ütközött, mert semmi pénz erre a célra nem állt rendelkezésre. A pénzádók körében a kölcsön folyósítását állandóan halogatták. Nyilvánvaló volt, hogy egyfelől szeretnék ugyan megadni, ha azzal a magyar proletárdiktatúra bukását el lehetne érni, de másfelől féltek attól, hogy Bécsben, ahol a kommunista felfordulás veszedelme állandó volt, támogassanak egy nyilván a kommunisták ellen irányuló akciót. E nehézségek látára egy, az ellenforradalmi törekvésekkel rokonszenvező angol ujságíró, Ashmead Bartlett felajánlotta, hogy a kölcsönt — bő provízió fejében — megszerzi. Mielőtt azonban a kölcsöntárgyalások végleg befejeződtek volna, a komité váratlanul hozzájutott a szükséges pénzüsszegekhez.

A bécsi magyar szovjetkövetségnek két tisztviselője, Hajós Jenő követségi tanácsos és Magurányi Sándor irodafőigazgató, akik közül az első a Károlyi-kormány idejében került a követség-

hez, míg a másik régi állami tisztviselő volt, május elején arról értesítették az ellenforradalmi komité egy tagját, Boroviczényi Aladár követségi titkárt, hogy a követség az elmúlt napokban Budapestről 150 millió koronát kapott a célból, hogy ezzel a pénzzel kommunista felkelést szítson Bécsben. Amikor a proletárdiktatúra ügye Budapesten rosszul állt, Kun Bélának rendesen az volt a mentőgondolata, hogy Ausztriában kell forradalmat szítani; ezt kísérelte meg most, amikor a románok Budapestre való benyomulása fenyegetett és ezt tette később, két nappal végleges bukása előtt is. Az osztrák belviszonyok alakulására végzetes kihatással lehetett volna, ha ezt a pénzt rendeltetési céljára fordítják és a bécsi kommunisták megszervezésére és fegyverekkel való ellátására használják fel. De ennek megakadályozása a magyar ellenforradalomnak is nagy érdeke volt, mert hiszen a bolsevizmusnak Ausztriára való áttérése megerősítette volna a proletárdiktatúrát Magyarországon is és hosszú időre lehetlenné tette volna annak megbuktatását. A komiténak Szmrecsányi-féle csoportja erre elhatározta, hogy ezt a pénzt erőszakkal le fogják foglalni. Május 2-án, a két bécsi szovjetkövetnek Budapesten való távollétében, mintegy negyven magyar katonatiszt Takách-Tolvay József gróf ezredes vezetése alatt meglepetés-szerűen benyomult a követség bankgasse-i épületébe, megszállta azt és a pénzt, amely egy utitáskában volt elhelyezve, elvitte. A katonacsoport azután még bevárta Fenyő és Bolgár követek megérkezését. Amikor ezek betették lábukat a követség épületébe, őket is lefoglák és elvitték a ferencrendiek kolostorába, ahol néhány napra internálták őket. A pénzt az akcióban résztvett Ashmead Bartlett angol ujságíró gondjaira bízta és egy éjszakan át ő őrizte azt meg. Másnap azután sikerült valakit találni, aki a pénz megőrzését átvette. Az illető Ofenheim nagyiparos volt, aki ezzel nagy szolgálatot tett az akciónak. Összesen 135 millió korona, 150.000 francia és 70.000 svájci frank volt nála.

A bankgassei sikerült puccs nagy izgalmat váltott ki a bécsi szocialisták körében. A bécsi rendőrség azonban, amely akkor állandó harcban állt a kommunistákkal, nem nagyon bánta, hogy az a pénz, amellyel Ausztriában felfordulást akartak rendezni, eltűnt. Nem nagyon kereste azt és nem mutatott különösebb buzgóságot, hogy azt visszajuttassa a magyar szovjetkövetségnek, amely aztán arra használta volna fel, hogy a rendőrségnek a kommunisták útján kellemetlenségeket okozzon. Csak amikor a rendőrséget erős támadások alá fogták, merült fel annak szükségessége, hogy a rendőri nyomozás legalább részleges eredményt mutasson fel. A bécsi ellenforradalmi komité közben ismételten foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a lefoglalt pénzzel mi történjék. Eredetileg a szándék csak az volt, hogy a kommunista felforgatás előmozdítására való felhasználását tegyék lehetetlenné. Utóbb azonban a komité úgy találta, hogy ennek az összegnek egy részét joggal fordíthatja az ellenforradalmi mozgalom finanszírozására is. Így tehát, amikor a rendőrség a pénz hollétének kutatásába erélyesebben belefogott, abban történt megállapodás, hogy a komité az összegből 69 millió koronát a rendőrséghez fog eljuttatni, a többi pénzt pedig az ellenforradalmi mozgalom megszervezésére fordítja. A 69 millió koronát tartalmazó bőrröndöt Boroviczényi Aladár letette a bécsi keleti pályaudvar ruhatárába, az erről való elismervényt és a bőrrönd kulcsát pedig névtelenül eljuttatta a rendőrséghez. Hogy azután a visszaadott 69 millió se kerülhessen a kommunista izgatás szolgálatába, az Osztrák-Magyar Bank támasztott igényt erre az összegre, azzal az indokolással, hogy a bolsevisták azt jogtalanul vitték el a Bank budapesti intézetéből. A bécsi elsőfokú bíróság nem ismerte el az Osztrák-Magyar Bank igényét és mert tartani kellett attól, hogy a felsőbb bíróságok is így fognak dönteni, később a szegedi kormány indíttatott ebben az ügyben bűnügyi nyomozást, amivel elérte, hogy a bíróság az egész összegre bűnügyi zárlatot rendelt el.

Most már nagyobb erővel indult meg az ellenforradalmi mozgalom szolgálatában álló fegyveres csapat megszervezése. Bécs különböző helyein toborzó irodákat állítottak fel. Ezeknek helyét azonban folytonosan változtatni kellett, mert mihelyt híre járt, hogy hol működnek, a bécsi kommunisták megrohanták és szétrombolták azokat. A toborzott tiszteket a stájerországi Feldbachba vitték, ahol a helyi hatóságok tudtával külön e célra létesített táborban helyeztettek el. Ezt a katonai akciót Lehár Antal báró ezredes vezette. A Szmrecsányi-csoport tagjai azonban tovább mentek és május 6-án önálló akciót kíséreltek meg. Bizonyos hírekre, hogy a bruck-i határőrség egy része hajlandó volna az ellenforradalomhoz csatlakozni és az ottani vörös őrséget lefegyverezni, elhatározták, hogy megkísérik Brucknak megszállását, amivel azután megteremtették volna magyar területen azt a pontot, amelyen megvethetik lábukat és ahonnan kiindulva az emigrált katonatisztekkel és a hozzájuk csatlakozó nyugatmagyarországi parasztokkal együtt Budapest ellen vonulhatnának. Bruck a Lajta két partján terül el; a folyó jobbpartja akkoriban Magyarországhoz, balpartja Ausztriához tartozott. A megállapodás az volt, hogy a brucki ellenforradalmárok éjfélkor üres vasúti szerelvényt fognak áttolni a Lajta hídjára, a Bécsből lejött ellenforradalmárok abba be fognak szállni és a szerelvényvel behajtanak a pályaudvarra, ahol azután lefegyverzik a vörösőrséget. A terv azonban nem sikerült. Vagy 32 bécsi ellenforradalmár, köztük Pallavicini és Sigray grófok kimentek ugyan május 6-án Bruckba és az esti órákban még számos társuknak is csatlakozni kellett volna hozzájuk. Közben azonban Bécsben megtudták, hogy az egész akciót elárulták és a megerősítéseket nem küldték el. A 32 ellenforradalmár éjfélkor várta a vasúti szerelvényt, de ez sem érkezett meg, ellenben riasztó jelzések hangzottak el, amelyekre a bruck-i osztrák Volkswehr is figyelmessé lett. Kijött a Lajta partjára és ott az egész társaságot letartóztatta.

A komité két főcsoportja, a Bethlen-csoport és a Szmrecsányi—Pallavicini—Sigray-csoport közt elejétől kezdve bizonyos súrlódások voltak napirenden, amelyek most, a Bethlen által legnagyobb mértékben helytelenített brucki puccskísérlet után kiéleződtek. A követségen lefoglalt pénzek egyik része felett Szmrecsányi György, másik része felett Bethlen István gróf rendelkezett. A Bethlen-csoport a rábízott pénzzel, melyet Zichy Géza Lipót gróf kezelt, a legnagyobb gondossággal, jóformán — amennyire ezt a körülmények engedték —, államszámviteli gondossággal bánt. Szmrecsányinak a pénz kezelésével megbízott, ismételen kicserélt emberei távolról sem voltak annyira megbízhatók és nem tudtak mindenről pontos elszámolást adni. Ebből számtalan nézeteltérés keletkezett a két csoport között. Emellett kedvezőtlen hatást tett és mindenféle kellemetlen megjegyzésre adott okot a Szmrecsányi-csoport néhány tagjának költekező életmódja is. Állandóan autón jártak, nemcsak Bécsben, de egész Ausztriában, a legelőkelőbb éttermekben és mulatóhelyeken voltak találhatók és ezzel még azok is, akik vagyoni viszonyaikra való tekintettel ezt a luxust megengedhették maguknak, ártottak az egész ellenforradalmi mozgalomnak a szélesebb tömegek és a külföld szemében. Politikai féltékenységben sem volt hiány a két csoport között, bár inkább a Szmrecsányi-csoport részéről Bethlennel szemben, mint fordítva. Bethlen hosszabblélegzetű akcióit a másik csoport lekicsinyelte és türelmetlenül fogadta, ennek a csoportnak sokszor kalandos terveit, viszont Bethlen nem helyeselte. A brucki puccskísérlet után Bethlen a Szmrecsányi-csoport tagjainak szemrehányásokat tett, amiért nemcsak saját szakállukra, de a komité többségének akaratára ellenére kockázatos vállalkozásokba mentek bele, a másik csoport viszont panaszkodott, hogy a többiek cserben hagyták őket. Május 10-én a helyzet annyira feszültté vált, hogy mindkét csoport vezetői külön-külön kijelentették, hogy az egész

akciótól visszavonulnak, ha annak egységes vezetését, amelyre minden csoportnak más-más elgondolásai voltak, nem lehet biztosítani. Mint rendesen, amikor ellentét támadt a két csoport között, ennek a könyvnek szerzője igyekezett az egységet helyreállítani. Azt ajánlotta, hogy az akció legfőbb vezetését vegye át valamelyik magasabb katonatiszt, aki a politikától távol áll és azért nem vált ki a politikusok körében féltékenységet. Az ilyen katonai vezetésnek bizonyára mindenki alárendelné magát, míg a politikusok nyilván képtelenek arra, hogy valamely az ő körükből kikerült egyénnek önként alávéssék magukat. Egy másnap tartott értekezlet, amelyen Andrássy Gyula gróf, Zichy János gróf, Zichy Aladár gróf és Batthyány Tivadar gróf is résztvettek, ezt a javaslatot el is fogadta.

Ugyanazon az értekezleten az az értesülés érkezett Szegedről, hogy Aradon Károlyi Gyula gróf vezetésével nemzeti alapon álló ellenkormány alakult meg, amely Szegedre akarja áttenni székhelyét és ott francia védelem alatt fogja az ellenforradalom intézését kézbevenni. Ez a hír egészen új lehetőségeket nyitott meg. Arad és Szeged azokhoz a városokhoz tartoztak, amelyeknek megszállását a francia hadsereg már a belgrádi fegyverszünetben önmagának tartotta fenn. A polgári elemek itt is súlyos szerencsétlenségnek érezték azt a sorsot, amely Magyarországot a proletárdiktatúra kimondásával érte és szüntelenül azon töprengtek, miként lehetne abból kikerülni. Abban a biztonságban, amelyet a francia megszálló csapatok jelenléte nyújtott, megbeszéléseket is folytattak ebben a tárgyban, sőt Szegeden antibolsevista bizottság is alakult. A mozgalom először Aradon vezetett formális ellenkormány megalakítására. A politikai élet itteni szereplői és azok, akik a bolsevizmus elől Budapestről és a román előnyomulás okából Erdélyből idemenekültek, már április második felében azon iparkodtak, hogy Arad, Szeged és Temesvár intelligenciájából ellenkormányt hozzanak

létre azzal a céllal, hogy ez fegyveres erőt toborozzon és ezzel majd Budapest ellen vonuljon és így az országot a bolsevista rémuralom alól felszabadítsa. Ezekről a megbeszélésekről a francia megszálló csapatok parancsnokai is tudtak, sőt egyenesen ők bíztatták a mozgalom vezetőit, hogy akciójukat indítsák meg. Úgy De Lobit tábornok, amikor egyízben Belgrádból Aradra jött, mint Gondrecourt francia tábornok sürgették az ellenforradalom megszervezését. De Lobit tábornok lehetségesnek mondta, hogy a francia hadsereg végül mégis akcióba fog lépni a vörös Budapest ellen és kívánatosnak jelezte, hogy ebben az esetben készen legyen a magyar kormány, amely a hatalmat átveheti és amellyel az antantkormányok tárgyalásba bocsátkozhatnának. A franciák azt is kilátásba helyezték, hogy a megalakítandó ellenkormánynak meg fogják engedni a toborzást, fegyvereket pedig maguk fognak a toborzott haderőnek rendelkezésére bocsátani. Az aradi beszélgetésekben április végével olyan kormány alakításának terve alakult ki, amelynek elnöke Návay Lajos volna, amikor pedig ismeretessé volt, hogy Návayt a kommunisták április 29-én meggyilkolták, Károlyi Gyula grófot kérték fel, hogy a kormány élére álljon.

Károlyi ezt a szerepet május 5-én el is vállalta. Aradmegyei nagybirtokos volt, aki eddig a politikai életben nem szerepelt, bár a háború utolsó évében mint Arad vármegye főispánja működött. Egyénisége merőben elütött az átlagos magyar politikusok típusától. Nem tudott és nem szeretett beszélni, szófukar volt és hallgatag. A népszerűséget sohasem kereste, sőt a nyilvánosságot is kerülte és külső hatásokra sohasem vadászott. Viszont minden egyes intézkedése, mint később kiderült, megfontolt volt és okos és alig van közöttük egy is, amely nem lett volna helytálló. A helyzeteket jól ítélte meg, helyes következtetéseket vont le belőlük és mindég megtalálta az az utat, amelyet a körülmények megkívántak. Amikor később, mint Bethlen

István utódja a magyar kormányelnök pozíciójába került, a helyzetet kevésbé uralta, nyilván azért, mert az állami élet problémái ebben az időben sokkal bonyolultabbak és kuszátabbak voltak azoknál, amelyekkel a szegedi kormánynak kellett foglalkoznia. Kívüle az aradi kormányban helyet foglalt, mint külügyminiszter Bornemissza Gyula báró volt osztrák-magyar főkonzul, okos és nyílteszű ember, akinek hivatásából kifolyólag volt gyakorlata a külföldiekkel való érintkezésben, továbbá az ismertebb egyéniségek közül Barabás Béla, a régi függetlenségi pártnak nagy szerepet játszott tagja, Kintzig János és Solymossy Lajos báró nagybirtokosok, akik a régi Tisza-párthoz tartoztak, Fülöpp Béla volt temesvári képviselő, aki Apponyi gárdájából került ki és Varjasy Lajos, aki régebben a Jászi-féle radikális pártnak volt tagja és aki a Károlyi-kormány idejében mint Arad vármegye kormánybiztos-főispánja működött. Egyébként az ellenkormány azokból az urakból verődött össze, akik éppen Aradon voltak és rendelkezésre bocsátották magukat, mint Szabó Zoltán, Barta Ábel, Pálmai Lajos, Bársony Elemér, Pálóssy Dénes és Hemmen János. Összeállításán meglátszik az igyekezet, hogy minden polgári pártárnyalat képviselőt nyerjen benne.

Az aradi kormány megalakulását kiáltványban jelentette be, amely arra utalt, hogy a kommunista párt az egész országban anarchiát teremtett olyan időben, amikor Magyarország nemzeti létének legválságosabb pillanatait éli. „Mi, mondja a kiáltvány, akik idegen megszálló csapatok védelme alatt nyugalomban és rend közepette élünk és akik akció-szabadságunk birtokában vagyunk, kötelességünknek tartjuk, hogy ezt a helyzetet felhasználjuk a jog és rend helyreállítására. E kötelességérzettől áthatva és akciónk eredményében való teljes bizalommal május 5-én kibontottuk a rend, a becsület és a nemzeti öntudat zászlóját és Aradon megalapítottuk a rend pártjainak kormányát, amely a magyar politikai pártok szövettségében egyesül. Minthogy

kormányunk egyetlen célja az alkotmányos kormányzat megalakítása, funkciói tisztán időleges természetűek és csak az a célunk, hogy a rendet helyreállítsuk“. A kiáltvány azután a kormány céljának mondja a bolsevizmus megsemmisítését, az egyéni szabadság, a vagyonra és a munkára való jog megóvását és egy fegyveres fegyelmezett hatalom — csendőrség — megszervezését.

Az aradi kormány megalakítása fontos lépés volt. Megnyitotta a nemzeti újjáébredés útját. Budapesten és egyes a proletárdiktatúrával rokonszenvező külföldi lapokban a Károlyi-féle minisztériumot operettkormányának csúfolták és azt mondták róla, hogy az voltaképpen nem egyéb, mint Arad városának kormánya. De az akkori viszonyok mellett bátor tett volt, megmutatni, hogy a magyar nemzeti gondolat még él és jelentékeny eredmény volt, hogy az összes pártokat ennek az eszmének szolgálatában egyesíteni lehetett.

Az aradi ellenkormány célszerűnek tartotta, hogy működésének székhelyét a vegyes lakosságú magyar-román Aradról a tiszta magyar és ugyancsak francia megszállás alatt álló Szegedre tegye át, ahol már a proletárdiktatúra kimondása óta erős mozgalom folyt azoknak a céloknak érdekében, amelyeknek szolgálatában az aradi kormány is megalakult. Ezeknek a szegedi mozgalmaknak középpontjában Kelemen Béla állt, a régi függetlenségi pártnak rokonszenves, higgadt és mérsékelt tagja, aki a háború végén Szeged főispánjaként működött. A proletárdiktatúra ugyan Szegedre is kiterjesztette a maga rendszerét, sőt az itteni proletár helyi hatóságok merész vállalkozásba fogtak, mert a helyi forradalmi tanács által kinevezett városparancsnok, egy Neuberger nevű kommunista, március 22-én egyenesen elfogató parancsot adott ki a Szegeden állomásozó francia tisztek ellen, sőt itt-ott egy francia őrséget le is fegyvereztetett és őrizetbe is helyeztetett, amikor azonban a francia csapatok március 23-án megerősítéseket kaptak és az akkor odaérkezett Betrix ezredes parancsnok-

sága alá helyeztettek, a helyi proletárok nem mertek többé kikezdeni velük. Betrix ezredes eleinte megkísérelte a kommunistákkal való együttműködést, amelyet bizonyos feltételekhez kötött. Csakhamar azonban meggyőződött arról, hogy a kommunisták félrevezették és hogy adott ígéretük ellenére fegyvereket szállítanak Szegedről Budapestre, mire erélyes fellépésre készült ellenük. A kommunista direktórium ezeket nem várta be, hanem március 26-án megszökött Szegedről. Erre ismét a régi polgári hatóságok vették át a város közigazgatását, de ezt a munkás-tanács egy húsztagú bizottságának ellenőrzése alatt végezték. A polgári elemek szervezkedése a Szegeden most megindult, bolsevista ellenőrzés alatt polgári tisztviselők által vezetett, igen nehéz helyzetben lévő, de feladatát ügyesen teljesítő helyi kormányzás idejében tovább folyt és a mozgalom különösen április 24-én kezdett nagyobb méreteket ölteni és országos jelentőségre szert tenni, amikor Gömbös Gyula is Szegedre érkezett. Gömbös Belgrádból jött, ahová őt Pallavicini György őrgroffal együtt a bécsi komité küldte ki annak megállapítására, hogy mennyiben volna lehetséges a proletárdiktatúra ellen irányuló akciót jugoszláv területről megindítani. Nagy mozgékonyága, rábeszélő képessége és szervező ereje először itt Szegeden bontakozott ki. Megérkezése után formálisan is megalakult az antibolsevista komité, amely Kelemen Béla elnöklete alatt előbb ennek lakásán, majd később, amikor a mozgalom megerősödött, május 27-től kezdve a Városházán tartotta meg üléseit és a polgárság megszervezését erőteljesen kézbe vette.

Az aradi kormány tagjai május 9-én utaztak Szegedre, de útközben Mezőhegyesen a románok egy részüket, többek között Károlyi Gyula grófot is feltartóztatták és internálták. A kormánynak egyelőre csak ama tagjai érkeztek meg, akik nem vasúton, de autóval, szerb megszállás alatti területen át utaztak Szegedre. Eleinte az aradi kormánytagok és a szegedi antibolse-

vista elemek között némi féltékenység mutatkozott, de ez csak hamar megszűnt amikor május 14-én a szegedi komité az aradi kormány Szegedre érkezett tagjaival megállapodott abban, hogy a két alakulat egyetértőleg fog működni, még pedig a bécsi komitéval összhangban és annak irányítása mellett. A szegedi kormány már előzőleg, május 8-án arról értesítette a bécsi komitét, hogy fenn akarja tartani vele az érintkezést, sürgette a bécsi komitének Szegedre való költözését és kijelentette, hogy addig, amíg ez meg nem történik, semmi intézkedést nem fog tenni. Bornemissza báró fel is utazott Bécsbe, hogy az ottani komitét a történekről tájékoztassa és vele az érintkezést felvegye. Május 16-án viszont Károlyi Gyula gróf intézett Mezőhegyesről levelet Eckhardt Tjborhoz, aki mint az aradi kormány igazságügyi államtitkárja szerepelt és annak hangsúlyozásával, hogy a szegedi antibolsevista komitéval mindenben együtt akar működni, kijelentette, hogy „ha a bécsi komité a kormányalakítás jogát magának tartaná fenn, ezt a jogot a kormány a maga részéről annál inkább respektálni és elismerni kívánja, mert a kormány tagjai egyedül és kizárólag annak okán vállalkoztak kormányalakításra, mert minden kísérletük, hogy a bécsiekkel érintkezhessenek, eredménytelen maradt“.

A bécsi komitének május 14-ig csak igen hézagos értesülései voltak az Aradon és Szegeden történekről. A nézetek eleinte eltérők voltak. Egyesek tovább is amellet voltak, hogy Nyugatmagyarországból kell megszervezni a proletárdiktatúra megbuktatását célzó akciót. Mások ellenben, kivált azok, akik ezt a nyugatmagyarországi akciót szkeptikusan nézték, mint pl. Andrássy Gyula gróf és ennek a könyvnek szerzője, amellet nyilatkoztak, hogy a mozgalom súlypontját mielőbb át kell helyezni vagy Aradra vagy Szegedre. E munka szerzője fel is kereste Allizé francia követet annak kipuhatolására, hogy az aradi, illetve szegedi ellenkormány mennyiben számíthatna az antant

részéről elismerésre. Allizé ezúttal is tartózkodó álláspontot foglalt el. Kifogásolta, hogy az ellenforradalmi mozgalmakban túl sok a kifejezetten reakciós színezetű politikus. Különösen Andrássy neve hallatára mutatott idegességet és kijelentette, hogy véleménye szerint Andrássy személye, tekintettel arra, hogy „germonaphil“ hajlandóságai általánosan ismereteseek, akadályos annak, hogy bármely akció, amelyben ő vezérszerepet visz, francia részről támogatásban részesüljön. Szerinte jobb volna, ha a kormány csupa új emberekből alakulna meg. Ami az aradi kormányt illeti. Allizé lehetségesnek mondta, hogy a francia kormány azzal *de facto* összeköttetésbe fog lépni, föltéve, hogy egy darab magyar területen, bármilyen kicsiny legyen is az, tényleg gyakorolni fogja a hatalmat. Hogy Budapest ehhez a területhez hozzátartozzék, az nem szükséges. Allizé vállalta, hogy az aradi kormány ilyen értelemben való *de facto* elismerését kormányának ajánlani fogja.

Május 14-én délben a Bethlen-csoport tagjai, Bethlen István, Teleki Pál, Zichy Géza Lipót és ennek a könyvnek szerzője, éppen együtt voltak egy szűkebb megbeszélésen, amikor megjelent Bornemissza Gyula báró, az aradi kormány külügyminisztere. Részletesen elmondta az aradi kormányalakítás körülményeit és célját és azt a kívánságot nyilvánította, hogy a bécsi komité tagjai közül lehetőleg sokan utazzanak le Szegedre és vegyék ott át az egész ellenforradalmi akció irányítását. Ez szerinte szükséges ahhoz, hogy az aradi kormány tekintélyt és súlyt kapjon. Amennyiben a bécsi komité tagjai maguk akarnák a kormányt megalakítani, Károlyi Gyula gróf és társai szívesen fogják helyüket nekik átengedni. Bethlen István gróf azonnal kijelentette, hogy a legjobb, ha az aradi kormány úgy ahogy van, megmarad helyén. Jó, hogy kormány egyáltalában van és pillanatnyilag nincs is többre szükség. Azt is kijelentette, hogy ő és barátai mindenben támogatni fogják az aradi kormányt.

Másnap az egész bécsi komité összegyűlt, ezúttal a könyv szerzőjének lakásán, mert a Schönborn-palotát, ahol az összejövetelek eleinte megtartották, a bécsi kommunisták felrobbantással fenyegették. A jelenvoltak egyértelműleg kimondták az aradi kormány támogatását. Csak Batthyány Tivadar gróf fűzte hozzájárulását ahhoz a feltételhez, hogy az aradi kormány kifejezetten hangsúlyozza a maga ideiglenes jellegét és ezt minisztertanácsi határozatban is mondja ki. Zichy Aladár gróf és Pallavicini György őrgróf javaslatára azonban a komité az aradi kormány fenntartás nélküli elismerésének és támogatásának alapjára helyezkedett, mire Batthyány teljesen visszavonult az egész ellenforradalmi akciótól és ezt e könyv írójának levélben is bejelentette. Amikor ez utóbbi igyekezett őt szándékától eltéríteni, Batthyány gróf elhatározását azzal indokolta, hogy ő mint az egyetlen Bécsben időző magyar politikus, aki Károlyi Mihály gróf kormányában is résztvett, nem támogathat olyan kormányt, amely a magyar köztársaság összes ténykedéseit, tehát olyanokat is, amelyekben ő maga is résztvett, semmisnek akarja nyilvánítani. Ő tovább is a november 16-iki határozatok alapján áll, amelyek Magyarországot köztársasággá nyilvánították és ezért nem azonosíthatja magát az aradi kormánynak szerinte royalista irányzatával.

Bornemissza báró az aradi kormány nevében azt a kívánságát fejezte ki, hogy a bécsi komité jelöljön ki valakit a maga kebeléből, aki Bécsben mint a kormány képviselője szerepelne és fenntartaná az ottani diplomáciai missziók közvetítésével a külföldi kormányokkal való kapcsolatot. A komité ezzel a feladattal Bethlen István grófot bízta meg, Teleki Pál grófot pedig arra kérte, hogy a komité több más tagjával együtt utazzék Szegedre és tájékoztassa a közben odaköltözött kormányt mindarról, amit a bécsi komité az ellenforradalmi akció kilátásairól megtudott.

Károlyi Gyula gróf május 28-án szabadult meg a mezőhegyesi internáltságból és megérkezett Szegedre. Itt azonnal érintkezést keresett Kelemen Bélával, mint a szegedi antibolsevista mozgalom vezetőjével és megállapodott vele az aradi és a szegedi mozgalom összeolvasztásában. Május 29-én az aradi kormány összes tagjai rendelkezésre bocsátották tárcáikat Károlynak, aki erre új kormányt állított össze. Egyelőre Károlyn kívül Kelemen Béla, Kintzig János, Solymossy Lajos báró, Varjasy Lajos és Hemmen Károly lettek a kormány tagjai, néhány nappal később azonban a közben Szegedre érkezett Horthy Miklós tengernagy a hadügyi, Teleki Pál gróf pedig a külügyi tárca vezetőjeként szintén belépett a kormányba. Gömbös Gyula a hadügyminiszterium államtitkárságát vállalta el. A kormány május 31-én új kiáltványt bocsátott ki, amelynek tartalma lényegileg egyezik az első proklamációval. Ugyanez a kiáltvány közölte azt a nyilatkozatot is, amelyben a bécsi komité tagjai közül Andrassy, Bethlen, Gratz, Pallavicini, Sigray, Szmrecsányi, Teleki, Zichy János és Zichy Aladár felhívják minden magyar honpolgárt, hogy a kormánnyal szemben bizalommal viseltessék és azt mindaddig támogassa, míg egy az összes pártok bizalmára támaszkodó alkotmányos kormány megalakítása lehetővé nem válik, amelyet később, a nemzetnek az általános szavazati jog alapján való megkérdése után, az egész nép akaratán alapuló végleges kormány fog felváltani.

A szegedi kormányban azok a teendők, amelyek ebben az időben fontossággal bírtak, jó kezekben voltak. Külpolitikai tekintetben maga a miniszterelnök és Teleki Pál gróf gyakorolta az irányítást Bethlen István gróf segítségével, aki Bécsben képviselte a kormányt és állandó összeköttetést tartott fenn az ottani antantmissziókkal. Károlyi Gyula gróf külpolitikai tekintetben tett elhatározásai mindég kellő időben és megfelelő formában történtek, sem felesleges lépést nem tett, sem szüksége-

set el nem mulasztott. Teleki Pál működése gazdag volt ötletekben és termékeny gondolatokban. Némi hajlandósága volt arra, hogy tekervényes eszmemeneteken keresztül jusson el következtetéseihez, de ezek általában helyesek voltak és megfeleltek a pillanat szükségességének. Bethlennek mindég messzetenkintő politikája értékesen egészítette ki a szegedi kormány külpolitikai elgondolásait. Ugyancsak kitűnő kezekbe volt letéve a katonai kérdések intézése is. Horthy Miklós, mint hadügyminiszter a legválságosabb pillanatokban is lelket tartott az emberekben, a sok habozó és százfelé húzó politikai kuruzsló között, akik akkoriban Szegeden összeverődtek, az ő világos, határozott, a nagy célt soha szem elől nem tévesztő és semmiféle akadálytól vissza nem riadó állásfoglalásai sok kritikus helyzeten segítettek át. Gömbös Gyula, aki mint hadügyminiszteri államtitkár mellette működött, nemcsak kiváló szervezőképességét érvényesítette, de erős nemzeti érzéstől áthatott koncepcióival a politikai felfogások kialakulására is nagy hatást gyakorolt és jelentékeny tényező volt annak a később döntő befolyásra jutott keresztény kurzusnak kialakulásában, amelyet akkor bizonyos antiszemita tendencia is jellemzett, a nagyobbára zsidó fajú emberek által irányított bolsevizmus elleni reakcióképen. Erős önérzete, mely kifelé is megnyilvánult, magyarokkal és franciákkal szemben egyaránt, gyakran vezetett ugyan súrlódásokra, néha olyankor is, amikor jobb lett volna ilyeneket elkerülni, de legalább magyar részről szívesen elnézték ezt, mert az ellenforradalom egyik legértékesebb és leghasznosabb munkása volt.

A mindjobban erőre kapó antiszemitaizmus Szegeden elég nehézséget támasztott a kormánynak. Az aradi kormányban mint igazságügyminiszter helyet foglalt Pálmai Lajos ottani közjegyző is, aki zsidóvallású volt. A kormánynak Szegeden történt újjáalakításakor azonban kimaradt a kormányból, éppen azért, mert sokan ellenezték az

igazságügyi tárcának zsidó férfira való bízását. Azok az intrikák, amelyek a Károlyi-kormány létét annyira megnehezítették, nagyrészen abból keletkeztek, hogy egyesek ki akarták erőltetni Pálmának a kormányba való bevonását, míg Károlyi minden ilyen kívánság elöl mereven elzárkózott. Károlyi maga azonban védekezett az antiszemitizmus vádja ellen. Egy lemondásakor tartott beszédében kifejtette, hogy távol állt tőle, antiszemita politikát csinálni. Tudatában van annak, mondotta, hogy a zsidóság nagy része hazafias érzelmű és hogy nem lehet a zsidóság egészét felelőssé tenni azokért a bűnökért, amelyeket a zsidóság egy része az ország ellen elkövetett. De meg kell érteni a folyton erősbbödő antiszemita hangulatot — mondotta —, az után a nemzetrontó munka után, amelyet a Nemzeti Tanács, a népköztársaság és a proletárdiktatúra művelt, ha figyelembe vesszük, hogy ezeknek pusztító működését túlnyomóan zsidók irányították. Ezért Károlyi szerint a zsidóság érdeke megkívánja, hogy tagadjanak meg minden közösséget ezekkel a nemzetpusztító zsidókkal és adjanak ennek nyíltan kifejezést azzal, hogy csatlakoznak a bolsevizmus letörésére alakult kormányhoz. Ezzel szerinte elejét vehetik az antiszemitizmus túlzásainak. Viszont ártalmas a zsidóságra nézve, ha azt a látszatot kelti, — amely Károlyi szerint Szegeden tényleg keletkezett —, hogy a zsidóság egyeteme nagyobb ellensége a keresztény kormánynak, mint az „internacionális zsidó betörők“ által vezetett proletárdiktatúrának.

A terjedő antiszemitizmus azonban nem volt az egyetlen és talán nem is a legfontosabb mozzanat a szegedi politikai életben, amely a kormány helyzetét nehézzé tette. Nem lehet elhallgatni, hogy azoknak a politikusoknak tábora, akik akkor Szegedet ellepték, egyáltalában nem tudott a helyzet magaslatára emelkedni. Az egyéni érvényesülési vágyból fakadó intrikák napirenden voltak és rengeteg súrlódást okoztak. Az előző

évtizedekben kialakult magyar politikai élet egész sivársága juttott kifejezésre abban a tülekedésben, amelynek Szeged most színhelye lett. De a nagy Magyarország politikai életének szélesen hömpölygő árjában az még inkább volt elviselhető, mint abban a pohár vízben, amelyben a szegedi politikai élet lejátszódott. Olyan időben, amikor Magyarország még fel sem volt szabadítva és amikor talán az összes erők egységes összefogása sem lett volna elegendő arra, hogy ez a felszabadulás lehetővé váljon, egyes politikusok már féltékenykedtek egymásra, mert saját pártjaik elgondolásait nem látták kellően képviselve a szegedi kormányban. Valójában ezek a pártelvek akkoriban semmi szerepet nem játszottak. Ha előráncigálták azokat, ez csak azért történt, mert egyesek azokat ugródeszkának tekintették politikai ambícióik részére. Vékony elvi köpönyegül szolgáltak a törtetőknél. Azok a miniszteri tárcák, amelyek abban az időben alig jelentettek díszet és hatalmat, hanem csak hálátlan, mert minden valószínűség szerint eredménytelenségre kárhoztatott munkát, féktelen vetélkedések tárgyává váltak. Még az a törekvés is megnyilatkozott, bár az akkori viszonyok mellett semmi értelme nem volt, hogy Károlyi a tárcákat abban az arányban ossza szét, amelyben a pártok az utolsó magyar országgyűlésen képviselve voltak. Az egyik csoportnak véleménye szerint a kormány túlkevésé volt demokratikus, a másik szerint túlkevésé vette figyelembe a szélső jobboldali keresztényszocialista csoportokat. Az egyik elvi kérdést csinált abból, hogy a zsidóvallású Pálmai igazságügyminiszter legyen, a másik abból csinált elvi kérdést, hogy ne legyen az. Előfordult, hogy egy és ugyanaz a politikus felváltva, ahogyan azt egyéni érdekei kívánták, először hevesen tüzelt Pálmai igazságügyministersége ellen, majd pedig szemére vetette a kormánynak, hogy túlságosan antiszemita és reakciós. Nap-nap után új kormánylisták keringtek a városban, amelyeket ki-ki a maga tetszése szerint állított össze. Még a kor-

mányban is voltak bomlasztó elemek. Ezekhez tartozott különösen Varjasy Lajos, aki azért volt fontos személyiség, mert Franciaországban nevelkedvén, kitűnően beszélt a francia nyelvet és elejétől kezdve a franciák különös bizalmát bírta, amely kivételes helyzetét, sajnos, többször használta fel saját egyéni érvényesülése, mint a közös ügy érdekében. Az az „union sacrée“, amelyre a szegedi politikusok józan, értelmes és nem személyes érvényesülést kereső része, mint pl. Kelemen Béla, törekedtek, sehogyszem tudott létrejönni. Pedig valóban semmi értelme nem volt annak, hogy a pártok egymással versengjenek, amikor azt a Magyarországot, amelyben elveiket megvalósítani akarták, előbb még meg kellett hódítani. A nehézségeket fokozta, hogy a szegedi szocialisták is a kormány ellen foglaltak állást. Június 6. és 22-ike között sztrájkot tartottak fenn Szegeden és megakadályozták a lapok megjelenését. Csak a kormány nézetét képviselő, akkoriban megalapított „Új Magyarország” című lap tudott koronként egy-egy példányt kiadni a közönség tájékoztatására.

A legnagyobb baj az volt, hogy a politikai intrikák elhatoltak a franciák körébe is. Aki a magyar politikusok közül hozzájuk férhetett, az nem szalasztotta el az alkalmat arra, hogy lecsepljön mindent, amit a kormány tesz és önmagát állítsa oda annak, aki a franciák tetszése szerint való kormányt tudna alakítani. Akadtak, akik nem áttalották befeketíteni Károlyi Gyulát és minisztereit azzal, hogy germanofil tendenciákat szolgálnak, hogy reakciósok és hogy azt a régi Magyarországot akarják helyreállítani, amely a franciák előtt ellenszenves volt. Ezeknek az intrikáknak bizonyára volt részük abban a kétértelmű magatartásban, amelyet a francia katonai parancsnokok a szegedi kormánnyal szemben mindvégig tanúsítottak. Tovább is hol bíztatták a magyar köröket a bolsevisták elleni fellépésre, hol pedig megakadályozták sok mindent, ami ennek a fellépésnek előkészítésére feltétlenül szükséges lett volna. Ez az ingadozó magatar-

tás azonban megfelelt a párizsi békekonferencia körében is észlelhető gyakori hangulatváltozásoknak. Gyakran az volt a benyomás, mintha a francia katonai parancsnokok kívánnák a magyar akciók megindítását, de kénytelenek tekintetbe venni a Párizsban mutatkozó ellenkező irányú befolyásokat. Ha a katonák kifejezetten frankofil és demokratikus kabinet megalakítása mellett foglaltak állást, úgy lehetséges, hogy ezzel egyes magyarok, mint pl. Varjasy befolyásának engedtek, de az is meglehet, hogy ilyen kormány létesülése esetében könnyebben vélték elháríthatóknak azokat az akadályokat, amelyekbe a magyar akció megindítása Párizsban ütközött és amelyek legalább részben arra voltak visszavezethetők, hogy Károlyi Gyula kormányát ott reakciónak és germanofilnek ítélték. Ha azonban ezt gondolták, félreismerték a Párizsban mutatkozott ellenséges hangulat igazi rugóit. Ezek abban álltak, hogy az antant elhatározásaira nagy befolyást gyakorló cseh államférfiak nem kívántak Magyarországon nemzeti kormányt látni. Amikor a békekonferencia legfőbb tanácsának 1919 július 17-iki ülésén az olasz Tittoni javaslatot tett, hogy a hatalmak vegyék fel az érintkezést a szegedi ellenforradalmi kormánnyal, Benes és Kramarz jelentették ki, hogy a hatalmaknak egy magyar „pártkormánnyal“ való tárgyalásaihoz semmi szín alatt nem járulhatnak hozzá. Erre a konferencia ezt a gondolatot el is ejtette.

De Lobit tábornok június 6-án közvetlenül Károlyi Gyula gróf előtt is kifogásolta, hogy a kormány túlságosan németbarát. Károlyi felelt neki. Kijelentette, hogy igenis a háború alatt minden tisztességes magyar ember megbízható, hű szövetségese volt a németeknek. Ha tehát a franciák olyanokat keresnek, akik a háborúban is frankofileknek mondták magukat, akkor csakis a Károlyi Mihály-féle alakokkal állhatnak szóba. A háború befejeztével azonban a helyzet megváltozott. A német szövetség megszűnt. Ha Franciaország segítséget nyújt Magyarországnak,

hogy a bolsevizmustól szabaduljon, akkor a franciák is megbízható és hű szövetségeseket fognak találni Magyarországon. Mikor Károlyi e kijelentések dacára sem kapta meg a franciák részéről ígért támogatást és egyes parancsnokok ezt a magatartást a szegedi kormány reakciós szellemével indokolták, Károlyi június 13-án egyenes kérdést intézett hozzájuk, hogy megtudja, mi a szándékuk és hogy milyen magatartást akarnak a kormánnyal szemben tanúsítani, mert a fennálló bizonytalanság, mint mondotta, megbénítja a kormány mozgási képességét. Károlyi különösen ahhoz szeretne volna megnyerni a franciák hozzájárulását, hogy Szegeden toborzás útján részben helybeli lakósokból, részben menekültekből kis fegyveres erőt szervezhessen, amely négy zászlóaljából, egy huszárszázadból, egy páncélvonatból és megfelelő trénaalakulatokból állt volna. Kérte továbbá a franciák által lefoglalt magyar hadianyag kiszolgáltatását, valamint hozzájárulásukat ahhoz, hogy a kormány Szegeden a polgári és katonai közigazgatást teljesen maga vehesse át. A franciák adtak biztatást, de a kérések teljesítése csak részben történt meg, vonatva és késedelmesen. Június 14-én mégis megteremtődött a fegyveres erő magva: a Prónay Pál huszárszázados vezérlete alatt álló volt katonatisztekkel megalakult első tiszti század. Eleinte száz főből állt, amely szám később megkétszereződött. Négy nappal később azután megjelenhetett a toborzási hirdetmény is. Horthy Miklós hadügyminiszter írta alá a felhívást, amely katonás rövidséggel így szólt: „Katonák! Munkások! Polgárok! A toborzást elrendeltem. Ragadjatok fegyvert az országot tisztító vörös terror leküzdésére! Mutassátok meg, hogy méltók vagytok őscitkekhez“.

A kormány már előre biztosítani akarta a megszervezendő katonai erő részére azt a lehetőséget, hogy adandó alkalommal Szegedről Budapest ellen vonulhasson. Ezt azonban a franciák határozottan megtagadták. Franchet d'Esperay tábornok, aki

június 25-én látogatást tett Szegeden, kijelentette Károlyi előtt, hogy a szegedi haderőnek a demarkációs vonalon való átlépést, tehát annak komoly akcióbalépését, semmi esetre sem engedheti meg. A kormány ennél fogva kénytelen volt a szerb kormánnyal tárgyalásokba lépni, hogy az lehetővé tegye az ellenforradalmi csapatoknak szerb megszállás alatt lévő területen át való elnyomulását. Horthy Miklós és Teleki Pál gróf ebben az ügyben Belgrádban is jártak, ahol barátságos fogadtatásban részesültek, de pozitív eredményt nem tudtak elérni.

Június második felében egyfelől a franciák Károlyival szemben elfoglalt magatartása mind merevebbé vált, másfelől mindinkább terjedt az a felfogás, — kivált a politikusok táborában —, hogy Károlyi mint germanofil és antidemokratikus politikus sohasem fogja a franciák teljes támogatását megnyerni, minél fogva új, a franciák teljes bizalmát bíró kormánnyal kell az övét felváltani. Lehet, hogy a két momentum, a franciák merevsége és a politikusok kormánybuktatási vágya között bizonyos belső összefüggés is állt fenn. Mikor aztán június 28-án az angol Troubridge tengernagy is „quasi hivatalosan“ közölte Károlyival, hogy kormányát nemcsak a franciák, hanem az angolok is reakciónak tartják, mert gróf az elnöke, Ferenc József volt szárnysegédje pedig a hadügyminisztere, Károlyi a minisztertanácsnak is jelentést tett az ellene megnyilatkozó hangulatról. Utalt arra, hogy a franciák, akik besugókra hallgatnak és kicsinyes személyes intrikáknak felülnek, rosszindulatú rágalmak alapján reakciónak tartják a kormányt. Kijelentette, hogy ő nem zárkózik el az elől, hogy más összetételű minisztériumnak adja át helyét, de előbb garanciát kell szereznie arra, hogy az új kormány tényleg meg fogja kapni a franciák támogatását a proletárdiktatúra elleni harcban. Azt is hangsúlyozta, hogy olyan férfiakra, akik az országot belevitték a kommunista felfordulásba, az ország sorsát rábízni nem lehet. Ha tehát a franciák ilyen

egyéniségekhez ragaszkodnának, nem szabad nekik engedni és fel kell világosítani őket, hogy ezen az úton csak tartós zavar keletkezne és a francia-magyar barátság inaugurálása, amelyet pedig mindenki óhajtanónak tart, lehetetlenné válnék. Károlyi azonban ezután is tett még kísérletet arra, hogy a franciákkal való viszonyát rendbe hozza. Július elsején Varjasy társaságában felkereste Charpy tábornokot, a szegedi francia katonaság parancsnokát, aki kijelentette ugyan, hogy a franciáknak sem Károlyi, sem Teleki személye ellen nincsen kifogásuk, azonban nem tagadta abbéli meggyőződését sem, hogy kívánatos volna, ha Károlyi a kormányon néhány változtatást eszközölne, hogy a kormány demokratikusabb szintet kapjon. Varjasy ez alkalommal Charpy előtt Károlyi jelenlétében is a saját pozíciójának megerősítésére törekedett és a belügyminiszteri tárcát követelte magának olyasmi indokolással, hogy oda okos és igazságos embert kell ültetni. Károlyi élesen leintette őt, kijelentvén, hogy az ország jobban bízik az ő igazságos érzületében, mint a Varjasyében, aki már csak azért sem jöhet tekintetbe a belügyminiszterségre, mert mindvégig annak a radikális pártnak volt tagja, mely tulajdonképpen megindította a bolsevizmusban végződött fejlődést. A Charpy tábornokkal folytatott beszélgetés, dacára annak a bizalmi nyilatkozatnak, amelyet a tábornok a kormányelnök személye iránt tett, megerősítette Károlyiban azt a meggyőződést, hogy ama célok szempontjából, amelyeknek elérésére a szegedi kormány megalakult, jobb volna, ha helyét olyan kormánynak engedné át, mely nagyobb mértékben bírja a franciák bizalmát. Levélben közölte De Lobit tábornokkal, hogy a kormány arra a meggyőződésre jutott, hogy kitűzött célját, a bolsevizmus fegyveres leverését, a jelen körülmények között nem érheti el, mert az e célból szükséges haderő felállítására neki sem mód, sem hely nem adatik. Olyan kormánynak óhajta tehát helyét átadni, amely összetételénél fogva az antant bizalmát nagyobb

fokban bírja. Személyesen is felkereste Nagyikindán De Lobit tábornokot, akinél azonban újból csak arról győződött meg, hogy az ő kormánya valóban nem számíthat a franciák támogatására. De Lobit még csak a jóindulatú semlegességet sem helyezte ki-látásba a Károlyi-kormány részére és kijelentette, hogy a franciák a szigorú semlegesség álláspontján fognak megmaradni az összes pártokkal szemben — tehát a kormánnyal szemben éppen úgy, mint az intrikáló politikusokkal szemben. Erre Károlyi a július 5-én tartott minisztertanácsban bejelentette, hogy mivel az ő személye a franciák bizalmatlansága miatt nem látszik alkalmasnak arra, hogy az ország nyugalmát helyreállítsa, a maga részéről vissza akar lépni és ezzel lehetőséget akar teremteni más kormány megalakítására. Az általános levertségben és csüggedésben Horthy volt az, aki bátorságot öntött a kormányban helyet foglaló politikusokba. Kijelentette, hogy a küzdelmet nem szabad feladni. Bízni kell abban — mondotta —, hogy a magyar nemzet fel fog ébredni. Ez lesz majd erőnk és nem a francia segítség. Az idesereglett embereket nem lehet szélnek eresztenei, mert ezáltal mindazokat, akik első hívásra idejöttek, teljesen elveszíteneők. Nem is látja a helyzetet olyan sötétnek. Hasonló hangot ütött meg Teleki és Gömbös. Ugyanazon a napon Horthy Miklós a nyilvánosság előtt is megszólalt. A január közepe óta Gömbös Gyula elnöksége alatt állt Magyar Országos Védőegyesület (MOVE) közgyűlésén, amely őt díszelnökké választotta, kijelentette, hogy azokat, akik az utolsó napokban Szegedre özönlöttek segedelemért, cserbenhagyni nem lehet. „Ezt ők nem engedik, mondotta Horthy és ezt én sem engedem. Kitartunk, kitartok, míg hazánkat vissza nem vesszük. És ha odajutunk, hogy más emberek veszik át az ország sorsának intézését, csak olyanokat támogatok és támogatunk, akik egy véleményen vannak velünk, akik a mi eszméinkért, a magyar nemzeti eszméért szállnak síkra. Politikai kalandorok ne kísérletezzenek többé

ennek az agyongyötört országnak testén. Nem tűrjük! Maradjunk együtt, tartsunk ki és célhoz fogunk érni!”

Károlyi még július 5-én értekezletre hívta össze a Szegeden tartózkodó politikusokat és megbeszélte velük az új kormány összetételét. A szándék olyan kormánynak megalakítása volt, amely a franciák bizalmát nagyobb mértékben bírja. Vezetését azért olyan politikusra akarták bízni, aki a multban Károlyi Mihályhoz állt közel és kit ezért germanofil érzések vádja nem érhet. Varjasy azt ajánlotta, hogy Balla Aladár legyen miniszterelnök, de Teleki Pál gróf keresztülvitte, hogy a gyakran meggondolatlan és hirtelenkedésekre hajló Balla helyett inkább P. Ábrahám Dezső bizassék meg a kormány megalakításával.

Ábrahám Dezső most összeállította a maga miniszteri listáját de az a franciák tetszését nem nyerte el, úgy hogy ismét hosszú huzavona következett be. Csak július 12-én jutottak a tárgyalások olyan stádiumba, hogy az Ábrahám-kormány megalakítása biztosítottnak volt tekinthető. Erre a Károlyi-kormány összes tagjai aláírták lemondásukat: „Kétségtelen, mondja a lemondó nyilatkozat többek között, hogy az új alakulásnak határozottan demokratikusnak és frankofil irányzatúnak kell lennie. Az eddigi kormány is ilyen irányban óhajtott működni, összetételénél fogva azonban az antant képviselői nem tartották azt sem elég demokratikus színezetűnek, sem a frankofil politika eléggé határozott képviselőjének. Az új kormánynak tehát olyan összetételűnek kell lennie, amellyel szemben ilyen irányú kételyek nem merülhetnek fel és amely ennél fogva abban a helyzetben volna, hogy a bolsevizmus elleni harcban a franciák nélkülözhetlen segítségét és támogatását megkaphassa“.

Az új kormányban, amelynek kinevezése július 17-én tételt közzé, a régi kormány tagjai közül csak Teleki Pál gróf és Varjasy Lajos maradtak benn. Horthy Miklós a hadseregparrancsnoki tisztet vállalta el, helyette Belitska Sándor lett had-

ügyminiszter. Azonkívül a kormány tagjai voltak Éber Antal, Dömötör Mihály és Palmi Lajos. Az új kormány megalakulását kiáltványban közölte, amely szintén a nemzet összes erőinek egyesítését hirdeti és a bolsevizmus megszüntetését vallja a kormány céljának. De annak, hogy a francia megszálló csapatok parancsnoksága az új kormánnyal szemben barátságosabban viselkednék, kevés nyoma volt. Az új kormány nyilvános népgyűlésen akarta a hivatalos esküt letenni, de ezt a franciák megtiltották. Azzal a kívánsággal szemben, hogy a Szegeden szervezett fegyveres csapatok Szegedről nyomulhassanak Budapest felé, a franciák tovább is elutasító magatartást tanúsítottak. A kormány megbízásából ezért Teleki Pál gróf és Balla Aladár Belgrádba utaztak, hogy ismét megkíséreljék a szerb kormány engedélyének kieszközölését a jugoszláv területen való átvonulásra. Most is barátságos fogadtatásban részesültek és jó reményekkel tértek vissza, de határozott ígéretet ezúttal sem kaptak.

Általában a franciák magatartása az Ábrahám-kormánnyal szemben nem különbözött attól, amelyet a Károlyi-kormánnyal szemben foglaltak volt el. „Az új minisztériumnak rövidesen azt kellett tapasztalnia, — írja a hozzá nagyon közel álló Antal István —, hogy hiába rekonstruálta magát a megszálló franciák szája íze szerint... az ellenforradalom ügye egy lépéssel sem haladt előre“. Július 26-án maga Ábrahám is megállapítja, hogy az új kormánynak nem sikerült a franciákkal tiszta helyzetet teremteni. Voltak a kormányban olyanok, aki erre való tekintettel a kormány működésének beszüntetését ajánlották, de Teleki és Belitska ezt határozottan ellenezték.

Az ellenforradalmi akciónak azért volt maradandó eredménye is: mert mégis csak megalakult az a fegyveres erő, amelyre a nemzeti ügy képviselőinek szükségük volt. A stájerországi Feldbachban Lehár Antal báró ezredes szervezte meg a nála jelentkező tiszteket és formált az ő segítségükkel csapatokat, Szegeden

pedig Zichy Aladár gróf vezetése alatt toborzó bizottság működött, amely előtt, bár működését a franciák gyakran akadályozták, 6568-an jelentkeztek a nemzeti hadseregbe való belépés céljából. Ezenkívül pedig Szegeden több tiszti század is alakult, mint pl. a Prónay-század, a Ostenburg-század, a Bárdoss-század, a Pallavicini Alfonz őrgróf által szervezett Simonyi-huszárok csapatja stb. Ezekből az elemekből alakult meg később, a bolsevizmus bukása után a nemzeti hadsereg, amelynek végleges megszervezése Horthy Miklós és Gömbös Gyula nevéhez fűződik.

A BOLSEVIZMUS BUKÁSA ÉS A ROMÁN MEGSZÁLLÁS

A PROLETÁRDIKTATÚRÁT végül is nem az ellenforradalmi akciók és nem a szegedi kormány által szervezett fegyveres erő buktatta meg, hanem az antant, amely a románoknak megadta az engedélyt, hogy átkelve a Tiszán előnyomuljanak Budapest felé és megszállják a magyar fővárost. Az antantnak ezt az elhatározását maga a budapesti bolsevista kormány idézte elő.

Clemenceau június 13-iki jegyzékében kijelentette volt, hogy ha a magyar vörös hadsereg kiüríti a Csehszlovákiának odaítélt területet, a román csapatokat is azonnal vissza fogják vonni a Romániának kijelölt határok mögé. Ez azonban nem történt meg. Július 11-én Kun Béla táviratban figyelmeztette Clemenceaut adott ígéretére és prepotens hangon — ez volt legkiemelkedőbb sajátossága — követelte tőle a Tiszántúlnak a demarkációs vonalig való kiürítését. Erre a felszólításra július 14-én azt a választ kapta, hogy a békekonferencia nem tárgyalhat a proletárdiktatúra kormányával mindaddig, amíg ez nem teljesíti a fegyverszüneti szerződést, amelynek megszegését Clemenceau nyilván abban látta, hogy Magyarország jóval nagyobb hadsereget tartott fenn annál, amelyre őt a fegyverszünet feljogosította. A bolsevista kormány erre elhatározta, hogy fegyveresen fogja visszavenni a románoktól a tiszántúli területnek a demarkációs vonalig terjedő részét. Ennek az akkori körülmények és erővi-

szonyok közt esztelen elhatározásnak végrehajtásához azonnal hozzá is fogtak. Július 20-án a vörös hadsereg Szolnoknál, Tiszafürednél és Csongrádnál átkelt a Tiszán és megtámadta a románokat. Kun Béla ezt rövid táviratban bejelentette a békekonferenciának is. „Az antant akarata ellen való román támadó viselkedéssel szemben, mondja ez a távirat, kénytelenek voltunk átkelni a Tiszán és azon vagyunk, hogy az antant akaratának a románokkal szemben érvényt szerezzünk“. Párisban ezt a táviratot csak kötekedésnek tarthatták. Július 17-én a békekonferencia legfőbb tanácsába hívták Foch tábornokot és kérdést intéztek hozzá, minő katonai intézkedések volnának szükségesek egy olyan nemzetközi akció érdekében, amely a magyar bolsevista kormány eltávolítására irányulna. Foch tábornok jelentése úgy szólt, hogy e célra nyolc gyalogsági és egy lovassági divízióra, száz repülőgépre és bizonyos számú páncélvonatra és páncélkocsira, továbbá az amúgy is a Dunán lévő brit, francia és olasz hajók erejére volna szüksége. Clemenceau azonban kijelentette, hogy francia katonai formációknak Magyarországra küldése nem kerülhet szóba. Erre az antant beavatkozásának tervét elejtették, de megadták a románoknak az engedélyt a további előnyomulásra.

Az antantnak Bécsben székelő missziói attól tartottak, hogy a budapesti bolsevisták most már elkerülhetlenné vált bukásuk előtt még vérfürdőt fognak rendezni a polgárság körében. Szamuely és mások tettek olyan nyilatkozatokat, amelyek ilyenféle aggodalmakat felkelthettek. Ezért Cunninghame ezredes, a bécsi angol misszió főnöke, július 23-án magához kérette Böhm Vilmost, aki közben a magyar tanácsköztársaságnak bécsi követe lett és igyekezett őt rábírní arra, hogy a proletárdiktatúra kormánya önként távozzék. Böhm felrendelte Bécsbe Weltner Jakabot és Peyer Károlyt, a régi szocialdemokrata párt két mérsékelt tagját és velük együtt folytatta Cunninghame ezredessel a

tárgyalásokat. Cunninghame közölte, hogy az antant bécsi megbízottai hajlandók volnának Párisban közbenjárni olyan meg egyezés érdekében, amely lehetővé tenné a magyarországi pro letárdiktatúra csendes likvidálását. Ennek feltételeit is megszabta. Eszerint az antantmissziók követelték: Kun Béla kormányának eltávolítását, a bolsevizmussal való szakítást, a bolsevista propa ganda megszüntetését és egy mérsékelt elemekből (Garami, Ágoston, Haubrich) álló kormány megalakítását, amely az ügye ket diktatorikus alapon addig vezetné, míg létrejöhet az ország va lamennyi osztályát képviselő kormány, amely saját működésének ellenőrzésére antantbizottságot hívna Budapestre. Ezzel szemben az antant képviselői reményt nyújtottak arra, hogy Párisban közbe fognak járni Magyarországnak élelmiszerekkel és szénnel való ellátása érdekében. Böhm és társai hajlottak e feltételek el fogadására, mire Cunninghame ezredes Borghese herceggel, az olasz misszió fejével együtt, jelentést tett Párisban. Allizé követ, a francia misszió vezetője tudott ugyan a tárgyalásokról, de a Párisba küldött jelentéshez nem csatlakozott. Párisból a válasz július 28-án érkezett meg. Az antant ebben kijelentette, hogy bár a magyar néppel való béke megkötését a maga részéről is kívánatosnak tartja, mégsem kezdheti meg az élelmiszerszállítá sokat mindaddig, míg Magyarországon olyan kormány nem ala kul, amely a népakaratot képviseli és az antanttal szemben vál lalt kötelességeinek eleget tesz. Kun Béla kormánya, — mondja a válasz —, e feltételeknek semmiképpen nem felel meg. A magyar népet olyan kormánynak kell képviselnie, amelynek hatalma nem a terroron nyugszik, de a nép akaratán. A Cun ninghame—Borghese-féle javaslatok részleteiről az antant nem nyilatkozott, sőt később határozottan dezavualta azokat. Kun Béla különben sem fogadta el azt a visszavonulási utat, amely részére ezekben a feltételekben megnyilvánult volna. Július 30-án Bruckban találkozott Böhmnel, Weltnerrel és Peyerrrel és kije-

lentette, hogy nem akar semmiféle megállapodást kötni, mert a tanácskormány ügye jól áll, a vörös hadsereg visszaverte a románokat és a győzelem egyáltalában nem lehet kétséges. A nála megszokott kapkodással 400,000 koronát küldött az osztrák kommunisták vezéreinek, hogy azok ott nyomban kiálttassák ki a proletárdiktatúrát. Gyerekesen naiv hitre vall, hogy ezt lehetőnek tartotta.

Kun Béla rosszul ítélte meg a helyzetet. A valóságban akkor, mikor az antantmissziók feltételeit elutasította, a vörös hadsereg már meg volt verve. A déli fronton, Csongrádnál, a magyar hadművelet azonnal megakadtak, mert az itt előnyomuló hadcsoport vezetősége érintkezést keresett a szegedi kormánnyal és vele egyetértésben egyszerűen megszüntette az előnyomulást. A Szolnoknál előnyomult csapatokat Fegyverneknél a bekerítés veszélye fenyegette, mire ezeknek is vissza kellett vonulniok, magukkal rántván az északon előnyomuló hadcsoportot is. Július 26-án a vörös hadsereg már teljes rendtelenségben özönlött vissza Budapest felé. 29-én a románok átkeltek a Tiszán és megkezdték a teljesen felbomlott csapatok Budapest felé való üldözését. Július 31-én a proletárdiktatúra kormánya már tisztában volt azzal, hogy Budapest megszállását nem képes megakadályozni. Erre Kun összegyűjtötte a kormány híveit és elmondta nekik, — tökéletes ellentétben azzal, amit előző nap Böhméknek mondott —, hogy a helyzetet reménytelennek látja, mert a románok ellenállás nélkül be fognak vonulni Budapestre. Voltak, akik, mint Szamuely és Hamburger, a további ellenállás mellett szólaltak fel, de Weltner és Haubrich ellenezték, hogy a munkásságot reménytelen kaland érdekében harcba küldjék. Weltner azt javasolta, hogy a tanácskormány mondjon le és adja át a hatalmat szakszervezeti férfiakból alakítandó szocialdemokrata kormánynak, ez pedig kísérelje meg az antattal való békés meg egyezést. Másnap már azok is, akik előző este még ellenállásra

gondoltak, belátták ennek lehetetlenségét. Augusztus elsején délutánra összehívták a munkástanácsot és bejelentették a tanácskormány lemondását. A munkástanács erre új kormányt választott, amelynek élére Peidl Gyula került és amelyben többek között helyet foglalt Ágoston Péter mint külügyminiszter, Haubrich József mint hadügyminiszter, az akkor még Svájcban tartózkodó Garami Ernő mint igazságügyminiszter, továbbá Garbai, Peyser, Miakits, Dovcsák és mások.

A bolsevista vezetők most már csak menekülésre gondoltak. Kun Béla „zokogó hangon“ telefonált Bécsbe Böhmnek és arra való utalással, hogy élete veszélyben forog, arra kérte, eszközöljön ki részére és néhány társa részére Ausztriában menedékjogot. Az osztrák kormány „avégből, hogy Magyarország új kormányát a nyugalom és rend fentartására irányuló törekvésében támogassa“, hajlandónak nyilatkozott erre. Kun Béla, Landler Jenő, Pór Ernő, Vágó Béla, Pogány József, Varga Jenő, Lengyel Gyula népbiztosok és néhány társuk részére menedékjogot biztosított, kijelentvén, hogy az illetőket osztrák területen internálni fogja. Később a menedékjogot még másokra is kiterjesztették. Erre augusztus elsején este Kun Béla és a népbiztosok egy része autón kimentek Kelenföldre és itt szálltak be abba a mozdonyon kívül egyetlen Pullmann-kocsiból álló szerelvénybe, amely őket a határra vitte. Mivel tartottak attól, hogy a vonat kisiklatják, Kun Béla kérésére a budapesti osztrák követség egyik tagja a határig elkíserte a menekülőket. Azok között, akik nem kaptak menedékjogot, volt Szamuely Tibor, aki autón szökött meg Savanyúkútra, hogy onnan osztrák kommunista barátaival átcsempésztesse magát a határon. Eljutott Lichtendorf községbe, ahol azonban osztrák csendőrök felismerték és feltartóztatták. Mialatt a csendőrök a kíséretében lévő csempészt átkutatták és a figyelem pár percre elterelődött róla, revolverrel mellbe lőtte magát és meghalt.

A Peidl-kormány hivatalbalépését kiáltványban jelentette be, amelyben a bolsevista kormány távozását azzal indokolta, hogy az antant ultimátumban követelte azt és ennek a feltételnek teljesítésétől tette függővé a béketárgyalások megindítását, hogy azonban nincsen semmi baj, mert a hadsereg tartja a Tisza-frontot. Mindez nem volt igaz. Ultimátumról szó sem volt és a Tisza-vonal akkor már 48 órája a románok kezében volt. Egyébként a kiáltvány hangsúlyozta, hogy az új kormány is az öntudatos, szervezett munkásságja akar támaszkodni és felszólítja a munkástanácsokat, hogy maradjanak helyükön és teljesítsék kötelességüket. Az esküt a kormány augusztus 2-án szintén a munkástanács előtt tette le. Első rendeletében pedig a kormány kimondta, hogy a tanácskormány összes rendeletei érvényben maradnak, amennyiben azokat a kormány kifejezetten hatályon kívül nem helyezi. Ezek az első nyilatkozatok és intézkedések éppen nem voltak alkalmasok arra, hogy a polgárságban bizalmat keltsenek az új kormány iránt. Az általános hangulat hatása alatt a kormány csakhamar kénytelen is volt arra, hogy gyorsabban forduljon jobb felé, mint ahogyan azt eredetileg tervezni látszott. Magyarország kormányformáját rendeletileg tanácsköztársaságból „népköztársasággá“ változtatta vissza, a vörösőrséget ismét államrendőrséggé minősítette át, a proletárdiktatúrával kapcsolatos politikai vétségekben folyó eljárást megszüntette, az ilyen vétségek miatt elítélteknek amnesztiát adott, megszüntette a lakóházak kommunizálását, helyreállította a sajtószabadságot, visszahelyezte a régi törvényszékeket és ügyészségeket stb. A vörös zászlókat és utcai díszítéseket úgy távolították el, hogy egyáltalában minden zászlót levétettek és minden díszítést eltávolítottak. A szocializálásokra nézve a kormány az első napon kimondta, hogy azok érvényben maradnak, de már másnap az összes gyárakat, pénzintézeteket, üzleteket stb. visszaadták tulajdonosaiknak. A kormány tagjai nyilvánosan is ki-

jelentették, hogy szakítanak a diktatúra rendszerével és áttérnek a demokratikus elvek érvényesítésére. A polgárság a változással nem volt ugyan megelégedve, hisz ha az új kormányból a proletárdiktatúra legexponáltabb egyénei ki is maradtak, az mégis csak olyanokból állt, akik ezt a rendszert eddig támogatták és a polgársággal szemben elkövetett jogfosztásokat helyeselték, de azért mégis fellélegzett. Bécsben száz meg száz ember tolongott a magyar követség előtt, hogy útlevelet szerezzen a hazatérésre.

Az új kormány és az antant között az összeköttetést Romanelli alezredes állította helyre, az antant egyetlen képviselője, aki a proletárdiktatúra egész ideje alatt Budapesten maradt. A kormányváltást bejelentő táviratára Clemenceau a békekonferencia nevében azt válaszolta, hogy az antant nem avatkozik bele Magyarország belső ügyeibe és ezért nem is foglalkozhatik a bécsi antantmisszió két tagja (Cunninghame és Borghese) által hozzájuttatott javaslatokkal. Az antanttal való viszony alapjául Clemenceau a fegyverszünet feltételeinek pontos megtartását, különösen a hadsereg létszámát illető vonatkozásokban, valamint a június 13-iki táviratban megjelölt demarkációs vonalnak tiszteletbentartását mondta. Ha ezeknek a feltételeknek a magyar kormány megfelel, akkor a békekonferencia kérni fogja a románokat arra, hogy csapataikat a demarkációs vonalig visszavonják, addig is a románokat az antant fel fogja szólítani, hogy csapataikat állítsák meg ott, ahol éppen vannak. Pichon francia külügyminiszter augusztus 3-án ilyenértelmű táviratot is intézett a román kormányhoz, de a román csapatok akkor már Budapest határában voltak és Mardaescu tábornok vezénylete alatt augusztus 3-án bevonultak Budapestre.

Három nappal később a budapesti ellenforradalmi mozgalom egyik csoportja kikényszerítette a Peidl-kormány lemondását.

Ennek a csoportnak középpontjában Csilléry András fogorvos és Bleyer Jakab egyetemi tanár állt. Csilléry nem volt politikus és nem is voltak politikai ambíciói, de erélyes, elszánt férfi volt, aki érezte, hogy a proletárdiktatúrának és összes maradványainak eltakarítása nem politika, hanem a nemzet élet-ösztöneinek parancsa. Bleyer sem volt addig a politikai életben otthonos, de ő is tettekesz férfi volt, igen szilárd meggyőződésekkel és mindig kész arra, hogy azért, amit jónak tartott, a végsőkig helyt álljon. Csillérynél már a proletárdiktatúra idejében rendszeres tanácskozások folytak arról, miként lehetne a forradalmi kormányt megbuktatni. Az itt kialakult csoport tagjai közé tartozott Friedrich István, Schnetzer Ferenc altábornagy, Pekár Gyula, Rassay Károly, több katona- és rendőrtiszt, hivatalnok stb. Mikor a bolsevizmus augusztus másodikán megbukott, a csoport tagjai elhatározták, hogy a szocialdemokrata kormányt, amelyet „maszkírozott proletárdiktatúrának” tartottak és amely semmiképpen sem felelt meg annak a „keresztény” iránynak, amelynek követését a politikában kívántak, szintén el fogják távolítani. Szükségét látták azonban annak, hogy olyvalakivel fedeztessék akciójukat, akinek általános tekintélye van az ország előtt. Ezt az egyéniséget József főherceg személyében találták meg. Augusztus 4-én megbízottaikat Alcsútra küldték, hogy a főherceget terveikbe beavassák és következő reggel József főherceg már meg is jelent Budapesten, ahol az ellenforradalmi csoporttal érintkezésbe lépett. Még aznap elhatározták, hogy a Peidl-kormányt kényszeríteni fogják helyének elhagyására, hogy József főherceget fogják elismerni Magyarország kormányzójaként és hogy nemzeti alapon álló hivatalnokkormányt fognak létesíteni, amelyben helyet foglalna ugyan a mozgalom néhány vezető személyisége is, amely azonban legnagyobb részben minden minisztérium rangban legidősebb tisztviselőjéből állana. József főherceg Friedrich Istvánt szemelte ki miniszter-

elnöknek és azt kívánta, hogy kívüle még Csilléry, Bleyer és Schnetzer is lépjenek be a kormányba. A nap folyamán Friedrich és Schnetzer érintkezést kerestek az antant képviselőjével, Romanelli alezredessel, valamint a román megszálló csapatok parancsnokával, hogy elhárítsák azokat a nehézségeket, amelyekbe a tervezett akció végrehajtása az ő részükről ütközhetnék. Mindketten lebeszéltek ugyan őket tervükről, de Friedrich és Schnetzer mégis azzal a benyomással tértek vissza, hogy a puccs meghiúsítására semmit sem fognak tenni.

Augusztus hatodikának délutánja volt kiszemelve az akció végrehajtására. Eredetileg a terv az volt, hogy az ellenforradalmi csoport egy-egy tagja fog, húsz-húsz fegyveres egyén kíséretében, az egyes minisztériumokba behatolni, ott le fogja tartóztatni a minisztereket és egy Bleyer által fogalmazott lemondónyilatkozatot fog velük aláíratni. A helyzet azonban egyszerűbbé vált, amikor kitudódott, hogy a kormány tagjai aznap délután minisztertanácson lesznek együtt. Délután az összeesküvők a főkapitányság épületében, a mozgalomban résztvett Garay rendőrfőkapitány hivatali szobájában gyülekeztek. Eközben véletlenül odaérkezett a főkapitányságra Peyer belügyminiszter, akit azonnal körülfogtak és letartóztattak. Csilléry ezután a puccs vezetésére vállalkozott katonákkal és rendőrökkel beült a készenlében lévő négy autóba és lovasrendőröktől kísérve felment a miniszterelnökség épületébe. Valamivel hat óra után érkeztek meg oda. Behatoltak a palotába, lezáratták a kapukat, Csilléry pedig néhány társával együtt sétatálcával kezében, de lövésre készen tartott karabélyokkal felfegyverzett rendőrök kíséretében, behatolt abba a terembe, hol a miniszterek együtt ültek. Felsőbb parancsra hivatkozva felszólította a minisztereket, hogy azonnal mondjanak le, ellenkező esetben kénytelen lesz, őket letartóztatni. Peidl kérdésére, hogy ki adott erre utasítást, Csilléry József főhercegre hivatkozott, aki ezidőszereint Magyarország kor-

mányzója. Peidl azzal válaszolt, hogy a kormány a hatalmat a munkástanácstól kapta és azt csak megbízói kezébe adhatja vissza, megtagadta tehát az eléje tett lemondó nyilatkozat aláírását, mire Csilléry kijelentette, hogy a kormány összes tagjait letartóztatja. A miniszterek most tíz perc időt kértek és kaptak arra, hogy a helyzetet egymás között megbeszéljék. Közben megérkezett a miniszterelnökségre Schnetzer tábornok is, aki befejezte a hadügyminisztériumnak reábízott megszállását. A tíz perc elteltével Csilléry és Schnetzer újra bementek a miniszterekhez és újból felszólították őket a lemondásra, hangsúlyozván, hogy személyes biztonságukért szavatolnak. Erre Peidl kijelentette, hogy az erőszaknak enged és tekintettel arra a kényszerhelyzetre, amelyben van, lemond. A többi miniszter csatlakozott ehhez a kijelentéshez. Miután a lemondó nyilatkozatot aláírták, Csilléry és Schnetzer lementek a Bristol-szállóba rájuk váró József főherceghez, aki ott Friedrich társaságában várta be a fejleményeket. Az épület előtt gyülekezett tömeg előtt Friedrich bejelentette a bekövetkezett változást. József főherceg erre formálisan is felkérte Friedrich Istvánt a kormány megalakítására és vele együtt azonnal felkereste Gorton angol tábornokot, Troubridge angol admirálist és Romanelli olasz alezredest, akiknek tudomásukra hozták, hogy a hatalmat átvették.

Friedrich István, aki mint a Károlyi-forradalom egyik úttörője kezdte meg politikai pályafutását, most egyszerre az ellenforradalom vezére lett. Vállalta, hogy most ő fogja irányítani a nemzetet ama rend helyreállítására irányuló törekvésében, amelyet 1918 októberében ő maga segített megdönteni. Akkor azokkal ment, akik az internacionalizmusért lelkesedtek és a világforradalomban bíztak, most azoknak állt élére, akik a nemzeti és keresztény irányt hirdették. Ez lehetett nála természetes fejlődés, amelyet benne a proletárdiktatúra rettenetes élménye kiváltott. De az is lehetséges, hogy tettereje és becs-

vágya a körülményektől vezettette magát. Valamely politikai elv vagy világfelfogás erős, szilárd meggyőződésé csak olyanoknál válhatik, kik hosszú időn át foglalkozván politikával, ezt a meggyőződést lassanként, az ellenkező felfogásokkal való súrlódás révén, alakítják ki magukban. De Friedrich a forradalomig jóformán nem foglalkozott politikával. Kis gyár tulajdonosa volt, amelynek élén elég nehezen küzdött az életért. Sohasem volt addig alkalma — és talán kedve sem — politikai tudásának ki-mélyítésére. Politikai kérdésekről akkor annyit tudott, amennyit minden szorgalmas ujságolvasó elsajátít magának napi hírek és vezércikkek olvasásából. Volt azonban néhány tulajdonsága, amely hozzásegítette ahhoz, hogy helyét megállja: bátorság, vakmerőség és bizonyos veleszületett politikai érzék. Amikor augusztus elsején Mátyásföldről feljött Budapestre és itt belesodródott az ellenforradalmi puccsba, még sejtelve sem volt arról, hogy mit kell tennie. A puccsot megelőző beszélgetésekben megkérdezték tőle, kivel képzelel el a polgári kormány megalakítását, mire Friedrich Lovászy nevét említette meg, amikor azonban Csilléry a Károlyi-rezsim egyik vezéralakjának visszatérését ellenezte, Friedrich azonnal azt mondta, hogy neki is ugyanez a felfogása. De jó ösztöne révén azután hamar tisztába jött a helyzettel és voltak helyes ötletei, amelyekkel az akció sikerét előmozdította. Önálló, átgondolt koncepciói akkor, amikor a kormány élén állt, nem voltak és nem is lehettek. Amit mint miniszterelnök tett, arra a helyzet alakulása, a mindennapi szükség vitte rá. Így alakult ki benne olyankor, amikor a társadalomban mindenütt a kereszténység jelszava terjedt, a keresztény politikai felfogás. Ha olyan időben kerül az ország élére, amikor más jelszavak uralkodnak, valószínűleg ő benne is más politika érlelődött volna meg. Egyik volt munkatársa helyesen azt mondja róla, hogy a politikában naturalista volt, akinek politikai műveltsége nem haladta túl a pesti kávéház vagy vidéki kaszinó színvonalát. De ügyes

volt és helyes politikai ösztönnel bizonyos bursikóz modorban vágta ki magát a kellemetlen helyzetekből, amelyekbe esetleg jutott.

Augusztus hetedikén József főherceg kiáltványban jelentette be, hogy engedve a minden oldalról hozzájutott kívánságoknak, kezébe vette a helyzet megoldását. „Nem nézhetem, mondotta, hogy szegény, összeroskadó hazánk sorsa felett politikusok és különböző érdek- és pártcsoportok marakodjanak“. Közli továbbá, hogy az antant budapesti képviselőivel való tárgyalás után kinevezte a Friedrich-kormányt, amelyben a belügyi, pénzügyi, vallás- és közoktatásügyi, igazságügyi, földművelésügyi és kereskedelmi tárcák vezetését e minisztériumoknak rangban legidősebb tisztviselői, — Samassa Adolf, Grün János, Imre Sándor, Szász Béla, Győry Lóránt és Szüry János — vették át. A hadügyminisztérium élére Schnetzer tábornok, a népegészségügyi tárca élére Csilléry András, a külügyminisztérium élére Tanczos Gábor ezredes, volt katonai attaché került, az élelmezési minisztériumot Friedrich egyik barátjának, Polnay (Polacsek) Jenőnek, az Atlantica hajózási társaság igazgatójának juttatta. Az eredeti szándék szerint Bleyernek is helyet kellett volna foglalnia a kormányban. Meg is jelent az első minisztertanácson, de amikor ott találta a zsidó Polnayt, kijelentette, hogy nem vállal miniszterséget. Csilléry is hasonló álláspontra helyezkedett, de utóbb engedett, amikor Friedrich azt állította, — ami nem felelt meg a tényeknek, — hogy az antant kívánja egy zsidónak a kabinetbe való felvételét. Bleyert azonban nem lehetett álláspontjáról eltéríteni. Az összes miniszteri kinevezéseket különben József főherceg ideigleneseknek minősítette. A végleges kormány, mondotta az általa kibocsátott kiáltvány, néhány napon belül fog megalakulni a polgárság, a földművesnép és a józan munkáság képviselőinek meghallgatása után.

A polgárság a megkönnyebbülés érzetével fogadta a bekö-

vetkezett változást. Mindenki boldog volt, hogy az az állandó rettegés, amelyben 134 napig élt, megszűnt. A legtöbben megelégedtek azzal, hogy újból felvegyék régi szokásaikat és életmódjukat. De nem mindenkinek temperamentuma elégedett ezzel. Voltak, akik most bosszút akartak állni azért a sok bántó bosszantásért és sérelemért, amely őket a proletárdiktatúra idejében érte. Azoknak a proletároknak, akik akkor, amikor az ő napjuk ragyogott, lealázták, sértegették és fenyegették a kezükbe került polgárokat, most megfordult a sorsuk: most őket pofozták, verték, elbocsátották régi szolgálatukból. Olyan polgárok is voltak, akiket súlyosabb sérelmek értek, akiknek hozzátartozóit leölték, megkínózták, brutálisan fogva tartották, ezeknek egy része, most a „szemet szemért, fogat fogért“ elve alapján bosszút lihegett. Egyes ebből a bosszúérzésből fakadó erőszakoskodások már a proletárdiktatúrát követő napokban, még a Peidl-kormány idejében, is előfordultak. De hivatalból is üldözték azokat, kik a proletárdiktatúra idejében olyan tetteket követtek el, amelyek a büntetőtörvénybe ütköztek. Számptalan kommunisztát feljelentettek, részben a román katonai hatóságoknál, részben a most már visszapolgárosított rendőrségnél és a fogházak, amelyek még alig adták ki „fehér“ foglyaikat, most pár nap alatt „vörös“ foglyokkal teltek meg. Budapesten augusztus közepéig 800 kommunisztát tartóztattak le, a vidéken alig volt város, hol ily letartóztatások, — itt tíz, ott 30, másutt meg 50 — ne történtek volna. Aki azt hirdette, hogy a megbocsátást valakinek meg kell kezdenie, hogy tehát a kommunizmus idejében elkövetett valóságos bűncselekmények üldözésével meg kell elégedni és nem szabad engedni, hogy az egyéni bosszúvágy általános osztálygyűlöletté váljék, az népszerűtlenné tette magát.

Friedrich miniszterelnök felhívást bocsátott ki a közönséghez, amelyben arra intett, hogy a Magyarország kormányzásában beállt fordulatot senki ne használja fel a bolsevizmus önké-

nyes megtorlására és e megtorlás ürügye alatt felekezeti és faji üldözésekre. Szigorú büntetéssel fenyegette azokat, akik elébe-
vágva a bíróságok ítéletének, bárkit életében, testi épségében vagy
vagyonában megtámadnak. A kormány maga különben intézke-
dett, hogy a hivatalokból mindazokat, akiket a forradalmi időben
helyeztek oda be, eltávolítsák és hogy úgy a tisztviselőket, mint
a katonatisztek, akik a proletárdiktatúra idejében szolgálatot
teljesítettek, igazoló eljárásnak vessék alá annak megállapítására,
hogy nemzeti szempontból nem bizonyultak-e megbízhatatlanok-
nak. A proletárdiktatúra teremtményeinek úgy egyéni, mint
hivatalos üldözésében kétségkívül bizonyos zsidóellenes hangulat
is megnyilatkozott. A közéleti minisztérium tisztikara pl.
valósággal fel akart lázadni, amikor meghallotta, hogy Polnay
személyében zsidó minisztert kapott. József főherceg és Fried-
rich miniszterelnök maguk mentek a minisztériumba, hogy a
nyugtalanokdókat lecsillapítsák és óvjanak a felekezeti türelmet-
lenségtől.

A bekövetkezett változás hírére a Bécsbe és Szegedre me-
nekült politikusok Budapestre jöttek, hogy itt megegyezzenek a
végleges kormány megalakításában. Augusztus 10-én József fő-
herceg összehívta a pártok képviselőit, hogy velük erről a kér-
désről tanácskozzék. Az értekezleten Bethlen, Teleki, Lovászy,
Vázsonyi, Szmrecsányi, Heinrich Ferenc, Pallavicini, Huszár és
ennek a könyvnek szerzője vettek részt, akiket József főherceg
felszólított, hogy dolgozzanak ki együttesen kibontakozási javas-
latot és terjesszenek eléje végleges kormánylistát. Megemlítette
azt is, hogy az antant-képviselők kívánatosnak tartanák, ha az
új kormányban a szocialdemokrata párt is képviselve lenne, amit
különben az összes jelenvoltak is helyesnek tartottak. A követ-
kező napon a politikusok hozzáfogtak a megbízás teljesítéséhez,
ugyanakkor azonban Friedrich maga is fáradozott olyan kor-
mány megalakításán, amelyben az összes pártok képviselve vol-

nának. Augusztus 13-ig egyfelől a politikusok, másfelől Friedrich úgyszólván egymással versenyezve folytattak tárgyalásokat. Mindegyik igyekezett előbb elkészülni kormánylistájával. A győzelem Friedriché volt. A polgári politikusok közül azok, akik legalkalmasabbak lettek volna a kormányalakításra, mint pl. Bethlen István, nem vállaltak ilyen feladatot, — Bethlen akkor még habozott, hogy Magyarországon maradjon-e vagy pedig Erdélybe menjen és ott álljon a Romániához csatolandó magyarság élére. Aki a kormányalakításra vállalkozott volna, mint Lovászy, azt viszont József főherceg nem fogadta el, tekintettel arra a szerepre, melyet Lovászy az összeomlás idejében játszott, amikor magát a képviselőház nyílt ülésén antantbarátnak vallotta, holott Magyarország az antanttal még háborúban állt. Végül megnehezítette a vezető politikusok tárgyalását az is, hogy szertették volna a vetett utasításhoz híven, a szocialdemokrata Garamit is megnyerni az új kormány részére, aki azonban az antant köréből származó értesülésekre hallgatva, amelyek szerint olyan kormány, amelyben a szocialdemokrata pártnak jelentékeny képviselete nincsen, nem számíthat elismerésre, követeléseiben némileg túlfeszítette a húrt, úgy hogy a vele való megegyezés elhúzódt. Végül is Friedrich volt az első, aki kész kormánylistát terjesztett József főherceg elé. A főherceg azt, bár szocialdemokrata minisztert Friedrich nem tudott találni, el is fogadta.

Az augusztus 14-én megalakult új kormányban Friedrich elnöklete alatt helyet foglaltak Lovászy Márton (külügy), Perényi Zsigmond báró (belügy), Grün János (pénzügy), Schnetzer Ferenc (hadügy), Baloghy György (igazságügy), Nagyatádi Szabó István (földművelésügy), Huszár Károly (vallás- és közoktatásügy), Csilléry András (népegészségügy), Haller István (propagandaügyek), Mayer János (kisgazdák minisztere) és Bleyer Jakab (nemzeti kisebbségek). Polnay a kabinetből kimaradt, tárcáját ideiglenesen Térffy Béla államtitkár vette át. Az

ipari munkásságnak három hely volt fentartva: a kereskedelmi tárca, a közlekedési tárca és egy az ipari munkások érdekeinek képviselőjére megteremtett új tárca. A hadsereg főparancsnokává József főherceg már előzően Horthy Miklós altengernagyot nevezte ki.

Az antant már a Peidl-kormány eltávolítása előtt, augusztus 5-én négy tábornokot küldött Budapestre, hogy itt a megszálló román csapatokat ellenőrizzék, mert nyilván tartottak attól, hogy ezek vissza fognak élni a helyzettel. Ennek a tábornoki bizottságnak tagjai voltak Bandholtz amerikai, Gorton angol, Graziani francia és Mombelli olasz tábornokok.

A románok hódítók módjára bántak a budapesti lakóssággal és a kormánnyal is. Azzal az ürüggyel, hogy a világháború alatt Romániából elszállított és Magyarországon lévő holmikat akarják visszavenni, Budapest megszállása után azonnal rekvirálásokba fogtak. Intézetekből, gyárakból, elvittek mindent, ami elvihető volt, tekintet nélkül arra, hogy arra szükségük volt-e vagy nem. Ezt a tevékenységüket Bandholtz tábornok, akinek semmi oka nem lehetett a románok ellen való elfogultságra, kimerítően ismerteti a maga emlékirataiban. A tábornoki tanács mindjárt működése kezdetén elrendelte a román rekvirálások megszüntetését azoknak kivételével, amelyekre a tábornoki misszió jogosítást adott és amelyek csakis a román hadseregnek szükséges tárgyakra vonatkozhatnak; elrendelte továbbá a magánvagyonból eredő és a románok tulajdonába került tárgyaknak (lovak, kocsik, autók) visszaadását, a románok által lefoglalt iskolák kiürítését és további épületek rekvirálásának megszüntetését, végül pedig követelte, hogy az a felügyelet, amelyet a románok a város közügyei és magánviszonyai felett gyakorolnak, a misszió által jóváhagyott kereteken belül maradjon. A románok megígérték e kívánságok teljesítését, de azért nem alkalmazkodtak hozzájuk. A tábornoki misszió csakhamar megállapítja,

hogy a román parancsnokok tudomásul veszik ugyan az előírásokat, de eszük ágában sincs azokat teljesíteni. Augusztus 16-án Bandholtz azt táviratozza Párisba, hogy benyomása szerint a románok azért húzzák-halasztják a dolgokat, hogy befejezhesék Magyarország kifosztását és hogy a haladás a tekintetben, hogy a Legfőbb Tanács nevében velük közölt kívánságokhoz alkalmazkodjanak, inkább negatív, mint pozitív. A rekvirálások valóban változatlanul tovább folytak. Bandholtz elmondja, hogy maga is bejárta a várost azoknak a panaszoknak ellenőrzésére, amelyek hozzá a rekvirálások miatt beérkeztek. Arról győződött meg, hogy ezek a panaszok kivétel nélkül jogosak. Erre felereste Rudeanu tábornokot és elmondta neki, amit tapasztalt. Elmondta, hogy a románok magánlakásokból 4000 telefonkészüléket vittek el, hogy a postaigazgatóság készleteinek az első rekvirálásoknál meghagyott felét utólag szintén lefoglalták, hogy elhurcolták a kevés Magyarországon megmaradt tenyészment, hogy a földművelésügyi minisztériumot az összes térképek, műszerek stb. kiszolgáltatására hívták fel stb. Bár a románok megígérték a misszió kívánságainak teljesítését, mondta, az azóta letelt 12 nap alatt is folytatták a rekvirálásokat és nem adtak vissza semmit az elhurcolt holmiból. Másnap a román külügyminisztérium képviselője, Diamandi követ, megjelent a tábornoki bizottság előtt és igyekezett a románok eljárását igazolni. Utalt a Romániával való vasúti összeköttetés hiányosságára, amely szükségessé teszi, hogy a román hadsereg a maga szükségleteit a helyszínen fedezze. Azt állította, hogy a románok találtak olyan tárgyakat is, amelyek a háború alatt Romániából kerültek ide és ezt két román eredetű jod-tubus felmutatásával akarta igazolni. Hosszan fejtegette, hogy a románoknak joguk van arra, hogy kárpótolják magukat a háborúban tőlük elvitt holmikért. „Valószínűleg vég nélkül folytatta volna szofizmáit, mondja Bandholtz, ha nem szakítottam volna félbe annak meg-

állapításával, hogy három különböző alkalommal a románok ünnepélyesen megígérték az általunk adott instrukciókhoz való alkalmazkodást, de mindeddig semminémű kézzelfogható bizonyítékot sem adtak arra, hogy csak egyetlen ígéretüket is teljesítették". Bizonyos, állapítja meg Bandholtz, hogy a románok folytatják a rekvirálásokat, merészebben, mint azelőtt és hogy eddig semmiféle magántulajdont nem szolgáltatottak vissza. A misszó Párisból utasítást kapott, hogy küldjön ki fegyveres erőt annak meggátlására, hogy a románok magyar zsákmányukat átvigyék Romániába, de a tábornokoknak sajnos ilyen fegyveres erejük nem volt.

Az antant Bukarestben átadott, ultimátumoknak elkeresztelt udvarias jegyzékekben igyekezett a románokat Magyarországtól visszatarítani. Magyarországgal szemben szigorúbb volt. Kun Béla bukásakor, amikor arról volt szó, hogy az antant maga készítse elő a proletárdiktatúra likvidálását, Párisban annak a magasztos elvnek álláspontjára helyezkedtek, hogy az antant más ország belügyeibe nem kíván beleavatkozni. Most ellenben, amikor Magyarország saját joga alapján tett intézkedései nem feleltek meg mindenben egyik-másik antantállam tetszésének, ilyen elvi aggodalmak nem tartották vissza az antantot a Magyarország ügyeibe való beavatkozástól. Augusztus 22-én arra utasította a tábornoki tanácsot, hogy szólítsa fel József főherceget a kormányzói tisztségről való lemondásra. A Legfelsőbb Tanács erre vonatkozó távirata azt mondja, hogy a hatalmon lévő magyar kormánnyal nem köthet békét, mert ezt a kormányt nem a népakarat, hanem államcsiny hozta létre. Nem köthet vele békét különösen azért sem, mert ennek a kormánynak a feje annak a Habsburg-családnak egyik tagja, amelynek politikája és ambíciói nagyrésztben felelősek a világháborúban az emberiségre rászakadt szerencsétlenségért. Az ily kormány által kötött béke, mondja a távirat, minden valószínűség szerint nem

lenne maradandó és az ilyen kormánynak az antant nem adhatja meg azt a gazdasági támogatást, amelyre Magyarországnak annyira szüksége van. Ha azt mondanák — folytatja a jegyzék, — hogy József főherceg kész igényeit népszavazás alá bocsátani, azt kell felelnünk, hogy olyan közigazgatás alatt, amely magának a főhercegnek ellenőrzése alatt áll, kielégítő szervezés nem képzelhető el. Még ha hű képet is adna a nép hangulatáról, ezt senki sem hinné el. Ezért az antant azt kívánja, hogy a kormány mondjon le és hogy olyan kormány appelláljon a nemzetre, amelyben minden párt képviselve van. Az adott helyzetben, román megszálló csapatokkal a fővárosban, a közigazgatás és a fegyveres erő teljes dezorganizációja mellett, nem lehetett egyebet tenni, mint engedni. József főherceg még augusztus 23-án lemondott a kormányzói tisztségéről. A Friedrich-kormány, amely kinevezését tőle kapta, most szintén újjáalakult. Tánczos külügyminiszter átadta helyét Somssich József gróf, volt nagykövetségi tanácsosnak, Perényi báró helyett a belügyminisztérium vezetését — egyelőre államtitkári minőségben — Beniczky Ödön vette át, Nagyatádi Szabó István a földművelésügyi tárcát átadta Rubinek Gyulának, maga pedig Mayer Jánostól átvette a kiskgazdatárcát, a közéleti minisztérium Ereky Károlynak jutott. Bejöttek továbbá a kormányba Heinrich Ferenc, mint kereskedelmi miniszter, aki azonban már szeptember közepén lemondott és akinek helyét ettől kezdve Hegyeshalmy Lajos foglalta el és Oláh Dániel vasmunkás, aki nem volt ugyan szociáldemokrata, de mégis az ipari munkásságot képviselte. A többi miniszter megmaradt helyén. A kormányt senki sem nevezte ki, mert nem volt aki kinevezze. Önmaga alkotta meg önmagát. Friedrich a maga festői kifejezések iránti előszeretetével ezt a sajtóságos politikai parthenogenezist úgy jelölte meg, hogy most már „ő maradt az egyetlen jogforrás“. A kormány legnagyobb hibája — főleg az antant szemében — az volt, hogy

a szocialdemokraták távol tartották magukat tőle. Friedrich a kormány átalakítását bejelentette Clemenceau-nak. Jegyzékében azt mondta, hogy lehetetlen ugyan olyan minisztériumot összeállítani, amely a Budapesten székelő katonai misszió mindegyik tagjának, valamint az összes igen nagyszámú párttöredékek kívánságainak megfelelően és azonfelül még a román csapatok helyeslésével is találkozók, de egészen biztos, hogy a kormány a magyar nemzet túlnyomó nagy többségének rokonérzését és bizalmát bírja. Kéri tehát a békekonferencia intézkedését, hogy a katonai missziók ne avatkozzanak bele a magyar belpolitikába és kijelenti, hogy a legrövidebb időn, 3—4 héten belül a kormány nemzetgyűlési választásokat fog elrendelni az egyenlő általános, titkos és községenkénti választójog alapján, ennek döntését azután minden magyar ember kötelezőnek fogja elismerni. Hogy ne merülhessen fel kétség azíránt, vajjon a választások tényleg a nemzet szabadon megnyilatkozó akaratát fejezik-e ki, azt is kérte, hogy az antant küldjön ki Magyarországra delegációt a választások ellenőrzésére. A választás a jegyzék szerint azon a területen fog lefolyni, amelyre vonatkozólag a kormány a román megszálló csapatok parancsnokságával meg tud egyezni. Az antant azonban megtagadta Friedrichtól még azt az ideiglenes elismerést is, amelyet ebben a jegyzékben kívánt, a románok pedig a választások kiírását meggátolták.

A helyzet Magyarországra nézve nem volt egészen veszélytelen, mert kétségtelen, hogy egyes hatalmak abban az időben szeretnék volna felhasználni az ország teljesen züllött közállapotait és belső nehézségeit, hogy itt állandóan megvessék lábukat. Különösen áll ez a románokról. Diamandi követnek, aki a megszálló csapatokkal együtt jött Budapestre, az volt feladata, hogy igyekezzék Magyarország és Románia között állandó viszonyt teremteni, esetleg úgy, hogy Magyarország a román Hohenzollern-házat a maga részéről is elfogadja és így Romániával sze-

mélyi unióba kerülne. Bandholtz szerint azok a gondolatok, amelyekkel Diamandi Budapesten foglalkozott, körülbelül egyértelműek voltak Magyarországnak Romániába való bekebelezésével. Az ő információi szerint augusztus 21-én több magyar arisztokrata már megjelent volna az akkori Magyarország területén katonai szolgálatot teljesítő román trónörökösnél, hogy neki, mint jövőbeli magyar királynak bemutassák hódolatukat. Annak, hogy ez megtörtént, semmiféle egyéb nyoma nincsen. Diamandi a maga akcióiban egy erdélyi származású, Erdélyi (Ardeli) János nevű politikai ügynököt használt fel, aki számos magyar politikussal lépett összeköttetésbe és szeretett a maga egyéni felelősségére szerkesztett ultimátumokat intézni a magyar kormányhoz. Bandholtz írja, hogy Budapestre való megérkezése napján József főherceg felkereste őt és megmutatott neki egy ilyen, aznap a magyar kormányhoz érkezett ultimátumot. A románok ebben az összes magyar hadianyag kiszolgáltatásán kívül azt is követelték, hogy a magyarok támogassák a románoknak Jugoszláviával szemben támasztott, a Bánátra vonatkozó igényeit, hogy továbbá Magyarország beleegyezését adja a Romániával való, Ferdinánd román király jogara alatt megalapítandó személyi unió létesítéséhez. A tábornoki misszió kijelentette, hogy ezzel az általános ultimátummal, amely nem komoly helyről származott, egyáltalában nem kell törődni. Augusztus 29-én Bandholtz hasonló ultimátumról beszél, amelyet Erdélyi adott át a magyar kormánynak. Hogy voltak ilyen tervek, azt megerősíteni látszik az október elején Bukarestről jövet Budapesten időzött Sir George Clerk-nak magatartása is. Ez az angol diplomata e látogatása alkalmával még erősen román befolyás alatt állt és nyilván román tervek fejeződtek ki, amikor itt aziránt puhatolózott, nem volna-e lehetséges Magyarország és Románia között valamilyen állandó viszonyt létesíteni. Nem lehet tagadni, hogy a magyar-román személyi unió gondolatának Magyarországon

is voltak hívei. Ezek közé tartoztak különösen az erdélyi politikusok, akik a román megszállás alatt állandóan érintkezésben voltak úgy Diamandival, mint Erdélyivel. Egyikük-másikuk előtt akkor az a terv lebegett, hogy Magyarország, az önállósított Erdély és Románia között perszonális uniót kellene létesíteni. Erdély függetlensége árán egyesek hajlandók lettek volna ezt az árat megfizetni. Ez a politika alátámasztható volt azzal a megfontolással, hogy Magyarország és Románia Középeurópában az egyetlen két állam, amelyeknek népe sem a szláv, sem a germán fajhoz nem tartozik, úgy hogy az ezek elleni védekezésben közös érdekeik vannak. Ezenkívül az is latba eshetett, hogy azokon a területeken, amelyeknek Magyarországtól való elszakítását Clemenceau június 13-iki jegyzéke óta biztosra kellett venni, a legtöbb magyar éppen a Romániának szánt területen él. Nagy kérdés, hogy a magyar közvélemény megnyerhető lett volna-e az ilyen tervek részére. De a románok nem akartak önálló Erdélyről tudni és így a magyar politikusokkal való megegyezés már ezért is lehetetlen lett volna. De lehetlenné tették azt a románok egyébként is. Azt a politikát, amely Magyarországnak a Romániával való személyi unió számára való megnyerésére törekedett, nem lehetett összeegyeztetni sem azzal, hogy ugyanakkor a román politikusok további területi engedményekre törekedtek Magyarország rovására, így kivált a Maros torkolatának és Szegednek birtokára, sem pedig Magyarországnak ama rendszeres kifosztásával, amelyet a hadsereg rekvirálások címén folytatott. A hangulatra jellemző volt, amit Bandholtz Sir George Clerk-nak mondott, amikor ez megkérdezte véleményét a Magyarország és Románia között létesítendő állandó viszony lehetőségei felől, hogy t. i. a románok a rekvirálások keresztülvitelében oly oktalan és kegyetlen módszereket alkalmaztak, hogy a magyarok aligha lesznek megelégedve mindaddig, amíg ezt az elbánást vissza nem fizetik.

Ezek a román tervek különben ismeretesek voltak a magyar határokon kívül is és különösen a jugoszlávokat nyugtalanították. Attól féltek, hogy a magyar-román unió esetében elszigetelve volnának és ezért legalább ők szívesebben láttak volna erős és független Magyarországot. A jugoszlávok aggodalma annál nagyobb volt, mert egyidejűleg azt rebesgették, hogy az olaszoknak is külön terveik vannak Magyarországgal. Romanelli alvezredesről pl. Bandholtz azt hallotta, hogy neki különleges megbízatása van, rávenni a magyarokat, hogy az olasz királyi ház egyik tagját válasszák meg királlyá. Az a gyanú is felmerült, hogy az olaszok a franciák támogatásával valamilyen olasz-osztrák-magyar-román uniót vagy szövetséget akarnak létrehozni, amely a szerbeket egészen a Balkánra szorította és Európa többi részétől izolálta volna. Ma még nem állapítható meg, hogy ilyen tervek valóban léteztek-e és hogy azok, ha léteztek, mennyiben voltak komolyak. De kétségtelen, hogy akkoriban Magyarországot mindenféle politikai kombinációra alkalmas objektumnak tartották. Aki csak egyszer is tudatára jött azoknak a veszélyeknek, amelyekben Magyarország akkor forgott, az sohasem fogja elfelejteni a leckét, amelyet az akkori állapot Magyarország számára jelentett. Európa amaz exponált területén, amelyen a magyarság lakik, a belső egység minden meglazulása, a központi tekintélynek minden megingása, az állam vezetésében mutatkozó minden bizonytalanság végzetes lehet Magyarország önállóságára. Inkább csak szerencse volt, hogy 1919-ben ezeket a veszélyeket elkerültük. Ha a Magyarország függetlenségét veszélyeztető akkori akciók valamelyikének valóban nagykoncepciójú államférfi áll élére, nem biztos, hogy ezt a veszélyt elkerültük volna.

Közben a román rekvirálások változatlan erővel folytatódtak az antant minden tiltakozása ellenére. Augusztus 25-én Bandholtz tábornok kiment az állami gépgyárba és meggyőződött

arról, hogy az, amit a hozzá érkezett panaszok a gyár kifosztásáról mondtak, betűszerint igaz. Ő maga talált ott 135 gépekkel és anyagokkal megrakott vasúti kocsit, amely elszállításra készen állt, 25 további vagonot akkor raktak meg, mikor künn járt. Másnap a tábornoki misszió a Legfőbb Tanács kívánságára hivatkozva, újból felszólította a románokat, hogy ha drasztikus rendszabályokat nem akarnak felidézni, teljesítsék a rekvirálások beszüntetésére tett ígéreteiket. Egyben azonban Bandholtz azt táviratozta Párisba, hogy véleménye szerint a románok egészen rendszeresen igyekeznek Magyarországot, amely gyorsan csak lehetséges, kifosztani, mert tartanak tőle, hogy kénytelenek lehetnek, az országot hirtelenül elhagyni, mielőtt ezt a munkát befejezték. Egyidejűleg, — mondja Bandholtz —, a románok mindenkit lefegyvereznek, a magyar rendőrség újjászervezését pedig megakadályozzák úgy, hogy minden ténykedésük, szándékosan vagy szándéktalanul, arra irányul, hogy Magyarországot ismét behajtsák a bolsevizmusba és a káoszba. Augusztus 28-án Bandholtz újra személyesen vizsgálja meg a rekvirálások tárgyában hozzá érkezett panaszokat, ezúttal Gorton angol tábornok társaságában. Megállapítják, „hogy egyetlen magyar panasz sem bizonyult túlzottnak“. A Leszámitoló Bank közraktáraiból, jelenti Bandholtz, eddig 2400 kocsi rakományt vittek el. A Főposta központi raktára előtt 7 megrakott szekeret találtak, kettőben cipők voltak, ötben pokrócok és szőnyegek, benn a raktárban pedig rajtaérték a románokat, amint a javítóműhelyekből elhordták a gépeket. A Ganz-gyárban öt kocsit találtak, telerakva a románok által lefoglalt árukkal. A Központi Egészségügyi Raktárt teljesen kifosztották. Az I. számú katonai kórházból kikergették az összes betegeket és csak azt az 57 beteget hagyták meg, akik nem voltak szállítóképesek. Augusztus 29-én Bandholtz azt állapította meg a tábornokok missziójának ülésén, hogy mivel a tábornoki misszió Budapestre való érkezése óta a románok maga-

tartása folytán a semminél is kevesebbet végzett, ittmaradásuknak nincsen értelme, mert az csak megaláztatásuknak folytatását jelentené, ez pedig sérelmes az antant presztízse szempontjából is. Memorandumot is szerkesztett a párisi békekonferencia részére, amely kéthasábosan tüntette fel egyfelől a tábornoki kar rendelkezéseit, másfelől azokat a nagyon hiányos intézkedéseket, amelyeket a románok azokra vonatkozólag tettek, ha ugyan egyáltalában tettek ilyeneket. A memorandum elküldésétől a tábornoki tanács eltekintett, mert értesítést kapott arról, hogy az antant újabb ultimátumot intézett a román kormányhoz a rekvirálások beszüntetése érdekében. De a románok, mint Bandholtz megállapítja, erre rá se hederítettek.

Bandholtz erre még Romániába is elutazott, hogy magát a román királyt és Bratianu miniszterelnököt szólítsa fel a rekvirálások abbahagyására. De ezzel sem volt sikere. Ferdinánd román király, akit Sinájában keresett fel, arról panaszkodott neki, hogy a románokkal rosszul bánnak. Szemükre vetik a Magyarországon történt rekvirálásokat, holott a szerbeket, akik teljesen kifosztották a Bánátot, senki sem vonja felelősségre. Ebéd alatt a királyné is panaszkodott Bandholtz-nak, hogy Romániát az antant nem szövetségesként, hanem ellenségként kezeli. Azokra a pusztításokra való tekintettel, mondotta a királyné, amelyeket a német és az osztrák-magyar hadsereg Romániában végbevitt, Romániának joga van rá, hogy magát Magyarországon kárpótolja. Bandholtz erre továbbutazott Bukarestbe, ahol Bratianu miniszterelnököt kérte meg a rekvirálások beszüntetésére, a románok által megállapodás ellenére megszállt dunántúli területeknek kiürítésére és megfelelő magyar rendőrség és hadsereg létesítésének lehetővé tételére. Bratianu több órán keresztül igyekezett meggyőzni Bandholtz tábornokot arról, hogy a románoknak az előzményekre való tekintettel joguk van arra az eljárásra, amelyet Magyarországon követnek. A Dunántúl kiürítését és a ma-

gyar rendőrség megalakításának lehetővételét azonban megígérte arra az esetre, ha az antant a románoknak biztosítékot nyújt arra, hogy a magyarok nem fogják a román csapatokat megtámadni. Amikor Bandholtz visszajött Budapestre, a tábornoki tanács saját kiküldöttje útján meggyőződött arról, hogy a Horthy Miklós vezérlete alatt álló hadsereg, amelynek főhadiszállása akkor Siófok volt, egyáltalában nem jelent veszedelmet a románokra nézve, de azért a magyar rendőrségnek felszerelésére szükséges fegyvereket a román parancsnokság csak vontatottan, október második felében bocsátotta rendelkezésre. A rekvirálások tárgyában a román parancsnokság nyilatkozatot tett közzé, amely szerint a foglalásokat szeptember 16-án beszüntette. Ez azonban nem felelt meg a tényeknek. Szeptember 20-án Bandholtz jelenti, hogy a románok folytatják a fosztogatásokat. Eddig 800 mozdonyt és 19.000 vasúti kocsit vittek el Romániába és most megint 900 kocsira jelentettek be igényt. Október hatodikán a tábornoki tanács arról értesül, hogy a románok 14 autóval megjelentek a Nemzeti Múzeum előtt és nyilván azt is ki akarják fosztani. Bandholtz azonnal lement és a múzeum ajtóit a maga saját pecsétjével zárta le. A románok ezt a pecsétet nem merték feltörni és így a múzeum érintetlen maradt. A Szolnokra kiküldött Burrow őrnagy jelentése szerint a románok szeptember közepéig átvittek a Tiszán 684 mozdonyt, 231 szalon- és Pullmann-kocsit, 946 személykocsit, 2900 teherkocsit, 1300 vagon búzát és állatot, 1300 vagon lőszert, 298 ágyút, 43 autót, 56 repülőgépet, 1400 tankkocsit, 2000 vagon vasúti anyagot és mezőgazdasági gépet, 1435 vagon hadianyagot és 4350 ismeretlen tartalmú vagon. A vidéken a helyzet nem volt jobb, mint a fővárosban. A brit élelmezési bizottság vezetője, Munro dr. és a svájci Vörös Kereszt küldöttség vezetője Brunier kapitány, együttesen megszerkesztett jelentésükben a román megszállás alatt lévő vidéki városokban tett tapasztalataikról többek között

ezeket mondják: „Minden, a románok által megszállt városban olyan elnyomást találtunk, amely az életet teljesen elviselhetetlenné teszi. Gyilkosságok napirenden vannak, gyerekeket és nőket megvesszőznek, egyeseket vizsgálat nélkül bebörtönöznek, ok nélkül letartóztatnak, magántulajdont rekvirálás címén ellopnak. Nyugateurópai gondolkozás mellett a dolgok állapotát nehéz elképzelni olyanoknak, akik a bizonyítékokat nem látták. Tapasztalt magyar kórházigazgatókat elkergettek, helyükbe tapasztalatlan román orvosokat helyeztek. A román hatóságok minden útlevélért, élelmiszerért vagy szénért való kérelem esetében román nyelven írt kérvényt követelnek... stb. stb.“.

A tábornoki misszió általában tehetetlen volt a románokkal szemben, bár egyes esetekben eredménnyel lépett közbe rekvirálások megakadályozására. A románok eltávozása után az a hír járta be az európai sajtót, hogy Mardaescu román tábornok brutálisan ellenszegült volna a misszióknak, azt mondván: „Uraim, Önöknek négy telefonjuk van, nekem ellenben 80.000 szuro nyom“. Bandholtz tábornok megállapítja ugyan, hogy Mardaescu ilyen nem mondott, de megjegyzi, hogy ha mondta volna, igazat mondott volna és szarkasztikusan hozzáteszi: „Már ez is bizonyítja, hogy nem mondta“. A román rekvirálások által okozott veszteséget közel 3 milliárd aranykoronára becsülik.

A Friedrich-kormány ebben az időben teljesen a levegőben lógott. Az antant nem ismerte el, mert szerinte nem képviselte az igazi népakaratot, de a népakaratnak választásokon való megnyilatkozását a románok lehetetlenné tették. Magyarországon sem tudták, hogy a kormány kit képvisel. Tulajdonképpen nem is volt kormány, hanem tiszteletreméltó férfiak gyülekezete, akiket bizonyos toleranciával mindenki eltűrt a kormány helyén, de akik nem képviseltek senkit és nem is voltak senki által felelősségre vonhatók. A tolerancia abban leli magyarázatát, hogy a pártok a maguk körében egyáltalában nem tudtak megegyezni

a megalakítandó kormány összeállítására nézve. Azok a tárgyalások, amelyeket a magyar pártok képviselői augusztus elejétől kezdve egészen október végéig valamilyen egységes fellépés érdekében folytattak, egyenesen visszataszító benyomást tesznek. Bennük az elsőrendű szempontok: a román megszállás mielőbbi befejezése, az antanttal való béke megkötése, az állami tekintély helyreállítása nem játszották azt a szerepet, amelyet az adott viszonyok között játszaniok kellett volna, ellenben harmadrendű szempontok, az hogy melyik párt hogyan és kivel legyen a kormányban képviselve, hogy melyik pártnak programja találjon megvalósulást, első helyre kerültek. A magyar politikusok a forradalmi idők keserves tapasztalatain egyáltalában nem okultak. Ott folytatták kis játékaikat, ahol azokat az összeomlás idejében abbahagyták. Ama rendkívülien súlyos helyzet dacára, amelyben Magyarország akkor volt, a politikusok nem tudták magukat függetleníteni apró kis ambíciók, irigykedések és féltékenykedések érzéseitől. Van valami igazság abban, amit akkor Friedrich maró iróniával mondott, hogy talán tudna a pártok között megegyezést létesíteni, ha negyven tárcát oszthatna szét közöttük tíz helyett. De tíz tárcán a politikusok nem tudtak megosztzkodni. Voltak, akik megcsömörülve e tülekedés látára, teljesen visszavonultak a politikától. Pár ember akadt, aki személyes becsvágy nélkül igyekezett a pártokat helyes útra terelni, de minden ilyenirányú fáradozásuk meddőnek és hiábavalónak bizonyult. A pártok semmiféle tekintélyt nem ismertek el. A régi tekintélyek, Apponyi, Andrássy és mások, félreszorultak; az új tekintélyek elől, amelyek között Bethlen István gróf állt elsősorban, mindenki húzódozott. Ha Magyarországnak akkor lett volna Deák Ference, a pártpolitikusok körülszaladták volna a várost, hangoztatva, hogy mindenki jöhet, csak ő nem. Akinék valamilyen összeköttetése volt az antanttal, azt igyekezett kihasználni a maga érdekében. Ez a helyzet a legnagyobb

mértékben aggasztó volt. Az a tehetetlenség, amely a magyar politikai életben megnyilatkozott akkor, amikor az ország elleneségei által volt megszállva és amikor minden oldalról külső befolyások igyekeztek Magyarországra rovására érvényesülni, intő jelül szolgálhat arra, hogy ha ezt az annyira exponált helyzetben élő magyarságot valamikor nagy veszély fenyegeti, mily kevéssé lehet abban bízni, hogy a magyarság csak belső erejére támaszkodva fogja az ellenséges szándékokat kivédhetni.

A hosszú tárgyalásokból lassanként négy párt alakult ki. A legerősebbnek látszott az október 25-én létrejött Keresztény Nemzeti Egyesülés, amelybe beleolvadt a régi Keresztényszocialis Párt és a volt Néppártnak nagy része (Huszár, Haller, Ernst, Beniczky, Szmrecsányi és mások), továbbá a proletárdiktatúra bukása utáni napokban megalakult Keresztény Nemzeti Párt (Teleki Pál gróf), a Nemzeti Függetlenségi Párt, (amely a Lovászy-pártnak Friedrich-hez húzó elemeiből alakult) és egyes volt munkapárti politikusok (mint pl. Pekár Gyula). Vele egyenlő erősnek látszott a Egyesült Földműves- és a Kisgazdapárt, amely november végén jött létre a Nagyatádi Szabó István és Mayer János vezérlete alatt álló Országos Kisgazdapártból és a Sokorópátkai Szabó István és Rubinek Gyula vezetése alatt álló Egyesült Kisgazdapártból és amelynek tagjai között helyet foglaltak Pallavicini György őrgróf, Korányi Frigyes báró, Ráday Gedeon gróf és mások. A városi liberális polgárság összefogására megindult, végtelen tanácskozásokban folytatott törekvések nem egyetlen, de két polgári párt megalakulására vezettek. Az egyik október 12-én alakult Nemzeti Demokrata Polgári Párt néven a Vázsonyi Vilmos vezérlete alatt állt demokratákból és a Bárczy István, Sándor Pál és Ugron Gábor körül csoportosult Nemzeti Szabadelvű pártból. A másik október 15-én alakult meg Országos Nemzetipárt címen a Függetlenségi és 48-as párt (Lovászy) és a magyar polgári párt (Heinrich Fe-

renc, Hegedüs Lóránt, Fenyő Miksa) egyesüléséből. De ha ennek a négy pártnak megalakulása, amelyből különben csak az első kettő bizonyult igazán életképesnek és erősnek, jelentett is némi blokk-képződést és egyszerűsítette a politikai helyzetet, a közös kormánylistában való megállapodástól a négy párt igen messze volt. Mivel pedig a pártok nem tudtak megegyezni, Friedrich megmaradt helyén. Ámde igazi gyökerei sehol sem voltak. Nem voltak még a Keresztény Nemzeti Egyesülésben sem, bár ez elnökévé választotta őt, nyilván csak azért, hogy a választások az ő táborába tartozó miniszterelnök vezetése alatt folyjanak le. Friedrich ezt a helyzetet igen ügyesen kihasználta és komolyon remélhette, hogy ha lehetővé válik részére a választások megtartása, azokból olyan helyzet fog kialakulni, amelyben neki többsége lesz, úgy hogy megmaradhat a magyar kormány élén.

Egyetlen hely volt Magyarországon, amely felé mindenki bizalommal tekintett és ahol mindenki a helyzet magaslatán állt és ez a Horthy Miklós által vezetett nemzeti hadsereg volt. Ez volt az egyetlen szilárd pont abban az általános zűrzavarban, amely akkor a magyar politikai életet jellemezte. A politikusok tehetlenségben vergődtek, de a hadseregben komoly, fegyelmezett, erős munka folyt.

A forradalmi időben az állami tekintély teljesen lezüllött és a Friedrich-kormánynak nem volt meg az a súlya, amely szükséges lett volna annak helyreállítására. Amit a kormány kívánt, arra az országban künn csak kivételesen hallgattak, mert ott a minisztériumot csak átmenetnek tartották valamilyen végleges alakulás felé. Mivel pedig mindenütt érezték, hogy a kormány a levegőben lóg és senkire nem támaszkodik, nem is volt tekintélye. De a kormánynak nem volt tekintélye az antant-tábornokok tanácsa előtt sem, amely a minisztereknek súlytalanságát szintén érezte és egyénileg sem rokonszenvezett Friedrichel, hiszen Bandholtz komolyan töpreng azon, bizonyára igaz-

ságtalanul, hogy Friedrich kinek áll zsoldjában. A román megszálló csapatok szintén nem becsülték a hatalom nélküli Friedrich-kormányt sokra. Október 13-án egyenesen le akarták tartóztatni a miniszterelnököt, — legalább is a tábornoki tanács ilyen értesüléseket kapott — és ettől kezdve a tábornoki misszió antant-katonasággal őriztette a miniszterelnökséget. A kormányt csak a pártok egyenetlensége tartotta és az a *vis inertiae*, amely ennek következménye volt. De tekintélye nem volt és a román megszállás idejében nem is lehetett, hisz a tényleges hatalmat nem ő gyakorolta, hanem a román katonai parancsnokok. A kormány helyzetét később, 1920 február 27-én, Huszár Károly miniszterelnök rikító színekben festette le. „Miniszter voltam, — mondotta — és mikor telefonálni akartam a hatóságoknak, akkor az ellenség a telefonkagylót a kezemből ütötte ki. Kormány voltunk, de heteken át nem voltunk abban a helyzetben, hogy a hivatalos lapban egyetlenegy rendeletünket kinyomathassuk. Kormány voltunk, amely még az ország szabadon maradt részével sem tudott szabadon érintkezni“.

Az állami tekintély teljes leromlása tág teret nyitott annak a reakciónak, amelynek a proletárdiktatúra után be kellett következnie és amelyre mindenki el volt készülve, még a kommunisták is, akik akkor, amikor uralmon voltak, elégszer ijesztgettek híveiket vele, hogy így kitartásra bírják őket. A proletárdiktatúra megkínzott áldozatait, vagy azok barátait és hozzátartozóit megtorlásra szomjazták és az országban nem volt olyan tekintély, amely őket ettől visszatarthatta volna. Fegyveres különítmények járták be az országot és üldözni kezdték a kommunistákat, sok helyen egyetértésben a paraszt lakóssággal, amely szintén meg akarta bosszulni a proletárdiktatúrában elszenvedett sérelmeket azokon, akik azokat okozták. Az elkövetett atrocitások többnyire egyéni akciók alakjában előállt kilengések voltak. Augusztusban Kaposvárt 5, Sopronban 5, Dunaföldváron 1, Ba-

latonkájában 2, Czelldömölkön 2, Tolnaozorán 3, Vörösberényben 6 emberélet esett a kommunistaüldözéseknek áldozatul, szeptemberben Pápán 2, Veszprémben 5, Tapolczán 6, Gyönkön 1 kommunistát öltek meg, sok helyen a Szamuely-féle vérbíróságok utánzásával és hasonló kegyetlenkedésekkel. Fonyódon az egyik különítmény vezetője, Salm gróf, felakasztatta Tószegi-Freund Antal földbirtokost és egyik jószágigazgatóját, akik bizonyára nem voltak kommunisták, Horthy Miklós főparancsnoknak írásban nyilvánított akarata ellenére. A legnagyobb méretű atrocitások Siófokon fordultak elő, ahol megöltek 42 kommunista üzelmek miatt letartóztatott és a veszprémi fogházból elhurcolt egyént és velük együtt állítólag még másokat is. Az áldozatok nagyrészt zsidók voltak. Ebben az időben minden zsidó ki volt téve a gyanúnak, hogy kommunista vagy legalább is rokonszenvezik a kommunistákkal. Kétségkívül sok volt az áldozatok között a teljesen ártatlan ember. De figyelembe kell venni, hogy ami az 1918—1919-ik esztendőben Magyarországon lejátszódott, alapjában véve polgárháború volt és hol volt polgárháború, amely ártatlan embereknek nem került volna életébe?

Amikor az a hír terjedt el, hogy a kormány és a hadsereg nem részesítik eléggé szigorú megtorlásban a kommunisták ellen elkövetett bűncselekményeket, egy politikusokból alakult bizottság, amelynek Andrássy és Bethlen is tagjai voltak, leutazott Siófokra és ott meggyőződött arról, hogy mindazok a személyek, akik a dunántúli részeken elkövetett atrocitásokban résztvettek, le vannak tartóztatva. Lehet azért, hogy voltak köztük olyanok is, akikhez az adott viszonyok között hozzányúlani nem lehetett, mert fegyveres erők álltak mögöttük és belső háborút nem lehetett megkockáztatni, de nem kétséges, hogy a bűncselekmények elfojtásának szándéka az intéző körökben megvolt. Szeptember 24-én és 25-én az amerikai katonai misszió egy zsidószármazású tagja, Horowitz Náthán ezredes, maga is lennjárt Siófokon és

a maga részéről is megállapította, sőt ezt a nyilvánossággal is közölte, hogy több eset fordult ugyan elő, amikor zsidókat bántalmaztak, sőt meg is öltek, de ezek az esetek nem a hadseregbe vezethetők vissza, sőt a hatóságok mindent elkövetnek, hogy minden egyéni kilengést megakadályozzanak. Hogy ez valóban meggyőződése volt Horowitz ezredesnek, azt megerősíti Bandholtz is, aki feljegyzi, hogy Horowitznak az ő számára leadott jelentése szerint is a hadsereg mindent elkövet a zsidóüldözések megakadályozására és hogy nem követtett el több atrocitás, mint amennyi az adott körülmények folytán várható és elkerülhetetlen volt.

A zsidóellenes hangulat különben nemcsak az ú. n. fehér terrorral kapcsolatban érvényesült. A tisztikarból mindenütt eltávolították a zsidókat. A főiskolákon a zsidó hallgatókat elverték és megakadályozták az előadások hallgatásában, úgy hogy az egyetemet és a műegyetemet egy időre be kellett zárni. Az ifjúság körében mozgalom indult meg a numerus clausus bevezetése érdekében, amellyel a főiskolákra felvehető zsidóhallgatókat arra az arányra kívánták szoríttatni, amelyben a zsidóság a nemzetben képviselve van. A törekvés, szabadulni a zsidó befolyástól, általános volt. A zsidóellenes mozgalom központja az „Ébredő Magyarok Egyesülete“ volt, amely a Károlyi-kormány idejében élesen szembeszállt a felforgató elemekkel, a Peidl-kormány bukása után is jelentékeny szolgálatokat tett a rendfenntartásának, amelyben azonban idővel egészen megbízhatatlan elemek is befurakodtak, akik éjjelente verekedéseket rendeztek, zsidó kinézésű egyéneket ütöttek, pofoztak és erős antiszemita izgatást végeztek. Az egyesület tendenciájára jellemző az a határozat, amelyet 1919 november 30-án a Vigadóban tartott közgyűlésén Zákány Gyula katolikus pap javaslatára hozott és amelyben azt követeli, hogy a zsidók vagy mindnyájan telepíttessenek le Palesztinában, vagy pedig az egyes nemzetek között

ezeknek lélekszáma arányában osztattassanak fel. Egy másik határozat szerint a zsidóknál lévő összes élelmiszert és tüzelő-készleteket le kell foglalni és az Ébredő Magyarok útján a keresztény tömegek között kell felosztatni.

A tábornoki bizottság érezte a magyar helyzet tarthatatlanságát. Szeptember 20-án táviratban figyelmeztette az antantot, hogy ha Magyarországon nem alakul a lehető leggyorsabban olyan kormány, amelyet az antant is elismer, kiszámíthatlan következmények állhatnak elő. A jelenlegi tekintély nélküli kormánnyal, mondja a távirat, a misszió nem valósíthatja meg sem a magyar csendőrség és rendőrség megszervezését, sem Magyarországnak a románok által való kiürítését. Sőt a kormány pénzügyileg is képtelen feladatának megfelelni, mert nem tud adót szedni. Nem képes ezenkívül arra sem, hogy a lakosság élelmiszer- és tüzelőszükségletéről gondoskodjék és végül nem képes arra, hogy az antattal békét kössön. Amint a dolgok állanak, folytatja a távirat, az látszik valószínűnek, hogy a románok vég nélkül folytatni fogják Magyarország kifosztását, amelyben nap-nap után nagyobb jártasságra tesznek szert. Ezért a tábornoki misszió kérte a békekonferencia legfelsőbb tanácsát, hogy vagy ismerje el a Friedrich-kormányt, vagy pedig adjon határozott utasítást arra, hogy milyen kormányt szándékozik elismerni.

Az antant csak hosszabb idő múlva válaszolt erre a táviratra; valószínű, hogy előbb még egy másik bizalmiférfia — nem katona, de diplomata — útján is meg akarta ismerni a magyar helyzetet. Szeptember végén ez a bizalmi embere, Sir George Clerk angol diplomata, aki az angol külügyminisztériumban a keleti ügyek referense volt, Bukarestben járt, ahol személyesen kellett átadnia az antantnak egyik ultimátumát, amelyben a magyarországi rekvirálások beszüntetését követelte. Hazautaztában azután október elején néhány napot töltött Budapesten is. Itt azonban egyáltalában nem jött összeköttetésbe magyar poli-

tikusokkal és még a tábornoki tanács tagjaival is csak futólag találkozott, hanem majdnem kizárólag a románokkal érintkezett. Azt a benyomást keltette, hogy teljesen román befolyás alatt áll; nemcsak Bandholtz, de Gorton tábornok is túlzottan elfogultnak tartották a románok irányában. Lehet azonban, hogy ez a benyomás téves volt és hogy Sir George Clerk missziója körében maradvá budapesti látogatása alatt csak ki akarta egészíteni bukaresti benyomásait a Magyarországot megszállva tartó román parancsnokokkal való személyes érintkezésben. Miután visszatért Párisba, az antant közölte a tábornoki tanáccsal, hogy véleménye szerint a Friedrich-kormány nem képviseli az összes magyar pártokat, hogy tehát olyan kormányt kellene alakítani, amelyben minden magyar párt képviselve van. 20-án a Lefelsőbb Tanács Sir George Clerk-ot bízta meg azzal, hogy menjen Budapestre és itt vezessen tárgyalásokat egy olyan kormány megalakítása érdekében, amelyet az antant elismerhet. Gyakorlatilag az antant kívánsága nem jelenthetett mást, mint hogy olyan kormányt kell létesíteni, amelyben a szocialdemokrata párt is képviselve van, mert hiszen a többi párt képviselői benn ültek a kormányban. Hogy ez volt az antant kívánsága, azt mutatja az is, hogy Sir George Clerk Budapesten, hová október 24-én érkezett meg, legelőször Garami Ernőt, a szocialdemokrata párt vezérét fogadta. Ennek hatása alatt a radikális és szocialdemokrata körökben megint vérmes remények keletkeztek. Olyan irányban akarták az antant küldöttét befolyásolni, hogy mondassa ki a nemzeti hadsereg felosztatását és küldessen Magyarországra tízezer főnyi antantcsapatot, hogy ezek védelme alatt az a kétségkívül erősen baloldali kormány, amelyet ők szerettek volna létesíteni, berendezkedhessék. Sir George Clerk azonban, aki itt nap-nap után a magyar politikusok egész légiját fogadta, nyilván maga is meggyőződött arról, hogy az a baloldali frakció, amely ilyen kívánságokkal lép fel, a magyar társadalomnak

gyenge és erőtlen része. Utasításához alkalmazkodott, amely úgy szólt, hogy Magyarországon a nép akaratát kifejezésre jutó kormány alakuljon. A legelfogultabb ember sem állíthatja — és legkevésbé abban az időben, — hogy egy szocialista kormány a nemzet akaratának megfelelt volna. Jászi tehát nem igazságos, amikor Sir George Clerk-ot támadja amiatt, hogy nem eléggé szívósan követelte a baloldali kormány megalakítását.

November hatodikán Horthy Miklós hadseregfőparancsnok is megjelent Sir George Clerk-nál. Ő volt akkor az egyetlen igazi tekintély Magyarországon, részben egyéni tulajdonságainál fogva, részben azért, mert fegyveres haderő állt mögötte, amelyet feltétlenül kezében tartott. Budapesti tartózkodása alkalmával a nyilvánosság előtt is nyilatkozatot tett, amely megnyugtatta azokat, akik attól tartottak, hogy a hadsereg, ha bevonul Budapestre, nem a rendet fogja itt fenntartani, hanem üldözni fogja a társadalom egyes osztályait. A politikába való beavatkozást azonban Horthy gondosan kerülte. Amikor Sir George Clerk a politikusokkal folytatott beszélgetéseiben tiszta képet kapott a helyzetről, odahatott, hogy Friedrich távozzék el a kormány éléről, a kormányba pedig vétessenek be a liberális és szocialdemokrata elemek képviselői is. A pártok egyik tekintetben sem támasztottak nehézséget, de annál inkább eltértek a nézetek arról, hogy ki legyen a miniszterelnök és kik legyenek a miniszterek. November 16-án Sir George Clerk összehívta a pártok vezetőit és komolyan intette őket a megegyezésre. Most dönteni kellett, mert az antanttal való szakításért senki sem akart felelősséget vállalni. Az a terv merült fel, hogy Apponyi Albert gróf alakítsa meg az új kormányt. De a pártszellem felülkerekedett. Azok a politikusok, akik a „kereszténykurzus“ segítségével akarták a politikai élet vezetését magukhoz ragadni, tartottak tőle, hogy Apponyi miniszterelnöksége esetében túlságosan félreszorulnának és hogy ebben az esetben a vezetés kicsúsz-

nék kezükből. Friedrich még november 16-án minisztertanácsot hívott össze és ezen bejelentette, hogy a kormányt átadja Huszár Károly vallás- és közoktatásügyi miniszternek, maga pedig ennek helyére fog lépni. Erre a pártok vezetői, akik másnap újból összegyültek, elejtették Apponyi miniszterelnökségének tervét és elfogadták Huszár Károlyt miniszterelnöknek.

A románok már néhány nappal előbb, november 11-én kiáltványban jelentették be, hogy el fogják hagyni Budapestet és november 14-én ki is vonultak innen, majd Magyarországnak egyéb, a demarkációs vonalon innen fekvő részéből is. A rend fenntartására előbb Lehár Antal báró ezredes jött Budapestre az általa megszervezett csapatokkal. November 16-án pedig bevonult ide, a közönség üdvözlései közepette, Horthy Miklós is a nemzeti hadsereg élén.

ALKOTMÁNYOSSÁG HELYREÁLLÍTÁSA

HUSZÁR Károly, akit a polgári pártok Apponyi Albert gróf félretolásával miniszterelnökként jelöltek, a néppártból került ki. Eredetileg néptanító volt, de kora ifjúságában a katolikus mozgalmakba kapcsolódott bele és azóta több a néppárt politikáját képviselő napi- és hetilapnak volt részben munkatársa, részben szerkesztője. Nem tartozott ugyan pártjának vezető egyéniségei közé, de gyakorlott és hatásos népszónok volt. Hogy mindeddig nem emelkedett a magyar politikai életnek kimagasló alakjává, az ebben az időben inkább előnyére vált, mert a magyar pártélet akkori konszolidálatlan állapotában, amikor a pártok és pártcsoportok mindenike azt remélte, hogy rövidesen teljesen magához ragadhatja a kormányhatalmat, azokat az erős egyéniségeket, akikről feltehető volt, hogy keményen megvetik lábukat a magyar politikában és a kormányon, senki sem látta szívesen. Ha a pártok egyik része mégis hajlandó lett volna közülök valakit elfogadni, ez elég ok volt arra, hogy a másik párt hatalomrajutását annál hevesebben ellenezze. Inkább olyasvalakit kerestek, aki nem rendelkezett azzal a személyes tekintéllyel, amely a pártok hatalomra való törekvésének akadályává válhatnék. Huszár a politikusok ama típusához tartozott, amelyet az általános választójog más országokban is vezető állásba tólt, ahol azután jól-rosszul megállják helyüket. Huszár Károly mint miniszterelnök, ha kormányának nem is volt nagy tekintélye, kifogástalanul végezte feladatát.

Bátorságot és önállóságot is mutatott. Missziója különben ideiglenes volt, mert a pártok megegyeztek abban, hogy a kormány csak a választásokat fogja megejteni és a nemzetgyűlés megalakulása után új kormány fog helyébe lépni. Huszár saját szavai szerint a kormánynak feladata az volt, hogy a magyar közéletet visszavezesse az alkotmányosság útjára és lehetővé tegye annak a normális állapotnak helyreállítását, amelyben az államhatalmat ismét a nemzetgyűlés ellenőrzése alatt álló kormány gyakorolja.

Az 1919 november 24-én megalakult Huszár-kormányban a keresztény nemzeti pártot Beniczky Ödön belügyminiszter, Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter, Friedrich István hadügyminiszter és Bleyer Jakab kisebbségi miniszter képviselte; a kigazdapárt részéről helyet foglalt benne nagyatádi Szabó István közéletmegzési miniszter, sokorópátkai Szabó István kigazdaminiszter, Korányi Frigyes báró pénzügyminiszter és Rubinek Gyula földmívelésügyi miniszter. A nemzeti demokrata pártban megszervezett liberális elemeket Heinrich Ferenc kereskedelmi és Bárczy István igazságügyi miniszter, a szocialdemokrata pártot Peyer Károly népjóléti miniszter képviselte. A külügyminiszteri állást a pártokon kívül álló Somssich József gróf tartotta meg. A kormányt támogatta a hadsereg főparancsnoka, Horthy Miklós, aki a nyilvánosság előtt is kijelentette, hogy a nemzeti hadsereg, mint a törvényesség őre, egységesen áll a kormány mögött. Megkapta az antant elismerését is. Sir George Clerk november 25-én a békekonferencia legfőbb tanácsának nevében közölte a kormánnyal, hogy az antant a Huszár-kormányt, mint ideiglenes *de facto*-kormányt elismeri és kész vele a béke megkötéséről tárgyalásba bocsátkozni mindaddig, amíg a választások után olyan kormány nem fog alakulni, amely az egész nép akaratának törvényes kifejezője. Ezt az elismerést, — mondotta Sir George Clerk —, az antant attól teszi függővé,

hogy az ideiglenes kormány azonnal megejti a választásokat, fenntartja az országban a rendet, nem lép fel támadólag kifelé, tiszteletben tartja a Magyarország részére kijelölt ideiglenes határokat és minden magyar állampolgárnak teljes polgárjogot biztosít, amibe bele van foglalva a sajtószabadság, a politikai véleménynyilvánítás szabadsága és a szabad és tiszta szavazáson és demokratikus alapon nyugvó választójog is.

Még november 17-én megjelent az a rendelet, amelyet a Friedrich-kormány alkotott meg a választójog újabb szabályozására, amely azonban eddig a román cenzura tilalma folytán nem volt közzétehető. E rendelet szerint választó volt minden legalább 24-éves férfi, ki öt év óta magyar állampolgár és minden legalább 24-éves nő, aki hat év óta magyar állampolgár és magyar nyelven írni és olvasni tud. Úgy a férfiak, mint a nők választójoga félévi helybenlakáshoz volt kötve. Akik legalább 12 havi frontszolgálatot teljesítettek, azoknak akkor is volt szavazati joguk, ha a 24-ik életévet nem töltötték be. A passzív választójog a 30 éves korhatárhoz volt kötve.

A román csapatok elvonulása után megkezdődött a proletárdiktatúra büntetőjogi likvidálása. A különböző terrorista csapatok tagjai, a népbiztosok, a forradalmi törvényszékek elnökei, bírái és vádbiztosai, amennyiben meg nem szöktek, bíróság elé kerültek. A bíróságok halálra ítélték 97 embert, nagyrészt terrorjstákat, akik közül 13-nak büntetését kegyelem útján fegyházbüntetéssé alakították át, 16-ot pedig később Oroszországba engedtek ki, amely 1921 elején a magyar hadifoglyok hazabocsátását a kommunista bűnösök kiadásától tette függővé. Eszerint összesen 68 egyént végeztek ki. Körülbelül ugyanannyi halálos ítéletet, 70-et, hajtottak végre az 1871. évi párisi kommunista felkelés után, bár ez csak Páris városára és annak is csak egy részére szorítkozott. A kivégzettek közt volt Cserny József és 12 terrorista társa, akik bűnösnek találtattak a Dobsa Miklós zász-

lós, a két Hollán, Berend Miklós tanár, Madarász orvostanhallgató és Fery Oszkár és társai ellen elkövetett gyilkosságokban. Kivégezték azt a hat kommunistát is, akik Stenczel és Nikolényi kivégzésénél közreműködtek, köztük László (Löwy) Jenő ügyvédet, az összes forradalmi törvényszékek politikai megbízottját és Korvin (Klein) Ottót, a belügyi népbiztosság politikai osztályának vezetőjét. A kivégzettek között voltak még: Pervanger és Nagy József, két terrorista banda vezetője, továbbá Szirmay István törvényszéki jegyző, aki Herceg banktisztviselő kivégzéséért volt felelős, Szamuely László és két társa, akik az ukrán tisztek meggyilkolásában vettek részt és Wolmut plébános négy gyilkosa. Az elkövetett vérengzések miatt Cegléden öt, Sárospatakon 4, Devecseren 2, Dunapatajon 2, Kecelen 3, Kiskőrösön 3, Ráckeven 3, Csornán 2 egyént akasztottak fel. Tolna megyében négy és Kecskeméten két kommunistát agyonverték, mielőtt a bíróság elé kerültek volna; kettő öngyilkossággal végezte életét. Ama 45 egyén közül, akik mint népbiztosok szerepeltek, 24-en külföldre menekültek; köztük Kun, Garbai, Landler, Vágó, Hamburger, Varga, Székely, Kunfi, Lukács, Pogány, Szántó, Rónai, Böhm, Lengyel, Bolgár, Alpári stb. Négyet, névszerint Bokányit, Ágostont, Vántust és Haubrichot a bíróság halálra ítélte, de ezeket később kiadták az oroszoknak. Hat népbiztost (Nyisztor, Dovcsák, Kalmár, Szabados, Kelen és Bajáki) a bíróság életfogytiglani fegyházzal sújtott, de ezek szintén kiadták az oroszoknak. A többiek vagy kisebb büntetéseket kaptak vagy megszüntették ellenük az eljárást.

Sajnos, a proletárdiktatúra idejében elkövetett bűncselekmények megtorlása nem szorítkozott a bíróságoknak a maguk törvényes hatáskörében való eljárásra, mert párhuzamosan ezzel a kommunistáknak felelőtlen elemek részéről való üldözése is folytatódott. E fájdalmas eseményeket, mint „fehér terror“-t állították az európai közvélemény elé. Ez a kifejezés nem egészen

helyes. Rémuralomról, terrorról ott szoktak beszélni, ahol ez a terror valamilyen kormányrendszernek tartozéka vagy pillére és ahol ezt a terrort rendszeresen alkalmazzák bizonyos törekvések, mozgalmak, pártok vagy társadalmi osztályok megfélemlítésére vagy kiirtására. Ilyen rémuralom a történelemben gyakran szerepelt Sulla proskripcióitól kezdve a francia forradalom egyik szakaszát jelentő rémuralmon keresztül az orosz forradalomban észlelhető és a magyar proletárdiktatúra által is utánzott vörös terrorig. A magyar bolsevisták nem is tagadták, — ezt Korvin-Kleinnek idézett nyilatkozata is bizonyítja —, hogy nekik a terrorra uralmuk fenntartása érdekében szükségük volt és hogy azt tudatosan, meggondoltan alkalmazták. Azok az esetek, amelyek a magyar fehér terror néven váltak ismeretessé, nem ebbe a kategóriába tartoztak. A hivatalos tényezők ezeket a cselekedeteket nem rendelték el, még csak nem is pártolták vagy melegezték, hanem állandóan és minden módon küzdöttek ellenük. Hogy a jogrend helyreállítása mégis oly nagy nehézségekbe ütközött, annak főoka az állami tekintélynek teljes lezülése volt a forradalom idejében. A román megszállás alatt a magyar kormány csak névlegesen működött, de semmi eszköze nem volt rá, hogy akaratát az országra reáakényszerítse. De a kormányoknak később sem volt meg az a tekintélyük, amely szükséges lett volna, hogy a jogrendet egyetlen parancsszóval helyreállítsák. Az alsóbb hatóságok ezeket a kormányokat sokfelé csak átmeneti alakulatoknak tekintették, amelyeknek megtorló intézkedéseitől nem kell tartani. Talán voltak e hatóságok körében olyanok, akik maguk is a bosszú vágyától eltelve védelemben részesítették a kommunisták ellen elkövetett bűncselekmények elkövetőit, de ha ez megesett volna, bizonyára titokban történt, úgy, hogy a kormány ne értesüljön róla. Ha valaha, most lett volna szüksége az országnak tekintélyt parancsoló erős kormányra, amelyre mindenki bizalommal tekint és amelynek mindenki alárendeli magát.

De ilyen kormánya az országnak nem volt. Felelős ezért az antant is, amely beleavatkozott a magyar belviszonyokba és megakadályozta, hogy a királyság helyreállításával a pártoktól független központi hatalom alakuljon, amely feltétlen tekintéllyel bírna s a pártokon felül állva, kiegyenlítően hathatna. A kormánynak tagjai derék, becsületes, jószándékú és tehetséges emberek lehettek, de még a legjobbak körükben is a magyar politikusok második és harmadik garnitúrájához tartoztak. Nem tudtak az általuk betöltött állásoknak saját személyükkel súlyt adni, viszont az idő olyan volt, amikor ezek az állások egymagukban szintén nem adhattak betöltőiknek különösebb súlyt. Hiányzott tehát az erős kéz és a tekintély, amelyre szükség lett volna a forradalmi időszakban felgyülemlett indulatoknak és szenvedélyeknek levezetésére és így az ország még mindig mintegy lázban vergődött.

A magyar nép egész lelkiállapota fel volt dűlva. A nyomor általános volt és a nyomor mindég önzést teremt. A pénznek már a háborúban bekövetkezett, a forradalmak által siettetett és most mindjobban mutatkozó elértéktelenedése folytán egész családok, amelyek eddig nagyobb gond nélkül élhettek, kénytelenek voltak életmódjuk színvonalát leszállítani. Azok közül, akik a hosszú háborúban áldozatkészen és vitézül harcoltak, igen sokan egyáltalában nem tudtak olyan polgári foglalkozásban elhelyezkedni, amelyben megélhetésük biztosítva lett volna. Ezek lelke mélyén ott rezgett még az elkeseredés afelett, hogy amikor annak idején hazajöttek, elismerés és hála helyett csak bizalmatlansággal és szidalmakkal találkoztak. A megszállt területekről Budapestre és egyes nagyobb vidéki városokba özönlött menekültek ezrei meg ezrei a legnagyobb nyomorúságban tengődtek és ha magukkal hozott csekélyértékű ingóságait eladták, a végső nyomornak és kétségbeesésnek voltak kiszolgáltatva. Még lakást sem találhattak, ahol meghúzhatták volna magukat és a

pályaudvarokon a nekik átengedett vagonokban rendezkedtek be, ahol éheztek és fáztak. A „vagonlakók“ éveken keresztül nap-nap után emlékeztettek mindenkit arra a szörnyű sorsra, amely a magyarságot érte és megoldhatatlan feladatok elé állították a magyar közigazgatást és a magyar társadalmat. A leromlott gazdasági helyzet hullámai számtalan egzisztenciát nyeltek el, viszont azok részére, akiknek hivatásuk volt a változó konjunktúrákhoz való alkalmazkodás, a kereskedők részére, akiket foglalkozásuk tanított meg arra, hogy úcnai tudjanak ott, ahol mások elmerültek, ez a helyzet rendkívüli meggazdagodási lehetőségeket nyújtott. Mivel Magyarországon a kereskedelem túlnyomóan zsidó kézben volt, elsősorban ők voltak ennek az állapotnak haszonélvezői és az általános gyűlölet elsősorban ő ellenük irányult. Azok akik az ebből előállt társadalmi és vagyoneletelődásokat látták, nem azt állapították meg belőlük, hogy a viszonyok alakulása tette tönkre a keresztény középosztályt és tette gazdaggá a zsidókat, hanem azt, hogy a zsidók tönkre tették a keresztényeket. A nagyobbára zsidó „új gazdagok“-kal szemben megnyilatkozott irigység és gyűlölet nagyban fokozta a mindenütt felburjánzó zsidóellenes hangulatot. Azokhoz a kedvezőtlen tünetekhez, amelyek a magyar társadalomban mutatkoztak, hozzájött még a lelkeknek az az eldurvulása is, amely a hosszú háború és az utána lefolyt események során bekövetkezett. A háború gazdasági pusztításait meg lehet mérni az elveszett tőkék összegével, a pénzérték leromlásának fokával és más hasonló módszerekkel. De nincsen mértékünk azoknak az erkölcsi pusztulásoknak megmérésére, amelyeket a háború az emberek lelkében okozott. Ha volna ilyen mértékünk, bizonyára megállapíthatnók vele, hogy úgy mint a gazdasági értékek, az erkölcsiek is a háborúban a régi értékeknek töredékére süllyedtek alá. A háború azt az elvet érvényesítette, hogy a cél minden eszközt szentesít. De ha ez az aggályos elv az emberek lelkében megfészkelődik, akkor már

csak kis lépés kell ahhoz, hogy valaki a nagy nemzeti célok helyett most már kicsinyes személyi és éretlen politikai célokat is olyanoknak tekintsen, amelyek érdekében minden eszközt fel szabad használni.

Ha „fehér terrorról“ abban az értelemben, amelyben ezt a szót használni szokás, nem is beszélhetünk, mégis kétségtelen, hogy ebben az időszakban a bűncselekmények halmazata fordult elő Magyarországon és hogy ezek elnyomása és a teljes jogrend helyreállítása hosszú ideig nem sikerült. Azokat, akik ezekben a bűncselekményekben részt vettek, nem lehet egyformán megítélni. Voltak közöttük, akik a proletárdiktatúra bukása után a bolsevizmus kegyetlen vérbíráit megrohanták, bántalmazták és talán agyon is ütötték. Voltak olyanok, akiknek a proletárdiktatúra idejében apjukat megölték, nővérüket meggyalázták, hozzátartozóikat megkínózták és akik most, nem tudván a közvetlen bűnösöket kézrekeríteni, a kommunista rendszer más hívein, akik véletlenül kezük ügyébe estek, töltötték ki bosszújukat és megtették volna ezt akkor is, ha százszor tisztában vannak vele, hogy ezért felakasztják őket. Voltak, akikben fogott a proletárdiktatúra példája és akikben a kommunizmus idejében az a fanatikus meggyőződés vert gyökeret, hogy ezt az eszmét, mely oly mondhatlan szenvedést hozott Magyarországra, a proletárdiktatúra saját eszközeivel kell elfojtani és minden időkre lehetetlenné tenni. A proletárdiktatúra utálata sokakban nem a szabadabb és tisztultabb állami életformák után való vágyakozást váltotta ki, hanem csak azt a kívánságot, hogy a bolsevisták által alkalmazott eszközöket most már ők használhassák ki a lehetőség végső határáig a bolsevisták ellen. Voltak, akik a kommunistákban rosszabb ellenséget láttak annál, amellyel a háborúban álltak szemben és azt tartották, hogy éppen olyan érdemes tettet visznek véghez, ha mentől több kommunistát elpusztítanak, mint ahogyan érdemül tudták be nekik, ha a harctéren mentül több ellenséget

ölnek meg. Voltak azután olyanok is, akik perverz örömet leltak „pogrom”-ok rendezésében és akikben ugyanaz a durva szellem nyilatkozott meg, amely a hasonló orosz mozgalmaknak is alapja volt. És voltak végül, akik egyszerűen mint „fehér”-ek folytatták azt a garázdálkodást, amelyben régebben mint „vörös”-ök kéjelegtek, mert valahogyan át tudták menteni jelentéktelen személyiségüket az új rendszerbe és ebben most éppen oly véresen, — sőt hogy a gyanút eltereljék maguktól, talán még véresebben — bántak el a „kommunistákkal”, mint azelőtt a „burzsuj”-okkal. Maga Pogány József is írja, hogy Tolnában 14 volt vörös katonát soroztak a fehér hadseregbe, akik azután pogromokat rendeztek, hogy Ozorán a „fehér terror” vezetője ugyanaz volt, aki a proletárdiktatúra érdekében is követett el erőszakoskodásokat stb. Simonyi-Semadam miniszterelnök pedig valamivel később a képviselőházban is említette, hogy a kormánynak bizonyítékai vannak arra, hogy a vörös hadsereg egy része igyekezett nemzetiszínű köpenyt magára ölteni és ezzel azután az „Ébredő Magyarok Egyesületében”, amely a rendezavarásokban bizonyos szerepet játszott, helyezkedett el és ottan garázdálkodott saját rehabilitása érdekében. De közönséges büntettesek, zsarolók, rablók, gyilkosok is felhasználták az alkalmat, hogy gázetteiket a „fehér terror” leplében kövessék el.

A kommunisták elleni erőszakoskodásokról pontos összefoglaló adatokat adni alig lehet. Egyéni akciók voltak, amelyeknek elkövetői közül sokan egyáltalában ismeretlenek maradtak. Előfordulhattak bűntények, amelyekről a tágabb közvélemény egyáltalában nem értesült, viszont másokról erősen túlzott hírek kerültek forgalomba. A „fehér terror”-ról megjelent könyvek, kivált Pogány Józsefé, valamint Jászi Oszkár visszaemlékezéseinek idevonatkozó fejezete, úgy ábrázolják ezeket az eseteket, mint ahogyan azokat a kommunista menekültek terjesztették és — részben legalább — gyártották. Amit írnak, abban sajnos van

igazság, de igen sok benne a valótlanság is. Egyes esetek, amelyeket e könyv szerzője akkori hivatalos állásából kifolyóan minden részletében ismer, ebben a sajtóban nem csak a valóság eltorzításával voltak megírva, de teljes önkényes fantáziák voltak, amelyeknek gyakran még a magjuk sem volt igaz. A Budapestről megszökött ujságíróöpredék hivatásának tartotta, hogy minden nap új meg új atrocitásokat találjon fel közönségének és azokat mindig új meg új hátborzongató részletekkel színezzék ki. Ha ilyen túlzások nélkül mondták volna el a történeteket, ezek még mindig eléggé elítélendőek és kárhoztatandók lettek volna.

Az atrocitások különösen a Dunántúl és a Duna-Tisza-közén öltöttek nagyobb mértéket, ott, ahol a vörös terror is a legvéresebben tombolt. Fehér, Tolna és Veszprém vármegyék, valamint Kecskemét és környéke volt a legtöbb erőszakoskodásnak színhelye. A kommunista menekültek pamfletjei körülbelül 50 gyilkosságot sorolnak fel, amelyek a dunántúli vármegyékben fordultak elő, kivált Marcalin és Tapolcán, hol kisebb pogromokká fajultak, amelyeknek az egyik esetben 12, a másikban 10 emberélet esett áldozatul. Ahol ezek a pamflettek pausaliter bebeszélnek az elkövetett gyilkosságok számáról, ott adataik nem érdemelnek hitelt és legalább is erősen túlzottak. A még augusztusban történt siófoki eset után, amely a fenti számba nincsen belefoglalva, különösen a Kecskemét vidékén elkövetett vérengzések kavarták fel a közvéleményt. Miután a románok Kecskemétet kiürítették, ami november közepén történt, ideiglenesen polgári őrség alakult a városban és a városparancsnokságot Héjjas Iván földbirtokos és huszárhadnagy vette át, akinek egész családját a proletárdiktatúra idejében halálra üldözték. Abban az időben, amely a románok kivonulása és a magyar hadsereg bevonulása között lefolyt, fegyveres csapatok, amelyekhez a kommunisták által szintén erősen üldözött Francia Kiss Mihály is csatlakozott, megöltek több embert, kik a proletárdiktatúra ide-

jében a kommunisták oldalán álltak. Voltak azonban olyan áldozatok is, akikről azt állítják, hogy politikával soha sem foglalkoztak. Az egyik, 20—25 főből álló, csendőregyenruhát viselő fegyveres csapat behatolt a kecskeméti törvényszék fogházába és kihozta onnan a letartóztatott kommunistákat. Ezeket kicipelték az orgoványi erdőbe, ahol 36-ot közülök megöltek. Az áldozatok között volt Buday jogakadémiai tanár, ki a proletárdiktatúra idejében mint a kecskeméti kommunista direktórium elnöke szerepelt, továbbá az ottani szociáldemokrata párt elnöke, néhány ügyvéd, gyógyszerész, tanító és mások. Valószínű azonban, hogy a Kecskemét körüli vérengzések áldozatainak száma nagyobb volt, mert a lapok akkor azt jelentették, hogy az erdőben összesen 62 holttestet találtak. A nemzeti hadsereg bevonulása után ezek a bűntények nem ismétlődtek meg.

A kecskeméti vérengzést az összes hivatalos tényezők a legélesebb szavakkal ítélték el. Horthy Miklós, a hadsereg főparancsnoka, felháborodását fejezte ki a történetek felett, különösen pedig amiatt, mert a csapat, amely e vidéken garázdálkodott, áldozatainál egyik-másik esetben „a nemzeti hadsereg nevében” köszöntött be. A kormány tagjai „közönséges rablógyilkosságok”-nak minősítették e bűncselekményeket, amelyek szigorú megtorlását megígérték. A kormány nem tagadta, hogy az áldozatok száma igen nagy, de hangsúlyozta, hogy a bűncselekmények „minden katonai köteléktől távolálló szabad csapatok önkényes cselekedetei”. A hatóságok karhatalmat rendeltek Kecskemétre, hogy a rendet ott fenntartsák.

A proletárdiktatúra által keltett antiszemita szellem szintén terjedőben volt és ugyancsak erőszakoskodásokra vezetett. Az ú. n. fehér terror áldozatai között sok volt a zsidó és voltak, akik minden zsidóban titkos kommunistát láttak. Akadtak olyanok is, akik az antiszemita áramlatot politikailag ki akarták használni, de a vezető politikusok közül egyik sem csatlakozott

ehhez a harcos antiszemitizmushoz. A zsidóellenes akciók főfészke a már a proletárdiktatúra kora előtt megalakult „Ébredő Magyarok Egyesülete“ volt. A zsidók inzultálását, amely ebben az időben Budapesten minden éjjel megismétlődött, az egyesület tagjainak tulajdonították. Az egylet által rendezett népgyűléseken erősen gyűlölködő szónoklatok hangzottak el. Az egyik ilyen gyűlésen az egyik szónok, hozzá még pap, állítólag — legalább így írja Bandholtz tábornok — azt jelentette ki, hogy ha a biblia szerint meg kell bocsátanunk ellenségeinknek, ez nem jelenti azt, hogy a magyarok most már lemondjanak a zsidók megbüntetéséről, mert aki azt mondja, hogy a pogrom szégyen, annak azt kell válaszolni, hogy a kommunizmus a XX. században éppen olyan szégyen, nálunk pedig mégis megvolt. Az egyik december 7-én a Vigadóban tartott antiszemita gyűlés után a felizgatott tömeg a szocialdemokrata és az egyik liberális lap szerkesztősége elé vonult és ott rombolásokat vitt végbe. Huszár ezúttal is élesen elítélte ezt a tüntetést és a benne résztvettek szigorú megbüntetését ígérte.

A kormány december elején elhatározta, hogy azokat, akik büntetendő cselekményt ugyan nem követtek el, de a közrendre mégis veszélyessé válhatnak, internáltatni fogja. Hajmáskéren és Zalaegerszegen létesültek táborok internáltak részére. Különösen olyan elemeket utaltak ide be, akik a kommunizmussal való rokonszenvüket nyilvánították, vagy akiknek működését gazdasági szempontból károsnak tartották. Ez a tág fogalmazás meglehetősen szabad kezet adott a hatóságoknak egyfelől a munkássággal szemben, amelynél nem igen vették figyelembe a kommunizmus és a szocialdemokrácia közötti különbséget és másfelől a zsidókkal szemben, akiknek tevékenységét könnyű volt „gazdaságilag káros“-nak bélyegezni. Az internáló táborok felállítása miatt akkor súlyos támadások érték a kormányt a külföld baloldali körei részéről. Azóta az internálások rendszere és az inter-

náltak befogadására szolgáló táborok intézménye annyira elterjedt, hogy az ellenük támasztott kifogásokkal szemben, legyenek azok bármennyire jogosultak, a mai ember eltompult. De nemcsak az internáló táborok intézménye ellen hangzott el kifogás, hanem az internáltakkal való bánásmód ellen is. Ezek a panaszok is általánosak mindenütt, ahol internálásokat folytatnak és valószínűleg Magyarországon sem voltak sem többé, sem kevésbé jogosultak, mint másutt.

A szociáldemokrata párt azonban kényes helyzetbe került, amikor számos hívét a hatóságok internálták. Feszélyezte a pártot a sajtócenzura fenntartása is, valamint az a körülmény, hogy a megindult választási mozgalomban a hatóságok a szociáldemokrata jelöltekkel szemben gyakran erőszakosan léptek fel: gyűléseiket betiltották, sőt egyeseket le is tartóztattak. Beniczky belügyminiszter december 18-án rendeletet adott ugyan ki, amelyben intette a hatóságokat, hogy a szociáldemokrata párttal éppen úgy bánjanak, mint a többi pártokkal és egy karácsony táján tartott minisztertanács, mely részletesen foglalkozott a szociáldemokraták panaszaival, a köztük és a kormány polgári tagjai közti ellentéteket valahogyan elsímította. Ámde a polgári miniszterek minden alkalommal kimutatták, hogy csak kénytelenül-kelletlenül, az antant kívánságára tűrik a szociáldemokratákat a kormányban. Rubinek földművelésügyi miniszter nyilvánosan kijelentette, hogy a polgári társadalom nem mehet együtt a szociáldemokratákkal, akiknek egyrésze a kommunistákkal azonosította magát. „Hogy most együtt megyünk — mondotta —, az abból a kényszerhelyzetből folyik, amelyet számunkra az antant teremtett. Azt a meg egyezést, amelyen a koncentráció alapul, a választások befejezéséig álljuk. De a választás után a szociáldemokratákkal való együttműködés ki van zárva.” Az ilyen nyilatkozatokból adódó helyzet tarthatatlan volt a szociáldemokrata párt részére. A párt most minden téren megbűnhődött azért a hibáért, amelyet a pro-

letárdiktatúra támogatásával elkövetett és amely hosszú időre lehetetlenné tette azt a bizalomteljes együttműködést polgári pártok és szociáldemokraták között, amely a háború után több országban bekövetkezett. Amikor a szociáldemokrata párt ezt belátta, 1920 január 15-én lemondatta Peyer népjóléti minisztert és Miakits kereskedelmi miniszteriumbeli államtitkárt, akik a pártot a kormányban képviselték és kimondta, hogy a választási harcban nem vesz részt, hanem passzivitásban marad. E határozat indokolására a párt felemlítette, hogy a kormány nem tartja kellően tiszteletben azokat a szabadságjogokat, amelyeket a Sir George Clerk-kal való megállapodások az ország minden polgárának biztosítottak. A minisztertanácson létrejött megállapodás ellenére — mondja tovább a határozat — egyes karhatalmi szervek a polgári hatóságoktól függetlenül vizsgálatokat indítanak, letartóztatásokat eszközölnek és internálásokat rendelnek el. A sajtószabadság sem érintetlen. Munkások ezrei internálva vannak, a táborokban rosszul bánnak velük, családjaik nyomorognak. A választási mozgalomban pedig a szociáldemokrata jelölteket ismételtelen megakadályozták beszédeik elmondásában, sőt egyeseket le is tartóztattak. A közvélemény napirendre tért a szociáldemokraták passzivitása felett, amely természetellenes házasságot bontott fel és az antant sem vont le semmi következtést abból, hogy a párt a kormányban nincsen többé képviselve.

A választások január 25-én és 26-án folytak le. Egyelőre 164 kerületben, mert a Tiszántúl akkor még a románok, Baranyamegye pedig a szerbek által volt megszállva. A választási küzdelem főleg a keresztény nemzeti párt és a kiskgazdapárt között folyt le és egészen a pótválasztások befejezéséig kétséges volt, melyiknek lesz többsége. De mindkét párt el volt határozva, hogy ha többséget kap, egyedül a maga részére fogja követelni a kormányt. A kiskgazdapárt miniszterelnökjelöltje ebben az esetben Rubinek Gyula volt, a keresztény-nemzeti pártban voltak hívei

Huszárnak, voltak Friedrichnek és voltak, akik valamely harmadik politikus miniszterelnökségét óhajtották. A választások eredményeként azonban a két párt meglehetősen egyenlő erősen került be a nemzetgyűlésbe, amely ebben az időben tekintettel arra, hogy a régi főrendiház működése szünetelt, az egyetlen parlamenti testület volt Magyarországon. A keresztény-nemzeti egyesülés 68 mandátumot kapott, de a keresztény-szociális párt 5 és a keresztény-szociális gazdasági párt 4 mandátumával együtt a keresztény pártok csoportja 77 szavazat felett rendelkezett a nemzetgyűlésen, amelyen 83 szavazat kellett volna az abszolút többség elnyeréséhez. A kisgazdapárt 71 mandátumot kapott. A két csoport között foglalt helyet a kisgazdák egyesült keresztény-nemzeti pártja 3 és a kisgazdák keresztény pártja 4 mandátummal. A nemzeti demokrata párt, amelyben az eredetileg két pártra szakadt liberális polgári elemek egyesültek, csak 6 jelöltet tudott behozni, 3 képviselő pedig a pártokon kívül állt. Olyan többség, amely egymagában megállhatott volna, a választásokban nem alakult ki, úgy hogy magától adódott az eddigi koalíciós rendszer fenntartása. Ennek különben tárgyi akadályai nem voltak, mert a két párt törekvései között nem voltak mélyreható különbségek. Inkább személyi kérdések voltak azok, amelyek egymástól elválasztották őket. Mindegyik a maga embereit akarta kormányra juttatni.

Bizonyos nehézségek merültek fel Friedrich István honvédelmi miniszter személye körül. December folyamán az a hír terjedt el, hogy Friedrichnek bizonyos része van Tisza István meggyilkoltatásában, ez a vád azonban hamisnak bizonyult. Emellett azonban Friedrich a politika főkérdéseiben is szeretett külön utakon járni. Ez különösen akkor mutatkozott, amikor a béketárgyalások megindításáról volt szó. Ebben a kérdésben Friedrich azt az álláspontot képviselte, hogy Magyarország halogassa a béketárgyalásokat és várja be a további fejleményeket,

mert szerinte Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia a feloszlás küszöbén állanak és rövidesen fel fognak bomlani alkatrészeikre. A kormány többi tagja azonban nem osztotta ezt a nézetet és elhatározták a békeküldöttségnek Párisba való kiküldését. A későbbi fejlődés Friedrich álláspontját nem igazolta.

A választások után Friedrich István azzal a kívánsággal állt elő, hogy a koncentrációs kabinetnek meg kell szűnnie és hogy a kormányt egy, az ő vezetése alatt a keresztény nemzeti pártból alakult kormánynak kell átadni. Azzal érvelt, hogy Sir George Clerk-től ígéretet kapott arra, hogy a koncentrációs kormánynak a választások után bekövetkező megszűntével a hatalom vissza fog szállni az ő kezébe. Ennek az állítólagos ígéretnek sehol sincs nyoma, — Huszár miniszterelnök határozottan tagadta, hogy egyáltalában megtörtént. Friedrich azonban nagy nyomtatékkal hangoztatta, hogy a koncentrációs kormánynak, amely csak a választások keresztülvitelére alakult, le kell mondania, annál inkább, mert hiszen abban helyet foglalt a nemzeti demokrata pártnak két tagja is, ez a párt pedig a választásokban teljesen alul maradt, sőt az egyik belőle kikerült miniszter, Heinrich Ferenc, egyáltalán nem jutott mandátumhoz. A keresztény-nemzeti párt relatív többsége szerinte kellően indokolta, hogy ez a párt maga vegye át a kormányt. Rendes körülmények között az ilyen kívánság felett mindenki átsiklott volna. Az akkori ingatag alapon álló helyzetre jellemző, hogy Friedrichnek ez a fellépése mégis nagy nyugtalanságot és idegességet váltott ki. Nem lehetett tudni, hogy e merész, kalandoktól vissza nem riadó férfi, aki nem minden eredmény nélkül törekedett arra, hogy a tömegeket a demagógia eszközeivel magához ragadja, nem támaszkodik-e bizonyos fegyveres társadalmi alakulatokra, amilyenek akkor nagy számmal léteztek és nem fog-e ezek segítségével kísérletet tenni arra, hogy a hatalmat erőszakosan magához ragadja. Horthy Miklós főparancsnok közbelépése azonban ezt a veszélyt, ha egyáltalán

ban fennállt, elhárította. Egyik, január 30-án kibocsátott parancsában arra hivatkozott, hogy mint a nemzeti hadsereg főparancsnoka annak idején ő közvetítette a koncentrációs kormány megalakítását az antant megbízottjánál és ekkor írásban is felelősséget vállalt a jogrend fenntartásáért. Ez alkalommal megállapodás történt abban is, hogy a koncentrációs kormány az ügyeket a nemzetgyűlés megalakulásáig fogja vezetni. Ez szerinte úgy értelmezendő, hogy a nemzetgyűlés, mihelyt megalakult, ideiglenes államfőt fog választani, a kormány ennek kezébe fogja visszaadni megbízatását és az államfő új kormányt fog kinevezni. A hadsereg főparancsnoka azt is kijelentette, hogy neki erős elhatározása ennek az álláspontnak feltétlen érvényre juttatása minden, az eredeti megállapodásokkal ellenkező törekvéssel szemben. Ezzel Horthy Miklós útját állta annak, hogy újból végtelen párttanácskozások bizonytalan esélyeinek legyen kitéve az a kérdés, hogy a kormányhatalmat Magyarországon ki gyakorolja, ami a politikai helyzet konszolidációját ismét hátráltatta és veszélyeztette volna.

A nemzetgyűlés képe lényegesen eltért a régi magyar képviselőházak képétől. Más volt, mert 451 képviselő helyett egyelőre — míg a tiszántúli kerületek nem szavazhattak — csak 164 és azután is csak 207 tagja volt. De más volt azért is, mert ezúttal általános választójogból került ki, amely a szociáldemokrata párt passzivitása folytán egyelőre inkább a vidéken gyakorolta hatását. De a viszonyok teljes megváltozása is meglátszott az új magyar parlamenten. A nemzetiségi képviselők eltűntek belőle. A régi nagy pártok közül azok, amelyek nem világfelfogást képviseltek, hanem csak közjogi álláspontot, szintén eltűntek. A Nemzeti Munkapártnak egy társaskör alakjában összeverődött maradványai egy ideig igyekeztek ugyan egy középpárt megalakításával az új Magyarországon is szerephez jutni, de ez a kísérlet nem járt sikerrel. Most, amikor az Ausztriával való közösség megszűnt, megszűnt ennek a pártnak létjogosultsága is. Nem volt

mit nyujtania a választóknak; amit nyujthatott volna, az alig lett volna egyéb, mint a többi pártok programjának valamivel halványabb másolata és ha egyéb lett volna, a pártnak alig lettek volna esélyei nagyobb számú mandátum elhódítására. A függetlenségi pártnak most, amikor Magyarország függetlenségéért már nem kellett harcolni, szintén nem volt többé létjogosultsága. Az egyetlen régi politikai párt, amely az új Magyarországon is megállta helyét, a régi néppárt volt. Ennek tagjai alkották a keresztény-nemzeti pártnak magvát. A néppárt régebben nem volt első sorban közjogi párt, hanem általános politikai felfogást képviselt: konzervatív és szociális elveket vallott, amelyek Magyarország összeomlása után sem veszítették el fontosságukat és vonzóerőt gyakoroltak a választóközönség bizonyos részeire. Volt ugyan a régi munkapártnak és a régi függetlenségi pártnak is belpolitikai és gazdasági programja, de nem ezekkel, hanem közjogi álláspontjával hatott híveire. A néppárt támogatói azonban nem azokból kerültek ki, akik a párt közjogi álláspontját helyeselték, hanem azokból, akik általános politikájával rokonszenveztek. A bolsevizmussal szemben való reakcióként fellépett zsidóellenes hangulat különben is kedvező talajt teremtett a kifejezetten keresztény alapon álló néppárt törekvései részére, bár a néppárt tagjai sohasem voltak sem azelőtt, sem azután kifejezetten antiszemiták, sőt a zsidókérdésben elfoglalt mérsékelt álláspontjuk a forradalmak után is lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy a kombattáns és támadó antiszemizmus nem tudott Magyarországon állandóan gyökeret verni. A keresztény nemzeti pártban helyet foglaltak a régi néppárt tagjai közül Rakovszky István, Huszár Károly, Hal-ler István, Ernst Sándor, Beniczky Ödön, Szmrecsányi György, Turi Béla és mások. Idecsatlakozott a régi munkapárt tagjai közül Klebelsberg Kunó gróf, Pekár Gyula és Teleki Pál gróf, a régi ellenzékbeli Andrassy Gyula gróf. Az újabb politikai nemzedékből ide vonzódtak Sigray Antal gróf, Bleyer Jakab, Kenéz

Béla, Zsitvay Tibor, Rassay Károly, Órffy Imre, Bénárd Ágost és mások, és ide tartozott Friedrich István is. A kisgazdapártban Rubinek Gyula, Czettler Jenő, Korányi Frigyes báró, Schandl Károly és Gaál Gaszton mellett 12—15 ú. n. „csizmás paraszt” is helyet foglalt, akik (nagyatádi) Szabó Istvánt ismerték el vezérükül. Mellette egyideig szerepet játszott egy másik Szabó István is, akit lakóhelyéről „sokorópátkainak” neveztek. Előtűnése kissé gyerekes mesterkedés volt azok részéről, akik a Nagyatádról való Szabó István népszerűségét átterelhetni vélték egy hasonló nevű másik parasztemberre, akit inkább kezükben tartottak.

A nemzetgyűlés elnöke Rakovszky István lett, a régi politikai életnek érdekes alakja. Eredetileg katona volt, dragonyostiszt, de betegsége miatt el kellett hagynia a szolgálatot. Amikor a néppárt megalakult, mint ennek egyik híve a politikára vetette magát és ebbe belevitte a maga egész szenvedélyes egyéniségét. Legelőször az 1896. évi katolikus kongresszuson tűnt fel, amelynek egyik előadója volt. A keresztény politika szociális követelményeiről beszélt, amely téma akkoriban még újszerűen hatott. Még ugyanebben az esztendőben bekerült a képviselőházba is, amelynek azóta állandóan tagja volt. Sokat, de rendszertelenül olvasott és tanult. Gyakran meglepte barátait olyan kérdések részletekbe menő alapos ismeretével, amelyekkel a politikával foglalkozó emberek ritkán szoktak törődni, míg ama kérdésekről való ismeretei, amelyek minden kézikönyvben feltalálhatók voltak, nem egyszer nagy hézagokat tüntettek fel. Szónoki képessége némileg szenvedett azáltal, hogy mindvégig könnyebben és folyékonyabban tudta magát kifejezni német, mint magyar nyelven — ebben a volt közös katonatiszt nevelése látszott meg rajta —, bár természetesen tökéletesen uralta a magyar nyelvet is. Felszólalásai, beszédei sohasem álltak csupán csak közhelyekből, mindig tudott valamit mondani, ami lekötötte a hallgatók figyelmét. Ami azonban fellépésének mindig érdekességet és gyakran jelen-

tőiséget adott, az elsősorban Rakovszky egyénisége volt. Szenvedélyesen tudott gyűlölni és ha valakit gyűlölt, érzelmeit nem rejtette véka alá. Élesen, mondhatni huszárosan támadott, örült, ha sebeket ejthetett és nem bánta, ha sebeket kapott. Az ilyen személyesen kiélezett viták közepette életelemében érezte magát. E könyv írójának egyszer arra a kérdésére, hogy mi volt életének legszebb emléke, azt válaszolta, hogy Tisza Istvánnal vívott szóharcait tartja a legnagyobb gyönyörűségnek, amelyet átélt. Már a néppárt első küzdelmes korában és kivált az ezután bekövetkezett obstrukciókban tökéletesen megtanulta a házszabályokat és ismerte azok minden csínját-bínját. Leleményes volt kényes kérdések felvetésében és kéjjel élvezte, ha ezzel politikai ellenfeleinek sorában zavart tudott kelteni. Minden ízében harcos egyéniségnek mutatkozott, bár a komoly parlamenti munkában is megállta helyét. Beszédein meglátszik hogy alaposan tanulmányozta a kérdéseket, amelyekhez hozzászólt, — de mégis ritkán tudott úgy beszélni, hogy fejtegetéseibe ne vitt volna be valamilyen személyes élt. Csak természetes, hogy az a férfi, aki ily tökéletesen tudott gyűlölni, a maga részéről is sokaknál gyűlölet tárgya volt. Több volt az ellensége, mint a barátja. De nyilvános szereplése mégsem ad helyes képet róla. Akik közelebbről ismerték, tudták róla, hogy sok benne a melegség és a szeretet, sőt a politikai ellenfelekkel szemben való megértés is. A gyűlölet, amelyet kifelé mutatott, gyakran nem is volt meg benne igazán, mint ahogyan a katona, aki a háborúban vitézül és könyörtelenül vagdalkozik, lehet azért a maga lelke mélyén melegen érző ember.

Politikai egyéniségét különösen jellemezte a politikai korrektség iránt való, erősen kifejtett érzéke. Ezt a korrektséget mindenkinél azzal a szigorú mértékkel mérte, amelyet a régi osztrák-magyar hadsereg alkalmazott a maga tagjaira. Az egyéni és politikai korrektség közötti különbséget nem ismerte el. Üldözte a korrupciót, a nepotizmust, a politikai befolyásnak egyéni célok

érdekében való kihasználását. Ez lassanként specialitásává és vesszőparipájává lett: gyakran keresett korrupciót és inkorrektséget ott is, ahol ilyen nem volt. Ha ezen a téren valami kifogásolni valót vélt találhatni, fokozott kíméletlenséggel támadott. Sokan „spadassin”-nek tartották, aki szeret az emberekbe belekötni. Felépése némelykor tényleg ilyen benyomást tett, de azért sohasem vezette egyedül a kötekedés vágya, mert ilyenkor is a politikai becsületről való meggyőződése irányította.

A parlamenti helyzet, amelyben működése lefolyt, nagy befolyással volt politikai állásfoglalására. Alapjában véve az 1867. évi kiegyezésnek meggyőződéses híve volt. Nehéz lett volna elképzelni valakit, akinek Magyarországnak Ausztriától való elválasztása, amint azt a függetlenségi párt követelte, ellenszenvesebb lett volna. Ebben a tekintetben sem veszett ki belőle sohasem a volt közöshadseregbeli katonatiszt. A katonai kérdésekben kifejlődött politikai harcokban mégis azok oldalán küzdött, akik a király kifejezett álláspontjával szembehelyezkedtek. Ezekben a kérdésekben sem volt sohasem félénk vagy tartózkodó. A nemzeti aspirációk, amelyeket abban az időszakban Apponyi és Andrássy képviseltek, benne talán sohasem támadtak volna fel önmaguktól, de amikor napirenden voltak és a politikai küzdelmek középpontjába kerültek, megbarátkozott velük, magáévá tette azokat és kitartott mellettük. A fejlemények az ellenzék oldalára sodorták őt és ő mint jó katona, ott maradt akkor is, amikor pártjának államférfiak gyanánt gondolkozó tagjai, mint pl. Zichy János gróf, kötelességüknek tartották, hogy a kialakult helyzetből levonják a következtetéseket és határozottan a tisztán havanhetes pártokhoz csatlakozzanak. Ám Rakovszky a politikában inkább harcos volt, mint államférfi. Mivel az ellenzékhez tartozott, kitartott volna mellette akkor is, ha talált volna okot arra, hogy meggyőződésének érvényesítésére más párthoz csatlakozzék. A katona sem pártol át az ellenséghez, ha esetleg kételkedni kezd saját ha-

zája ügyének igazságában. Hogy a hatvanhetes gondolkozás mennyire vérében volt, azt az összeomlás után elfoglalt magatartása mutatja. Magyarországnak nemcsak felbomlása fájt neki, hanem Ausztriától való elszakadása is. Az a dinasztikus érzés, amely szíve mélyén mindig ott lappangott, ha a küzdelem hevében a látszat gyakran mást is mutatott, most teljes erővel felébredt benne. Most ő lett egyik leghatározottabb híve a legitim királyság helyreállításának és ebben a tekintetben azt az árnyalatot képviselte, amely nem idegenkedett attól sem, ha a visszahozandó magyar király egyúttal Ausztria koronáját is viseli, sőt ezt talán egyenesen kívánatosnak is tartotta.

Az alkotmányosság helyreállítása nem történhetett úgy, hogy a nemzet a maga normális életét egyszerűen azon a ponton folytassa, ahol azt a forradalmak 1919 októberében megszakították. Az a körülmény, hogy Magyarországnak Ausztriával való közössége végetért és hogy a király sem térhetett vissza Magyarországra, sok tekintetben új rendszabályok szükségét idézte fel. A történeti hagyományokhoz mindig híven ragaszkodó Magyarország azonban nem követte azoknak az államoknak példáját, amelyek a háború után egészen új alkotmányt igyekeztek elméleti elgondolások alapján megteremteni. A magyar nemzetgyűlés csak arra szorítkozott, hogy a viszonyok változása folytán a régi alapon egyáltalában nem kezelhető kérdéseket szabályozza, határozottan hangsúlyozva ennek a szabályozásnak ideiglenes, csupán a királyi hatalom szünetelése következtében elkerülhetetlenül szükségessé vált jellegét. Ezt az ideiglenes alkotmányt az 1920. évi I. törvénycikk foglalja magában. A törvény bevezető soraiban a nemzetgyűlés mint a nemzeti szuverénitás kizárólagos képviselője megállapítja, hogy a királyi hatalom gyakorlása 1918 november 13-ik napján megszűnt és hogy a bekövetkezett események folytán megszűnt Magyarországnak a volt Ausztriával fennállott feloszthatlan és elválaszthatlan együttbirtokolása is. Az eb-

ből folyó következmények megállapítását azonban a nemzetgyűlés a békekötést követő időre tartotta fenn. A törvény továbbá megállapítja, hogy az országgyűlés működése 1918 november 16-án szintén megszűnt. Mindezeknél fogva az állami főhatalom gyakorlása az alkotmány rendes formái között lehetetlenné vált és szükséges volt a nemzet akaratának képviselőjére hivatott nemzetgyűlés választása. Ez a nemzetgyűlés magát ebben a törvényben a magyar állami szuverénitás törvényes képviselőjének nyilvánítja, amely az alkotmány értelmében az államhatalom gyakorlása további módjainak rendezésére is jogosult. A törvény ezután érvénytelennek minősíti a népköztársaság és a tanácsköztársaság szerveinek bárminő címen kiadott rendelkezéseit és kimondja, hogy a magyar-osztrák kiegyezést magában foglaló 1867. évi XII. törvénycikk hatályát veszítette, úgyhogy a magyar államnak ősi függetlenségéből folyó szabad rendelkezése e viszonyok tekintetében is teljesen helyreállt. A törvény ezután kimondja, hogy a nemzetgyűlés addig, amíg az államfői hatalom gyakorlásának mikéntjét végleg rendezzi, az államfői teendők ideiglenes ellátására titkos szavazással kormányzót választ, akit a királyi hatalomban foglalt jogok alkotmányos gyakorlása illet meg. E jogok annyiban korlátozottak, hogy a kormányzó a nemzetgyűlés által elfogadott törvényeket nem szentesíti, hanem csak kihirdetési záradékkal látja el, hogy a királyt megillető abszolút vétőjog helyett csak arra van joga, hogy a törvényeket egy ízben újabb megfontolásra visszaküldhesse a nemzetgyűléshez, de ha ez a törvényt fenntartja, köteles azt kihirdetni, továbbá szövetségeket és szerződéseket külföldi hatalmakkal csak a nemzetgyűlés hozzájárulásával köthet és hadüzenethez és békekötéshez szintén a nemzetgyűlés előzetes hozzájárulása szükséges. A kormányzó nemességet sem adományozhat és a főkegyúri jogot sem gyakorolhatja.

E törvény alapján a nemzetgyűlés március elsején megvá-

lasztotta Magyarország kormányzóját. A választás eredménye nem volt kétséges, — egész Magyarország a hadsereg főparancsnokának, Horthy Miklósnak kormányzóvá való megválasztása mellett foglalt állást. Nem lett volna szükség a választás ez eredményének biztosítása érdekében azokra a rendkívüli intézkedésekre, amelyek ez alkalomból katonai részről történtek. Az országgyűlés palotája Rakovszky István nemzetgyűlési elnöknek másnap tett bejelentése szerint, katonai kordonnal volt elzárva, úgy hogy a képviselők szabad mozgásának lehetősége korlátozva volt. Egyes képviselők egyáltalában nem tudtak a nemzetgyűlésbe eljutni, sőt Korányi báró pénzügyminisztert sem engedték be, még akkor sem, amikor miniszteri minőségét igazolta. A nemzetgyűlés folyosóit is katonatisztek lepték el, akik — összesen százötvenen — őrséget alakítottak és az összes lépcsőket megszállták, sőt Huszár miniszterelnök szavai szerint még az ülés-terembe is felfegyverzett katonatisztek jöttek be. Ezek a nagyobbára túlbuzgóságból keletkezett intézkedések sajnálatos szépséghibái voltak a választásnak, amelynek eredménye különben általános helyesléssel találkozott. A 141 leadott szavazatból 131 esett Horthy Miklósrá. Ő volt az egyetlen férfi, akinek tekintélye az áldatlan pártharcok közepette sem csökkent, hanem érintetlen maradt, sőt folyvást emelkedett. A megválasztott kormányzó megjelent a nemzetgyűlésben és letette ott a törvényben előírt esküt. Megválasztását a nemzetgyűlés törvénybe iktatta.

A kormányzó megválasztásával végleg helyreállt az alkotmányosság Magyarországon. Az országnak volt általános választójog alapján megalakított parlamentje és volt a pártokon felül álló államfője. Most hozzá lehetett fogni a másik feladathoz, a jogrend helyreállításához. Előbb azonban még át kellett esni a békekötés szomorú feladatán.

TRIANON

A világháború szerencsétlen kimenetele eldöntötte az ezeréves Magyarország sorsát. A magyar közvélemény előtt fokról-fokra világosabbá vált, hogy a békekötésben mi vár reá. A belgrádi fegyverszünetben megállapított, később mindinkább Magyarország szívébe beletölt demarkációs vonalak, a magyar hadseregnek a békekonferencia részéről történt visszaparancsolása a Csehszlovákia részére kijelölt határokig, az Ausztriával Saint Germainben megkötött és Nyugatmagyarország egy értékes darabjának Magyarországtól való elszakítását kimondó békeszerződés, kivált pedig Clemenceau 1919 június 13-iki jegyzéke, amely kijelölte a rettentően megcsonkított, területének 71 és lakóinak 63 százalékától megfosztott Magyarország új határait, szörnyű világot vetettek a győztes hatalmak szándékaira. Ezenkívül a versaillesi és a st. germaini szerződéseknek gazdasági, pénzügyi és katonai rendelkezései után arra is el kellett készülni, hogy még a megcsonkított Magyarországra is rettentő terhek fognak hárulni és hogy a nemzet hosszú ideig guzba lesz kötve. Ami Magyarországon az októberi forradalomban és azóta lejátszódott, alapjában véve nem volt más, mint egy négy éven át léteért és épségéért vitézül harcolt büszke népnek ösztönös, kétségbeesett felhördülése a rászakadt sorscsapás ellen. Ha a néplélek mélyében keressük annak a lelkiállapotnak rugóit, amely a két forradalmat lehetővé tette, nagy részben az irtózatban találhatjuk meg, amelyet az öntudatos nemzeti szellemtől

áthatott magyarság a bekövetkezett végzet ellen érzett. Minden idegszála fellázadt ellene. Tudta, hogy ezt a csapást semmiféle politikai bölcsesség nem tudja elhárítani. Talán azért volt hajlandó, félretolni a bölcsüket és utat engedni a kalandoroknak, akik talán még megmenthetnek valamit. Ez az ösztön érthető volt, de hamis. A forradalmak kalandos vállalkozásai csak azoknak munkáját könnyítették meg, akik magyar területre és Magyarország minél nagyobb megaláztatására törekedtek. Könnyebb volt, egy ellenszenves és veszélyes politikai kísérletekbe sodródott nemzetet halálra ítélni, nehezebb lett volna ezt az ítéletet önérzetes, fegyelmezett, imponáló, nyugalmával tekintélyt parancsoló nemzettel szemben meghozni és végrehajtani.

A tárgyalásokban, amelyek Ausztria és Magyarország sorsáról még a háború tartama alatt az antantállamok között folytak, két különböző felfogás állt egymással szemben. Sokáig úgy látszott, hogy azoknak álláspontja fog felülkerekedni, akik az osztrák-magyar monarchia népeit valamilyen keretben tovább is együtt szerették volna tartani. Az a mély politikai bölcsesség, amely egy cseh tudósnek, Palackynak, ama mondásában nyilatkozott meg, hogy ha Ausztria-Magyarország nem volna, fel kellene találni, a francia és angol államférfiak legnagyobb részét is áthatotta. Tartottak tőle, hogy ha Középeurópa részeire bomlik, előbb-utóbb a német hatalmi törekvéseknek prédájává fog válni, amivel az európai egyensúly teljesen felbomlanék. Deschanel, aki éppen a béketárgyalások idejében viselte a francia köztársaság elnökének magas tisztét, egy ízben, még a világháború előtt, azt mondta, hogy álmatlan éjszakáin töpreng azon, mi fog történni, ha Ausztria-Magyarország valamikor össze fog omlani. Masaryk emlékirataiban sűrűn panaszodik, hogy az, amit ő „ausztrophil előítélet“-nek nevez, neki a monarchia felbontására irányuló agitációjában mennyi nehézséget okozott. Az antant vezető államférfiai tartottak tőle, úgy mond, hogy a monar-

chia feldarabolása Középeurópa balkanizálódására fog vezetni. Szerinte a francia politikusok és diplomaták közül a legtekintélyesebbek: Briand, Jules és Paul Cambon, Freycinet, Martin és mások e felfogás felé hajlottak. Lloyd George akkori angol miniszterelnök 1918 január 5-én a nyilvánosság előtt is kijelentette, hogy Ausztria-Magyarország megsemmisítése nem tartozik Anglia hadicéljai közé. Az északamerikai Egyesült Államok elnöke, Wilson, a háború folyamán tett első nyilatkozataiban szintén kíméli Ausztria-Magyarországot. „Tartozunk kijelenteni, mondotta a kongresszusnak 1917 december 4-én kelt izenetében, hogy nem kívánjuk az osztrák-magyar birodalom gyengítését vagy átalakítását. Nincsen közünk ahhoz, miként kívánja életét berendezni. Nem szándékunk és nem is óhajunk bármit is reádiktálni. Csak azt kívánjuk, hogy népei ügyeinek vezetése nagy és kis dolgokban egyaránt saját kezükbe legyen letéve“. Ez álláspontjának megfelelően még 1918 január 8-án közzétett, híressé vált tizennégy pontjában is csak annyit mond, hogy „Ausztria-Magyarország népeinek, amelyeknek helyét a nemzetek sorában biztosítottak kívánjuk látni, a legszabadabb alkalmat kell nyújtani nemzeti fejlődésre“.

Később mégis az az álláspont érvényesült, amely a monarchiának önálló nemzeti államokra való felosztására törekedett. Ez a hangulatváltozás nagyrészt Masaryk szívós propagandájára vezethető vissza. Masaryk már 1915 óta azt hirdette az antantállamokban, hogy az osztrák-magyar monarchiának felosztása a világháború egyik főcélja. E nézetének Párisban, Londonban és Amerikában fokról-fokra igyekezett megnyerni befolyásos publicistákat, politikusokat és diplomatákat. Ez a cseh propaganda rendkívül ügyes volt, de célját leginkább mégis azzal érte el, hogy az ellenpropaganda osztrák-magyar részről a háború alatt lehetetlen volt. Senki sem akadt, aki rámutatott volna a sajtóságos ellenmondásokra a csehek érvelésében. Ha vala-

hol azzal a felfogással találtak, hogy Ausztria-Magyarország fennmaradása azért szükséges, nehogy Németország Középeurópában túlságosan elhatalmasodjék, Masaryk gúnyosan utalt rá, hogy hiszen Ausztria-Magyarország, mint a németek szövetségese harcol az antant ellen. Ugyanakkor azonban a monarchia minden önálló megmozdulásánál a dolgokat teljesen elvont alapon megítélő Wilsonnál és az antanthatalmak államférfiainál azzal feketítették be Ausztria-Magyarországot, hogy erkölcstelen politikát folytat, mert ime, el akarja árulni a németeket; olyan illoyalis állammal pedig, amely ilyenre képes, nem szabad szóbaállani.

A cseh politikának ez a duplicitása egyéb vonatkozásokban is jelentkezett. Érdemül ezt csak azok fogják betudni, akiknek nézete szerint a politikában a siker minden eszközt igazol. Az Ausztria és Magyarország feldarabolását célzó politika felé az első lépés különben már az 1916 tavaszán létesült londoni szerződésben történt, amely Ausztria tekintélyes részeit Olaszországnak juttatta. Második lépés volt ebben az irányban az 1916 augusztus 17-én Romániával megkötött titkos szerződés, amely Romániának ígért oda valamivel többet annál a területnél, amelyet Románia később a békeszerződésben valósággal megkapott.¹

¹ Külföldön még most is az a felfogás van elterjedve, hogy az a szerződés Románia határául a Tiszát jelölte volna meg. Így pl. Seton Watson is (Treaty Revision and the Hungarian Frontiers, 20. old.) arról beszél, hogy a szövetségesek „promised Roumania the line of the Tisza with Debrecen and pure Magyar districts”. Ez azonban tévedés. A bukaresti szerződésnek Románia határait kijelölő 4-ik cikke a következőleg szól: „La ligne de délimitation commencera sur le Pruth à un point de la frontière actuelle entre la Russie et la Roumanie près de Novoselitza et remontera ce fleuve jusqu' à la frontière de la Galicie au confluent du Pruth et du Ceremos. Ensuite elle suivra la frontière de Galicie et de la Boukovine et celle de la Galicie et de la Hongrie jusqu' au point Stog coté 1655. De là elle suivra la ligne de séparation des eaux de la Tisza et du Visó, pour atteindre la Tisza au village de Trebusa en amont de l'endroit, où elle s'unit au Visó. À partir de ce point elle descendra le thalweg de la Tisza jusqu' à 4 kilomètres en aval de

A monarchia felosztására irányuló politikának újabb döntő sikerét jelentette azután Balfour angol külügyminiszter 1918 augusztus 9-iki nyilatkozata, amelyben kijelentette, hogy Anglia a csehszlovákokat szövetséges nemzetnek, a csehszlovák légiókat szövetséges hadseregnek és a csehszlovák nemzeti tanácsot a jövő csehszlovák kormány ügygondnokának (trustee) tekinti. Ezt a nyilatkozatot követte Lansing amerikai külügyi államtitkár 1918 szeptember 3-iki deklarációja, amely a csehszlovák nemzeti tanácsot Csehszlovákia de facto kormányának ismeri el. Végül Wilson elnöknek október 19-iki nyilatkozata, amely Ausztria-Magyarország békeajánlatára adott válaszát foglalja magában, világosan kimondja, hogy az Egyesült Államok megváltoztatták Ausztria-Magyarországról és annak az Egyesült Államokhoz való viszonyáról való felfogásukat, úgy hogy nem elégedhetnek meg többé a monarchiát alkotó népek autonómiájával és nem tehetik azt a békeszerződés alapjává.

Azért még a béketárgyalások időpontjában is voltak az antant körében hívei Ausztria-Magyarország fenntartásának. Különösen Franciaországban voltak sokan ezen az állásponton, ám ezek az újabb álláspontjához mereven ragaszkodó, doktrinér és saját

son confluent avec le Szamos, laissant le village de Vásáros-Namény à la Roumanie. Elle continuera ensuite dans la direction du sud-sud-ouest jusqu' à un point à 6 kilomètres à l'est de la ville de Debrecen. De ce point elle atteindra le Crisch à 3 kilomètres en aval de la réunion de ses deux affluents (le Crisch blanc et le Crisch rapide). Elle joindra ensuite la Tisza à la hauteur du village Algyő au nord de Szegedin en passant à l'ouest du village d'Orosháza et de Békéssámson, à 3 kilomètres duquel elle fera une petite courbe. À partir d'Algyő la ligne descendra le thalweg de la Tisza jusqu' à son confluent avec le Danube et enfin suivra le Thalweg du Danube jusqu' à la frontière actuelle de la Roumanie." A Tiszáig terjedő határ tehát Romániának csak északon és délen lett biztosítva, csupa olyan területeken, amelyek Magyarországtól ezidő-szerint el vannak szakítva, azaz a Tiszáig terjedő területet a szerződés Romániának nem Magyarországgal, hanem Jugoszláviával és Csehszlovákiával szemben biztosítja, Debrecen pedig kifejezetten Magyarországnak hagyott meg.

bevallása szerint önfejű és makacs (*stubborn*) Wilson elnökkel szemben nem tudtak érvényesülni. Ezt Danielou francia képviselő, aki a párisi kamarában a trianoni szerződés előadójaként szerepelt, nyíltan elismeri. „Volt egy másik koncepció, mondotta, a Habsburg-birodalom fenntartása. Sokan azt tartották, hogy Franciaország érdeke inkább megosztott Németországot és egységes osztrák-magyar birodalmat kívánna meg, amely utóbbinak természetesen bizonyos autonómiát kellett volna engedélyeznie a nemzetiségek részére és Csehországnak és Horvátországnak meg kellett volna adnia azt a politikai állást, amellyel Magyarország bírt. E célból elegendő lett volna a prágai és zágrábi helyi tartománygyűléseknek parlamentekké való átalakítása. Ez a koncepció azzal, hogy fenntartotta volna a századok óta kialakult kereteket, csökkentette volna Középeurópában a viszálykodások okait. Bizonyos, hogy Franciaországban ez a koncepció a legtöbb szavazatot kapta volna... Wilsonnak a nemzetek teljes függetlenségére irányuló koncepciója azonban felülkerekedett. Ez volt a trianoni és saintgermaini szerződések alapja. Nem tehetünk mást, mint hogy ezt elfogadjuk és megkíséreljük, ha nem is megjavítani, legalább kiegészíteni oly módon, hogy az mindazáltal a béke instrumentuma maradjon, ami bizonyára nem lesz könnyű dolog“.

Elvileg tehát Ausztria és Magyarország felosztása már el volt döntve, amikor 1919 elején a békekonferencia Wilson elnöktele alatt megkezdte az új határok megállapítását.

Február elsején a magyar-román határ megvonása került tárgyalásra. Erdélyt Bratianu miniszterelnök ama kijelentésére, hogy az ottani lakosságból $2\frac{1}{2}$ millió (valóságban $1\frac{1}{2}$ millió) a román és kb. egy millió a magyar, minden vita nélkül Romániának ítélték oda, azután pedig albizottságra bízta a határ végleges megállapítását. Ez az albizottság, amelynek Tardieu volt előadója, május 8-án terjesztette elő javaslatát, amely később

változatlanul belekerült a békeszerződésbe is. A békekonferencia tagjai közül egyedül Lansing nyilvánított némi aggodalmat a javaslat miatt, amely szerinte túlságosan eltér az etnikai határvonaltól. Tardieu elismerte, hogy a néprajzi helyzetnek jobban felelne meg a határ, ha húsz kilométerrel kelet felé tolatnék ki, de ez a vonal keresztülszelné a vasúti összeköttetést és elvágná a közlekedés folytonosságát. Elismerte, hogy kb. 600.000 (tényleg 1.6 millió) magyar fog román uralom alá kerülni és csak 25.000 román magyar uralom alá, mire Lansing meg is jegyezte, hogy ez a megosztás nem egészen igazságos Magyarországra nézve, de mikor Tardieu hivatkozott arra, hogy a magyar vidékek Erdélyben úgy fekszenek, hogy, lehetetlen elkerülni nagyszámú magyarnak a román államhoz való csatolását, belenyugodott a javaslatba. A békekonferencia legfőbb tanácsa azzal tette magát túl az aggodalmakon, hogy részére lehetetlen, az albizottság munkáját minden részletében ellenőrizni.

A Magyarország és Csehszlovákia közötti határvonal megállapítására először február 5-én került sor. Ez alkalommal a csehek képviselői, Benes, és Kramarz, bejelentették a cseheknek Felsőmagyarországra, — az általuk használt kifejezés szerint Szlovákiára — való igényét. Ezt a követelést történeti érvekkel igyekeztek alátámasztani, kifejtvén, hogy Szlovákia a múltban a csehszlovák állam része volt, de onnan a magyarok a X. század elején elszakították. Azóta szerintük a szlovákokat igyekeztek megmagyarosítani, de ez nem sikerült, mert a szlovákok, mint mondták, most is cseheknek vallják magukat és az új csehszlovák államhoz kívánnak tartozni. Egy a nyelvük, egy a gondolkodásuk és egy a vallásuk, — mondták. Szlovákia határait szerintük északon a Kárpátok adják, délen a Duna; a Duna térédtől a Tiszáig terjedő területen Szlovákiának csak részben vannak természetes határai, itt tehát a békekonferenciának kell a határokat megállapítani. Az érvelés hamis volt. Az a cseh-

szlovák ország, amelytől a tótokat állítólag a magyarok szakították el, sohasem állt fenn, ha Szvatopluk morva birodalmát tekintjük annak, akkor határai a csehek által követelt magyar terület csak egy viszonylag kis részét ölelték körül, de még ha a történeti események úgy is játszódtak volna le, mint ahogyan ezt Benesék állították, kilenc század óta letűnt állapotokra határrevindikációkat alapítani nem lehet, mert hiszen akkor egyetlen európai országnak határai sem volnának biztosak. De az sem áll, hogy a két nép azonos. Legfeljebb közeli rokonok. Maga Masaryk, a cseh-szlovák állam egyik megalkotója, aki maga is szlovák, egyik régebbi, még a háború előtt megjelent művében a szlovákokat a csehektől különböző nemzetiségnek mondja. A két nemzet vallása annyiban azonos, hogy úgy a csehek, mint a szlovákok között vannak katolikusok és protestánsok, de ez igen sok más népről is áll, így többek között a magyarokról is. A néplélek pedig a két nemzetnél nem azonos; jellegzetes sajátágaik, gondolkodásuk merőben különböznek egymástól. A cseh keményebb, fegyelmezettebb, nagyobb szervezési képességű, a szlovák nép lágyabb, önállótlanabb, passzívabb természetű. Valószínű, hogy eredetileg sem voltak jellemükben azonosak és az a merőben eltérő környezet, amelyben hosszú ideig éltek, még fokozta a közöttük fennálló különbségeket. De még az is, aki a két nép együvértartozásának elméletét magáévá tenné, sem fogja elfogadhatni, hogy a szlovák terület a Dunáig terjedne. Nyilván Benes is érezte, hogy ezt az állítását könnyű megcáfolni. Ezért azzal érvelt, hogy a Duna balpartján tényleg magyarok laknak ugyan, de ezek voltaképpen csak elmagyarosodott szlovákok, (amit semmi komoly érveléssel alá nem lehet támasztani), hogy a népesség mélyebb rétegei ma is szlovákok (ami nem igaz) és hogy Csehszlovákiához akkor is, ha a Duna balpartját megkapná, csak kisebb magyar kisebbségi csoport kerülne, amelyet egyszer 250.000, aztán 350.000, végül egész Csehszlovákiában 650.000

lélekre becsül, amivel szemben Magyarországon maradna egyedül Budapest környékén 150.000, összesen pedig 450.000 szlovák. Ám ezek az adatok részben szintén hamisak, részben nem pontosak, mert Csehszlovákiában valósággal több mint egy millió magyar maradt, Magyarországon pedig összesen 140.000 tót él, Budapest környékén pedig alig 15.000. Mivel még a csehek által előadott hamis adatok is azt a benyomást keltették, hogy igazságtalanság készül és mivel a békekonferencia egyes tagjai azzal a közelfekvő kérdéssel léptek fel, nem volna-e lehetséges úgy megvonni az új magyar határt, hogy kevesebb magyar kerüljön csehszlovák uralom alá, amit igen könnyen lehetett volna elérni, cseh részről gazdasági okokkal hozakodtak elé, amelyek állítólag nem engedik meg ennek a magyaroklakta területnek Szlovákiától való elválasztását. Azt állították ugyanis, hogy a hegyvidéki területek iparral foglalkozó lakossága és a síkterület mezőgazdasági lakossága egymásra vannak utalva. Az az érv, hogy a szlovák területek népessége a síkterületekre van utalva, mert ott talált minden nyáron jövedelmező keresetet, kétségkívül helyes, de a csehek érvelésében el van torzítva, mert a szlovákok nem a Csehország részére követelt kis sík területre, hanem az egész magyar alföldre, főleg pedig Budapestre voltak eddig megélhetésük szempontjából utalva. De el kellett torzítani ezt az érvet, mert az, ha a valóságnak megfelelően adják elő, azt bizonyította volna, hogy gazdasági szempontból az egész felvidéket meg kell hagyni Magyarországon. Azzal is érveltek a csehek, hogy a Budapest—Érsekújvár—Pozsonyi vasutvonalat, mint egyetlen, amely a terület keleti és nyugati részét egymással összeköti, meg kell hagyni Csehszlovákia részére. Amikor Lansing mindezek ellenére aggodalmaskodott a Csallóköznek Csehszlovákiához való csatolása miatt, a francia szakértő, Laroche szintén gazdasági érvekkel nyugtatta őt meg, azt mondván, hogy „Benes szerint“ (ő maga nyilván nem akart e véleményért személyes

felelősséget vállalni) azzal a 850.000 magyarral szemben, akik Csehszlovákiába kerülnek, 638.000 tót (tényleg 140.000) fog Magyarországon maradni és hogy különben is Benes megígérte, hogy a magyar kisebbségekkel jól fognak bánni. A békekonferencia tagjainak ez a kérdés nem volt fontos, mellékesen kezelték és szívesen jártak a velük egy táborban lévő csehek kezére. Május 8-án ezért végleg megállapították a magyar-csehszlovák határvonalat úgy, amint az a békeszerződésben meg van vonva. Kontradiktórius tárgyalás mellett lehetetlen lett volna, ilyen eredményre jutni, mert ebben az esetben a valóságos helyzet mégis kiderült volna. Így azonban a békekonferencia hamis adatok alapján határozott. Ez a határozat immorális alapon, a békekonferencia félrevezetésével jött létre, de mégis létrejött. Keletkezésének története azonban igazolja, hogy Magyarország a határok revíziójára irányuló követelésének hangoztatásánál a nemzetközi igazságosság szempontjára is hivatkozhatik.

A magyar-jugoszláv határ megvonása nyilván hasonló módon történt. A viták ebben az esetben kevésbé akörül folytak, hogy milyen területet kell Magyarországból elvenni, mint inkább a körül, hogy Románia és Jugoszlávia között, amelyek mindegyike az egész Bánátra tartott igényt, miként lehet egyetértést létrehozni.

A békekonferencia tárgyalásai során egészen váratlanul vetődött fel az a javaslat, hogy Nyugatmagyarország németeklakta területét Ausztriához kellene csatolni. Hogy ez a gondolat kitől eredt és miként került a béketárgyalások anyagába, az eddig teljesen hitelesen nincs felderítve. De igen nagy a valószínűség, hogy a csehek voltak azok, akik azt a vitába beledobták, talán azzal a szándékkal, hogy ez úton Magyarország és Ausztria között politikai ellentétet teremtsenek és megakadályozzák vagy megnehezítsék a két ország esetleges együttműködését. A békekonferencián a kérdést először az olasz Sonnino érintette, érdek-

Ködvén azzá, történt-e valami az Ausztria és Magyarország közötti határvonal tekintetében? Lansing némi csodálkozással kérdezte, vajjon szükséges-e egyáltalában ennek a határnak bárminő módosítása, mire Balfour angol külügyminiszter megjegyezte, hogy az szükségessé fog válhatni, mert értesülése szerint Magyarországon vannak németek, akik esetleg óhajtanák az Ausztriával való egyesülést és erre az eshetőségre fel kell készülni. Sonnino arra utalt, hogy sem Ausztria, sem Magyarország nem kívánta eddig ennek a határnak megbolygatását és Pichon francia külügyminiszter is azon az állásponton volt, hogy ennek a kérdésnek tárgyalásra való kitűzése szükségtelen, sőt egy másik felszólalásában Balfour is elismerte, hogy a kérdés nem nagyon érdekli a szövetséges hatalmakat. Csodálatosképpen most Lansing volt az, aki egy e kérdéssel foglalkozó albizottság kiküldését mégis kívánatosnak mondta. Az albizottságnak volna szerinte feladata, jelentést szerkeszteni arról, hogy a fennálló határ megváltoztatására van-e szükség? Sonnino ezt ellenezte, mivel az érdekelt felek egyike sem hozta szóba ezt a kérdést; ha ez megtörténnék, még mindig elég idő lesz a bizottság kiküldésére. A maga részéről a régi határvonalat egészen kielégítőnek mondotta. Amikor Lansing azt válaszolta, hogy ő csakis a probléma előkészítését tartja kívánatosnak oly célból, hogy a békekonferencia akkor, amikor a kérdés felvetődik, már ismerje az anyagot, Sonnino újból kijelentette, hogy szerinte egyáltalában nincsen ok a kérdés felvetésére. Utalt arra, hogy Magyarországon Románia határainak megállapítása éppen elég izgalmat kellett; a magyar-osztrák határ kérdésének felvetése csak újabb zavarokat támaszthatna. Megemlítette, hogy Ausztria és Magyarország ötven év óta nem kifogásolták a szóbanforgó határt. Jelenlegi kormányaik bizonytalan alapon állanak és ez az idő legkevésbé alkalmas arra, hogy kontroverziák támasztassanak közöttük. Erre Lansing azt az óhaját fejezte ki, hogy a bizottság

csak abban az esetben tárgyalja a kérdést, ha ez zavar felkeltése nélkül lehetséges. E feltétel alatt Sonnino sem ellenezte többé az albizottság kiküldését.

A békekonferencián egyesült hatalmak ilyformán szükségtelenül és anélkül, hogy bármilyen érdekük ezt megkívánta volna, anélkül, hogy a kérdést még csak felszínesen is ismerték volna és anélkül, hogy a közvetlenül érdekelt államok vagy a szóbanforgó területnek még közvetlenebbül érdekelt lakóssága kívánságait kipuhatolták volna, merőben új nemzetközi problémát teremtettek meg. Arra a felszínes, könnyelmű és önkényes módra, amellyel ez a konferencia a világproblémákat intézte, nem igen lehetne megkapóbb példát találni. Aligha van még hasonló eset, amelyben valamely békeszerződés megszövegezésénél olyan határok megváltoztatását vették volna fontolóra, amelyeket az érdekelt felek sohasem kifogásoltak! A békekonferencia tagjai kétségtelenül tudták, hogy a meglévő határok minden megváltoztatása évtizedekre sőt évszázadokra elhinti a viszály magvát az érdekelt országok között. A felelősségérzet teljes hiánya szükséges ahhoz, hogy valaki mesterségesen ilyen helyzetet teremtsen két ország között, ha erre semmiféle komoly indokot, sem tárgyat, sem politikait, felhozni nem lehet. A békekonferencián lefolyt vitából kitűnik, hogy ezt a kérdést valaki a háttérből mozgatta. Sonnino nyilván tudott erről és azzal a szándékkal tette szóvá a kérdést, hogy ezeket a titkos mesterkedéseket a napvilágra hozza és ezzel megghiúsítsa. Alig lehet kétséges, bár bizonyítékok ezidőszertint nincsenek reá, hogy a csehek voltak azok, akik a kulisszák mögött ilyen irányban dolgoztak. Más érdekük ebben nem lehetett, mint az, hogy Ausztria és Magyarország közé beledobják Erisz almáját, talán arra is számítván, hogy ezzel elősegítik annak a cseh-jugoszláv korridornak valaminő távoli jövőben való megvalósítását, melyet a békekonferencián nem tudtak kivívni. Csodálatos, hogy az angolok és

amerikaiak ebben a törekvésükben segítségükre voltak, hisz legalább ez a két nép állandó békére törekedett és ezért is kerülniök kellett volna a veszélyt, hogy ennek a kérdésnek napirendre tűzésével újabb ellentéteket teremtsenek Európában. Akik a kulisszák mögött dolgoztak, gondoskodtak azután arról, hogy a napirendről többé le ne kerüljön.

A békekonferencia legközelebbi üléseinek egyikén maga Wilson tette szóvá ez ügyet, megemlítvén, hogy értesülése szerint az osztrákok fel akarják vetni az osztrák-magyar határ megváltoztatásának kérdését. Amennyire a béketárgyalások titkos története eddigelé ismeretes, azt kell mondani, hogy Wilsonnak ez az értesülése akkor hamis volt. Osztrák részről még azok is, akik örültek a területi gyarapodásnak, amelyhez Ausztria ily módon jutott, ismételten kijelentették, hogy nem ők voltak azok, akik ezt a kérdést szóba hozták. Ezúttal is Sonnino volt, aki kifogásolta a kérdés felvetését, elegendőnek mondván, ha a békekonferencia arra fogja kötelezni Ausztriát és Magyarországot, hogy egymás függetlenségét kölcsönösen ismerjék el. Wilson azonban titokzatosan megjegyezte, hogy az ő értesülése szerint Ausztria fel fogja vetni ezt a kérdést.

Nem bizonyítható, de valószínű, hogy a cseh kormány párhuzamosan a párisi békekonferencián kifejtett földalatti tevékenységével az akkori osztrák kormányt is igyekezett rábírni arra, hogy az osztrák-magyar határok kérdését felvesse. Ausztria élén akkor a szocialista Renner kancellár állt, aki a cseh kormánnyal közismerten sűrű érintkezést folytatott, a magyar kormányt pedig erősen antiszocialista irányzatánál fogva szívből gyűlölte. Különbösen is képzett, sőt tudós, de csekély élelátású és erősen pártja jelszavainak befolyása alatt álló politikus volt. Abban az emlékiratban, amelyet a Saint Germainbe küldött osztrák béke delegáció nevében 1919 június 16-án benyújtott, valóban érinti már az osztrák-magyar határ esetleges

megváltoztatásának kérdését is, bár félénken és óvatosan nyúl hozzá. „Németausztria, mondja ez az emlékirat, földrajzi, nemzeti és gazdasági okokból jogot formálhat erre a területre, ám ennek ellenére sem törekszik önkényes annexióra, hanem a döntést ebben és minden más hasonló kérdésben az érdekelt népesség szabad elhatározásának akarja átengedni. Ez okból azt kívánjuk, hogy e terület lakossága megkapja a jogot, hogy szabad népszavazás útján önmaga határozza el, kívánja-e a Német-Ausztriával való egyesülést vagy nem“. Most azután megtörtént az a béketárgyalások történetében példátlan eset, hogy a békekonferencia valamelyik legyőzött népnek többet adott, mint amennyit kívánt, — odaítélte Ausztriának ezt a területet minden népszavazás nélkül.

A békekonferencia elnöke, George Clemenceau, 1919 december elsején kelt táviratában közölte az antant tábornoki missziója útján a magyar kormánnyal, hogy a konferencia Legfőbb Tanácsa budapesti kiküldöttjének, Sir George Clerk-nak, meghallgatása után meghívja a magyar kormányt, küldje ki mielőbb a béke megkötésére szóló felhatalmazásokkal ellátott képviselőit Neuilly-be, a Château de Madrid-ba. A magyar kormány nevében Huszár Károly miniszterelnök december 3-án és 4-én két táviratban válaszolt közvetlenül Clemenceau-nak. Az elsőben kijelentette, hogy a magyar kormány a békeszerződés megkötésére felhatalmazott képviselőit a legrövidebb időn belül ki fogja küldeni, kéri azonban a békekonferencia közbejárását az iránt, hogy három a románok által internált személyiség, Grandpierre kolozsmegyei kormánybiztos, Servatius brassómegyei alispán és Muth Gáspár, bocsáttassanak szabadon, mert a magyar kormány őket is be akarja vonni a békedelegációba. A második távirat arra utal, hogy a magyar nép hangulatát erősen nyomja, a magyar kormány helyzetét pedig szerfelett megnehezíti az a körülmény, hogy Magyarország nagy területeit még mindig idegen

csapatok tartják megszállva, valamint arra is, hogy a román rek-
virálások következtében élelmiszerekben és tüzelőanyagokban be-
állt hiány folytán az ország lakossága a tél közepén éhség és
hideg alatt szenved. Ebben a kétségbeesett helyzetben, mondja a
távirat, a kormánynak nincs kellő erkölcsi ereje, hogy a béke-
szerződés aláírásával megkösse az e fájdalmas események foly-
tán a kétségbeesés szélén álló nemzetet és így a Főtanács nagy
mértékben megkönnyítené a kormány súlyos feladatát, ha elren-
delné a majdnem Magyarország szívéig hatolt román megszálló-
csapatoknak valamely katonai megfontolások alapján megállapí-
tandó új vonalig való visszavonulását és ha bizottságokat küldene
ki Erdélybe, Felső- és Délmagyarországba azzal a feladattal,
hogy a helyszínen állapítsák meg a Magyarország lakosságának
rovására elkövetett erőszakosságokat és elhárítsák az ebből kelet-
kezett bajokat. Clemenceau december 10-én válaszolt, — nem
közvetlenül a magyar kormánynak, hanem újból a tábornoki
tanács útján. A válasz röviden azt mondja, hogy a Legfőbb
Tanács nem érzi magát feljogosítottnak a magyar kormány által
felvetett kérdésekbe való beavatkozásra és megismétli óhaját,
hogy a magyar kormány mielőbb küldje ki képviselőit Párisba.

A magyar kormány erre összeállította a béketárgyalásokra
kiküldendő delegációt, amelynek elnöke Apponyi Albert gróf
lett. Mellette működtek, mint tárgyalási főmegbízottak Teleki
Pál gróf, Bethlen István gróf, Popovics Sándor, Lers Vilmos
báró, Somssich László gróf, Zoltán Béla és Ottlik Iván, mint
tárgyalási megbízottak pedig Walkó Lajos, Kállay Tibor, Csáky
Imre gróf, Láng Boldizsár báró alezredes, Konek Emil sorhajó-
kapitány és Bartha Richárd. Azonkívül számos szakértőt von-
tak be a békedelegációba, amelynek főtitkári teendőit Pra-
novszky Iván követ látta el. A tárgyalás vezetésére kiküldött
főmegbízottak (Zoltán és Ottlik kivételével) és megbízottak, va-
lamint tizenkét szakértő Apponyi Albert gróf vezetése alatt 1920

január 5-én utaztak el Párisba, ahová 7-én érkeztek meg. Itt elkísérték őket a Páris egyik külvárosában, Neuilly-ben fekvő Château de Madrid nevű szállodába, ahol el voltak zárva a világtól. Becsületszavukat vették, hogy francia kísérelő nélkül nem fognak Párisba menni, nem tudtak tehát a kívülállókkal szabadon érintkezni. Ez nem volt meglepetés, mert a német és az osztrák delegációkkal azelőtt hasonlóan bántak el. A francia lapok nap-nap után tele voltak támadásokkal, amelyeket cseh, román és szerb politikusok Magyarország ellen intéztek, a magyar delegátusok még csak nem is válaszolhattak rájuk.

Január 14-én a békekonferenciának egy Jules Cambon vezetése alatt állt küldöttsége közölte Apponyi gróffal, hogy a magyar békedelegátusok meghatalmazásai rendben lévőknek találtattak és meghívta a békeküldöttséget, hogy másnap vegye át a Magyarország részére kidolgozott békefeltételeket. A magyar delegátusok erre, még a feltételek kézhezvétele előtt, több jegyzéket küldtek a békekonferenciának. Ezek közül különösen kettő érdemel figyelmet.

Az egyik jegyzék mesteri módon sorakoztatja fel a Magyarország területi épsége mellett felhozható történeti, politikai és gazdasági szempontokat. Kijelenti azután, hogy egyetlen erkölcsi erő van, amely a magyar nemzet kétségbe nem vonható történeti jogaival szemben érvényesíthető volna, t. i. a vitás területeken lakó népek szabad akarata. Nekik kell eldönteniök, Magyarországhoz akarnak-e tartozni, amely őket jogai erejének tudatában meg akarja tartani, vagy pedig ama Magyarországgal szomszédos államokhoz, amelyek különböző ürügyek alatt el akarják őket szakítani. Minden megoldás — mondja a jegyzék —, amely a népesség hozzájárulása nélkül jönne létre, önkényes volna. Erőszak által létesítetté, ki volna téve az erőszakos úton való megváltoztatás veszélyének. Csakis a szabadon kifejezett nemzeti akarat teremthet a régi jog helyébe el nem vitázható új jogot, ame-

lyet azok is kénytelenek volnának respektálni, kiknek számításait ez az akaratnyilvánítás megzavarná. Ha azok az okok, amelyeket a békedelegáció Magyarország területi épségének fenntartása mellett felhozott, nem volnának meggyőzőek, ám kérdezzék meg azokat, akiket ez a kérdés első sorban érdekel, de ne rendelkezzenek róluk, mint ahogyan akarat nélkül való nyájakról szoktak rendelkezni. A békeküldöttség ezért azt kérte, hogy a békekonferencia rendeljen el népszavazást mindazokon a területeken, amelyeknek Magyarországtól való elválasztása tervbe van véve, népszavazást olyan feltételek mellett, amelyek annak szabadságát minden tekintetben biztosítják, — Magyarország el fogja fogadni annak döntését, bármilyen legyen is az.

Egyik további, figyelmet érdemlő jegyzékben, amely Bethlen István gróf tollából származik, a békeküldöttség Erdélyre vonatkozó álláspontját fejt ki. Meggyőzően bizonyítja Erdély történeti fejlődése és nemzetiségi viszonyai alapján, hogy Erdélynek Romániához való csatolása megörökítené a magyar-román ellentétet, ami ellenkezik az európai béke érdekeivel. Európa legfontosabb érdekeinek egyike, mondja a jegyzék, hogy a Magyarország és Románia közötti viszony tárgyilagos alapra helyeztessék, mert Európa érdeke a tartós béke, a népek szabad fejlődése és a nemzeti aspirációk kielégítése. E célok elérésére az volna a megfelelő megoldás, ha vagy egy Magyarországgal társult Erdély teremtetnék, vagy pedig független Erdély, mely a hatalmat a területet lakó különböző népek között arányosan felosztó alkotmánnyal rendelkezne. Ez a megoldás Erdélynek a magyar és a román államok közötti semlegesítését jelentené. Ennek az ilyformán semlegesített Erdélynek viszonyai hasonlítanának Svájc viszonyaihoz. Erdélyben, mint Svájcban, három nemzet él, amely meg tudná óvni békéjét. Mindkét országot hegyi nép lakja, mindkettőben a nyelvi és faji rokonságból fakadó érzések mellett feltalálható a kisebb hazához való mély

ragaszkodás, a makacs regionális öntudat. A jegyzék ezután utal rá, hogy kisebbségi jogok biztosítása egyedül ezen a területen nem nyújt védelmet amaz általános pusztítással szemben, amelyet egy balkáni színvonalon álló hódító a neki alávetett terület intézményeiben, közigazgatásában, jogrendszerében, közművelődési eszközeiben és szellemi színvonalában végbevihet. A közigazgatás fenyegető balkanizálódása ellenében a kisebbségi jogok semmi védelmet nem nyújtanának, annál kevésbbé, mert ezeknek semmi szankciójuk nincsen. A román állam éppen oly keveset fog törődni a kisebbségeknek biztosított jogokkal, mint ahogyan nem törődött a berlini szerződésbe a zsidók érdekében felvett intézkedésekkel; a Nemzetek Szövetségének pedig nem lesznek hatékony eszközei, hogy a kisebbségi jogoknak tiszteletét biztosítsa. Ezt a célt csak akkor lehet elérni, ha a hatalom nem kerül kizárólag a románok kezébe. A nemzeti önkormányzatok különben is ismereteseek Erdély közjogi fejlődésében. Ezért a jegyzék Erdélynek négy részre bontását kéri, amelyek közül az egyik magyar, a másik román, a harmadik német többségű volna, míg a negyedik a vegyes lakosságú területekből alakulna; e részek mindegyike az egyesült Erdély keretében széleskörű adminisztratív és kormányzati autonómiával volna felruházandó.

A béke delegáció jegyzékei és az azokhoz tartozó mellékletek részletesen feltárják a magyar kérdés minden részletét és cáfolják a Magyarország felosztása mellett felhozott érveket. Teljes képét adják azoknak a gazdasági következményeknek is, amelyekről az ország feldarabolása esetében tartani kell, becses, mondhatni teljes anyagot nyújtanak Magyarországnak közjogi, közigazgatási, gazdasági és egyéb viszonyainak megértésére és okmányokkal igazolják, hogy a háború megindítását a monarchián belül leginkább és legtovább Magyarország és annak kormánya ellenezte. Az előzetesen elkészített, nyomtatásban 324 nagy negyedré- oldalra terjedő jegyzékek elküldésével együtt Apponyi

azt a kérdést is előterjesztette, hogy a békekonferencia adjon módot a szóban lévő kérdések szóbeli tárgyalására. Nem lehet ezt megtagadni, mondja Apponyi erre vonatkozó levelében, olyan nemzettől, amely létéért harcol. Meghallgatást kérünk tehát bármily alakban, de olyan feltételek között, amelyek megengedik nekünk, hogy országunk helyzetét valóban megvilágíthassuk. Hogy ezt a lehetőséget más államoktól, amelyek a békekonferencia előtt megjelentek, megtagadták, az — mondja a levél —, nem lehet ok rá, hogy a konferencia ebben a tekintetben Magyarország elől is elzárkózzék, hiszen — ha súlyos feltételeket szabtak is rájuk — ezeknek az államoknak egyike sem volt a létében annyira megtámadva, a teljes megsemmisülés veszélyének oly mértékben kitéve, mint Magyarország. Túlzott-e a kérés, hogy meghallgattassunk, mielőtt ily nagy horderejű elhatározások végleg megejtetnének?

Apponyi Albert gróf a békeküldöttségnek nyolc tagjával együtt január 15-én jelent meg a békekonferencia Legfőbb Tanácsa előtt, ahol átvette a Magyarországgal kötendő békeszerződés tervezetét és ahol értesítették őt, hogy a békekonferencia alkalmat akar neki adni szóbeli előterjesztésének megtételére. Ez nem volt az a kontradiktórius tárgyalás, amelyre a magyar béke-delegáció törekedett, de több volt, mint amennyit a békekonferencia eddig bármely békeküldöttségnek lehetővé tett.

Apponyi ez alkalommal legszebb beszédeinek egyikét mondotta el. Franciául beszélt, de az elmondottakat angol nyelven is előadta, még pedig — Clemenceau kívánságára — szakaszonként, és végül olasz nyelven is összefoglalta beszédének tartalmát. De a beszéd értéke nincsen kellőképp jellemezve azzal, hogy elsőrangú szónoki teljesítmény volt. A magyar nép lelke szólalt meg benne, Magyarország történetének legváláságosabb pillanatában, — méltón, önérzetesen és emelkedett szellemben. Apponyi joggal mondhatta később, mikor a békefeltételek átadása után

Budapestre érkezett, hogy nem irgalmasságot kérő nemzet képviselőjeként lépett fel, hanem élni akaró nemzet képviselőjeként, amely jogainak teljes tudatában van és amelynek lehet megbánni valója, de nincsen oka szégyenkeznie. Kijelentette, hogy a békeszerződés feltételei, ha lényeges módosítások rajtuk nem történnek, elfogadhatatlanok Magyarország részére. Sorra vette az összes Magyarország ellen felhozott érveket. Büntetni akarják-e Magyarországot azért, mert szintén felelős a háború kitöréséért? Nem, mert ebben az esetben nem sújthatnák a középhatalmak közül legerősebben éppen Magyarországot, melynek kormánya legtovább állt ellen a háborúra vezetett lépéseknek. A nemzetiségi elvet akarják-e érvényrejuttatni? De hiszen ama 11 millió lélek közül, akiket el akarnak szakítani Magyarországtól, 35% a magyar és 10% a német, az új államok pedig, amelyek ebben az esetben alakulnának, nem lennének nemzetiségi tekintetben egységesebbek, mint Magyarország, úgy hogy a békekonferencia szándékainak megvalósítása nem jelentene egyebet, mint azt, hogy a nemzeti hegemonia olyan fajokra ruháztatnák át, amelyek ma a magyarsággal összehasonlítva a szellemi kultúra alacsonyabb fokán állanak. A népek felszabadításának jelszavával akarják talán indokolni Magyarország feldarabolását? Ebben az esetben nem lehet megtagadni Magyarország ama kívánságát, hogy előbb az érdekelt lakósokat kérdezzék meg, mi az akaratuk és mely államhoz óhajtanak tartozni? Az-e a hiedelem, hogy a nemzeti kisebbségek sorsa jobban lesz biztosítva az új államok területén, mint Magyarországon? De hiszen ha a magyar nemzetiségi politika ezerszer rosszabb lett volna, mint ezt Magyarország ellenségei festik, még akkor is kedvezőbb volna itt a helyzet annál, amely egyes Magyarországtól elszakított területeken a megszállás óta uralkodik. Apponyi utal arra, hogy Magyarország, amely eddig a viszonyok állandóságának egyik fontos tényezője volt, felosztása esetében európai tűz-

fészekké válnék és hatásos szavakban óvta a győztes hatalmakat attól, hogy az új Európát erőszakra építsék fel.

A világesemények folyását a legragyogóbb ékesszólás sem képes megváltoztatni, kivált ha a világ sorsának intézése elvult és kicsinyes emberek kezébe került. De az ezeréves Magyarország elbukásának tudomásulvétele és vele egyidejűleg a magyar nemzet életvágynak bejelentése nem történhetett volna meg nagyobb méltósággal, mint amely Apponyi hatalmas beszédében megnyilatkozik.

A békefeltételek nem hoztak meglepetést. Magyarország új határai már esztendeje ismereteseek voltak. Egyéb rendelkezéseit a német és osztrák békeszerződésekből könnyű volt megkonstruálni, hiszen a békekonferencia az összes vereséget szenvedett államokkal szemben azonos minta szerint járt el. De az, amit eddig is mindenki előre látott, most valóban bekövetkezett és keserves valósággá lőn. Január 17-től 19-ig Budapest, sőt egész Magyarország mély gyászt öltött. A köz- és magánépületekről fekete zászlók lengtek. Az üzletek kirakataikat a nemzeti gyász jegyében alakították át. A színházak és mulatóhelyek be voltak zárva; amikor kapuik ismét kinyíltak, senkinek sem volt kedve, azokat felkeresni. A béketárgyalásokat vezető megbízottak a szerződés tervezetének átvétele után visszautaztak Budapestre, hogy itt az egész békedelegációval együtt tegyék meg megjegyzéseiket a nekik átadott szerződés-tervezetre. Apponyi vezetése alatt június 20-án érkeztek meg Budapestre. A pályaudvaron Huszár Károly miniszterelnök fogadta őket, akinek beszédére Apponyi válaszolt. Nyilatkozatában még megcsillant bizonyos remény a békefeltételek enyhítésére. Elhamarkodottnak mondta a gyászlobogók kitűzését. Bár a küldöttség, mondotta, elfogadhatatlan békefeltételekkel jött vissza, mégis bizonyos reményt meríthetünk abból, hogy felszólítottak bennünket ellenjavaslataink megtételére és biztosítottak arról, hogy ezeket gondos megfontolás tárgyává fogják

teni. Ha pillanatnyilag a helyzet nem is látszik kedvezőnek, folytatni kell a munkát: a nemzet jövője pilléreinek lerakását és a jövő feltámasztás feltételeinek megjavítását.

A magyar békeküldöttség itt Budapesten látott hozzá súlyos feladatához, hogy kimutassa a békeszerződés tervezetében foglalt intézkedések helytelenségét, tarthatlanságát és súlyos következményeit s hogy megfelelő ellenjavaslatokkal feleljen rájuk. Ezek a megjegyzések és ellenjavaslatok újabb vaskos kötetet töltenek meg, amely örökre gazdag tárháza marad a Magyarország épségének fenntartása, illetve újból való helyreállításának szüksége mellett felhozható érveknek. Nincsen a magyar kérdésnek olyan részlete, amelyet a békeküldöttség kiváló tagjai és szakértői hallgatással mellőztek volna. Nincs olyan, amelyet ne támasztottak volna alá bő statisztikai adatokkal, alapos történeti fejtegetésekkel, kétségszövegbevonhatlan hitelű okiratokkal. Nincs a szerződésnek olyan rendelkezése, amely gondos vizsgálat tárgya ne lett volna és amellyel szemben a magyar szempontok és érdekek kellően meg ne világítottak volna. Ha kritikával lehet illetni azt az imponáló munkát, amelyet a békeküldöttség végzett, az leginkább talán arra vonatkozhatik, hogy a békeküldöttség nagyon is sok jegyzéket, emlékiratot, statisztikai összeállítást és térképet juttatott el a békekongresszushoz, — többet, mint amennyit ennek tagjai elolvasni és megemésztetni képesek voltak. A nem minden részükben egyenlően fontos sok jegyzék tömegében kissé túlságosan elmerültek azok a valóban nagyfontosságú államiratok, amelyek felülmulhatatlanul pompás érveléssel a főszempontokra akarták a békekongresszus figyelmét reáterelni. Köztük első helyen áll az a két, már ismerttetett államirat, amely a Magyarország területi épségének megóvására irányuló érveket sorakoztatja fel és Erdély viszonyainak rendezésére tesz javaslatot.

A békeküldöttség által nyújtott anyag túlságosan bőségségének még más hátránya is volt. Lehetetlen elkerülni, hogy az ilyen

természetű munkálatokba téves vagy legalább is vitatható részek ne kerüljenek bele. Ily alkalmakkor az ellenfél rendes tárgyalási taktikája az, hogy kikap az ellenfél érveléséből néhány érvet, amelyeknek helytelenségét valószínűsíteni tudja és megcáfolásukkal azután a másik fél egész munkáját elerőtleníti. Ez a veszély különösen nagy olyankor, amikor a kontradiktatórius tárgyalás nem lehetséges, amint hogy Párisban nem volt az. A kritika azt is kivetheti, hogy a jegyzékek igen nagy része nem számolt kellően az ellenfél gondolkodásmódjával. Az erősen jogi szellem, amely a magyarság politikájában mindig megnyilvánult, korántsem általános, sőt mondhatni, hogy ezen a fokon meglehetősen egyedülálló jelenség. Ama kérdéseket, amelyeket a magyar békeküldöttség jogi és történeti szempontból tárgyalt, a külföldi államférfiak inkább a politikai célszerűség szempontjából szokták vizsgálni. A történeti szempontok a békekonferencia tagjai gondolkodásában csak nagyon másodrendű szerepet játszottak. A magyar nemzet az őt jellemző jogi érzékkel azt hitte, hogy ha beigazolja valamely területnek jogszerű birtokát, azt tőle nem lehet elvenni, mint ahogyan nem lehet elvenni annak vagyónát, ki annak jogszerű eredetét be tudja bizonyítani. A nyugati államok politikusai azonban nem így gondolkodnak. Élnek ugyan történeti érvekkel, ha ez hasznosnak tűnik, de állásfoglalásukat nem azok által irányítattják. Amikor e könyv szerzője egy ízben valamelyik angol diplomatának bebizonyítani igyekezett, hogy az egységes Magyarország ezer év óta áll fenn, az illető szárazon azzal válaszolt: „Time to change“ — akkor ideje, hogy változás következzen be. A mi szemünkben valamely állapotnak hosszú időn keresztül való fennmaradása elvitázhatatlan jogot teremt annak megóvására, a nagy nyugati nemzetek gondolkodásában az gyakran csak érvül szolgál annak alátámasztására, hogy az az állapot, amely más körülmények között létesült, a változott kor követelményeinek már nem felelhet meg.

Kifogásolható a békeküldöttség egyes jegyzékeiben az is, hogy gyakorlatilag merőben megvalósíthatatlan kívánságokkal lépett fel, amelyek Magyarországon kelthettek ugyan rokonszenves visszhangot, de ama külföldi tényezőknél, amelyek számára készültek, még csak komolyan sem voltak vehetők. Az ilyen javaslatoknak egy példáját nyújtja az a jegyzék, amely a szerződés gazdasági részével foglalkozva azt kívánja, hogy Magyarország a tőle leválasztott területekkel legalább átmenetileg tovább is közös vámterületet alkothasson. Eleve kétségtelen volt, hogy a békekonzferencia nem fogadhat el olyan javaslatot, amely az átcsatolt területek és az ilyen területekben részesedő államok egyéb részei között gazdasági és vámhatár felállítását tenné szükségessé és kétes, vajjon bölcs volt-e, ily javaslatokkal előhozakodni. Ebben az esetben ez annál sajnálatosabb volt, mert saját keresztülvihetetlen javaslatának érdekében a békeküldöttség elmentéses álláspontra helyezkedett a szerződésnek a 205. cikkben foglalt amaz értékes rendelkezésével szemben, amely lehetővé tette volna, hogy Magyarország, Ausztria és Csehszlovákia egymás termelvényeinek különös előnyöket nyujthassanak, amelyek más államok részéről nem volnának igényelhetőek. A békeküldöttség ebben csak Ausztria érdekében tett javaslatot látott, amelynek az a célja, hogy biztosítsa a magyar iparnak a magyar fogyasztó piacot, Bécs városának pedig a magyar termelvényekkel való olcsó élelmezést. Hogy ez az intézkedés, illetve annak valószínű felhasználása a magyar mezőgazdaság részére is biztosította volna az osztrák és csehszlovák fogyasztási piacot, amely esetben a tíz évvel később bekövetkezett világgazdasági válság Magyarország mezőgazdaságát jóval kevésbé sújtotta volna, azt a békeküldöttség észre sem vette.

Am e kritikai felfogások ellenére kétségtelen, hogy a békeküldöttség nagy és kiváló munkát végzett és vannak jegyzékei között nagy számmal olyanok is, amelyek sikeresen igye-

keznek a magyar ügyet az ellenfél gondolkodásmódjának szem- szögéből megvédeni. Akik Magyarország nemzetközi helyzetének megjavítására törekszenek, azok a békeküldöttség iratait soha- sem fogják úgy kézbevehetni, hogy belőlük valamit ne tanul- nának. Alig van érv, amelyre hivatkozhatunk, vonatkozás, amely- lyel foglalkoznunk kell s amelyekre nézve ezekben az iratokban gazdag anyagot és helyes útmutatást ne találhatnánk. Annak a mozgalomnak, amely a béke megkötése után annak revizója ér- dekében megindult, a békeküldöttség munkálatai vetették meg alapját — bár éppen ezért e munkálatok imént felsorolt hibái: különösen a nyugati államok gondolkozásának gyakran hiányos tekintetbevétele és a történeti és jogi érvek túltengése is így ke- rültek bele a revíziós mozgalomba.

Még mielőtt a szerződés magyar részről végleg elfogadtatott volna, a magyar kormány kísérletet tett arra, hogy legalább az egyik irányban, Nyugatmagyarországot illetően, közvetlen meg- egyezéssel igyekezzék a békeszerződés rendelkezéseit pótolni és azt a népszavazást elérni, amelyre a magyar békeküldöttség minden utódállammal kapcsolatban törekedett. 1920 február 14-én Magyarország bécsi követe — e könyv szerzője — a ma- gyar kormány megbízásából Renner osztrák kancellárnak köz- vetlen megegyezést javasolt Nyugatmagyarországot illetően. Azt indítványozta, hogy a békeszerződés értelmében Magyarországtól elszakítandó nyugatmagyarországi területek népessége maga döntse el népszavazás útján, hogy Ausztriához, vagy Magyar- országhoz akar-e tartozni. Hiszen Ausztria a béketárgyalások alkalmával maga is kijelentette volt, hogy csak népszavazás alap- ján kívánja ezeknek a területeknek Ausztriához való csatolta- tását. Magyarország beleegyeznék, hogy az elrendelendő nép- szavazás szabadsága pártatlan nemzetközi ellenőrzéssel biztosítas- sák és eleve kijelenti, hogy a népszavazás eredményét magára nézve kötelezőnek fogja elismerni. Mivel osztrák részről e terü-

letnek Ausztriához való csatolása mellett katonai szempontokat — Bécs katonai biztonsága követelményeit — szokták felhozni, a magyar kormány kijelentette, hogy hajlandó kötelezettséget vállalni arra, hogy a vitás területen sohasem fog több katonaságot tartani, mint amennyi a belső rend fenntartására elengedhetlenül szükséges. Annak az érvnek ellensúlyozására, hogy a vitás területet lakó németiség nyelvi és faji érdekei kívánják annak Ausztriához való csatolását, a magyar kormány kijelentette, hogy kész az összes nyugatmagyarországi népességnek messzemenő nemzeti autonómiát biztosítani. Végül pedig, mivel Ausztria e terület birtokának kívánatos voltát gazdasági érvekkel, Bécs városa élelmezésének érdekeivel is indokolta, a magyar kormány kijelentette, hogy abban az esetben, ha Ausztria hozzájárul a terület hovatartozása kérdésének népszavazás útján való eldöntéséhez, hajlandó volna, az eddigi szabad forgalmat Magyarország és Ausztria között maradandóan fenntartani. A magyar kormány nem húnyt szemet az elől, hogy e kérdésben a saint-germaini szerződés már befejezett állapotot teremtett, de úgy vélte, hogy ha Magyarország és Ausztria közvetlen meg egyezésre jutnának, a hatalmaknak nem lesz okuk ellenkezni.

Magyar részről nem számítottak arra, hogy az osztrák kormány ezt a javaslatot el fogja fogadni, de remélhető volt, hogy az osztrák nemzetgyűlés akkori kisebbsége, a keresztény-szocialis párt, amely a Magyarországgal való jóviszony fenntartására nagy súlyt vetett és amelynek tagjai közül sokan egyáltalában nem látták szívesen a nyugatmagyarországi kérdés felvetődését, a magyar javaslatra támaszkodva erőteljesebben fog felléphetni a népszavazás elrendelése érdekében a szóbanforgó területnek legalább egy részében. Ez azonban nem következett be. Renner kancellár az osztrák nemzetgyűlés február 19-iki ülésében kijelentette, hogy Ausztria a saint-germaini szerződés alapján áll és nem hajlandó lemondani arról az egyetlen területgyarapodásról,

amelyhez ebben a szerződésben jutott. Ez a kérdés az osztrák álláspont szerint *res judicata*. Renner hozzátette — és ez a nyilatkozata alátámasztja azt a feltevést, hogy Nyugatmagyarország elszakítását a cseh kormány kezdeményezte, amellyel Renner szoros viszonyt tartott fenn, hogy ez a kérdés nem csak Ausztriát és Magyarországot érdekli, hanem ezek többi szomszédait is. Ausztria, mondotta Renner, nem tárgyalhat olyan kérdésben, amelyet a világ nagyhatalmai nemzetközi aktussal már eldöntöttek. Gazdasági ellenszolgáltatásokért Ausztria nem bocsáthatja áruba nemzeti jogait és nem mondhat le arról, hogy a határai mentén, bár azokon kívül élő németiséggel együtt zárt szabad államot alkosson. A nemzetgyűlés elfogadta Renner álláspontját. A keresztény-szocialis párthoz tartozó politikusok egy része egy ideig ugyan fáradozott valamilyen kompromisszum létrehozásában, de saját pártjukban is akadtak egyesek, mint pl. Mataja, akik ebben a kérdésben Renner álláspontjára helyezkedtek. Az osztrák kormány február 20-án hivatalosan is közölte a bécsi magyar követtel a javaslat elutasítását. A válasz hivatkozik a terület német jellegére és arra, hogy ez a terület régebben sokszor változtatott gazdát és csak 300 év óta van állandóan magyar kézben. Szerinte a magyar nép nem vethet súlyt arra, hogy ez a német település, amely Bécs kapujában fekszik, idegen nemzeti uralom alatt maradjon. Különben is, mondotta, ez a terület a saint-germaini szerződés életbelépte óta *de jure* már Ausztriához tartozik.

A magyar békeküldöttség tagjai február 12-én érkeztek vissza Párisba, csekély reménnyel arra, hogy a békefeltételek enyhítése sikerülni fog. Budapestről való elutazása alkalmával Apponyi ki is jelentette: „Meg fogjuk magunkat esetleg a sorsnak adni, de jogérvényesnek nem ismerhetjük el olyan területek elszakítását, amelyek nem küldhették el képviselőiket a nemzetgyűlésbe”. Február 12-iki kelettel az összes magyar válaszjegyzé-

kek elküldettek a békekonferenciának. Míg a békekonferencia ezekhez állást foglalt, hetek teltek el. Ebben az időben a békeküldöttség újabb kísérletet tett szóbeli tárgyalások elérése és a békekonferencia bizottságainak a megszállt területre való kiküldése érdekében, de ezúttal is minden remény nélkül. Valamivel eredményesebb volt a küldöttség fellépése egyes, kivált a hadifoglyok hazaszállítását illető adminisztratív kérdésekben. Végre május 5-én a küldöttség megkapta a végleges békefeltételeket a békekonferencia közben Clemenceau helyébe lépett elnökének, Millerand-nak kísérő levele kapcsán.

Nem állítható, amit sokan mondanak, hogy a békekonferencia nem is olvasta volna el a magyar békeküldöttség jegyzékeit. Abból a válaszból, amelyet rájuk adott, kitűnik, hogy a jegyzékek tartalmát ismerte, de a bennük foglalt ellenvetések, óhajok és javaslatokkal szemben teljesen elzárkózott. Különösen áll ez a területi kérdésekről, amelyekben a békekonferencia változatlanul ragaszkodott egy évvel előbb elfoglalt álláspontjához, — de egyéb kérdésekben sem hajtott végre a szerződéstervezetben lényegbevágó fontos módosítást. Millerand kísérőlevele meg is állapítja, hogy a hatalmak nem helyezkedhettek a magyar békeküldöttség álláspontjára. Középeurópa néprajzi viszonyai mellett, mondja a kísérőlevél, a politikai határok nem fedhetik a néprajzi határokat, ezért tehát elkerülhetlen, hogy a magyar népesség egyes gócinak más állam fennhatósága alá kell kerülniök. Ebből szerinte nem következik, hogy jobb lett volna a régi területi állapotokat fenntartani. A dolgok fennálló rendje, mondja Millerand, még ha ezer éves is, nem jogosult a jövőre nézve, ha igazságtalannak találtatott. Népszavazást a hatalmak feleslegesnek találtak, mert nem vezetnének szerintük számbavehetően más eredményre, mint amelyre a hatalmak jutottak. A népek akarata, — írja tovább a kísérőlevél, megnyilatkozott a monarchia összeomlásakor, amikor a sokáig elnyomott nemzeti-

ségek egyesültek olasz, román, jugoszláv vagy csehszlovák testvéreikkel. A magyar kormány intézkedései, amelyekkel ki akarja elégíteni a nemzetiségeknek autonómiákra való törekvéseit, elkéstek. „A hatalmak, — mondja egyik sokat idézett passzusban — foglalkoztak azzal az eshetőséggel is, hogy a megállapított határ esetleg nem felel meg mindenütt teljesen a néprajzi és gazdasági kívánalmaknak. A helyszínen megejtett vizsgálat szükségessé teheti, hogy egyes helyeken a szerződésben megállapított határt áthelyezzék. Ilyen vizsgálatot azonban nem lehet ma meg-ejteni, mert ez bizonytalan időre elhalasztaná a béke megkötését, amely után pedig egész Európa sóvárog. Ha azonban a határ-megállapító bizottságok megkezdték munkájukat és úgy vélik, hogy a szerződés intézkedései valahol igazságtalanok és ennek orvoslása közérdek, akkor módjukban lesz jelentést tenni a Népszövetség Tanácsának. Ebben az esetben a hatalmak hozzájárulnának ahhoz, hogy ha az egyik érdekelt fél kéri, a Tanács felajánlhassa jó szolgálatait abból a célból, hogy az eredeti határt békés úton megváltoztassa ott, ahol annak megváltoztatását valamely határmegállapító bizottság kívánatosnak mondja. A hatalmak bíznak benne, hogy ez az eljárás megfelelő módot nyújt minden igazságtalan határvonal kiigazítására, ha azok ellen alapos kifogás támasztható”.

Ezzel ki volt mondva az utolsó szó. A magyar közvélemény még egy ideig Millerand kísérőlevelének most idézett fejtegetéseihez fűzött vérmes reményeket. Eleve bizonyos volt, hogy e remények nem fognak teljesülni. A magyar közvélemény a határmegállapítás egészét tartotta igazságtalannak és károsnak, a kísérőlevél pedig nyilván csak helyi kijavításokra gondolt. Amikor a határmegállapító bizottságok munkálataikat befejezték, kiderült, hogy még ilyen helyi korrekciókat, amelyekkel a Népszövetség elé lehetett volna lépni, sem voltak hajlandók javaslatba hozni.

A magyar békeküldöttség tagjai a szerződés végleges szöve-

gének átvétele után haza utaztak Budapestre és itt a kormánnyal való érintkezés után megbízatásukról lemondtak. Ezt a lemondást Apponyi a békekonferencia elnökével, Millerand-dal is közölte. Levélben arra utal, hogy a szerződés végleges szövege a januárban kézhez vett tervezettel szemben semmiféle lényeges módosítást nem foglal magában, ezt a tervezetet pedig a békeküldöttség már annak átvételekor elfogadhatatlannak mondta. Hangsúlyozza, hogy a békeküldöttség nem hivatkozott a Magyarország régi területét illető történeti jogokra, hanem az érdekelt népesség jogára, mert hiszen mindenütt népszavazás elrendelését kérte. Fájdalmas meglepetést okozott, mondja tovább, hogy Magyarország ügyében a szövetséges hatalmak elhárítják annak az elvnek alkalmazását, amelyet maguk hangoztattak. Ez azonban nem menti fel a magyar békeküldöttséget a kötelesség alól, hogy a maga részéről tovább is ragaszkodjék ehhez az elvhez. Ilyen körülmények között a békeküldöttség nem érzi magát feljogosítottnak a békeszerződés aláírására és visszaadja megbízatását a magyar kormánynak. Egyidejűleg Simonyi-Semadam miniszterelnök és Teleki Pál gróf külügyminiszter levelet intéztek a békekonferencia elnökéhez, amelyben a magyar kormány annak hangoztatása után, hogy a békeküldöttségnek a békeszerződéssel szemben kifejtett álláspontját teljesen magáévá teszi, kijelenti, hogy kész a szerződés aláírására. Indokolja ezt az álláspontot a Millerand-féle kísérőlevélben foglalt, a békeszerződés határozatainak a közel jövőben való enyhítésére reményt nyújtó ígéretével, amelyben közeledést vél látni amaz érveléshez, mellyel Magyarország a neki átnyújtott feltételekkel szemben védekezett. A magyar kormány azt a meggyőződést fejezte ki, hogy ez a kezdődő közeledés meglesz minden, a szerződéssel kapcsolatos kérdésben és el fog oszlatni minden olyan igazságtalanságot is, aminőt a kísérőlevél nem említ vagy nem ismer el igazságtalanságnak.

Május 23-án Millerand értesítette a magyar kormányt, hogy a magyar békeszerződés aláírása június 4-én fog megtörténni Versailles-ban, a Grand Trianon kastély nagytermében. Egyúttal kifejezte azt a kívánságát, hogy a szerződés aláírói a kormány tagjai közül kerüljenek ki. A magyar minisztertanács Bénárd Ágost népjóléti minisztert és Drasche-Lázár Alfréd követet küldte ki Párisba, ahol ezek a kitűzött időben aláírták a békeszerződést.

Ezzel a világháborúval Magyarországra szakadt tragédia befejezést nyert. Az ezeréves Magyarország elbukott és a megcsonkult hazájában megmaradt magyarság új életet kezdett. A trianoni szerződés villámcsapása megfosztotta a magyar nemzet ezeréves hatalmas fáját koronájától, de a megmaradt tönk élet-erőtől duzzadt tovább is. Fájó epizód volt-e Magyarország fel-darabolása, vagy sorsának végső megpecsételése, ki tudná ezt ma megmondani? Annak a Törökországnak sorsára jutott-e Magyarország, amely soha többé nem remélheti, hogy a Balkán-félszigetnek egykor uralma alá tartozott, de önállóvá vált nemzeti felett ismét uralkodni fog, vagy pedig Lengyelország sorsára, amelyet felosztottak és amely utóbb másfél század múltán mégis feltámadt? A magyarságnak erős volt a hite, hogy az ítélet nem végleges és hogy a történeti fejlődés még nem mondta ki az utolsó szót a magyarság felett.

A JOGREND HELYREÁLLÍTÁSA

HORTHY Miklós kormányzóvá való megválasztása után a Huszár-kormány beadta lemondását és a kormányzó megkezdte a pártok vezéreinek meghallgatását az új kormányelnök kinevezésének előkészítésére. A vezető egyéniségek közül leginkább Bethlen István gróf lett volna alkalmas a kormányelnökségre, de Bethlen ettől még húzódozott. A nemzetgyűlésen kialakult pártviszonyokat, amelyek csak koalíciós kormányt tettek lehetővé, nem tartotta alkalmasnak erős kormány megalakítására. Egységes többség megalakítása viszont akkor még alig látszott megvalósíthatónak. Azonkívül mindenki számolt azzal, hogy az új kormány lesz kénytelen aláírni és ratifikálni a Magyarország megcsonkítását kimondó békét, ami szintén inkább elriasztotta, mint vonzotta a jelentékenyebb politikusokat, akik a kormányelnöki tisztségre tekintetbe jöttek. Végül is március 11-én a kormányzó Simonyi-Semadam Sándort, a néppárt volt tagját bízta meg az új kormány megalakításával. Jóindulatú, komoly férfi volt — foglalkozására nézve ügyvéd —, aki azonban a közepszerűségen sohasem emelkedett felül. Március 14-én az új minisztérium megalakult. Helyet foglaltak benne Korányi Frigyes báró, mint pénzügyminiszter, Ferdinándy Gyula, mint igazságügyminiszter, Rubinek Gyula, mint földművelésügyi miniszter, Haller István, mint vallás- és közoktatásügyi miniszter, Soós Károly, mint hadügyminiszter, Bénárd Ágost, mint népjóléti miniszter, nagyatádi Szabó István, mint közéleti, közérlelmezési,

sokorópátkai Szabó István, mint kisgazdaügyi és Bleyer Jakab, mint nemzetiségi miniszter. Hozzájuk csatlakozott március 30-án Emich Gusztáv, mint kereskedelemügyi miniszter, április 19-én pedig Dömötör Mihály, mint belügyi és Teleki Pál gróf, mint külügyminiszter.

E kormány is csak gyenge és tehetetlen volt, amiben különben csupán magának a nemzetgyűlésnek hasonló tehetetlensége tükröződött. Az egyes, nagyjában egyenlően erős pártok közötti vetélkedések és ellenségeskedések álltak a politikai érdeklődés középpontjában. Gyakran az volt a benyomás, mintha a magyar politikusok a felvetődő problémákat csak abból az őket egyedül érdeklő szempontból ítélték volna meg, hogy azokból melyik párt minő hasznot tud húzni. A viták egészben véve alacsony színvonalon mozogtak, rengeteg volt a személyes támadás a különböző pártok tagjai részéről a másik párt hívei ellen. A rendes személyes támadások, panamavádák stb. mellett az egyes politikusoknak a kommunizmus idejében tanúsított magatartását is kutatni kezdik, igyekezték, mindenkit, aki a proletárdiktatúra idejében gyengeséget tanúsított, kommunistának bélyegezni. A nemzetgyűlés sem szellemileg, sem erkölcsileg nem állt azon a magaslaton, amelyet a kor — a trianoni szerződés megkötésének a magyar sorsot hosszú időre eldöntő tragikus eseménye — megkívánt volna. A parlament tekintélye, amelyet már a világháborút megelőző természetlen politikai harcok is kikezdték, most végleg leromlott és később is csak nehezen állt megint valamelyest helyre. Az általános választójogból kikerült magyar parlament ugyanazt a képet mutatta, mint másutt is az ilyen választójogból kikerült parlamentek, kivált ott, ahol az áttérés erre a rendszerre hirtelen és átmenet nélkül történt, politikailag iskolázatlan tömegeknek kezére adva a döntést a nemzet sorsát érintő legfontosabb kérdésekről. A viszonyoknak szerencsétlen alakulása azt hozta magával, hogy Magyarország oly időpontban tért át az

általános választójogra, amikor a régi tekintélyek letűntek, a régi hagyományok megszakadtak és az extrém politikai mozgalmak erős hullámverése még nem csenedesedett le. A demokratikus alapon megalakított nemzetgyűlés ilyformán a közép-szerűségek tülekedőhelyévé vált, amelyek most megnyílni látták maguk előtt a kormányhatalomhoz vezető utat. Régebben az egyes kiváló politikai személyiségek odaadó támogatása vezetett miniszterségre, ami talán nem volt ideális állapot. Most ellenben minden politikusnak eme legfőbb vágya úgy elégűlhetett ki, ha a közép-szerűségek elégedetlen frakciókat tömörítettek maguk körül, amelyek elég erőt tudtak felmutatni, hogy szavazataikat figyelembe kelljen venni a kormányok megalakításánál és ez az állapot még sokkal rosszabb volt. Voltak a nemzetgyűlésen nagy tekintélyek, ott volt Apponyi, Andrássy, Bethlen, de ezek háttérben voltak. Volt tekintélyük, ám befolyásuk alig. A nemzetgyűlés tárgyalásaiban szenvedélyes hang honosodott meg. A magyar politikusoknak ősi hajlama arra, hogy ellenfeleikkel szemben mindjárt a legélesebb fegyvereket alkalmazzák és valamely kormány megbuktatása érdekében olyan megrázkódtatásokat idézzenek fel, amelyekben sokkal fontosabb dolgok forognak kockán, mint valamely kormány léte vagy nemléte, a nemzetgyűlés tagjaiban is megvolt. Mégis el kell ismerni az első nemzetgyűlésről, hogy a jogrend kérdésében, amely az akkori konszolidálatlan viszonyok közepette a legfontosabb volt, jól megállta helyét. Nagy többsége bátran állást foglalt a jogrend teljes helyreállításával és az a pár egyén, aki igyekezett az előfordult kilengéseket védeni vagy legalább is menteni, kevés visszhangra talált.

Az általános helyzetet ugyanis még mindig az erőszakos egyéni akciók jellemezték, amelyek, ha nem is olyan sűrűn, mint azelőtt, koronként megismétlődtek. Budapest utcáin minden éjjel az Ébredő Magyarok Egyesületének köréből kikerült, nagyobb

bára egészen fiatal, húsz éven aluli ifjoncok garázdálkodtak, akik kedvüket találták abban, hogy békés polgárokat, akikben zsidókat sejtettek, megtámadjanak és inzultáljanak. Ugyanezt tették különböző „különítmények“ tagjai, akik gyakran katonatiszti egyenruhát viseltek. Maga a nemzeti hadsereg feladata magaslatán állt, nem fordult elő olyan eset, amelyben a hadsereg tagjai valamilyen erőszakoskodásban bűnösöknek találtattak volna. A hadsereg mellett azonban még mindég megvoltak a különítmények, amelyek annak idején a bolsevizmus ellen szervezkedtek és amelyek ennél fogva bizonyos kíméletben részesültek. Ezek a különítmények sem eshetnek mind egyforma elbírálás alá. Voltak olyanok, amelyek fegyelmet tartottak és csak készenlétben voltak arra az esetre, ha az országnak elszánt katonai erőre szüksége lett volna. De alakultak olyan különítmények is, amelyeket csak a zsarolási és zsákmányolási vágy tartott össze. A legnagyobb baj az a teljes rendetlenség volt, amely bekövetkezett és amelyet legsúlyosabban éppen a nemzeti hadsereg tisztikara érzett. Megesett, hogy tiszti küldöttségek kerestek fel egyes befolyásos képviselőket, kérve őket, hogy vessenek véget annak az állapotnak, amely az ő tekintélyüket sérti és őket is hamis színben tünteti fel.

Még az alkotmányosság helyreállítása előtti időben, február 20-án máig is ismeretlen tettesek meggyilkolták a szocialdemokrata párt lapjának, a „Népszavá“-nak szerkesztőjét, Somogyi Bélát és annak Bacsó nevű munkatársát. Az eset részletei hivatalosan sohasem derültek ki, de a rendőrség megállapította, hogy a két embert automobilon hurcolták el a Duna partjára, utóbb pedig súlyos sérülések nyomait feltűntető holttesteiket a Dunából fogták ki. Pogány a „Fehér terror“-ról írt könyvében ugyan felsorolja az állítólagos tettesek neveit, de nyilván csak találomra, mert azoknak, akiket ő említ, ebben az ügyben semmi esetre sem volt szerepük. Az eset Magyarországon és külföldön a legkínosabb feltűnést keltette, mert a két áldozatnak szocialdemo-

krata pártállásukon kívül semmit sem lehetett szemükre vetni. A felelőtlen elemek erőszakoskodásai átcsaptak a határon is. Az akkor Bécsben, a Steinhof nevű elmeógyógyintézetben internált Kun Béla ellen mérgezési kísérlet történt, amelyről azonban nem biztos, hogy az nem volt-e pusztán csak Magyarország befeketítésére bolsevista részről rendezett komédia. Magyar felelőtlen elemek elhurcoltak Bécsből egy Schön Béla nevű, odamenekült bolsevisztát, akin személyes okokból bosszút akartak állani; Magyarországra vitték ahol megölték. Ez az eset kivált Bécsben keltett nagy megbotránkozást, ahol a magyar követet (e könyv szerzőjét), aki pedig mindent megmozgatott, bár eredménytelenül, Schön kiszabadítása érdekében, bűnrészességgel vádolták meg, utcai falragaszokon gyilkosnak nevezvén őt. A két forradalom menekültjei Bécsben megjelenő sajtóorgániumukban nap-nap után a részben sajnos igaz, legnagyobb részükben azonban költött és hazug hírek tömegével hozakodtak elő. Ezeket a híreket azután átvette a nyugati országok sajtója is és ezzel rendkívül kedvezőtlen hangulatot teremtett Magyarországgal szemben.

A magyar közvélemény ritka egyértelműséggel foglalt állást ezekkel az erőszakoskodásokkal szemben és követelte megismétlődésüknek megakadályozását. Somogyi és Bacsó meggyilkoltatása után Huszár Károly akkori miniszterelnök erős szavakban adott kifejezést — a nemzetgyűlés tüntető helyeslése mellett — az általános felháborodásnak. Kijelentette, hogy a lábrakapott anarchiának véget kell vetni. Ellen-Szamuelykra, mondotta, nincsen szükség. Sem a kormány, sem a nemzeti hadsereg és főparancsnoka, sem a nemzetgyűlés nem fogják tűrni, hogy az országban felelőtlen elemekből alakult titkos társaságok garázdálkodjanak a jogbiztonság, az állami rend és a törvényesség semmibevételével, bepíszkítván így a külföld előtt az ország jóhírét és becsületét.

Amikor március 14-én Simonyi-Semadam Sándor kormánya a nemzetgyűlésen bemutatkozott, az új miniszterelnök felolvasott egy levelet, amelyet Apponyi Albert gróf, a magyar békeküldöttség elnöke, intézett a magyar kormányhoz a Magyarországon elkövetett atrocitások tárgyában. „Mindegyre sűrűbben érkeznek hozzánk hírek, írja, hogy hazánkban egyéni vállalkozások felekezeti szempontokból a polgároknak a köztörvényekben biztosított szabadságát és az egyének életét veszélyeztető módon erőszakoskodnak. A békedelegáció kénytelen megállapítani azt a felette hátrányos megítélést, amellyel ezek a törvénytelen cselekmények találkoznak és amely alkalmas megsemmisíteni a békedelegációnak az ország területi épsége megvédése érdekében felhozott főérvét. A békedelegáció állandóan utalt arra, hogy a békeszerződésben tervbevett területi rendezés folytán milliónyi népek kerülnének egy magasabb kultúrfokon álló közösségből egy elmaradottabb kultúra felett rendelkező állami kötelékbe. Ezt az érvet a Magyarországról elterjedt hírek tönkreteszik“. Ezért Apponyi a békedelegáció nevében kéri, hogy a kormány haladéknélkül, minden erővel és az államhatalom súlyának teljes latbavetésével állítsa helyre az egész vonalon a törvény uralmát. Simonyi-Semadam miniszterelnök a maga részéről is a hazafiság kérdésének mondotta a zsidók bántalmazásának megszüntetését. Nem hősi dolog az, mondotta, ha az utcán, a villamoson vagy kávéházban felpofozzák azokat, akiket zsidóknak néznek. Június 4-én a kormány hirdetményt tett közzé, amelyben figyelmezteti a lakosságot, hogy fokozott szigorúsággal fogja ezentúl kezelni a statáriumot, amely a proletárdiktatúra összeomlása óta fennállt. Pár nappal később a kormány megszüntette a katonai hatóságok nyomozási tevékenységét, amelyet azok az átmenet idejében közérdekből magukhoz vontak, de amelyre most nem volt többé szükség, annál kevésbbé, mert túlbuzgó közegek túlkapásaira vezetett. Ezt a tevékenységet a kormány csak azokra

a bűncselekményekre nézve hagyta meg a katonai hatóságoknál, amelyek, mint pl. a katonai kémkedés, a katonai büntetőtörvény alá esnek. Egyidejűleg Soós honvédelmi miniszter katonasággal átkuttatta a Duna-Tisza közét, ahonnét a legtöbb panasz érkezett egyéni erőszakoskodások miatt. Ez akció révén 54 embert tartóztattak le, köztük 21-et rablás és fosztogatás és 8-at gyilkosság miatt. A letartóztatottak közönséges büntetettek voltak, akik csak a nagyobb biztonság kedvéért mondták magukat „fehér” szervezetek tagjainak. Június közepén a kormány az Ébredő Magyarok Egyesületében is vizsgálatot rendelt el.

Azok a nehézségek, amelyek a jogrend helyreállításának útjában álltak, tovább is az állami hatalom és tekintély teljesen megingott állapotában keresendők. A kormány gyenge volt, nem tartottak tőle. Nem is mert mindég akcióba lépni, amikor erre szükség lett volna, mert félt volt, hogy nem tudja szándékát érvényesíteni és így tehetetlensége nyilvánvalóvá válik. Ezzel azonban tekintélye még inkább leromlott. Vass József a miniszteriumot „a félrendszabályok kormányának” nevezte és ebben sok volt az igazság. Valószínűnek látszik, hogy a hatóságok több helyen nem túlságosan törődtek a kormány akaratával és saját felelősségükre jártak el, gyakran a kormány szándékaival teljesen ellentétes irányban. De, sajnos, a nemzetgyűlésnek sem volt kellő tekintélye. Simonyi-Semadam miniszterelnök június 5-én maga panaszkodik, hogy az országban mindenütt izgatnak a nemzetgyűlés ellen. „Beszédekben, gyűléseken, lapokban állandóan kisebbítik azt. Úgy beszélnek róla, mint hitvány gyülekezetről, értéktelen csöccselékről, komédiásokról, színházról és ezzel el akarják idegeníteni a nemzetet a nemzetgyűléstől”. A nemzetgyűlés, fájdalom, nem volt egészen ártatlan abban, hogy nem tudott a nemzetnek imponálni. Tekintélyének sülyedése azonban nagyban fokozta a jogrend helyreállításának nehézségeit. Június 8-án megtörtént, hogy Héjjas Iván egy a hírlapok-

ban közzétett nyilatkozatában egyenesen megfenyegette a nemzetgyűlést. Huszár Károly, aki elismerést érdemlő bátorsággal szállt síkra a kormányelnökségről való visszavonulása után is mindenkor a jogrend helyreállítása érdekében, erre éles szavakban követelte, hogy azokkal szemben, akik államként viselkednek az államban, a kormány a nemzet egész erkölcsi erejére támaszkodva vegye fel a harcot. A kormány, mondotta, vagy rendet tud teremteni ma, vagy holnap nincsen létjogosultsága. Ehhez a nyilatkozathoz, amely a keresztény-nemzeti párt padjairól hangzott el, hozzájárult a kisgazdapárt nevében Széchenyi Viktor gróf is, úgy hogy a nemzetgyűlés ebben a kérdésben valóban egyértelműen lépett fel. De Soós Károly honvédelmi miniszter a maga részéről és a kormány nevében szintén elítélően nyilatkozott Héjjasnak a nemzetgyűlés elleni fellépéséről. Dacára ennek néhány nappal később, június 11-én, újabb egyéni akciók fordultak elő Fonyódon. Gaál Gaszton vitte ezeket a nemzetgyűlés elé és ismét ígéretet kapott arra, hogy a kormány erélyesen fog eljárni. Az ígéret kétségkívül őszinte volt, de mindenki kételkedett benne, hogy a kormány képes lesz azt valóra váltani.

A külföldön nemcsak ezek az erőszakoskodások teremtettek Magyarországra nézve kedvezőtlen hangulatot, hanem azok a hírek is, amelyek szerint a kormány megakadályozza a szakszervezetek működését és gúzsbaköti a szocialdemokrata pártot, e párt tagjainak nagy részét internálta vagy fogva tartja és az internálótáborokban és fogházakban rosszul bánnak velük. Ezekben a hírekben volt igazság is és volt túlzás. A kormány csak a túlzásokat látta és úgy vélte, hogy nyugodt lelkiismerettel bocsáthatja a szocialdemokrata párttal és annak szakszervezeteivel szemben követett elbánást a világ közvéleményének ítélőszéke elé. Áprilisban a kormány megengedte két olasz szocialista képviselőnek a magyar fogházak és internálótáboroknak megtekintését. El is jöttek ide, de csakhamar kiderült, hogy azok

nem is a második, hanem a harmadik — moszkvai — Internacionále hívei voltak, akik az internálótáborok meglátogatására nyert engedélyt arra használták fel, hogy Hajmáskéren izgató beszédekent intéztek az internáltakhoz. El kellett őket az országból távolítani. Mivel ez az intézkedés a külföldi szocialista sajtóban újból kellemetlen kommentárookra adott alkalmat (nem szabad elfelejteni, hogy ebben az időszakban a szocialdemokraták mindenütt hatalmuk tetőpontján álltak), — Teleki Pál gróf külügyminiszter 1920 május elsején táviratozott a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak, amely a Népszövetség mellett működött és felszólította, hogy küldjön ki Magyarországra lehetőleg nagyszámú delegációt, amely itt a munkássággal és a magyar kormánnyal való közvetlen érintkezés útján győződhetnék meg a valódi tényállásról. A Munkaügyi Hivatal három tisztviselőjét, William Martin, Pardo és Blumel urakat, küldte ki a vizsgálat megejtésére, akik azonban csak augusztus 8-án, illetve 24-én érkeztek hozzánk.

A szocialdemokrata szakszervezetek Amsterdamban székelő központja (Második Internacionale) nem várta be ennek a vizsgálatnak megejtését. A magyar „fehér terror“ról és a szocialdemokrata párt tagjaival való bánásmódról elterjedt hírek hatása alatt június közepén elhatározta Magyarország bojkottálását és felszólította az összes munkásokat — kivált a szállítómunkásokat és postai alkalmazottakat — az összes országokban, hogy sem Magyarországba, sem Magyarországból semmiféle árut vagy postai küldeményt ne engedjenek továbbítani. Ez a felszólítás kivált a bécsi szocialdemokrata munkások körében talált erős visszhangra, ami nagyrészen a Bécsben letelepedett magyar forradalmi menekültek befolyására vezethető vissza. A bécsi szállítómunkások elhatározták, hogy a Magyarországból jövő vagy oda feladott árúkat nem engedik továbbítani, az útban lévő árúkat is fel fogják tartóztatni és a határállomásokon nem en-

gednek átvenni semmiféle Magyarországra irányított vagy onnan feladott küldeményt. Ezt a határozatot az osztrák postai alkalmazottak is a magukévá tették. Az osztrák kormány, melynek élén akkor a szocialdemokrata Renner állt, túrte ezt a mozgalmat, amellyel titokban valószínűleg rokonszenvezett is és arra az álláspontra helyezkedett, hogy társadalmi mozgalomról van szó, amelynek elfojtására a kormány semmit sem tehet. Így a bojkott június 20-án tényleg megkezdődött. A magyar kormány táviratot küldött Amsterdamba, amelyben figyelmeztetett rá, hogy a hírek, amelyekre a szakszervezetek központja bojkotthatározatát alapította, vagy valótlanak, vagy félreértéseken alapulnak. Utalt arra, hogy a magyar kormány mindent megtett, hogy a rendet az országban fenntartsa. Nem tagadta ugyan, hogy a forradalmak és a kegyetlen békekötés folytán bizonyos erős erkölcsi megrázkódtatás mutatkozik az emberekben, de határozottan kijelentette, hogy a maga részéről mindent megtett és meg fog tenni a rend fenntartására és a személyes biztonság garantálására. A bojkottmozgalom nem megkönnyítené, hanem megnehezítené ezt a munkát. A távirat felett azonban a Szakszervezetek Központja napirendre tért.

A bojkotthatározatban a nemzetközi szocialdemokrácia első ízben kísérelte meg, hogy a szervezett munkások segítségével nyomást gyakoroljon valamely állam belső politikájára. A kísérlet eléggé kedvező viszonyok között folyt le, nemcsak azért, mert ebben az időben a szocialdemokrata pártok a külföldi országokban mindenütt igen nagy befolyásúak voltak, hanem azért is, mert éppen a Magyarországgal szomszédos államoknak olyan kormányaik voltak, melyek mindennek örültek, ami Magyarországot gyengíthette vagy itt zavarokat támaszthatott. Ennek ellenére a kísérlet teljes kudarcba fult. Renner osztrák kancellár június 25-én felajánlotta közvetítését a bojkott megszüntetése érdekében és Bécsbe hívta az amsterdami központnak Fim-

men nevű főtitkárát. A magyar kormány arra a helyes álláspontra helyezkedett, hogy nem folytathat tárgyalásokat a szocialdemokrata szakszervezetek nemzetközi központjával, megbízta azonban bécsi követét, hogy Fimmen urat világosítsa fel a magyar helyzetről. Ez június 28-ika és 30-ika között Renner kancellár jelenlétében meg is történt. Fimmen, amikor a találkozás után elbúcsúzott, megnyugodottnak látszott és a hírlapokban közzétett egyik nyilatkozatában csak annak a reményének adott kifejezést, hogy a magyar kormánynak a rend helyreállítására irányuló akciója valóban célt is érjen. Amsterdamban azonban június 7-én mégis kimondták a bojkott folytatását.

A bojkott kényelmetlen volt, de nem változtatta meg lényegesen az életviszonyokat Magyarországon. Több kellemetlenséget okozott a bojkottáló országoknak, mint a bojkottált Magyarországnak, amely az utolsó években ennél nagyobb csapásokhoz volt hozzászokva. Különösen Bécsben érezhető hiány és jelentékeny drágulás állt be gyümölcsben, veteményekben és húsban. A bojkott nem is volt teljes. A jugoszláv és román munkások egyáltalában nem vettek benne részt, a csehek csak részben. Egészen komolyan csak az osztrák szocialisták kezelték a bojkottot, de mikor észrevették, hogy ennek levét elsősorban ők isszák meg és hogy a csehek egyenesen kihasználják a helyzetet és a Magyarországból kiszorult osztrák árukat cseh árukkal kezdik pótolni, ők is jobb belátásra jutottak. Lassanként felülkerekedett a belátás, hogy a bojkottthatározat elhibázott lépés volt. Mind több hang vált hallhatóvá, kivált Bécsben, a bojkott megszüntetése mellett és amikor az augusztus 4-én végetért, még a szocialdemokrata lapok is megvallották, hogy az akció vereséggel végződött.

Csak a bojkott megszüntetése után folyt le annak a bizottságnak működése, amelyet a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal a munkásság helyzetének megvizsgálására Magyarországra kikül-

dött. A bizottság szeptember 10-én fejezte be működését, amelyről nyomtatásban is közzétett jelentésben számol be. Kiténik belőle, hogy a szocialdemokrata szakszervezetek a proletárdiktatúra bukása óta tényleg erősen visszafejlődtek, de ezt a bizottság sem tulajdonítja annak, hogy a kormány a mozgalmat erőszakosan elfojtotta volna. A politikai események voltak azok, amelyek lényeges befolyást gyakoroltak a szakszervezetek taglétszámára. 1913-ban 107.488 tagjuk volt, 1915-ben a háború közepén, csak 43.381. A háború vége felé a taglétszám ismét emelkedett és 1917-ben a szakszervezeteknek már 215.222 tagjuk volt. Ettől kezdve a taglétszám rohamosan felszökött. 1918-ban már 721.437-re emelkedett és tetőpontját érte el 1919 második negyedében, a proletárdiktatúra alatt, amikor a szakszervezeteknek 1.422.420 tagjuk volt. Ezt megmagyarázza az a körülmény, hogy ebben az időben bizonyos élvezeti cikkek kizárólag a szakszervezeti tagoknak voltak fenntartva, úgy, hogy mindenki ide tudott. A proletárdiktatúra bukása után ez a szám megint leesett, az 1919. év harmadik harmadában 452.670-re és ez év végéig 212.408-ra, ami még mindig majdnem kétszerese a háború előtti taglétszámnak. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal küldöttsége beszámol azokról a felvilágosításokról, amelyeket kormánytól, munkásoktól és munkaadóktól kapott. Következtéseket a bizottság tagjai nem vontak le. A jelentésükben foglalt anyag azoknak, akik a magyar viszonyokat nem ismerték, aligha adott áttekinthető képet a helyzetről. De alig volt alkalmas azoknak a vádaknak elosztatására, amelyek a szocialdemokrata szakszervezetek mozgási szabadságának állítólagos megnehezítése miatt a külföldön elhangzottak, sőt a szocialista lapok olyan részleteket idéztek belőlük, amelyek ezeket a panaszokat megerősíteni látszottak. Ebből a szempontból talán jobb lett volna a küldöttséget ide nem hívni. Azóta különben már tudjuk, hogy más országok, amelyek pedig nem is mentek át a bolsevizmuson,

sokkal radikálisabban bántak el a maguk szocialdemokráciájukkal, — ezekkel összehasonlítva a magyar gyakorlat enyhe volt még a proletárdiktatúrát követő első időkben is.

A Simonyi-Semadam-kormány gyengesége a nemzetgyűlésen mind szembetűnőbb lett. A kormány nemcsak kifelé, de benn a nemzetgyűlésben sem tudott tekintélyparancsolóan fellépni. Megesett, hogy a belügyminiszter és az igazságügyminiszter nyílt üléseken szembekerültek egymással. Mindenki elismerte a kormány jószándékait, de jószándékkal egyedül egy országot nem lehet kormányozni. Mikor június 4-én aláírták a trianoni szerződést, az erős kormány megalakításának egyik akadálya elhárult. Nem kellett többé attól tartani, hogy értékes emberek lejárják magukat, mert őket fogják felelőssé tenni a békeszerződés aláírásáért. Mindenki tisztában volt vele, hogy a kormányt fel kell váltani, de ezzel várni akartak a június végére kitűzött tiszántúli választások befejezéséig. Valószínű volt, hogy ezek a választások meg fogják erősíteni a kisczardapártot és annak abszolút többséget fognak adni a nemzetgyűlésen. Ez az eshetőség sokaknak nem volt kellemes, mert tartani kellett attól, hogy a kisczardapárt, kivált a birtokpolitika terén, radikális reformokra fogja magát elhatározni. Részben ez az aggodalom, főleg azonban a folytonos pártharcok kiküszöbölésének általános érdeke bizonyos tisztítási és tömörülési folyamatot eredményezett. A keresztény-nemzeti párt már április 12-én megszabadult megbízhatatlan és külön utakon járó elemeitől, amennyiben Friedrich István négy társával kilépett. Ugyancsak április közepén külön pártcsoport is alakult, amely programjába vette a két nagy párt egységes párttá való összeolvasztásának előkészítését. Április 23-án 23 képviselő felhívást bocsátott ki ebben a tárgyban, közöttük volt Klebelsberg Kunó gróf, Beniczky Ödön, Czettler Jenő, Hegyeshalmy Lajos, Herrmann Miksa, Kenéz Béla, Pallavicini György őrgróf, Sigray Antal gróf és Teleki Pál gróf.

Mivel e felhívásnak nem volt visszhangja, május 17-én 19 képviselő, 11 keresztény-nemzeti párti, 7 kisgazdapárti és egy pártokívüli külön pártként szervezkedett meg Klebelsberg vezetése alatt. Az egységesítésre irányuló mozgalom ilyformán egyelőre csak újabb párt alakulására vezetett. De azért hozzájárult a pártfuzió gondolatának megérleléséhez.

A tisztántúli választásokban a kisgazdapárt valóban jelentékeny eredményeket ért el. Befejezésük után a nemzetgyűlésen a Kisgazdapárt 91, a Keresztény-Nemzeti párt 59, a Klebelsberg-féle disszidensek csoportja 19, a Friedrich-párt 7, a Független Kisgazdapárt 7, a Nemzeti Demokratapárt 4, a Nemzeti Munkáspárt 2 és a Keresztényszocialis Gazdasági párt 1 taggal volt képviselve, míg 17 képviselő — köztük Apponyi és Bethlen — a pártokon kívül állt. Június 27-én azután Simonyi-Semádam kormánya lemondott.

A kormányzó július 8-án Bethlen István grófot bízta meg azzal, hogy az új kormány megalakítása ügyében tárgyalásokat folytasson. Bethlen az újabb politikai nemzedék legerősebb és legjelentékenyebb egyénisége volt. Az ország politikájának vezetésére szükséges képességek senkiben sem voltak olyan mértékben feltalálhatók, mint ő benne. Nem volt kifejezetten pártember és távol állt a pártok tülekedésétől, de mindkét pártban volt néhány barátja és sok híve. A pártokkal való tárgyalásokban, amelyeket első pillanattól kezdve „informatív jellegű”-nek mondott, határozottan hangoztatta a két nagy párt összeolvasztásának feltétlen szükségességét. Erről a tervéről pártközi tárgyalások folytak az ő vezetésével. Július 10-én tényleg egység jött létre a két párt között, hogy ezentúl közös vezetés alatt, mint egységes kormánypárt fognak működni. Erre Bethlen hozzáfogott az új kormány megalakítását célzó tárgyalásokhoz. Eleve kijelentette, hogy a minisztérium összeállítását kizárólag magának tartja fenn és nem egyezik bele abba, hogy a minisztereket, úgy amint

ez eddig történt, jóformán a pártok nevezzék ki. A kormányalakítással kapcsolatos személyi kérdésekben azonban a volt keresztény-nemzeti párt és a volt kisgazdapárt hívei ismét szembekeféltek egymással. A különbség csak az volt, hogy most ezek az ellentétek a kormánypárton belül ütköztek ki. Bethlen Haller Istvánt a vallás- és közoktatásügyi minisztériumból a népjóléti minisztérium élére, nagyatádi Szabó Istvánt pedig a földművelésügyi minisztériumból a közéleti minisztérium élére akarta állítani, amit nem csak ők, de személyes híveik is capitis diminutio-nak érezték. A legnagyobb ellenkezést azonban azzal váltotta ki, hogy a belügyi tárcát Tóth Jánosnak akarta juttatni, aki a külügyminiszternek kiszemelt Apponyi Albert legszűkebb környezetéhez tartozott, de egyik párthoz sem csatlakozott. A keresztény-nemzeti csoport Beniczky Ödönt, a kisgazdapárt Bottlik Józsefet szerette volna e minisztérium élén látni. Bethlen az előtt a választás előtt állt, hogy vagy meghajlik a pártok akarata előtt, vagy pedig lemond a kormányalakításról. Hogy inkább az utóbbi utat választotta, mint hogy a tárcák felett való alkudozások terére lépjen, az lényegesen emelte személyes súlyát és nem egy politikusnak öntudatára hozta a pártok személyes torzsalkodásainak káros voltát. Talán ez is volt Bethlen célja. Kormányalakítási kísérlete éppen azért, mert nem engedett, riktó világosságot vetett a nemzetgyűlés szellemére. Amíg csak elvi különbségeket kellett áthidalni és a különböző pártcsoportok által képviselt általános érdekeket összeegyeztetni, minden simán ment, mihelyt azonban a tárcák felosztása került szóba, a politikusok összevesztek és nem tudtak megegyezni. A politikai kérdések ebben a nemzetgyűlésben alárendelt szerepet játszottak, döntő szempont a politikusok részére a hatalom birtoka és a hatalomban való osztozkodás volt. Bethlen kísérletének eredménytelensége megvilágította ezt a helyzetet és ezzel gondolkodásra készítetett.

A pártok fuziója döntő befolyással volt a magyar politikai élet további kialakulására. A proletárdiktatúra megdöntését követő időben Magyarország újabb politikai fejlődésében első ízben állt elő olyan helyzet, amelyben megnyílt annak lehetősége, hogy Magyarország is áttérjen arra a kétpárt-rendszerre, amelyben a parlamentarizmus minden előnye legjobban érvényesül. Ahol valamely parlamentben két egymást a kormányon koronként felváltó párt áll egymással szemben, ott a kisebbségnek nagyobb a felelősségérzete, mert mindig számolnia kell azzal, hogy esetleg kormányra kerül és ilyenkor az ellenzéken tett esetleges demagóg kijelentései kellemetlenül feszélyezhetik. Viszont a többség, ha felelőssége tudatában lévő ellenzékkel áll szemben, amelynek kormányrajutása még nem jelenti a politikai özönvíz bekövetkeztét, nem találhat ürügyet arra, hogy a maga többségének örökkévalóságát a magasabb politikai erkölcsökbe ütköző mesterkélt eszközökkel is biztosítani igyekezzék. A háború előtti Magyarországon a politikai fejlődés mondhatlan kárára nem sikerült ezt a kétpárt-rendszert és az arra alapított politikai váltógazdaságot megteremteni: a politikai élet zavartalan folyása akkor egyetlen párt többségének állandó megtartásától függött. A forradalom Magyarországon talán másként játszódik le, ha ez az egy-pártrendszer a parlamentarizmust annyira nem kompromittálja, a bizalmat iránta annyira meg nem ingatja. De a háború előtt ez a rendszer érthető és talán elkerülhetlen volt. A pártok akkor a kiegyezéshez elfoglalt állásuk szerint csoportosultak, amelynek sértetlen fenntartását Magyarország és a monarchia érdekei megkövetelték. Akkor lehetett, sőt talán kellett is arra az álláspontra helyezkedni, hogy a kisebbség kormányrajutását minden módon meg kell akadályozni, mert hiszen az teljes felfordulást jelentene. Az új Magyarországon azonban a helyzet más volt. A proletárdiktatúra utáni időben kialakult két nagy párt közötti ellentétek nem voltak olyan mélyek, hogy

nagyon nagy különbséget tett volna, ha a kormány vezetése az egyik párt kezéből a másiknak kezébe megy át. Azok az akadályok, amelyek a kétpárt-rendszer útjában álltak, azok a kényszerűségek, amelyek a többség egyeduralmának fenntartására irányuló törekvéseket létrehozták, most nem álltak fenn. Most megvolt a lehetőség egészséges parlamenti váltógazdaság létrehozatalára.

A két pártnak Bethlen által keresztülvitt összeolvasztása a fejlődést elterelte ettől az iránytól. Ez némileg egyéniségével magyarázható meg. Voltak ugyan messzelátó politikai céljai, de ezek közé a magyar parlamentarizmus egészségesebb alapokra való fektetése, amely az ő szemében talán inkább csak elméleti követelmény volt, alig szerepelt. Egyébként a gyakorlati expediensek embere volt. Amit akart, az első sorban erős és állandó kormány volt, ezt pedig csak úgy vélte megvalósíthatónak, ha előbb a parlamentben erős és állandó többség jön létre. A magyar politikai élet különleges fejlődése talán tényleg nyújt is érveket e felfogás alátámasztására. Magyarország évtizedek óta egyetlen párt többségének állandóságához volt hozzá szokva és esetleg nehezen alkalmazkodott volna a parlamenti váltógazdaság rendszeréhez, amely a pártoktól sok önmegegyeztetést, türelmet és a parlamenti viták hangjának letompítását, tartalmuknak nagyobb tárgyilagosságát követeli meg. Mivel a magyar nemzetgyűlés pártjainak messzebbnyúló hagyományai alig voltak, attól is lehetett tartani, hogy a két párt mellett csak hamar újabb pártalakulások vagy pártszakadások révén további pártok fognak keletkezni, ami aztán a pártkoalíciókkal való rendszeren igen meddő kormányzást tehetné szükségessé.

Hozzájött ehhez még olyan további szempont is, amely különösen Bethlen István grófnál nagy súllyal eshetett latba. Ha ugyanis valóban az egyik nagy pártra kellett volna bízni a kormányt és a másik pártot ellenzékbe kellett volna szorítani, a

kormány csakis a kisgazdapárt kezébe kerülhetett volna, ennek egy része azonban a földreform kérdésében igen radikális álláspontot vallott, amelyet Bethlen nem tarthatott az ország érdekeivel összeegyeztethetőnek. Szüksége volt tehát a kereszténynemzeti pártban tömörült konzervatívabb elemekre az agrárdezagógia ellensúlyozása érdekében. Bethlen politikája, amely nagy és egységes többségpárt létesítésére irányult, megfelelt különben a kor szellemének is. Bizonyos értelemben előfutárja volt e tekintetben az olasz fasizmus és a német nemzeti szocializmus eszmekörének, azzal a különbséggel, hogy Magyarországon ez a fejlődés nem forradalmi talajon, hanem a régi hagyományok alapján békés egyetértéssel és ezért minden túlzás, kinövés és kilengés nélkül honosodott meg olyan alakban, amely a parlamentarizmus intézményével teljesen összeegyeztethető volt. Lehet, hogy ennek köszönhetjük, hogy a diktatórikus kormányzás eszméje Magyarországon nem tudott eddig gyökeret verni. De azért fennmarad azok aggodalma is, akik tartanak tőle, hogy az 1920-ban megalapított párturalom válságos pillanatokban újból megbosszulhatja magát.

Amikor Bethlen július 15-én visszaadta a kormányalakításra kapott megbízást, a kormányzó Teleki Pál grófit szemelte ki miniszterelnöknek és ez 19-én megalakította a maga kabinetjét. A régi kormányból megtartotta Korányi Frigyes báró pénzügyminisztert, Haller István vallás- és közoktatásügyi minisztert, Bénárd Ágost népjóléti minisztert, nagyatádi Szabó István közéletelmzési minisztert, sokorópátkai Szabó István kisgazdaügyi minisztert és Bleyer Jakab nemzetiségi minisztert. A belügyi tárca Ferdinándy Gyula, a honvédelmi tárca Sréter István, az igazságügyi tárca Tomcsányi Vilmos Pál kezébe került. Rubinek Gyula a kereskedelemügyi és a földművelésügyi tárcát egy ideig egyidejűleg vezette, de megállapodás létesült, hogy a földreformjavaslat feletti döntés után nagyatádi Szabó István fogja a föld-

mívelésügyi tárcát átvenni, ami augusztus 17-én meg is történt. Az ennek folytán megüresedett közéletmezői minisztériumot Vass József vette át. A külügyeket egy ideig Teleki miniszterelnök maga vezette, majd szeptember 22-én Csáky Imre grófnak adta át ezt a tárcát. A Teleki-kormány bő, minden részletre kiterjedő programot adott, amelynek főpontja a jogrend teljes helyreállítása volt. Ez volt az a történeti feladat, amelyre Teleki vállalkozott és ezt sikerrel meg is oldotta. A jogrend helyreállítása az ő nevéhez fűződik.

Teleki Pál gróf volt a proletárdiktatúra bukása óta az első miniszterelnök, akinek nem miniszterelnöki pozíciója adta meg a tekintélyt, de aki a maga személyes tekintélyével erősítette meg a miniszterelnöki állást. Ezt a tekintélyt még a proletárdiktatúra elleni mozgalmakban, kivált mint a szegedi kormány tagja szerezte meg, ahol tetterőről, találékonyságról és símulékonyságról tett tanubizonyságot. Tudós volt a maga szakmájában, a földrajzban, de szaktudományában is nem elvont ismereteket, hanem az élet folyását megmagyarázó eszmekepcselatokat keresett. Még kevésbbé volt a politikiákában az elvont elgondolások embere. A tudományból és professzorságból mégis belevitt valamit a politikába is: azt a szokást, hogy a felvetődő problémákat minden oldalról, az érvek és ellenérvek gondos figyelembevételével latolgassa. Ezért gyakran egyszerű megismerésekhez is tekervényes eszmemeneteken keresztül jutott. De ezzel a sajátságosságával kapcsolatos nagy nyugalma is, amelyet kényes helyzetekben tanusított. Belső hév ritkán nyilatkozott meg benne. Érvelése mindig hűvös, tárgyilagos volt. Az indulatokra appellálni sem nem akart, sem nem tudott. Személyi tekintélyét fokozta a trianoni szerződés előkészítésében kifejtett értékes működése. A magyar békeküldöttség lelke és legnagyobb munkaereje volt, telve mindig új ötletekkel arról, hogy mint lehetne a magyar álláspontot szemléltetőbbé tenni. A békeküldöttség legszebb jegyzékében,

amely a Magyarország területi épségének fenntartása mellett szülő érveket sorakoztatta fel és amelynek Apponyi nagy forma-érzéke és idegen mentalitások befogadására való rendkívüli képessége adta meg végső alakját, egyes legértékesebb részek, azok, amelyek a régi Magyarország föld- és vízrajzi egységére vonatkoznak, kétségkívül Telekitől származnak. A személyes érintkezésben megvolt benne az a közvetlenség és nyájasság, amely a parlamentek tagjait mindég kedvezően hangolja a miniszterekkel szemben. Talán túlzás volna azt állítani róla, hogy népszerű volt, de kedvelték, becsülték és kifejezett ellensége alig volt. Mozgékony, rugalmas és simulékony elméje mindig talált valami ösvényt, amelyen az eléje tornyosult nehézségeken keresztüljutott. De nem volt azok közül való, akik megelégednek vele, ha kikerültek valamilyen nehézségből. Megvolt benne a becsvágy és amint bebizonyította, az erő is, egyes fontos kérdéseket egész személyiségének latbavetésével bátran megoldásra vinni.

Telekit igen szoros személyes barátság fűzte Bethlenhez. Azok közé tartozott, akik az ország politikájának vezetését legszívesebben Bethlen kezében látták volna. Talán ritkán esett meg, hogy miniszterelnök állandóan igyekezzék annak útját egyengetni, akikben utódját látta és akit állandóan igyekezett rábeszélni, hogy lépjen az ország élére. Teleki valóban ezt tette. De ha így némileg Keresztelő Szent János szerepét is játszotta az eljövendő Messiással való vonatkozásban, szerepe ebben nem merült ki. Az eddigi kormányok azért voltak helyükön, mert kellett lennie valamilyen kormánynak, míg az antant elismeri Magyarországot, míg a románok kimennek, míg az ország népessége kinyilvánította a választásokon a maga akaratát stb. Teleki volt a forradalmak óta az első miniszterelnök, aki nemcsak azért foglalta el helyét, mert kormánynak kell lennie, hanem azért, mert egyénileg vártak tőle valamit. És nem hiába várták. A jogrend teljes helyreállítása Teleki idejében fejeződött be. Ő vetett véget az

egyéni akcióknak és erőszakoskodásoknak, amelyek oly sokáig izgalomban tartották Magyarországot és a külföld közvéleményét.

A nemzetgyűlés a Teleki-kormány vezetése alatt több törvényt hozott, amelyek nagy részben magukon viselik a kor áramlatainak bélyegét. A legfontosabb ezek között az 1920. évi 36-ik törvénycikkbe iktatott földreform volt, amely az államnak megadja a jogot arra, hogy vásárlás vagy kényszermegváltás útján ingatlanokat szerezzen, hogy azokat rendelkezésére bocsáthassa azoknak, akik a föld megművelésére képesek és hajlandók is volnának, de Magyarország egészségtelen birtokmegosztása folytán földhöz nem juthatnak. Egy másik törvény, az 1920. évi 25-ik törvénycikk, kimondja, hogy az egyetemekre felvehető hallgatók számát minden évben a közoktatásügyi miniszter állapítja meg, figyelemmel arra, „hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók között lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát“. A törvény célja az volt, hogy lehetőleg megakadályozza a szellemi proletariátus túlságos elszaporodását, mert hiszen ez az az alakul, kik főiskolai tanulmányaik befejezése után nem tudnak megélhetésüket biztosító foglalkozásban elhelyezkedni, ami pedig a megkisebbitett Magyarországon fokozott nehézségekbe ütközött. A felvehető hallgatóknak a népfajok arányában való megállapítása (numerus clausus) még külön azt a célt szolgálta, hogy a zsidó szellemi proletariátus ne növekedjék meg túlságosan, mert ezt tekintették bizonyos joggal az elmult forradalmi korszak előkészítőjének és főmozgatójának. Sok vitára adott alkalmat a vagyon, az erkölcsiség és a személyiség hatályosabb védelméről szóló 1920. évi 26-ik törvénycikk is, amely megengedi a botbüntetés alkalmazását olyan esetekben, amikor a bíróság úgy találja, hogy egyes taxative felsorolt bűncselekmények esetében „tekintettel az elítéltnak a cselekmény elkövetésében megnyilvánuló megátalkodottságára, durva erősza-

kosságára, mértéktelen nyerészkedési vágyára vagy mások érdekei iránti lelketlen érzéketlenségére“ a büntetés célja más módon el nem érhető. Ezt a törvényt sokan nem tartották összeegyeztethetőnek a haladó kor szellemével. Valójában a testi fenyítéket alkalmazzák pl. Angliában is, sőt kegyetlenebb alakban, mint ahogyan azt a magyar törvény szabályozta és ott ma is túlnyomó az a vélemény, hogy bizonyos, különös brutalitásra valló bűncselekményektől a testi fenyíték minden más büntetésnél jobban ijeszti el a bűnösöket. De joggal kifogásolható, hogy a magyar törvény a botbüntetést túlságosan kiterjesztette, különösen a kereskedelmi életben előforduló bűncselekményekre is, mint pl. a csalásra, csalárd és vétkes bukásra, uzsorára, árdrágításra stb. A törvény különben csak egy évre szól és ez alatt ez idő alatt a magyar bíróságok a botbüntetés alkalmazását egyetlen esetben sem rendelték el. A törvény csak gesztus maradt, ez a gesztus pedig koncesszió volt, amelyet a kormány a zsidóellenes áramlatoknak tett. Október 3-án a kormány elrendelte az 1914 óta Magyarországra bevándorolt zsidók kiutasítását is, amely rendszabály azonban nem lett valami különös szigorúsággal végrehajtva.

A közéletnek a zsidók és szocialdemokraták elleni irányzata különben a nemzetgyűlésen ellenzéssel is találkozott. Július végén Gaál Gaszton óvott az e téren mutatkozó túlzásoktól, amelyek szerinte „csődbe viszik az országot“. Andrássy Gyula gróf pedig arra kérte a nemzetgyűlés tagjait, ne mondják, hogy minden zsidó vagy szocialdemokrata vagy a munkásszervezetek tagja megbízhatlan. Szerinte ez bűn volna, mert a vizály magvát hintené el és Magyarországon nem konszolidációt, de dekomponálást eredményezne. Ezeknek a felszólalásoknak azonban azokra, akik az „egyéni akciókat“ irányították és végrehajtották, kevés hatásuk volt.

Július 27-én körülbelül tíz fiatal ember, nagyjából 19—

20 évesek, behatolt a Lipót-körúton lévő Club-kávéházba. Az ott talált vendégeket gumibotokkal és bőrszíjakkal ütlegelték, egy bankigazgatót az utcán agyonszúrtak, egy ügyvédet súlyosan megsebesítettek. A nemzetgyűlésen ezúttal Bottlik József adott kifejezést az eset miatti felháborodásának. Az állami rend felforgatására irányuló szándékot látott az ilyen bűncselekmények folytonos megismétlődésében, amely szerinte csak azért lehetséges, mert hasonló régebbi bűncselekmények megfelelő megtorlásban nem részesültek, mert a rendőrség nem áll feladata magaslatán és mert túlságosan szabad teret engednek mindenfajta veszélyes izgatásnak. Teleki gróf miniszterelnök válaszában az ilyen eseteket a hazaárulással egyértelműeknek mondta és kijelentette, hogy a kormány be fogja bizonyítani a rend fenntartására való képességét. Megígérte a rendőrség újjászervezését is. Ezúttal ez a kormánykijelentés nem is maradt pusztá ígéret. Néhány nappal később a kormány Mattyasovszky főkapitány helyébe az erélyeskezű Nádosy Imrét nevezte ki főkapitánynak és kinyomoztatta a Club-kávéházban történt bűncselekmények tetteseit. Ezek statáriális bíróság elé kerültek, amely a főbűnösöket (Illy és Rigóczy) 12—13 évi, a többieket szintén többévi fegyházra ítélte. De ez sem hatott elriasztóan. Szeptemberben bevették a Nemzeti Demokrata Párthoz tartozó Ugron Gábor ablakait. Október elején két katonai nyomozó lakásáról elhurcolt egy Landau nevű borkereskedőt, állítólag azért, mert kémkedés gyanújában állt, valójában azonban azért, hogy őt megzsarolják. Előbb a Kecskemét melletti Izsákra vitték, onnan pedig Budapestre hozták, ahol egy előkelő állami középület pincéjében állítólag vallatták, valójában azonban zsarolták és végül ott vagy felakasztották vagy öngyilkosságba kergették. Ezt az esetet Rupert Rezső hozta szóba a nemzetgyűlésen. Az ügy kétségkívül nem volt politikai természetű, mert nyilván közönséges rablásról és zsarolásról volt szó. A kormány is ennek minősítette.

Politikai jelleget az adott neki, hogy katonai nyomozók, tehát a hadsereggel szoros érintkezésben álló személyek, ilyen büntettet egyáltalában elkövethettek, hogy módjukban állt ehhez hivatalos személyeket és hivatalos helyiségeket igénybe venni és bűncselekményeiket jóformán a hatóságok szeme előtt elkövetni, anélkül, hogy ezek ezt észrevették, vagy ha észrevették, megakadályozták volna. Az ilyen esetek rendkívüli módon felizgatták a közvéleményt, amely különben is mindenféle, ismeretlen oldalról terjesztett rémhír hatása alatt állt. November 8-án az Ébredő Magyarok Egyesülete tagjainak egyes csoportjai behatoltak a Lipótvárosi Kaszinóba, a Központi Demokrata Körbe és más hasonló társas egyesületekbe. Vagonlakókat hoztak magukkal, bútorkocsin odaszállították ingóságaikat és 20—30 embert beszállásoltak a klubokba. A Terézváros és Erzsébetváros utcáit éjjel végigjárták és ólombotokkal többeket megsebesítettek. Mindezek az anarchikus tünetek elkerülhetlenné tették a legerélyesebb beavatkozást, amelyet november 9-én éjjelén egy újabb utcai vérengzés váltott ki.

Ennek áldozata Soltra rendőr volt, akit a Teréz-körúton lelőttek, mert védelmére sietett az egyik járóelőnek, akit 18—20 tiszti egyenruhát viselő egyén botokkal támadt meg. Miklós rendőrelőnök a halálra sebesült Soltra érdekében közbelépett, mire az állítólagos tisztek a Britannia-szállodába mentek, onnan új fegyverekkel tértek vissza és Miklóst is megtámadták. A nemzetgyűlésen másnap ismét Huszár Károly szólalt fel. Ha ez a tett nem talál azonnali megtorlást, mondotta, akkor minden állami tisztviselő és minden képviselő, aki belenyugszik abba, hogy megtorlatlan maradjon, éppen olyan bűnös, mint azok, akik a rendőrt lelőtték. A kormányt, így kiáltott fel, huszonnégy óráig sem tűrjük helyén, ha nem szerez elégtételt a megsértett jogrendnek bárkire való tekintet nélkül. A távollevő Teleki helyett Rubinek miniszter jelentette ki, hogy a kormány huszonnégy

órán belül rendet fog teremteni. Még aznap éjjel a kormány intézkedésére katonaság szállta meg a Britannia-szálloda környékét, kordont vont az épület körül és lezáratta az összes kapukat. Éjfélkor Nádosy főkapitány és Bartha katonai ügyész katonai és polgári tagokból alakított bizottsággal megjelentek a szállodában és végigkutatták az összes szobákat Soltra gyilkosainak kipuhatólására. A megejtett vizsgálat után 30 embert letartóztattak, akik közül csak négy volt katona, a többi jogosulatlanul használta a tiszti egyenruhát. A letartóztatottak között voltak Soltra gyilkosai is (Tőkés, Kiss, Kmetty). Hasonló akció folyt le két másik szállodában is, valamint a Mátyásföld melletti Ehmann-telepen, ahol az ú. n. Babarczy-különítmény feszkelte be magát. Ennek tagjai fegyveresen álltak ellen, úgy hogy egy gyalogezredet kellett ellenük kivonultatni. A harcban négy katona elesett. A különítmény tagjai közül harminchetet letartóztattak. Ugyanakkor a kormány újabb vizsgálatot rendelt el az Ébredő Magyarok Egyesületében és ennek működését egyelőre felfüggesztette. Elrendelte továbbá minden 1918 október óta létesült egyesületnek vizsgálat alá vonását és végül a nemzetgyűléssel törvényt fogadtatott el, amely a statáriumot a magánosok elleni erőszak, a magánlaksértés és a zsarolás büntetteire is kiterjesztette. A letartóztatottak legnagyobb részéről kitűnt, hogy illetéktelenül viselték a tiszti egyenruhát. Nagobbára volt katonákból és tisztekből kerültek ki, akiket az események folyása kivetett pályájukból és akik nem találtak a maguk számára megfelelő megélhetési lehetőséget.

Ez az erélyes fellépés most valóban eredményre vezetett. A rendszeres és mindennapos „egyéni akciók“ és kilengések véget értek, — a jogrend helyre volt állítva. Hogy ez lehetséges volt, az kétségtelen jele annak, hogy a kedélyek mindinkább megnyugodtak. Később egy ízben, az Erzsébetvárosi Kör ellen elkövetett merénylet idejében, a bolsevizmus által felidézett hullám-

verésnek ugyan még egy utolsó, elkésett, piszkos hulláma söpört végig Magyarországon, — de ez már nem tudta megbontani a konszolidáció folyamatát.

Novemberben a kormány kénytelen volt a nemzetgyűléstől a trianoni szerződés törvénybeiktatását kérni. Amikor ez megtörtént, Teleki beadta lemondását, de a kormányzó azt nem fogadta el. Pár nappal később azonban ez a lemondás mégis elkerülhetlenné vált.

A nemzetgyűlés december elsején Korányi pénzügyminiszternek egy a Pénzintézeti Központtól szóló törvény módosításáról szóló javaslatát tárgyalta, amelynek egyik rendelkezése kimondta, hogy a törvényhozás újabb intézkedéséig új pénzintézet nem létesíthető. Ezt az intézkedést Ereky Károly megtámadta azzal az akkori időben tetszetős érveléssel, hogy annak elfogadása megakadályozná új keresztény pénzintézetek létesítését, míg a régi zsidó kézben lévők megmaradnának. Amikor szavazásra került a dolog, a nemzetgyűlés többsége a pénzügyminiszter ellen döntött, mire Korányi lemondott. A kormány szolidárisnak jelentette ki magát vele és másnap Teleki bejelentette a nemzetgyűlésnek az egész kormány lemondását. A kormány elkedvetlenedése érthető volt. A júliusban véghezvitt pártegyesülés, amelyet a nemzetgyűlés egyik tagja „heterogén elemek vadházasságának“ nevezett, akkor még nem vezetett valóságos egységre a kormánypártban. Az ellentétek a párton belül éppen olyan élesek voltak, mint azelőtt ama két párt között, amelyek összeolvasztásából a kormánypárt megalakult. Elvi nézeteltérések, kínos fegyelmetlenség, személyes összetűzések állandóan zavarták úgy a párt és kormány, mint a párt egyes csoportjai közötti viszonyt. Ez állapot alatt egyaránt szenvedett a nemzetgyűlés és a kormány tekintélye. Fokozta a nehézségeket, hogy abban az időben a legitimista és a szabadkirályválasztó elemek is élesen szembekerültek egymással.

Mivel Bethlen gróf a kormányalakítást barátainak, köztük Teleki Pál grófnak, minden rábeszélése ellenére nem akarta elvállalni, sőt, hogy kitérjen esetleges megbízatása elől, el is utazott Budapestről, a kormányzó 1920 december 13-án újból Teleki Pál grófot bízta meg a kormányalakítással. Kormányának régi tagjai közül Teleki megtartotta Ferdinándy, nagyatádi Szabó István, Tomcsányi és Bénárd minisztereket. A pénzügyi tárcát Hegedüs Lóránt, a honvédelmit Belitska Sándor, a vallás- és közoktatásügyit Vass József, a kereskedelmit Hegyeshalmy Lajos vállalta el. A külügyi tárcát eleinte Teleki maga látta el, majd 1921 január 18-án, az akkoriban Magyarország és Ausztria között folyt kereskedelmi szerződési tárgyalások befejezése után, Gratz Gusztáv vette azt át.

Karácsonykor a kormányzó széleskörű amnesztiát adott a rendkívüli időkkel kapcsolatos bűncselekmények elkövetői részére. Amnesztiában részesültek: a Károly-kormány idejében elkövetett cselekmények miatt elítélt személyek, ha büntetésük öt évnél hosszabb időre nem szólt, a proletárdiktatúra idejében előfordult bűncselekmények elkövetői, ha azok távol álltak a bolsevista eszmevilágtól és csak létérdekük védelmében vagy erkölcsi ítélőképességük hiányossága folytán követték el a terhükre rótt cselekedeteket és végül a proletárdiktatúra bukása és a nemzetgyűlés összeülte (1920 február 16) közötti időben a proletárdiktatúra feletti elkeseredésben keletkezett bűncselekmények elkövetői. Ezzel megtörtént a forradalmi időszak büntetőjogi likvidálása is.

Vége.

FORRÁSOK

Az októberi forradalom korát több az akkori eseményekben résztvevő politikusnak emlékirataiból ismerjük. Ezekhez tartoznak: JÁSZI OSZKÁR: (*Revolution and Counterrevolution in Hungary*), GARAMI ERNŐ: (*Forrongó Magyarország*), BÖHM VILMOS: (*Két forradalom tűzében*), gróf BATHYÁNY TIVADAR: (*Für Ungarn gegen Hohenzollern*) JÓZSEF FŐHERCEG tábornagy: (*A világháború amilyenek én láttam VII. kötet: Tirol védelme és az összeomlás*) és DIETZ KÁROLY: (*Októbertől augusztusig*). Ezek az emlékiratok többnyire védőiratok, amelyeket szerzőik saját álláspontjuk igazolására írtak. Az akkori eseményeket ismerteti továbbá DOBERDÓI BREIT JÓZSEF: „*A Magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története*” című háromkötetes munkájában. Ez a munka kivált a hadsereg szétzüllesztésének és az ország katonai megszállásának okmányokra támaszkodó hiteles leírását adja, de a politikai eseményeket is érinti. BALLA ANTALNAK: „*Az összeomlás és a forradalmak*” című tanulmánya, amely a Légrády-féle „Magyar Országgyűlés Története”-ben jelent meg, ennek a kornak eseményeit inkább okos széljegyzetekkel kíséri, mint leírja. Azt a propagandát, amelyet az antant a világháborúban a nemzetiségi ellentétek kihasználásával Ausztria és Magyarország szétbontása érdekében folytatott, leírja SIR CAMPBELL STUART: „*The Secrets of Crewe House*” c. munkájában. Ugyanerre a témára vonatkozik JAN OPOČENSKY: „*Der Untergang Österreichs und die Entstehung des czechoslowakischen Staates*” című munkája. A paduai fegyverszünet létrejöttét ismerteti emlékirataiban ARZ BÁRÓ: („*Zur Geschichte des Grossen Krieges*”); a Károly királlyal kapcsolatos eseményeket jól adja elő DR. LAJOS IVÁN: „*IV. Károly király élete és politikája*” című művében. Horvátország elszakadását kimerítően mutatja be BAJZA JÓZSEF: „*A magyar-horvát unió felbomlása*” című munkájában; a tótok elszakadását ismerteti STEIER LAJOS: „*A turócszentmártoni deklaráció*” című cikkében (Magyar Szemle, 1928 február); a románok elszakadását Szász ZSOMBOR: „*A gyulafehérvári rezolúciók*” című cikkében (Magyar Szemle, 1928 december) és „*The Minorities in Roumanian Transsylvania*” című könyvének első fejezetében; a szászok elszakadását tárgyalja TEUTSCH FRIGYES: „*Geschichte der Siebenbürger Sachsen*” című munkájának negyedik kötetében, amely a Mackensen-féle hadsereg visszavonulását is érdekesen ismerteti. Az antantíróknak a fegyverszüneti szerződésekről szóló kritikájára nézve I. TEMPERLEY: *History of the Peace Conference*. Az eckartsau nyilatkozat létrejöttét ismerteti WLASICS GYULA az Uj Magyar Szemle 1921 júniusi számában megjelent: „*Az eckartsau nyilatkozat*” című cikkében.

NYÉKHEGYINEK a szövegben említett, a páduai fegyverszüneti tárgyalásokra vonatkozó nyilatkozatát a Pester Lloyd 1919 november 24-iki száma közli.

A proletárdiktatúrával foglalkoznak Jászi, Garami, Böhm és Dietz fennebb említett emlékiratai. — Legkimerítőbben foglalkozott a magyar proletárdiktatúra céljaival, módszereivel és kísérleteivel „A bolsevizmus Magyarországon” című munka, amelyet ANDRÁSSY GYULA gróf, BERZEVICZY ALBERT, MATLEKOVITS SÁNDOR és WLISSICS GYULA közreműködésével a jelen könyv szerzője és BALOGH JÓZSEF (mint a bizottság titkára) szerkesztettek és amely a Franklin Társulat kiadásában 1920-ban jelent meg. — Használtam továbbá a „NÉPSZAVA” című napilapnak a proletárdiktatúra alatt megjelent számát és a TANÁCSOK ORSZÁGOS GYŰLÉSÉNEK (1919 JÚNIUS 14—JÚNIUS 23) NAPLÓJÁT” (eredeti és átjavított szövegben). A vörös terrort hivatalos jelentések és bírói ítéletek alapján ismerteti VÁRY ALBERT koronaügyész-helyettes: „A vörös uralom áldozatai Magyarországon” című, két kiadást ért munkájában. A Cserny József és terrorista társainak bűnyűgyében hozott ítéletet kiadta külön füzetben STOCKER ANTAL kúriai bíró, a főtárgyalás volt elnöke: „A nagy per” cím alatt. (A MOVE-könyvtár első füzeté). Külön füzetben jelent meg VÁRY ALBERT dr.-nak a Cserny-pörben tartott vádbeszéde (kiadta a Budapesti Hírlap könyvkiadóvállalat) és ACÉL IMRE főügyész-helyettesnek a bolsevik népbiztosok bűnperében elhangzott vádbeszéde (Centrum-szervezet kiadása). Ugyancsak a vörös terrorral foglalkozik LÁBAY GYULA könyve: „Az ellenforradalom története” (Budapest, Életnyomda, 1922), akinek előadása azonban több tekintetben eltér a Váry által közölt hivatalos adatoktól és nyilván más forrásokon alapszik. A könyv részletesen írja le azokat a kínzásokat, amelyeknek a vörös terror áldozatai alá voltak vetve. Kun Béla személyével tárcaszerűen foglalkozik HERCEG GÉZA: „Kun Béla. Történeti grimasz” című könyvében (Általános Nyomda Könyv- és Lapkiadó r.-t., 1929). A budapesti polgároknak a bolsevizmus idejében való lelkiállapotának és életének érdekes leírása található BERZEVICZY ALBERT naplójában, amelyet a fent említett, e könyv írójának szerkesztésében megjelent gyűjteményes munka közöl és KOZMA MIKLÓS könyvében: „Az összeomlás, 1918—1919”. A vörös háborút BREIT JÓZSEF írja le, még pedig a románok elleni háborút rengeteg okmány közlésével már említett könyvében, a csehek elleni háborút a Gratz-féle gyűjteményes munkában. Az utóbbiban jelent meg LAKATOS és FLEISCHHACKER kitűnő leírása a vörös hadsereg vezetőségéről.

A bécsi komité működésének ismertetésében saját feljegyzéseimen kívül még VÖRNLE JÁNOS-nak tanulmányát használtam fel, amely erről a tárgyról a szerkesztésemben megjelent gyűjteményes munkában látott napvilágot. Az aradi és szegedi ellenkormányok működését kimerítően tárgyalja KELEMEN BÉLA: „Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez” című munkájában (Szeged, 1923), amely Kelemen naplójegyzetein kívül e kor megvilágításához szükséges okmányokat is közli és amely rendkívül sok érdekes adalékot tartalmaz a szegedi kormány történetéről. Figyelmet érdemel ANTAL ISTVÁN-nak cikke is: „A szegedi kormány utolsó napjai” (Magyar Szemle, 1929

augusztus), amely e folyóirat szeptemberi számában ÉBER ANTAL-nak adott alkalmat bizonyos polemikus megjegyzésekre, amelyekre Antal az említett folyóirat októberi számában válaszol. A Smuts-féle Budapesten tett látogatást pontosan írja le az egyik jelenvolt, HAROLD NICOLSON, a „*Peacemaking 1919*” című könyvében. Hogy a szegedi kormányznak az antant által való elismertetését cseh részről ellenezték, az kitűnik Mr. DAVID HUNTER MILLER amerikai diplomatának naplójából, amelynek Magyarországot érdeklő részét Czákó István adta ki: „*How the Hungarian Problem was created*” címen. Ugyanerről CZÁKÓ ISTVAN: *Gyorsírói feljegyzések a trianoni béke létrejöttéről*. Magyar Szemle, 1930 március—április, 301, 391. oldal.

A proletárdiktatúra bukását és a Peidl-kormány erőszakos eltávolítását ismerteti KÁDÁR LEHEL: „*Az augusztusi puccs*” című tanulmánya, amely az Uj Magyar Szemle 1920 augusztusi számában jelent meg. A békekonferencia legfőbb tanácsának ama üléséről, amelyben Foch marsallnak a bolsevista uralom megdöntésére tett katonai javaslatait Clémenceau leintette, Hunter Miller írja le Czákó által kiadott naplójában. A román megszállás eleven ismertetését találjuk BANDHOLTZ tábornok emlékirataiban: „*An Undiplomatic Diary*”.

A „fehér terror” néven ismert jelenségeket tárgyalja POGÁNY JÓZSEF: „*Der weisse Terror in Ungarn*” című munkájában, amelynek adatai azonban nem hiteldérmelők, túlzottak és egyszerűen visszaadják mindazt, amit a forradalom menekülte, igazat és hazugságokat összekeverve, a Magyarországon elkövetett atrocitásokról híreszteltek. Ugyanez áll JÁSZI már említett emlékiratairól. WEDGWOOD ezredes angol képviselőnek jelentése a fehér terrorról tárgyilagosságra törekszik ugyan, de szintén nem tudott elkerülni bizonyos túlzásokat és egyoldalúságokat. A nemzetgyűléssel kapcsolatos eseményeket a Légrády-féle már említett gyűjteményes munkában SZUDY ELEMÉR ismerteti: „*A nemzetgyűléstől az országgyűlésig*” című fejezetben, amelyen azonban, mivel röviddel az események után lett írva, erősen megérezhető a perspektíva hiánya. Egyébként az első nemzetgyűlés korszakának ismertetésében főleg az országgyűlési naplóra és a napilapokra voltam utalva.

A trianoni szerződésre vonatkozó magyar jegyzékeket összegyűjtve kiadta a magyar kir. külügyminisztérium: „*A magyar béketárgyalás. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről*” cím alatt. Az antant szempontjából ismerteti a szerződést CHARLES DANIELOU: „*Le traité de Trianon*” a francia kamara részére készült, de könyvalakban is megjelent és értékes bevezetéssel ellátott előadói jelentése. Az Ausztria és Magyarország felosztása tárgyában a világháború folyamán folytatott tárgyalásokat és agitációt ismerteti HORVÁTH JENŐ: „*A trianoni béke megalkotása, 1915—1920*” című munkájában. A békekonferencián a magyar határok megállapítására vonatkozó tárgyalásokat HUNTER MILLER ismerteti. (L. Czákó id. munkáját.) Sok érdekes adat van MASARYK: „*Weltrevolution*” és BENES: „*Der Aufstand der Nationen*” címen megjelent emlékirataiban. Masaryk fejtegetései a cseh és tót nép közti különbségről: „*Zur russischen Geschichte und Religionsphilosophie*” című munkájában (I. 259 és 263).

IDŐRENDI TÁBLA

AZ OKTÓBERI FORRADALOM

- 1918 október 23: A Nemzeti Tanács megalakulása.
1918 október 25: A Katonatanács megalakulása.
1918 október 25—26: Károly király Gödöllőn a kormányválság megoldásáról tárgyal.
1918 október 27: József főhercegnek homo regiusként való megbízatása.
1918 október 28: A „lánczídi csata”.
1918 október 29: Hadik gróf miniszterelnöki kinevezése.
1918 október 30: A Nemzeti Tanács kiáltványa a katonaság fellátására.
1918 október 30: A turócszentmártoni deklaráció.
1918 október 30—31. éjjel: A hatalom Károlyiék kezébe kerül.
1918 október 31: Tisza István gróf meggyilkoltatása.
1918 október 31: A Károlyi-kormány leteszi a hűségesküt.
1918 november 1: A kormány felmentést kér és kap a hűségeskü alól.
1918 november 2: A tisztikart felesketik a Nemzeti Tanácsra.
1918 november 3: A páduai fegyverszünet.
1918 november 7: A magyar kormány Belgrádban Franchet d'Espèrey tábornoknál.
1918 november 8: Linder hadügyminiszter lemondása, Bartha hadügyminiszter kinevezése.
1918 november 11: A csehek betörése.
1918 november 13: A románok betörnek Erdélybe és a jugoszlávok előnyomulnak.
1918 november 13—14: Jászi aradi tárgyalásai a románokkal.
1918 november 14: Az eckartsaui nyilatkozattal a király visszavonul.
1918 november 16: A köztársaság kikiáltása.
1918 november 19: Kun Béla megérkezik Budapestre.
1918 december 8: A románok átlépik a Marost.
1918 december 12: Tüntetés Bartha hadügyminiszter ellen. Batthyány lemondása.
1918 december 13: Bartha lemondása.
1918 december 16: Mackensen Budapesten.
1918 december 21: Lovászy lemondása.
1918 december 24: Az antant közli a csehszlovák határokat.
1918 december 24: A románok megszállják Kolozsvárt.
1918 december 29: A csehek megszállják Kassát.
1918 december 30: Festetics gróf hadügyminiszteri kinevezése.
1918 december 31: Pozsony megszállása.

- 1918 december 31: Berthelot Kolozsvárt és a semleges öv megállapítása.
- 1919 január 11: Károlyi köztársasági elnök lesz.
- 1919 január 17: A szociáldemokrata párt tiszta szocialista kormányt kíván, de visszavonja kívánságát.
- 1919 január 18: A Berinkei-kormány megalakulása.
- 1919 január 19: Az Ébredő Magyarok Egyletének megalakulása.
- 1919 január 20: Festetics bukása.
- 1919 január 23: A kommunisták feldűlják a Pesti Hírlap helyiségeit.
- 1919 január 28: A Munkástanács állást foglal a kommunisták ellen és a szociáldemokrata párt kizárja őket kebeléből.
- 1919 február 20: A Népszava előtti vérengés.
- 1919 február 21: Kun Bélát és társait letartóztatják.
- 1919 február 23: A békekonferencia nagytanácsa megengedi a románoknak az előnyomulást Arad—Nagyvárad—Szatmárig.
- 1919 március 1: A választások kiírása.
- 1919 március 20: A Vyx-féle jegyzék átadása.
- 1919 március 21: A hatalom átmege a kommunisták kezébe.

A PROLETÁRDIKTATÚRA

- 1919 március 24: Kun Béla kijelenti, hogy nem áll a területi integritás alapján.
- 1919 március 26: Az üzemek köztulajdonba vétele (szocializálás).
- 1919 április 2: A Tanácsköztársaság ideiglenes alkotmányának közvételése.
- 1919 április 4—5: Smuts tábornok Budapestén.
- 1919 április 7: Az első kommunista gyilkosság (Sárospatakon).
- 1919 április 8: A bécsi ellenforradalmi körök Garamival tárgyalnak.
- 1919 április 16: A románok Csucsánál támadásba lépnek.
- 1919 április 19: A rendszeres túszedés kezdete.
- 1919 április 20: Dobsa zászlós meggyilkolása.
- 1919 április 22: Stenczel és Nikolényi agyonlövétése.
- 1919 április 23: A két Hollán meggyilkoltatása.
- 1919 április 23: Az élelmezési zavarok kezdete: az első hústalan hét.
- 1919 április 23: Böhm a tiszántúli hadsereg főparancsnoka lesz.
- 1919 április 29: A két Návay meggyilkoltatása.

A FORRADALMAK UTÁNI IDŐ

- 1919 május 1: A románok elérik a Tiszát, átkelnek, de visszavonulnak.
- 1919 május 1: A szolnoki vérengzés.
- 1919 május 2: A bécsi bankgasse-i puccs.
- 1919 május 2: A proletárság általános mozgosítása.
- 1919 május 5: Az aradi ellenkormány megalakulása Károlyi Gyula vezetésével.
- 1919 május 6: A brucki puccskísérlet.
- 1919 május 20: A csehek elleni támadás kezdete.
- 1919 május 29: A szegedi kormány megalakulása.

- 1919 június 6: A nyugatmagyarországi vérengzés.
 1919 június 6: Kassa visszafoglalása.
 1919 június 7: Clemenceau első jegyzéke a cseh hadjárat befejezése érdekében.
 1919 június 13: Clemenceau második jegyzéke.
 1919 június 20: A duna-tiszaközi ellenforradalom leverése.
 1919 június 22: Pellé ultimátuma a cseh háború befejezése érdekében.
 1919 június 24: A budapesti ellenforradalom.
 1919 július 5: Károlyi Gyula gróf miniszterelnök lemondása.
 1919 július 12: A szegedi Ábrahám-kormány megalakulása.
 1919 július 20: A vörös hadsereg megtámadja a románokat.
 1919 július 21: Fery Oszkár és társainak meggyilkoltatása.
 1919 július 23: Cunninghame Böhmrel tárgyal a proletárdiktatúra likvidálásáról.
 1919 július 30: Kun elutasítja Cunninghame javaslatait.
 1919 július 31: Kun Béla bukása.
 1919 augusztus 1: Kun Béla szökése. A Peidl-kormány megalakulása.
 1919 augusztus 3: A románok bevonulása Budapestre.
 1919 augusztus 4: József főherceg érinkezésbe lép az ellenforradalmárokkal.
 1919 augusztus 5: Az antant kiküldi a tábornoki missziót.
 1919 augusztus 6: A Peidl-kormány eltávolítása.
 1919 augusztus 7: Az első Friedrich-kormány megalakulása.
 1919 augusztus 14: A második Friedrich-kormány.
 1919 augusztus 23: József főherceg az antant felszólítására visszavonul.
 1919 augusztus 24: A harmadik Friedrich-kormány.
 1919 október 20: Az antant Sir George Clerk-ot Budapestre küldi.
 1919 november 14: A románok kivonulnak Budapestről.
 1919 november 16: Horthy Miklós bevonul Budapestre.
 1919 november 16: A pártok megegyeznek Sir George Clerk-kal.
 1919 november 24: A Huszár-kormány megalakulása.
 1919 december 1: Clemenceau meghívja a magyar kormányt a béketárgyalásokra.
 1919 december 2: Az internálótáborok felállítására.
 1920 január 15: A szocialisták passzivitásba lépnek.
 1920 január 15: A békefeltételek átnyujtása.
 1920 január 21—26: Választások.
 1920 március 1: Horthy Miklós kormányzóvá való megválasztása.
 1920 március 14: A Simonyi-Semadam-kormány megalakulása.
 1920 május 5: A magyar békejavaslatok elutasítása és a végleges békefeltételek közlése.
 1920 június 4: A trianoni szerződés aláírása.
 1920 június 20: A Magyarország elleni bojkott proklamálása.
 1920 június 27: Simonyi-Semadam kormányának lemondása.

- 1920 július 8: Bethlen István gróf kabinetalakítással való megbízatása.
- 1920 július 10: Az egységes kormánypárt megalakulása.
- 1920 július 15: Bethlen visszaadja megbízatását.
- 1920 július 19: Teleki Pál gróf kormányának megalakulása.
- 1920 július 27: Club-kávéházbeli zavargások.
- 1920 augusztus 4: A bojkott vége.
- 1920 november 9: Soltra rendőr meggyilkoltatása.
- 1920 november 10: A Britannia-szálloda és az Ehman-telep kitzitogatása.
- 1920 december 24: Amnesztia.

NÉVMUTATÓ

- Ábrahám Dezső (Pattantus), a szegedi minisztérium elnöke 9, 50, 219
 Ágoston (Augenstein) Péter, népbiztos 96, 102, 185, 226
 Allizé Henri, bécsi francia főbiztos 206, 207, 224
 Alpári Gyula (Adler Mózes), népbiztos 100, 148
 Andrassy Gyula gróf 14, 16, 25, 188, 200, 206, 207, 209
 Anocskai András (Tóth Béla), terrorista 138
 Antal István 220
 Apáthy István, edélyi kormánybiztos 51, 60, 61
 Apponyi Albert gróf 33, 188, 257 köv.
 Arz Artur báró (Straussenburgi), vezérkari főnök 40, 41
 Ashmead Bartlett újságíró 196, 197
 Bacsó újságíró, a „Népszava” munkatársa 318 köv.
 Badoglio Pietro tábornok, olasz vezérkari főnök 44, 49
 Bajáki Ferenc népbiztos 102
 Balla Aladár, a szegedi minisztérium tagja 62, 219, 220
 Balogh Jenő, volt igazságügyminiszter 134
 Balogh György igazságügyminiszter 236
 Bandholtz, amerikai tábornok 237 köv.
 Bánó őrnagy 56
 Barabás Béla 203
 Bárczy István igazságügyminiszter 250, 260
 Bársony Elemér, az aradi minisztérium tagja 203
 Bartha Albert (nagyborosnyói) hadügyminiszter 67—69, 72—74, 80, 91, 94, 96, 101, 107, 108, 126, 148
 Bartha őrnagy, a Ludovika Akadémia parancsnoka 145 köv.
 Barta Ábel, az aradi minisztérium tagja 203
 Báthory Győző hadnagy 139
 Batthyány Tivadar gróf, népköztársasági miniszter 9, 24, 25, 32, 75, 188, 200, 208
 Becker András 128
 Bedy-Schwimmer Róza 11, 157
 Belitska Sándor, honvédelmi miniszter 219
 Bénárd Ágoston, népjóléti miniszter 313
 Benes Eduárd, csehszlovák külügyminiszter 214
 Beniczky Ödön, belügyminiszter 188, 240, 250, 260
 Berend Miklós egy. tanár 152
 Berinkegy Dénes, népköztársasági miniszterelnök 28, 78, 82
 Bertalanffy őrnagy 56
 Berthelot francia tábornok 60, 61, 87, 167, 195
 Bethlen István gróf 188, 190, 194, 195, 196, 200, 207, 208, 209, 235, 249, 327 köv.
 Betrix francia ezredes 204, 205
 Biró Lajos 10
 Bleyer Jakab kisebbségi miniszter 229, 230 köv.
 Bokányi Dezső, népbiztos 45, 50, 91, 101, 151
 Bolgár Elek népbiztos, bécsi szovjetkövét 159, 162, 197
 Bonyhádi Tibor terrorista 151

- Borghese herceg, bécsi olasz főbiztos 224
- Borhy Sándor csendőrezredes 151
- Bornemissza Gyula báró, külügyminiszter az aradi kormányban 203, 206, 207, 208
- Boroviczényi Aladár, követs. titkár 197, 198
- Böhm Vilmos népbiztos, a vörös hadsereg főparancsnoka 67—69, 72—74, 80, 91, 94, 98, 101, 107 köv., 126, 148, 171, 174, 175, 177, 178, 183, 184, 185, 225, 226
- Bratianu Jonel, román miniszterelnök 85, 246
- Breit József tábornok, katonai író 165, 173
- Brown (Braun) tanár, amerikai polgár 193
- Brunier kapitány, a Vörös Kereszt megbízottja 247
- Buchinger Manó, szoc.-dem. politikus 78, 91
- Buday József huszárfőhadnagy 139
- Bujáki Ferenc népbiztos 102
- Burrow angol őrnagy 247
- Buza Barna, népköztársasági miniszter 16, 24, 25
- Cambon Jules, francia diplomata 298
- Charmant Oszkár, a népköztársaság bécsi követe 157
- Charpy, francia tábornok 217
- Clerc, (Sir George) angol diplomata 242 köv.
- Cserny József, terrorista 65, 81 köv., 130, 132—138, 149, 151 köv., 261
- Csernyák Imre, a katonatanács elnöke 13, 45, 64
- Csilléry András, miniszter 229, 230 köv.
- Csipkei Aladár, huszárszázados 139
- Csizmadia Sándor, népbiztos 101
- Cunninghame (Sir Thomas), angol kat. megbízott Bécsben 190, 192, 223, 224
- Danielou, francia képviselő 288
- De Lobit, francia tábornok 87, 165, 202, 217
- Dessewffy Emil gróf 35
- Diamandi, román diplomata 238, 241 köv.
- Diaz Armando, olasz tábornok 40, 44, 49
- Dietz Károly, rendőrfőkapitány 30, 64, 65, 69, 73, 82, 145
- Dimitriu, román ezredes 164
- Diner-Dénes József, újságíró 10, 156
- Dobó István, matróz 16
- Dobsa Miklós, zászlós 132, 261
- Dormándy Géza, ezredes 144
- Dovcsák Antal, népbiztos 102, 226
- Dögei Imre, terrorista 133
- Dömötör Mihály, miniszter 220
- Drasche-Lázár Alfréd 313
- Éber Antal, a szegedi minisztérium tagja 220
- Eckhart Tibor 206
- Egry Aurél 191, 194
- Engi Lajos Sándor, terrorista 138
- Enzbruder, terrorista 128
- Erdélyi (Ardelianu) János, román pol. ügynök 51, 242
- Erdélyi Mór, népbiztos 110, 122
- Erdélyi Sándor, terrorista 152
- Erekly Károly, miniszter 240
- Ernszt Sándor 250
- Esterházy Miklós herceg 35
- Fabik Károly, terrorista 65, 141, 152
- Fekete László, szoboszlói polgármester 137
- Fennesz Rezső, tart. hadnagy 141
- Fényes László, népközt. kormánybiztos 7, 10, 15, 65, 68
- Fenyő Miksa, a Gyáripárosok Szöv. igazgatója 16, 251
- Fenyő, bécsi magyar szovjetkövet 197
- Ferdinánd, román király 58, 242
- Fery Oszkár csendőr-altábornagy 151

- Festetics Sándor gróf, népköztársasági hadügyminiszter 73, 79 köv.
- Fiedler Rezső, népbiztos 102
- Filipecz Dénes, főhadnagy 147
- Foch Ferdinánd, francia marsall 28, 223
- Franchet d'Esperay, Louis Felix 45, 46, 49, 60, 215
- Francia Kiss Mihály 137, 268
- Friedrich István, miniszterelnök 15, 67, 229, 230 köv.
- Fülöpp Béla, az aradi minisztérium tagja 203
- Gaal Gaszton, nemzetgyűlési képviselő 335
- Gábor Mózes, terrorista 137
- Garami Ernő, népköztársasági miniszter 11, 13, 20, 27, 29—31, 34, 45, 65, 67, 71—73, 76—80, 89, 91—93, 96, 101, 191, 192, 194, 226, 236, 256
- Garay, rendőrfőkapitány 230
- Garbai Sándor, népbiztos, a forradalmi kormányzótanács elnöke 11, 77, 91, 92, 94, 97, 162, 226
- Gerő (Gross) őrnagy 74
- Goldis László 51, 52
- Gondrecourt, francia tábornok 202
- Gorton, angol tábornok 231, 237, 245
- Gömbös Gyula 188, 205, 209, 210, 218, 221
- Göndör Ferenc, ujságíró 18, 19
- Gratz Gusztáv 191, 209, 188—191, 197, 201, 206, 108, 235, 268, 278, 305, 307, 309, 318, 324, 340, 342
- Graziani, francia tábornok 237
- Groák Ödönné 11
- Groó Géza, terrorista 133
- Grünn János, pénzügyminiszter 17, 233, 236
- Gulyás János, terrorista 131
- Győry Loránt, földművelésügyi miniszter 233
- Hadik János gróf 14—17, 21
- Hajós Jenő, követs. tanácsos 196
- Haller István, közokt. miniszter 236, 250, 260 köv.
- Hamburger Jenő, népbiztos 101, 108, 122, 152, 177, 225
- Harrer Ferenc, fővárosi tanácsnok 11, 32
- Hatvany Lajos báró 10, 45
- Haubrich József, népbiztos 102, 145 köv., 177, 225, 226
- Hazai Samu báró, vezérezredes 134
- Hegedüs Loránt, pénzügyminiszter 251
- Hegyesalmi Lajos, keresk. miniszter 240
- Heinrich Ferenc, keresk. miniszter 235, 240, 250, 260
- Héjjas Iván 268
- Heltai Viktor 18, 64
- Hemmen János, az aradi és szegedi minisztérium tagja 203, 209
- Herczeg Géza, banktisztviselő 146
- Herczeg Géza, író
- Herics György, földműves 141
- Hlinka András, tót népezér 51
- Hochenburger Antal, tábornok-hadbíró 134
- Hock János, a Nemzeti Tanács elnöke 9, 11, 32
- Hodza Milán 56, 57
- Hollán Sándor, államtitkár 132, 135 köv.
- Hornyik Károly, plébános 140
- Horowitz Náthán amerikai ezredes 253 köv.
- Horthy Miklós hadsereg-főparancsnok, majd Magyarország kormányzója 209, 210, 215, 216, 218, 219, 221, 237, 247 köv.
- Horvacsanovics Sándor matróz 16
- Horváth János földműves 110
- Huszár Károly miniszterelnök 235 köv., 250, 252, 258 köv.
- Hüttner főhadnagy 13
- Illés Artúr népbiztos 122
- Imre Sándor közokt. miniszter 233
- Jancsik Ferenc, a vörösörség parancsnoka 130, 132, 147

- Jánossy nagyváradi rendőrkapitány 169
- Jánosy Zoltán, a Nemzeti Tanács tagja 9
- Jászfalussy Károly körjegyző 143
- Jászai Oszkár, népköztárs. miniszter 10, 13, 20, 25—28, 32, 45, 50—53, 58, 67, 72, 76, 92, 125
- József főherceg tábornagy 15, 16, 20, 32, 33, 35, 111, 229 köv.
- Juhász Andor kúriai tanácselnök 17
- Juhász Nagy Sándor népköztárs. miniszter 79
- Juriga Nándor 54
- Justh Gyula 26
- Kalmár (Kohn) Henrik népbiztos 102
- Károly király 12, 13, 20, 32, 35—37, 41, 46, 131
- Károlyi Gyula gróf, a szegedi minisztérium elnöke 200, 202, 205, 206, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 215
- Károlyi László gróf 74
- Károlyi Mihály gróf, a Népköztársaság elnöke 6, 7, 11—15, 20—26, 28, 31, 32, 35, 36, 39, 41, 42, 44, 47, 49, 50, 53, 66, 71—74, 76—79, 84, 87—90, 92, 93, 155 köv., 157, 165
- Kelemen Béla szegedi főispán 204, 205, 209, 213
- Kelen (Klein) József népbiztos 102
- Kerenski Alexander Feodorovics orosz miniszterelnök 30
- Kéri Pál újságíró 19
- Kintzig János, az aradi minisztérium tagja 203, 209
- Kiss Béla kecskeméti ügyvéd 138
- Kiss Béla szentesi ügyvéd 138
- Klofac cseh politikus 43
- Korányi Frigyes báró pénzügyminiszter 250, 260, 339
- Korosec Antal szlovén politikus 62
- Korvin (Klein) Ottó, a belügyi népbiztosság politikai osztályának főnöke 81, 127, 132—134, 262
- Kósa József plébános 140
- Kovács István főhadnagy 133
- Körner takarékpénztári igazgató 137
- Kövess Hermann tábornagy 42, 44
- Kramarz Károly cseh politikus 214
- Kratochvil Károly (szentkereszthevyi) altábornagy, a Székely Hadosztály parancsnoka 60, 170
- Kucsera Ferenc román. kath. káplán 152
- Kulcsár István munkás 107
- Kun (Kohn) Béla népbiztos 79—85, 91, 92, 94—100, 102, 111, 119, 129, 131, 134, 137, 141, 144, 146—149, 152, 159—165, 175, 177, 180, 182, 183, 196, 222, 223, 225, 226
- Kunfi (Kunstätter) Zsigmond népbiztos 11, 13, 20, 28—31, 71, 72, 77, 78, 84, 85, 92, 94, 95, 100, 106, 116, 135, 153, 158, 162
- Kürthy Lajos báró 16
- Láday István népbiztos 101
- Lánczy Leó, a Keresk. Bank elnöke 134
- Landler Jenő népbiztos 19, 32, 85, 91, 99, 177, 226
- Láng Boldizsár báró vezérkari ezredes 134
- Lansing Róbert amerikai politikus 289 köv.
- Lantos (Löwy) Bertalan kommunista vádbiztos 151
- László Arnold kommunista megbízott 108
- László (Löwy) Jenő vádbiztos 133, 262
- Lázár Andor Endre terrorista 135 köv.
- Lehár Antal báró ezredes 199, 220, 258
- Lemberkovits Jenő százados 145, 147

- Lengyel (Lefkovic) Béla népbiztos 101
- Lenin 164
- Linder Béla népköztárs. hadügy-miniszter 31, 33, 39—42, 49, 67, 68
- Lovászy Márton népköztárs. miniszter 9, 15, 24, 25, 75, 78, 232, 235 köv.
- Löbl Mór terrorista 152
- Lukachich Géza báró altábornagy 20
- Lukács György népbiztos 100, 152
- Mackensen Agost tábornagy 73—75, 81
- Madarász Béla orvosnövendék 150
- Maguránvi Sándor követségi irodavezető 196
- Magyar Lajos újságíró 11
- Mangin francia tábornok 159, 192
- Maniu Gyula román politikus 43, 51, 52
- Mann Thomas író 100
- Mardaescu román tábornok 228, 248
- Masaryk G. Tamás, a csehszlovák köztársaság elnöke 51, 55, 284 köv.
- Mayer János nemzetgy. képvis., földművelési miniszter 236, 240, 250
- Medakovics Bogdán szerb politikus 62
- Megyery Antal 140
- Mellinger Endre tanuló 140
- Menkina János csendőrezredes 151
- Mészáros Sándor terrorista 136
- Mészöly Géza őrnagy 140
- Miakits Ferenc szoc.-dem. politikus 226, 272
- Mikes János gróf püspök 84, 134
- Mombelli olasz tábornok 237
- Munro dr., a Vöröskereszt Egylet megbízottja 247
- Müller Ernőné 11
- Nagy Ferenc népköztárs. miniszter 29
- Nagy József terrorista 262
- Nagy Vince népköztárs. miniszter 75
- Nagyatádi Szabó István 1. Szabó István
- Nánássy György kommunista 82, 84
- Návay Iván 138
- Návay Lajos 16, 138, 202
- Neuberger szegedi kommunista 204
- Nicolson Harold angol diplomata 98, 159, 162
- Nikolényi Dezső rendőrfogalmazó 133, 144
- Northcliffe lord 6
- Nyakas János terrorista 133
- Nyékhegyi alezredes 49
- Nyisztor György népbiztos 101, 107
- Oesterreicher Nándor 140
- Ofenheim nagyiparos 197
- Oláh Dániel munkásminiszter 240
- Paczor Győző csendőrezredes 146
- Pallavicini Alfonz őrgróf 221
- Pallavicini György őrgróf 188, 190, 205, 208, 209, 235, 250
- Pálmai Lajos, az aradi és szegedi minisztérium tagja 203, 210, 212, 220
- Pálóssy Dénes, az aradi minisztérium tagja 203
- Peidl Gyula, a szocialista kormány elnöke 79, 90, 91, 226—231
- Pekár Gyula nemzetgy. képviselő 229, 250
- Pellé Maurice francia tábornok 184
- Perényi Zsigmond báró belügyminiszter 236, 240
- Pervanger terrorista 153, 262
- Pethes Manó tvsz. bíró 140
- Petzky terrorista 153
- Peyer Károly szoc.-dem. politikus 223, 226, 230, 260
- Pichon Stephen francia politikus 228
- Pikler Gyula egy. tanár 26
- Pintér Pál csendőrmester 142

- Pogány (Schwarz) József 19, 69, 71—74, 78—80, 82, 85, 92, 94, 96, 99, 133, 134, 152, 183, 226
- Polai János kommunista vádbiztos 141
- Polnay (Polacsek) Jenő közéletm. miniszter 233 köv.
- Pongrácz Aladár csendőrszázados 137
- Pop-Csicsó István román politikus 51
- Pór Ernő népbiztos 226
- Presán román tábornok 59, 85—87, 164, 167
- Pribicevics Szvetozár szerb politikus 62
- Prónay Pál huszárkapitány 215
- Pulszky Ágost 25
- Purjesz Lajos ujságíró 10
- Radányi Kornél terrorista 151
- Ráday Gedeon gróf nemzetgyűlési képviselő 250
- Rakovszky István nemzetgyűlési elnök 16, 277 köv.
- Rassay Károly nemzetgyűlési képviselő 229
- Reisz Leó kommunista 107
- Renner Károly osztrák kancellár 309, 324
- Romanelli olasz alezredes 148 köv., 151, 230 köv.
- Rónai Zoltán dr. népbiztos 101
- Rubinek Gyula nemzetgyűlési képviselő 240, 250, 260
- Salm gróf 253
- Samassa Adolf belügyminiszter 233
- Sándor Pál nemzetgyűlési képviselő 250
- Schmidt Mátyás vasúti tisztviselő 142
- Schnetzer Ferenc altábornagy, hadügyminiszter 229, 230 köv.
- Schön-Goldberger Gábor, a vörös-ország pol. megbízottja 132 köv.
- Schönborn-Buchheim Károly gróf 188
- Seidler Ernő népbiztos 102, 132
- Sigray Antal gróf nemzetgyűlési képviselő 188, 199, 209
- Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök 267, 312 köv.
- Smuts Jan Christian délafrikai államférfiú 159—164, 190, 196
- Solymossy Lajos báró, az aradi minisztérium tagja 203
- Soltra rendőr 209
- Somló Bódog egy. tanár 51
- Somogyi Béla, a Népszava szerkesztője 317 köv.
- Somssich József gróf belügyminiszter 240, 260
- Sonnino Sidney báró olasz államférfiú 293 köv.
- Srobár Lőrinc szlovák politikus 54
- Stefanik Milán csehszlovák politikus és hadügyminiszter 43
- Stenczel János ügyvéd 133, 144
- Stodola Emil szlovák politikus 54
- Stromfeld Aurél ezredes, a vörös hadsereg vezérkari főnöke 171, 174, 178, 179, 185
- Szabados (Freistadt) Sándor népbiztos 102
- Szabó István (nagyatádi) nemzetgyűlési képviselő és földm. min. 13, 16, 79, 236, 240, 250, 260 köv.
- Szabó István (sokorópátkai) nemzetgyűlési képviselő és miniszter 250, 260 köv.
- Szabó Zoltán, az aradi minisztérium tagja 203
- Szamuely László terrorista 133, 140, 141, 262
- Szamuely Tibor népbiztos 98, 99, 102, 117 köv., 135—137, 140—144, 169, 225, 226
- Szántó (Schreiber) Béla népbiztos 19, 99, 100, 102
- Szántó Rezső, a belügyi népbiztoság polit. osztályának vezetője 132, 134
- Szántó Róbert magántisztviselő 141
- Szász Károly képviselőházi elnök 37

- Szász Béla igazságügyminiszter 233
 Széchenyi Emil gróf 35
 Szedeniker Antal plébános 128
 Székely Béla népbiztos 101
 Szende Pál népköztársasági pénzügyminiszter 10, 31, 79
 Szigetvári István kommunista 108
 Szikora főhadnagy 147
 Szikszay György szolnoki tvsz. elnök 140
 Szilassy Gyula báró svájci magyar követ 157
 Szirmay István törvsz. jegyző, kommunista 262
 Szmracsányi György nemzetgyűlési képviselő 188, 200, 209, 235, 250
 Sztanikovszky zászlós 13
 Sztéryni József báró 84, 134
 Szurmay Sándor báró gyal. tábornok 84, 134
 Szüry János keresk. miniszter 233
 Takách-Tolvay József gróf ezredes 197
 Tánzos Gábor külügyminiszter 233, 240
 Teleki Pál gróf miniszterelnök 188, 207, 208, 209, 210, 219, 220, 235, 250 köv., 332
 Térfy Béla közéletm. miniszter 236
 Teutsch Frigyes evang. püspök, történetíró 75
 Tisza István gróf 11, 13, 16, 20, 22, 23, 37
 Tittoni Tommaso olasz diplomata 214
 Tokay rendőrfogalmazó 137
 Tószegi-Freund Antal 253
 Tóth Béla (Anockai András) terrorista 138
 Troubridge tengernagy 216, 231
 Ugron Gábor nemzetgyűlési képviselő 250
 Ullmann Adolf bankigazgató 194
 Urmánczy Nándor országgy. képviselő 7
 Vágó (Weiss) Jenő népbiztos 99, 102, 108, 117 köv., 132, 177
 Vántus Károly népbiztos 101
 Varga (Weiss) Jenő 96, 101, 107, 113, 126
 Varjasy Lajos, az aradi és szegedi minisztérium tagja 203, 209, 213, 214, 217
 Várkonyi Bálint malomigazgató 133
 Várkonyi tábornok 18
 Váry Albert koronaügyészhelyettes 82, 92
 Vass József nemzetgyűlési képviselő 334
 Vázsonyi Vilmos 235, 250
 Veresmarthy Miklós ügyvéd 152
 Vyx francia alezredes 56, 57, 73, 74, 85, 87—89, 90, 160, 161, 167
 Waisbecker Jenő százados 141
 Weber (von Webenau) Viktor gyal. tábornok 40, 49
 Weiss Fülöp vörösrégi tisz 147
 Wekerle Sándor volt miniszterelnök 12, 133
 Welt Ignác kereskedő 139
 Weltner Jakab szoc.-dem. politikus 11, 95, 105, 107, 153, 223
 Werth Henrik hadcsoportparancsnok 174
 Wilson Woodrow, az Egyesült Államok elnöke 14, 38, 39, 89, 90, 287 köv.
 Windischgrätz Lajos herceg 33
 Wlassics Gyula, a főrendiház elnöke 35—37
 Wolmuth Ferenc róm. kath. plébános 151, 262
 Zákány Gyula róm. kath. pap 254
 Zichy Aladár gróf 188, 200, 208, 209, 221
 Zichy Géza Lipót gróf 188, 200, 207
 Zichy János gróf 188, 200, 209
 Zoch Sámuel evang. esperes, tót politikus 55

TARTALOM

	Oldal
1. Az októberi forradalom	5
2. Az ország feldarabolása	38
3. Újabb felfordulás	64
4. A proletárdiktatúra	94
5. A vörös terror	125
6. A vörös háború	155
7. A bécsi komité és a szegedi kormány	187
8. A bolsevizmus bukása és a román megszállás	222
9. Az alkotmányosság helyreállítása	259
10. Trianon	283
11. A jogrend helyreállítása	314

GRATZ GUSZTÁV

(Gölnicbánya, 1875. március 30.—Bp. 1946.
november 21.)

Közgazdász, politikus, államtudományi szakíró, történész, az MTA tagja (1941). Kolozsvárott és Budapesten folytat jogi tanulmányokat, doktori oklevelet a kolozsvári egyetemen szerez. 1896-tól több hazai és külföldi lap (*Pester Lloyd*, *Die Zeit*, *Neue Freie Presse*, *Kölnische Zeitung*) munkatársa. 1899-ben megalapítja és szerkeszti a polgári-radikális *Huszedik Század* című folyóiratot és a *Társadalomtudományi Társaság* egyik irányítója.

Aktívan részt vesz a politikai életben. 1906-tól alkotmánypárti, 1910-től munkapárti programmal választják országgyűlési képviselőnek. 1912—1917 között a *Gyár-
iparosok Országos Szövetségének* (GYOSZ) ügyvezető igazgatója. Az Esterházy-kormányban (1917. június—szeptember) pénzügyminiszteri tárcát vállal, a breszt-litovszki és a bukaresti béketárgyalásokon a gazdasági kérdések szakértője. 1918—1919-ben a Bécsben működő ellenforradalmi komité egyik vezetője, 1919 novemberétől Magyarország bécsi követe, 1921. január—április között a Teleki-kormányban a külügyek irányítója. A legitimisták egyik irányító alakja, az októberi második sikertelen királypuccs egyik szervezője, emiatt rövid időre börtönbe kerül. A *Magyarországi Németek Közművelődési Egyesületének* (Ungarländischer Deutscher Volksbildungs-Verein) elnöke, a német orientációjú külpolitika és a zsidótörvények ellenzője, amely véleményének

számos parlamenti felszólalásában és írásában is hangot ad. Következetes politikai nézetei fokozatosan közelítik a Hitler-ellenes liberális parlamenti ellenzékhez, a Volksdeutsch-nézetek következetes bírálója. A német megszállás legelső napján letartóztatják és Mauthausenbe deportálják.

Az *Ungarisches Wirtschaftsjahrbuch* című gazdasági évkönyv és cikkgyűjtemény szerkesztője. Történetírói munkássága mellett jelentős jogtudományi, publicisztikai és közgazdasági tevékenysége is.

Önállóan megjelent művei: *Alkotmánypolitika* (1900); *Tisza Kálmán* (1902); *Nemzetközi jog* (2. kiad. 1906); *A bolsevizmus Magyarországon*; *A dualizmus kora I—II.* (1934); *A forradalmak kora* (1935).

Utóbbi két művét akadémiai díjjal tüntették ki, de újabb kiadásuk mindeddig váratott magára.

A XIX. század második felének és a XX. század két első évtizedének összefoglaló, eseménydús történetét rajzolja meg Gratz Gusztáv „A dualizmus kora” (Bp. 1934) I—II. és „A forradalmak kora” (Bp. 1935) című műveiben. Vezérfonalául ugyan a politikai események beható ábrázolását jelölte ki, figyelmét azonban nem kerülték el az államélet kulturális, szociális és gazdasági jelenségei sem. A nagy tekintélyű szerző, aki évtizedeken át maga is benne élt a politikai események forgatagában, a szemtanú eleven benyomásain keresztül érzékelteti a kiegyezés után mindinkább elfajuló közjogi és pártharcokat, melyek az államszervezet életerőinek elkerülhetetlen felemésztéséhez vezettek. A politikai vezéregyéniségek jellemzésével foglalkozván, különösen Deák, a két Andrásy és a két Tisza arcképét festi meg mesteri finomsággal; ezek alapján mind az államférfiút, mind az embert egyaránt élethűen ismerhetjük meg. Nagy figyelmet szentel a nemzetiségi kérdésnek, és meggyőző erővel bizonyítja be, hogy ezen eredetileg belső probléma milyen elhatározó módon befolyásolta az országot, mind a monarchia politikai irányítását. A szerzőnek „A forradalmak kora” című munkája politikai memoárirodalmunknak egyik legsikerültebb alkotása. Bár ő maga is tevékenyen részt vett az ellenforradalmi mozgalmakban, az eseményeket oknyomozó történetműveléssel igen élénken, sokszor drámai erővel adja elő. Utóbbi mű egészen a zárolt könyvtári állományok megszűnéséig az ún. „tiltott könyvek” listáján szerepelt.

ISBN 963 05 6270 7

Kiadja az Akadémiai Kiadó, Budapest

Első kiadás: 1935

© Gratz Gusztáv jogutódja

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat igazgatója
A nyomdai munkálatokat az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat végezte

Felelős vezető: Zöld Ferenc

Budapest, 1992

Nyomdai táskaszám: 20593

Felelős szerkesztő: Barabás József

Műszaki szerkesztő: Szakács Sándorné

Kiadványszám: II/2938

Megjelent: 18,22 (A/5) ív terjedelemben

HU ISSN 0237-6458

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítást, a nyilvános előadás,
valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

Printed in Hungary

Ára: 520. — Pt

GERMANZ GOSZMANA
FROM RABD AND
AMMANIAKIM
ROBIA
BIBLIOTHECA